

**TÜRK MASALLARINDA AİLE YAPISI
("BACI BACI CAN BACI" MASALI ESASINDA)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Burcu SARIKAYA

**Enstitü Anabilim Dalı : TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
Enstitü Bilim Dalı : HALK BİLİMİ**

148434

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Alâeddin MEHMEDOĞLU

NİSAN - 2004

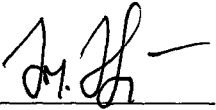
T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
ŞOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TÜRK MASALLARINDA AİLE YAPISI
("BACI BACI CAN BACI" MASALI ESASINDA)

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Burcu SARIKAYA

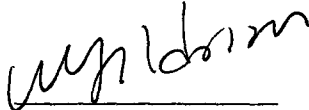
Enstitü Anabilim Dalı : TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
Enstitü Bilim Dalı : HALK BİLİMİ

Bu tez 06/04/2004 Tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

Prof. Dr.
Alâeddin MEHMEĞOĞLU
Türk Dil ve Edebiyatı Anabilim Dalı Başkanı

Jüri Üyesi

Yrd. Doç. Dr. Neşide YILDIZIM

Jüri Üyesi

Yrd. Doç. Dr.
Paki KÜGÜKER

ÖNSÖZ

Çalışmamın titizlikle yönetilmesi ve sonuçlandırılmasında değerli fikir ve tecrübeleriyle beni yönlendiren, çalışmalarımınla yakından ilgilenen, her türlü teşvik ve fedakarlığı esirgemeyen, sahip olduğu tüm olanakları çalışma imkanı olarak şahsıma sunan değerli hocam Prof.Dr. Alâeddin MEHMEDOĞLU'na katkılarından dolayı teşekkür ederim. Ayrıca çalışmam süresince maddi ve manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen ve beni her konuda destekleyen sevgili eşim Dr. Özkan SARIKAYA'ya da minnet duygularımı sunmayı bir borç bilir kendisine sevgilerimi sunarım.

SAKARYA-2004

Burcu SARIKAYA

İÇİNDEKİLER

ÖZET	v
SUMMARY	vi
GİRİŞ	vii
1. TÜRK HALK BİLİMİNDE MASALLARIN YERİ	1
1.1. Türk Halk Masalları Üzerine.....	1
1.2. Türk Masallarında Tipler.....	2
1.3. Masalların Anlatılış Sebepleri.....	2
1.3.1. Çocuklar için masal.....	3
1.3.2. Zevk için masal.....	3
1.3.3. Kültür malzemesi olarak masal.....	3
1.4. Masallardaki Biçimsel Öğeler (Biçim, Dil ve Üslûp).....	4
1.5. Masallardaki Konular.....	5
1.6. Masalların Ortaya Çıkışındaki Psikolojik ve Sosyolojik Nedenler.....	6
1.7. Masalın Kalıp Sözleri.....	7
1.7.1. Formeller.....	7
1.7.1.1. Başlangıç (Giriş) formelleri.....	8
1.7.1.2. Bağlayış (Geçiş) formelleri.....	9
1.7.1.3. Benzer durumlarda kullanılan formeller.....	10
1.7.1.4. Bitiş formelleri.....	11
1.7.1.5. Olay yerinden gelmek (Teminat formeli).....	12
1.7.1.6. Anlatıcının kendisine veya dinleyicilerine iyi dileklerde bulunması.....	13
1.7.1.7. Çeşitli formel unsurlar.....	13
1.8. Türk Masallarında Halkbilimsel Açılış.....	14
2. TÜRK MASALLARININ TASNİFİ İÇİN YAPILAN GRUPLANDIRMALAR	22
2.1. Halk Masallarının Teşekkülü ve Tekâmülü.....	24

2.2. Masalların Sınıflandırılması.....	26
2.2.1. Sihirli masallar.....	27
2.2.2. Hayvan masalları.....	28
2.2.3. Gerçekçi masallar.....	29
2.2.4. Güldürücü fıkralar ve nükteli küçük hikâyeler.....	30
2.2.4.1. Fıkraların ve nükteli hikâyelerin çeşitleri şunlardır.....	30
2.2.5. Zincirlemeli masallar.....	31
3. TÜRK MASALLARINDA AİLE.....	32
3.1. “Bacı Bacı Can Bacı” Masalındaki Aile İlişkileri.....	33
3.1.1. “Bacı Bacı Can Bacı...” Masalı.....	34
3.2. Edebi Eserlerin Oluşumu ve Yapısı.....	38
3.3. Destan kavramı.....	39
3.3.1. Oğuz-Kağan Destanı.....	41
3.3.2. Oğuz-Kağan’ın gençliği.....	44
3.3.3. Oğuz-Kağan Destanının Orta-Asya’daki kalıntıları.....	45
3.4. Dede Korkut Hikâyelerinin Tarihçesi, Gelişimi ve İçeriği.....	48
3.5. Köroğlu Destanı’nın Tarihçesi ve İçeriği.....	52
4. TÜRK DESTANLARINDAN YOLA ÇIKARAK ESKİ TÜRK TOPLUMLARINDA AİLE VE AİLE İÇİ İLİŞKİLER.....	56
4.1. Eski Türklerde Kadın Kavramı.....	57
4.1.1. Dede Korkut Hikâyelerinde kadına bakış.....	66
4.2. Eski Türklerde Evlilik Kavramı.....	67
4.2.1. Oğuz-Kağan’ın evlenmesi.....	71
4.3. Eski Türklerde Karı-Koca İlişkileri.....	74
4.4. Eski Türk Ailesinde İşbölümü.....	80
4.5. Eski Türk Ailesinde Karar Alma.....	83
4.6. Eski Türk Ailesinde Aile İçi Otorite ve Hakimiyet.....	84
4.7. Eski Türk Ailesinde Malın Paylaşım.....	91
4.8. Eski Türklerde Annelik Kavramı ve Evlat Sevgisi.....	93
4.9. Eski Türklerde Anne Sevgisi.....	101
4.10. Eski Türklerde Baba-Evlat İlişkileri.....	104

4.11. Eski Türklerde Sevgili Kavramı ve Sevgili Uğrunda Mücadele.....	112
4.12. Eski Türklerde Kardeş Sevgisi.....	116
SONUÇ	123
KAYNAKLAR	126
EKLER	128
ÖZGEÇMİŞ	179

ÖZET

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut, Köroğlu Destanı, Eski Türklerde Aile, Halk Masalları

“Türk Masallarında Aile Yapısı” (“Bacı Bacı Can Bacı” Masalı Esasında) çalışması; Türk masallarındaki aile yapısını Dede Korkut Hikâyeleri, Oğuz-Kağan Destanı, Köroğlu Destanı ve çeşitli Türk masallarından faydalanılarak hazırlanmıştır.

Çalışmanın giriş bölümünde: Çalışmanın amacı, kapsamı, metodu ve tekniği üzerinde durulmuştur. Çalışmanın birinci bölümünde: Türk masallarındaki tipler, masalların anlatılış sebepleri, masallardaki biçimsel öğeler ve formeller üzerinde durulmuştur. Çalışmanın ikinci bölümünde: Halk masallarının tarihçesi, gelişimi ve oluşumu üzerinde durulmuş, hayvan masalları, sihirli masallar, gerçekçi masallar, güldürücü fıkralar, nükteli küçük hikâyeler ve zincirlemeli masallar gibi çeşitli masal türlerine değinilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde: Türk masallarında aile üzerinde durulmuştur. “Bacı-Bacı Can Bacı” masalı incelenmiş, edebi eserlerin oluşumu ve yapısına, destan kavramına, Oğuz-Kağan Destanına ve bu konulara bağlı olarak Dede Korkut ve Köroğlu Destanlarının tarihçesine, gelişimine ve önemine değinilmiştir. Çalışmanın dördüncü bölümünde: Eski Türklerde kadına bakış konusu üzerinde ayrıntılar ve çeşitli örneklemelemlerle durulmuştur. Dede Korkut Hikâyelerinde kadın, Eski Türklerde evlilik kavramı, karı-koca ilişkileri, aile içi iş bölümü, karar alma, otorite ve hakimiyet, malın paylaşımı, annelik kavramı ve evlat sevgisi, anne sevgisi, baba evlat ilişkileri, sevgili uğruna mücadele ve kardeş sevgisi gibi konular ele alınmıştır.

Bu çalışmada şu sonuca varılmıştır: Eski Türklerde son derece sağlam temeller üzerine oturtulmuş bir aile yapısı vardır. Eski Türklerin çağın çok ötesinde bir kadına bakış ve evlilik anlayışının mevcut olduğu ayrıca aile fertleri arasındaki güven, sevgi, saygı ve fedakârlık gibi duyguların çok güçlü olduğu anlaşılmaktadır.

SUMMARY

THE CONSTRUCTION OF FAMILY INTO TURKISH TALES (BASED ON THE TALE OF BACI BACI CAN BACI)

Keywords: Dede Korkut, Koroglu, Ancient Turkish Families, Folk Tales.

The investigation deal with “The Family Structure into Turkish Tales” (based on the tale “Bacı Bacı Can Bacı”); The family structure into the Turkish tales had been prepared using for The Tales of Dede Korkut, The Epic of Oğuz-Kagan, The Epic of Koroglu and the various of Turkish Tales.

In an introduction section; It has been deal with the aim, scope, method and technical of the study. In a first section; It has been deal with the types, the reasons of explanation, the elements of formal and formels in Turkish Tales. In a second section; It has been deal with the history, development and formation of folk tales. Furthermore It has been mentioned on the various of the animal tales, the magic tales, the realistic jokes, the witty tales and the continuous tales. In a third section; It has been dwelled upon the family in Turkish tales. The Tales of “Bacı-Bacı Can Bacı” had been investigated, and pointed on such as the formation and the structure of the literary works, the epic concept, The Epic of Oğuz-Kagan and the importance, the progression and the history of The Epics of Dede Korkut and Koroglu. In the fourth section; It has been dwelled upon the view of the woman of Ancient Turkish People with various examples. Furthermore It has been deal with such as the woman in The Tales of Dede Korkut, the concept of wedding in Ancient Turkish People, the relationships of wife-husband, the duty division in the family hearth, make a decision, authority and govern, share of the possession, the concept of motherhood and the affection of the child, the affection of mother, the relationships of father-son, the fight for the lover and the affection of brotherhood.

In the result of this study; being based upon highly strong basis of the family structure of Ancient Turkish People has been convinced. Besides, Ancient Turkish People have an highly strong emotions between family person such as confidence, affection, respect, sacrifice including the concepts view of woman and wedding.

GİRİŞ

Masallar, Türk aile yapısının, Türk ailesinin tüm inceliklerini gözler önüne serer. Türk maddi ve manevi kültürünü, Türk bilincini, ahlakını, toplum ilişkilerini ve değer yargılarını bu denli içeren masallarda, Türk ailesini, aile bireylerinin birbirleri ile olan münasebetlerini, yakınlaşmalarını ve tabii ki anlaşmazlıklarını olaylara ve birbirlerine karşı olan tepkilerini görebiliriz. Türk masallarla, Türk toplumunun bir aynası niteliğinde olduğu için Türk ailesinin yansıtılması hususunda masallar çok önemli bir yer tutar.

Aile, hem neslin devamını sağlayan, çocuklarla genişleyen ve bazen önceki nesli bünyesinde bulunduran yapısıyla, hem de kültürlenme yoluyla millî benlik ve kimliğin devamını gerçekleştiren yapısıyla, özel bir eğitim kurumudur. Bu kurumda sevgi, saygı, sıra anlayışına dayanan bir solidrate, tabii bir şekilde yaşar ve yaşanır. Aile kurumu sağlam kurulmuş olan ve tabii şekilde yaşatılabilen toplumlarda sadakat, namus, iffet, dürüstlük, şefkat ve merhamet başta olmak üzere, insanî yüce değerler daha kolay korunmakta ve canlılığını devam ettirmektedir. Diğer halklarda olduğu gibi, Türklerde de aile mukaddes, dokunulmaz sayılmış, zamanla yazılmamış kanunlarını oluşturmuş ve bu kanunlar günümüze kadar değerini, anlamını kaybetmemiştir.

Bu çalışmamızda “Bacı Bacı Can Bacı” masalı çıkış noktası olarak ele aldığımızda bu masalda aile ilişkilerini, Türk aile yapısını ve Türklere ait tüm kültürel, sosyal ve ailevi değerleri bulmak mümkündür. Ele aldığımız masaldaki annenin çocuklarına olan iyi niyeti, yakınlığı, şehzadenin genç kıza olan ilgisi ve aşkı, kadının Türk toplumundaki yerini ve önemini gösterir. Annenin çocuklarına yaptığı uyarılar bir anne olarak kadının ailedeki ve toplumdaki değerini belirtirken, şehzadenin kıza olan aşkı ve eşi olduktan sonra ona karşı ilgisi, düşkünlüğü eş ve sevgili olarak kadının toplumdaki yerini ortaya koyar. Kadın Türklerde ailenin önemli bir şahsıdır. Kadın erkeğin yardımcısıdır. Masalımızdaki kadın profilinin Türk destanlarındaki kadın profili özdeşleştiğini ve benzeştiğini söylersek destanlardaki bu kadın profili konuya eğilmemizde bize hayli yardımcı olacaktır.

Konu

Türk Masallarında Aile Yapısı (“Bacı-Bacı Can Bacı” Masalı Esasında) adlı çalışmada Eski Türklerde kadına bakış, Eski Türklerde evlilik kavramı, karı-koca ilişkileri, aile içinde iş bölümü, karar alma, aile içi otorite ve hakimiyet, malın paylaşımı, annelik kavramı ve evlat sevgisi, anne sevgisi, baba-evlat ilişkileri, sevgili kavramı ve sevgili uğrunda mücadele ve kardeş sevgisi gibi konular ele alınmıştır. Bu çalışma, Dede Korkut Hikâyeleri, Oğuz-Kağan Destanı, Köroğlu Destanı ve çeşitli Türk Masallarından faydalanılarak hazırlanmıştır.

Amaç

Bu çalışmamızın amacı: Eski Türklerdeki aile yapısı ve aile içi ilişkilerini Oğuz-Kağan Destanı, Köroğlu Destanı ve çeşitli Türk Masallarından faydalanılarak incelemektir.

Kapsam

Türk Masallarında aile Yapısı adlı çalışmada Dede Korkut Hikâyeleri, Oğuz-Kağan Destanı, Köroğlu Destanı ve çeşitli Türk Masallarından hareketle Eski Türklerde aile yapısı ve aile içi ilişkiler araştırılmıştır. Eski Türklerde kadına bakış, Eski Türklerde evlilik kavramı, karı-koca ilişkileri, aile içinde iş bölümü, karar alma, aile içi otorite ve hakimiyet, malın paylaşımı, annelik kavramı ve evlat sevgisi, anne sevgisi, baba-evlat ilişkileri, sevgili kavramı ve sevgili uğrunda mücadele ve kardeş sevgisi gibi konular çalışmamızın kapsamı içindedir.

Araştırmanın Metodolojisi

Metod

Bu çalışmada benimsenen metod, konuyla doğrudan veya dolaylı olarak ilgili kaynakların ele alınıp incelenmesi olmuştur. Konu ile ilgili kaynaklar incelenerek problem çözmeye yönelik çalışılmıştır. Çalışmamızda yer alan Türk masallarında aile

meselesinin halli, Türk masallarına yönelik kaynaklar ve Türk dünyasından etkilenme üzerinde yapılan irdelemelerle çalışmaya devam edilmiştir.

Teknik

Bu çalışmada sonuçlara ulaşmak için teknik olarak kaynak tarama tekniği benimsenilmiş ve uygulanmıştır. Türk toplumunda ailenin yeri ile alakadar kaynaklara da dikkat getirilmiştir. Bu teknik uygulanırken yersiz ve lüzumsuz bilgilere yer verilmemiştir.

1. TÜRK HALK BİLİMİNDE MASALLARIN YERİ

Halk arasında yüzyıllardan beri anlatılmakta olan ve bir varmış bir yokmuş gibi klişe bir anlatımla başlayan, belli bir uzunluğu olan, sonunda yedi, içti, muratlarına erdiler veya onlar erdi muratlarına biz çikalım kerevetine, gökten üç elma düştü, bir anlatana, biri dinleyene, biri de bana gibi belirli sözlerle sona eren zaman ve mekan kavramları ile kayıtlı olmayan sözlü anlatım türüne “masal” denir. Ferit Devellioğlu masal için “Terbiye ve ahlâka faydalı, yararlı olan hikâye” demiştir. Masal kelimesinin bugünkü gerçek anlamında kullanılmasının tarihi oldukça yenidir. 130 yıllık bir geçmişi olan bu terimin yerine daha önceleri başka ve kendine has anlamları olan sözcükler kullanılıyordu, Kıssa, dâstân, hikâye vb. gibi. Kelimenin zamanla “masal” şekline dönüşecek olan “mesel” şekli 19.yüzyılın başlarından itibaren görülmeye başlanır. Kenneth W. Clark ile eşi Mary W. Clark ortak hazırladıkları bir kitapta masal için “Olağanüstü karakterlerin ve yaratıkların gerçeküstü dünyasında şöhret ve talih kazanan sıradan kahramanlıkları ve olağanüstülükleri içine alan nesirlerdir.” demiştir. Türk Dil Kurumu’nun sözlüğünde Mehmet Ali Ağakay da masal için “Çocuklara anlatılan ve çoğu olağanüstü olaylarla süslenmiş bulunan ilgi çekici hikâyeler” demiştir. Fakat eğlendirirken eğitmek masalların en önemli özelliğidir[Sakaoğlu,1999].

1.1. Türk Halk Masalları Üzerine

Türk halkının zengin bir masal dağarcığı vardır. Orta Asya’dan Makedonya’ya kadar geniş bir coğrafyada Türk dünyası evrensel boyutlarda masallar yarattı. Bu masallar bir taraftan Türk halkının ulusal niteliklerini verirken, bir taraftan da komşu ulusların masallarını etkilemiş ve onlardan etkilenmiş, böylece bugünkü evrensel özelliklerine ulaşmıştır. Türkler özellikle Oğuzlar (Türkmenler) büyük boylar halinde 11. yüzyıldan 13. yüzyıla kadar dalga dalga bugünkü Anadolu, Rumeli ve civar bölgelere gelip yerleşmişlerdir. Bu göçlerle birlikte bu topraklara sözlü edebiyatlarını, geleneklerini de taşımışlardır. Bozkır kültürü, eski uygarlıklardan, yerli halkın kültüründen değerler almış, müslümanlıkla daha da kaynaşmıştır. Fakat şurası bir gerçektir ki sözlü kültür ürünlerinde daima Türk karakterini korumuşlardır. İlk Türk masallarında bilhassa göçebe döneminde hayvan imaj ve simgeleri ağırlık kazanır. Önce Türklerin totemi

olan, sonra mitleşip destanlaşan kurt, Hunlara, İskit Kıpçak ülkesinden geçerken öncülük eden kılavuz geyik, onlara binek olan kutsal atlar ilk dönem masallarının önemli kahramanlarıdır. Yerleşik yaşamın sözlü ve yazılı geleneğinde ise bitki ve kuş motifleri, benzetmeleri daha fazla yer tutar. Eski dönemin en özgün masalları Dede Korkut masallarıdır. Bunlar Türk ruhundan çıkmış Türk'ün öz benliğini yansıtan eserlerdir. Bu masallar Türklerin kendilerine yurt edindikleri topraklar üzerinde boy atmışlar ve Türkün asıl özünü, yüksek ahlâkını yansıtmışlardır[Taner, 1988].

Türk masallarında bir halkbilimsel çatı vardır. Bu çatıda birtakım bildiriler, mesajlar, deneyimlerden çıkmış bir dünya görüşü, bir seciye, bir halk düşüncesi saklıdır. Türk masallarına daldığınızda başka dünyalara gidersiniz. Kötüler cezasız kalmaz, haktan, doğrudan yana olanlar ödüllendirilir, muratlarına ererler. Türk masallarında, Türk milletinin düşlerini, niteliklerini, dileklerini, sevgilerini bulabiliriz. Türk masalları, Türk yeteneğinin, Türk zekâ gücünün ürünüdür[Sakaoğlu,1999].

1.2. Türk Masallarında Tipler

Türk masalları incelendiğinde birçok tip ve kahramanları saptamak mümkündür. Padişah tipi, masallarda yaygındır. Bunlar görkemli saraylarda otururlar, oğulları ve kızları vardır. Başarılı olan kişilere dünya malı bağışlarlar. Devler de Türk masallarının önemli tiplerindendir. Çok güçlü silahları vardır ve insan eti yerler. Bazıları kötü ruhlu olsa da bazıları iyi huyludur. Keloğlan, Türk halkının yarattığı olumlu bir karakterdir. Önceleri önemsenmese de daha sonraları soylu özü ve üstün yeteneği ile herkes tarafından sevilir. Halk zulmeden zorbalar “Ejderha” adı ile adlandırılırlar. Fakat bir yiğit kişi tarafından yok edilir ve halk esenliğe kavuşur. İyiliksever “Zenci Arap”, arabozan “Cadı Karıları”, “Küp Cadıları” tılsımlı periler, hain cinler, kurnaz tilkiler, kötülük timsali kurtlar, parmak çocuklar, nohut oğlanlar Türk masallarında görülen başlıca tiplerdir[Sakaoğlu,1999].

1.3. Masalların Anlatılış Sebepleri

Halk zevkinin ve kültürünün en ilgi çekici örneklerinden biri olan masallar hikâye ve

romanların temel kaynağıdır. Masalların ele aldığı konular zamanla roman ve hikâyelerde de gelişerek ve değişerek ele alınmıştır. Masalların anlatılış sebeplerini üç ana başlık altında ele alabiliriz. Bunlar şu şekilde tasnif edilebilir:

1.3.1. Çocuklar için masal

Çocuklar için masal örneklerine edebiyatımızda sıkça rastlanmaktadır. Keloğlan'la Deniz Aygırı, Keloğlan, Kaçan Peri, Böcek Prenses, Pekmezci Anne, Perili Ev, Devle Güzel Kız gibi masalları çocuklar için masallara örnek gösterebiliriz(*Bkz. Ek 1: a Devle Güzel Kız Masalı (örnek masal)*).

1.3.2. Zevk için masal

Türk anonim edebiyatında zevk için masallar da mevcuttur. Küçük Şehzade, Çavuş, Çingene Kızı ile Hanımı, Beyaz Gül, Genişlikte mi Kocalıkta mı?, Çengi Dilâver, Ağlayan Nar ile Gülen Ayva gibi masalları edebiyatımızdaki zevk için masallara örnek verebiliriz(*Bkz. Ek 1: b Çengi Dilaver Masalı (örnek masal)*).

1.3.3. Kültür malzemesi olarak masal

Türk masalları gerek çocuklar için veya gerek zevk için anlatılsa da masallar aynı zamanda büyük bir kültür malzemesi olarak da önemlidir. Delibalta, Perili Ev, Ceştırnak, Boş Beşik, Kuşlar Padişahı, Çamaşırıcı Kız, Yılan Beyle Peltan Bey(*Bkz. Ek 1: c Kuşlar Padişahı Masalı (örnek masal)*). Çocuklar için masallar, çocuk eğitimini ön plâna alır. Bir yandan eğlendirirken, bir yandan da eğitir. Bu masallar bazen belli kişiler tarafından özel olarak yazılır bazen de başka masalların değişmesi veya yeniden anlatılarak uyarlanması şeklinde ortaya çıkar. Zevk için masalların, amacı yetişkinleri eğlendirmek ve hoşça vakit geçirtmek içindir. Böylece masallar, eski devirlerin eğlence araçlarından biri olmuştur. Masalların taşıdığı asıl değer, onların kültüre yaptığı hizmettir. Bu masallar sayesinde eski cemiyetlerin yaşayışları, düşünceleri hakkında bilgi sahibi olunabilmektedir. Böylece nesiller, devirler ve dönemler arası bir bilgi aktarımı meydana gelir[Sakaoğlu,1999].

1.4. Masallardaki Biçimsel Öğeler (Biçim, Dil ve Üslûp)

Masal bir düzyazı biçimidir. Ama içinde sık sık şiirsel özellikler gösteren dizeler de bulunmaktadır. Bu dizeleri nesir bölümünden ayırmak için özel bir sunuş kullanılmıştır. Türk masalları genellikle kısadır. Masallardaki olaylar birkaç gerçekten oluşmaktadır. Masalları uzun anlatanlar da vardır. Ama bu masalın temel akışını değiştirmez sadece olayları genişletir. Farklı masallardan alınan bölümlerin mekanik olarak birbiri ile kaynaştırılması ile yeni masal kişilikleri ortaya çıkar. Bu masallar “Çerçeve Anlatım” diye anılan gruba girmektedir. Bu anlatım biçiminde anlatıcı (meddah) oluşturduğu çerçeve içinde birkaç masalı ard arda anlatır. Bu profesyonel masal anlatıcılarının sık sık kullandığı bir yöntemdir. Birçok ekleme ve genişleme ile bir masal bir buçuk saati aşabilir. Aslında masallar on, on beş dakika sürer.

Masal, yazılı literatürden çok sözlü literatüre aittir. Olaylar, karakterler, düşünce ve duygular yazılı anlatımda sabittir. Fakat sözlü anlatımda yazarca önemsiz olan, anlatıcı için büyük önem taşıyarak özel tasvirlerle tabi tutulabilir. Anlatıcının önemseydiği ama dinleyicinin gözünden kaçan yerler birkaç kere tekrar edilir. Ama bu tekrarlar sistemli değil de belli bir bakışımın kuralı olarak verilmektedir. Bu nedenle masalın bazı yerlerinde sabit ve forma uygun kelimeler ile tekrarlar yapılmaktadır. Kahramana yaşayacağı tehlikelerin önceden bildirilmesi ve açıklanması da görülebilir. Kahraman yoluna devam ederken anlatılanlar gerçekleşir. Olayı anlatıcı yeniden anlatır. Seyrek olarak da kahramanın olayı önce yaşaması sonra yeniden anlatması versiyonu görülür. Daha yaygın olan bir bakışım biçimi de üçlü formdur. Bu biçimde, bir kahraman ya da üç kahraman üç kez olayla karşı karşıya gelir. Daha çok iki kahraman başarısız olur. Asıl kahraman ve üçüncü kahraman başarı kazanır. Olaylarda da bir dereceleme görülür. İlk iki olay kolay, üçüncü ise zordur. Masalın dili ise, kısa cümleli canlı bir konuşma dilidir. Fiil (...miş) halinde veya geniş zamanın (...ır) halindedir. Monotonluğu önlemek için dönüşümlü olarak iki biçimde kullanılıp ya da şimdiki zaman da eklenir. Anlatıcı, sadece masalı anlatmakla kalmaz masalın akışını bozmadan kendi duygu ve düşüncelerini ekleyerek masalı anlatır. Bu sırada dinleyici ile konuşup ya da ona sık sık soru sorduğu görülür.

1.5. Masallardaki Konular

Destanların var olduğu çağlarda masal edebiyatla birlikte biliniyordu. O çağlarda destan yüksek zümrenin yaşamından kesitler verirken masal ise orta ve alt tabakanın yaşamından kesitler veriyordu. Aynı biçimde kahramanlar da bu tabakanın insanıdır. Padişahlar, vezirler ve diğer yüksek zümre insanları masalda olayın odak noktasını oluşturmazlar. Ancak padişah ve vezir diye adlandırılan orta tabaka insanı, tüccar ve toprak sahipleri gibi odak noktası olabiliyorlar. Bir tüccarın padişah yerine geçmesi sık sık görülür. Masalların orta tabaka ve yoksul çevrede anlatılması kahramanların bu zümrenin görünümüne girmesine neden olur. Köylerden derlenen masalların çoğunda köy ağası, padişah yerini alır. Bazı masalarda değirmenci de padişah yapılır. Masalın genel akışını sistematik bir biçimde göstermek olasıdır. Masalda sürekli kendisine sevgi duyulan bir kişi vardır. Bu da masalın kahramanıdır. Türlü maceralardan sonra doğa üstü varlıklarla savaşarak güçlüklerle uğraşarak istediği yere ulaşır. Kahramanın ülküleri dinleyicinininki ile özdeştir. Çünkü kahraman iyi yürekli, cesur, suçsuz, zeki veya saf becerikli, dayanıklı, çalışkan, kötülerle savaşan bir insan rolündedir. Masal kahramanı törel bir tipi canlandırır. Bu tip farklılıklar da gösterir. Kahramanlar her zaman sevimli, cana yakın görünümlü fakat son derece iyi kalpli değildir. Örneğin Keloğlan gerektiği zaman kötülük de yapabilen atik, soğukkanlı, acımasız hatta görgüsüz olabilen bir tiptir. Genel masal kahramanınının karşıtı olmasına rağmen örneğin: “üçüncü şehzade”, “üçüncü oğul” tiplemesinin karşıtı olarak Keloğlan maceralarını başarıyla sonuçlandırır. Bu tür masallar yaşamın getirdiği haksızlıkları yerme gereksiniminden doğmuştur. Masal yaratıcısı haksızlıklar, kötülükler yapanın karşısına aynı silahlar ile çatışan Keloğlan gibi bir tipleme çıkarır. Durumun böyle oluşu masala bir gerçeklik katar. Diğer masalarda doğa üstü güçler kullanımı sonucu amaca ulaşır. Oysa bu masalarda kurnazlık, açık gözlülük, acımasızlık gibi gerçek unsurlar bulunur. Masal kahramanının toplumdaki yeri, sınıfı ve öz yapısına göre sınıflandırılır. Böylece masalın kendisi de sınıflandırılmış olur. Masalda görülen kahramanların birkaçı asıl kahraman, diğeri ise ikinci planda görülür.

1.6. Masalların Ortaya Çıkışındaki Psikolojik ve Sosyolojik Nedenler

Birçok masal motifi psikolojik ve sosyolojik olaylardan kaynaklanmaktadır. Masalarda doğanın büyüsel gücü ile ilgili inanç izleri vardır. Buna bağlı olarak, beden her parçasında insan kuvvetinin bulunduğu ve bu parçanın kesilmesinde bile bunun yok olmayacağı inancı vardır. Örneğin bir insandan kesilmiş saçların birbirlerine sürtünme veya yakılmasında bunu o kişi duyuyor. Aynı biçimde el ayak tırnakları, kemikler, diğer vücut parçaları bu özelliği gösterir. Bununla kalmayıp kişiye ait olan, mesela, sazın teli koptuğunda veya kılıç kılıfından çıkarıldığında sahibinin öleceğine inanılır. Resmin de böyle büyüsel gücü vardır. Resme yapılan, kişiye yapılmış sayılır. –Güzel bir kızın resminden etkilenmiş olan, kızın kendisinden etkilenmiş olur.- Masalda hayvana ve hayvanın insana dönüşmesi totemik inanca bağlı olabilir. Ağaçların ve meyvelerin kutsallığı da bu biçimde açıklanabilir. Kısır kadınlara ise elma verilir. Bunun yanında güneşi, ayı, yıldızları, gece ve gündüzü açıklamaya çalışan masal motifleri de görülmektedir. Bunlar da eski inanç kalıntılarıdır.

Pek çok Türk masalının kaynağını rüyalar oluşturmaktadır. Fakat bu rüyalar kendi aralarında farklılıklar gösterir. Bir kız kendisine yasaklanmış olan odaya girer, anahtarını kana düşürür. Bu kan, anahtardan çıkmazsa bu bir korku rüyâsı olur. Eğer masal kahramanı bir dananın kuyruğuna yapışıp kopamıyorsa bu da korku rüyâsına işarettir. Sonucu olmayan bulmacaların da yeri önemlidir. Sonucu bulamayan ölmek zorunda kalır. Kahraman eğer doğaüstü, güzel, cennete benzer yerlere varmış ve burada her istediği yerine gelebiliyorsa o zaman istek rüyâlar söz konusudur. Masalda büyü ve büyücüler önemli bir yer tutar. Aslında büyücü olmayan kahraman bile doğaüstü işler ve olaylar yaratabilir. Hatta hayvanlara bile dönüşebilir. Hastalıkların, kötü ruhun insanı sarmasından doğması inancı masalda da vardır. Büyünün neden olduğu bu hastalıktan kahramanın kurtarılması gerekir. İnsan ruhunun hayvan biçiminde olması ve ölmüş bir insanın hayata dönebilme düşüncesi Türk masalında sık sık görülmektedir. Bu iki görüş de ruh ve beden arasında bir ayrılma olabileceğini vurgulamaktadır. Yani ruhun zaman zaman bedenden ayrılabilmesi savunulmaktadır.

Birçok masal motifi kaybolmuş veya kaybolmakta olan geleneklerle ilgilidir. Üvey ananın evladına tutumu da eski bir toplumsal gerçekliğe dayanmaktadır. Kötü adamın hayvanların kuyruklarına bağlanması, suçlu kadınların canlı canlı gömülmesi de toplumsal bir gelenekten doğmuştur. Üstelik hiç de eski olmayan bir gelenekten suçluların hayvanlara bağlanarak öldürülmesi Osmanlı tarihlerinde görülmüş, suçlu kadınların canlı canlı gömülmesi ve taşlanması ise müslüman ülkelerde dinsel bir kuraldır. Yamyam motifleri genelde çocukların yenilmesi yamyam kabilelerinden gelen haberlerle ilgili olabilir. Dünyada çok yaygın olan bir motifte, periyodik olarak kurban edilen insan motifidir. Dinsel kökeni vardır. Bazı masal motifleri mesleklerle ilgilidir. Sürekli hayvanlarla temas halinde olan çoban ve avcılar için ta eskiden beri büyüsel güçlerin varlığından söz edilir. Deniz seferleri ile ilgili garip olaylar olmuş, bunlar; seferlerin romantik oluşu, yabancı ülkeler ve insanlarla ilgisine bağlanmıştır. Başka motiflerde ise göçebelikten kente geçişin izlerini görmek olasıdır. Kentten ve kent insanından korkan göçebeğe göre, binalar, doğaüstü varlıklar, evler ve yüksek duvarlar ise onun gözlerinde şeytanın ve cinlerin yapısıdır. Bu tür düşünme, kentlinin üstünlüğü ve büyüseliğini yansıtır. Nasıl ki tüm motifler rüyâ diye adlandırabilirsek tümü için bir toplumsal açıklama aramakta doğrudur. Birçok masal motifi toplumsal koşullardan doğmuştur. Unutulmamalıdır ki bir çoğu anlatıcının daha önce var olan motiflerden etkilenmesinden doğmuştur. Yeni motiflerin yaratıcıları profesyonel anlatıcılardır, yani meddahlardır. Bu kişiler aynı zamanda dinsel düşüncelerden, geleneklerden, göreneklerden masal motifleri yaratan insanlardır. Motif ilk çıkışında özgün bir fikir olabilir. Aynı zamanda önce de var olan motiflerle benzerlikler gösterebilir. Neden olursa olsun yaratıcı tamamen özgür değildir. O, yeni türevlerini ve uyarlamalarını sürekli içinde yaşadığı toplumun koşullarını göz önünde bulundurarak yaratmak zorundadır. Anlatıcının işlevi budur[Taner, 1988].

1.7. Masalın Kalıp Sözleri

1.7.1 Formeller

Masallar daima mensur ürünler olarak ortaya konulmuşlardır. Günümüze kadar da böylece gelmişlerdir. Hatta masalların içinde, belirli kurallara bağlı kalınarak

eklenenlerin dışında şiir şeklinde olan bölümler yoktur. Kahramanın özel bir sebep dolayısıyla şiir dilini ve şeklini kullanması elbette masala renk katacak ve güzelleşmesini sağlayacaktır. Biz, masallara hangi şartlarda şiir parçalarının eklenebileceğini belirlemiş ve örnekleriyle ortaya koymuştuk. Anlatıcımız aslında bir meddah, yani hikâye anlatıcısı ise bu özelliğinin sonucu olarak masala şiir dili ile söyleyişi de sokabilir. Aynı şekilde bir aşık da bildiği masalları anlatırken gerek görülen yerlerde sanatının izlerini yansıtabilir.

Masalların belirli yerlerinde birtakım sözler yer alır. Bu sözleri hemen hemen her usta anlatıcı kullanmak ister. Bu sözler, daha masalın asıl olaylarının başlamasından önce görülür ve yine masalın asıl olayının bitmesinden sonra da devam eder. İşte masallardaki bu sözlere “formel” ya da “kalıp sözler” adı verilir. Kalıp sözlerin belli görevleri olduğu gibi belli şekilleri de vardır. Her cinaslı sözü bu bölümün örnekleri arasına katamayız. Bunlarsız masal olabilir, ancak bu tür anlatmalardan beklediğimiz tadı alamayız. Usta bir anlatıcı , yani “masal anası” veya “masal atası” mutlaka dağarcığında bulundurur ve en gerekli yerlerde kullanır. Yerinde kullanılmayan bir kalıp söz, masalların güzelliğini bozabilir. Kalıp sözler beş ana parçaya ayrılarak incelenebilir.

1.7.1.1. Başlangıç (Giriş) formelleri

Masalın asıl olaylarına geçilmeden önce, anlatıcının dinleyicilerini masala hazırlamak amacı ile söylediği kalıp sözlerdir. Çeşitli uzunluk ve yapıda bulunmakla birlikte günümüz anlatıcıları kısa olanlarını tercih etmektedir. Ancak usta anlatıcılar bu yalın söyleyişe ekledikleri tekerlemelerle masalın başlangıcını renklendirir.

Sade başlangıç formelleri: Genellikle “bir varmış, bir yokmuş” veya “evvel zaman içinde...” sözleriyle başlar; bazen bu ikisinin birleştiği de görülür. “Bir varmış, bir yokmuş, bir ... varmış. Bir varmış, bir yokmuş, bir ... ile ... varmış.” “Evvel zaman içinde bir ... varmış” “Eski zamanlarda bir ... ile bir ... varmış” “Vakti zamanında bir ... varmış.” “Bir varmış, bir yokmuş, evvel zaman içinde bir ... varmış.” “Bir varmış, bir yokmuş, vakti zamanın birinde bir ... varmış.”

Tekerlemeli başlangıç formelleri:Sade başlangıç (giriş) formellerinin sonuna tekerleme adını verdiğimiz, bazılarında bir olayın anlatıldığı, genellikle yalanlama ağırlıklı iç kafiyeli cümlelerin eklenmesiyle kurulan formellerdir. Masalarda dinleyeceğimiz olağanüstü olaylara hazırlama amacını da güden bu ifadeler adeta bir önceki dalın genişletilmiş şekli gibidir. Bu ifadeler bazen sade giriş formellerinin başına bazen de sonuna eklenir. Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, develer tellâl iken, pireler berber iken; ben anamın beşiğini tıngır mıngır salları iken bir ... varmış bir tekerlemenin sona getirildiği başlangıç formeli iken “var varanın sür sürenin destursuz bağa girenin hâli budur padişahım! Yollar saçak pürçek, kimi yalan kimi gerçek; hikâyedir bunun adı, söylemeyle çıkar tadı. Eski zamanenin devrinde bir ... varmış” gibi tekerlemenin başa getirildiği başlangıç formelleri de vardır.

2.7.1.2. Bağlayış (Geçiş) formelleri

Masalarda önemli rolleri olan bu formellerin başlıca görevleri bir olaydan diğerine geçişi sağlamaktır. Anlatıcıların, dinleyicilerin üzerindeki etkisini canlı tutmak da bu formellerin yardımı ile gerçekleşir.

Masaldaki olayın geçtiği yeri veya kahramanı değiştirmek için kullanılan bağlayış formelleri: Anlatıcının ustalık gösterisi yapabileceği, dinleyicilerin meraklarının arttırılacağı bir söyleyişe sahiptir. “Biz haberi verelim ... dan”, “Biz haberi ... verelim” sana haberi verelim ... dan” gibi bağlanılan şahsın hemen söylendiği formeller olduğu gibi “Size haberi nereden verelim? Padişahın üç kızı var ... “ “Haberi kimden verelim? Tembel Ahmet’ten ... ” gibi bağlanılan şahsın bir soru ile haber verildiği formeller de mevcuttur.

Dinleyicinin dikkatini arttırmak için söylenen bağlayış formelleri: Masalın akışı içinde beklenilmeyen bir olayı birdenbire ortaya atmak veya dinleyicilerin beklediklerinin tersine bir olayı gündeme getirmek şeklinde görülür. “Bakar ki adamın biri havuzdan suyu tasla alıyor, sular hep altın kesiliyor.” “Eve gelince ne görsün, ev silinmiş süpürülmüş.” “Bir de ne görsün, o pişirmedeği balık canlandı”.

Uzun zamanı kısaca ifade etmek için kullanılan bağlayış formelleri: Bazı olayların geçmesi ile tanınan süre uzun olabilir, yedi yıl. Anlatıcı, dinleyicilerin sıkılmaması için formellerden birine başvurarak süreyi kısaltır. “Uzatmayalım kâmeti/Kopartırız kıyameti” “Hikâyeler geç kavuşur/Üstadlar tez kavuşturur.”

Masal ortasında geçişi sağlayan tekerlemeler: Tekerlemeleri masalın başından başka, ortasında da görürüz. Bunların başlıca görevleri bir yerden bir yere geçişi sağlamaktır. “Az gider, uz gider.” “Az gitmişler, uz gitmişler.” “Az gelir, uz gelir.” “Az gelirler, çok gelirler, azını çoğunu Allah bilir. Altı ay, bir güz gelirler. Geri dönüp bakarlar ki bir çuvaldız boyu yol gelmişler.” “Aradan az zaman, zor zaman geçer.” “Az günde, çok günde ... nın yanına gelirler.”

1.7.1.3. Benzer durumlarda kullanılan formeller

Aynı masalda veya farklı masallarda benzer şekilde yaşanan ve ifade edilen olaylar ve konuşmalar anlatılır. Kalıp aynen kullanılır iken kelimelerde anlatıcıdan kaynaklanan değişimler olabilir.

İki varlığın karşılıklı konuşmaları: Bu konuşmalar âdeta, bir mısra, bir beyit gibi değiştirilmeden söylenebilir sözlerden kurulur.

- “İn misin, cin misin?”

“Ne inim, ne cinim, senin gibi insanoğluyum.”

- “Vuralım mı, kiralım mı?”

“Ne vurun, ne de kırın.”

- “Dile dilediğini, vereyim muradını”

“Sağlığını dilerim padişahım.”

Bir varlığın tanımını ve tasviri ile bir hareketin yapılışını anlatan formeller: Bir varlığın tasvirinde genellikle güzel kadınlar, bazen de devler bu formellerle anlatılır. Kadınlar daha çok aya ve onun on dördüne, on beşine benzetilir. Ay ve gün ile konuşulup, onların doğmaması istenilir.

“Ayın on dördü gibi” “Ayın on beşi gibi” “Ayın nuru gibi” (Kadının aya benzetildiği formeller)

“Aya “sen doğma, ben doğacağım” diyor”

“Ayın on beşine “ben doğacağım” diyor” (Ay ile konuşmalı benzetmeler)

“Bir dudağı yerde, bir dudağı gökde” (Tasvirli benzetmedir)

“Kızlar elleri ellerine, etekleri bellerine, ökçeleri büzüklerine değerek, sekerek, dökerek geldiler, indiler”.

Masalın kahramanlarından birinin konuşması da formel olabilir: Bu konuşmalar da, bir durumun açıklanması, bir başka durumun sezilişi, bir kesinliğin ifadesi veya bir emrin bildirilmesi gibi farklı görevler yerine getirebilir. “Üstündeki kız ise oğlan, oğlan ise kız olsun.” “Dünyalığını verip ahiretliğine karışmayacağım.” Bir olayın masalcı tarafından anlatılması da bir formel olabilir. Örneğin; “Kızın güzelliği dilinen tarif olunmaz, meğer ki gözler göre de inana.” “Murat alıp murat verirler.” “Hayırlı sabahlar cümle âlemin üstüne olsun.”.

1.7.1.4. Bitiş formelleri

Masal boyunca anlatılan olayların bir noktada birleştirilmesinden sonra anlatıcı, masalını uygun bir şekilde bitirmek zorundadır. Kafiyeyle bazı sözlerle masalı bağlarken dinleyicilerin kendisine gösterdikleri ilgiyi de dikkate alan anlatıcı kısa veya oldukça uzun olan bir bitiş formeli ile sözlerini bitirir. Anlatıcılar uygun olan bir bitiş formeli ile masalı bitirebilir. Çeşitli bitiş formelleri vardır:

Çıplak bitiş: Masaldaki olaylar basit bir şekilde bitiriliverir. Kahramanlar, doğrulukları, çalışkanlıkları ve yiğitliklerinden dolayı mükâfatlandırılırken kötülere de uygun cezalar verilir.

“Yiyip içip yaşarlar.”

“Onlar yedi, içti, dünyadan göçtü, siz de yeyin için, dünyada safa sürün.” gibi yiyip içmek ile ilgili bitiş formelleri vardır. “Muratlarına ererler.” “Muratlarına nail olurlar.”

“Onlar orada muratlarına ererler, biz de burada erelim.” gibi murada ermek ile ilgili bitiş formelleri. “Yiyip içip muratlarına ererler.” “Yerler, içerler muratlarına geçerler.”

“Orada beraber yiyip içip muratlarına ermişler.” Yiyip içmek murada ermek ile ilgili bitiş formelleri. “Safasında, âleminde yaşar, Allah size de safanızı versin.” gibi saf sürmek ile ilgili bitiş formelleri vardır. “Onlar orada selâmete ererler biz de burada selâmete erelim.” Selâmete ermek ile ilgili bitiş formelleri. “Düğün kurulup kırk gün, kırk gece düğün yapılıp muratlarına ererler.” gibi kırk gün kırk gece düğün yapılıp muratlarına ermek ile ilgili bitiş formelleri. “Kırk katır düşmanın başına olsun, kırk katır isterim ki binip memleketime gideyim.” Katır-satır seçimi ile ilgili bitiş formelleri. Bunlar öyle bir sarılma sarılırlar ki Bayburt’dan ..., Kelkit’ten, Erzurum’dan ..., Erzincan’dan ..., Kemah’tan, birikse bunları ayıramaz.

İleriye giden (devam eden) bitiş formelleri: Olayların bitişinde asıl kahramanlarla ikinci derecede rolü olanların geleceklerine göz atılır. Bunların neşe ve mutlulukları için de ölüncüye kadar yaşadıkları, çocuklarının olup olmadığı belirtilir. “Onlar orada selâmete ererler, çoluk çocuğa karışır, ben bıktım geldim, daha ne ettiler bilmiyorum”.

Özetleyen bitiş formelleri: Bu bitiş formelinde bilinen bir atasözü, bir söz masala bir ahlâki görüş, bir nasihat olarak eklenir. “Eskiler derler ki, iyiliğe iyilik her kişinin kârı, kötülüğe iyilik er kişinin kârı.” “İyilik yap, denize at, balık bilmezse Hâlik bilir.”

Ani bitiş formelleri: Bu bitiş formellerinde masal beklediğimizden de kısa veya farklı bir sonuç ile bitiriliverir. Bu ani bir bitiştir: “Bu hikâye burada oldu tamam” “Bu hikâye burada bitti”.

Şahsî bitiriş formelleri: Gökten elma düşmesi, anlatıcının masal ülkesinden gelmesi, dinleyiciler için iyilik dilenmesi, kötülere ceza tayini, kerevete çıkılması gibi özellikler burada yer alır. Gökten düştü üç elma: “Biri bana, biri hikâyeyi söyleyene, biri de Abdullah Çavuş’un oğlu İsmail Çavuş’a. Gökten düştü üç elma: “Biri söyleyene, biri dinleyene, biri de bana.” gibi formeller gökten elma düşmesi ile ilgili formellerdir.

1.7.1.5. Olay yerinden gelmek (teminat formeli)

Anlatıcı, masalın inandırıcı olabilmesi için anlattığı olayların içinde bulunduğunu, kahramanlar ile bir süre birlikte oturduğunu söyler. Böylece dinleyiciler kahramanların

mutluluklarına bir dereceye kadar ortak olurlar. “Ben orada bir zaman daha kaldım, sonra bıraktım geldim. Daha ne ettiler bilmiyorum.” “Onlar orada safa sürsünler, ben de bıraktım geldim.”

1.7.1.6. Anlatıcının kendisine veya dinleyicilerine iyi dileklerde bulunması

Fakir, dertli, çileli anlatıcı ve dinleyiciler kendilerinin o kahramanlar gibi olmalarını arzu ederler. “Onlar orada selâmete ererler, biz de burada selâmete erelim.” “Bunlar burada murat verip murat alırlar, Allah sizlere de murat alıp murat vermek nasip etsin.” [Sakaoğlu,1999].

1.7.1.7. Çeşitli formel unsurlar

Masal anlatıcısı saydığımız (açıkladığımız) formellerin dışında renk, sayı, zaman ve renk ile ilgili diğer formelleri de ekleyerek anlatımını kuvvetlendirmeye çalışır. Bir masalda da dinleyiciler bu kalıplaşmış sözleri her zaman beklemektedir. Türk masallarında sayılar ve renkler önemli formel unsurlar olarak karşımıza çıkar. Yedi ve kırk sayıları masallardaki önemli sayı formelleridir. Üç sayısı da masallarda çok çeşitli yerlerde görülür. Kardeşlerle ilgili olanlar (üçü de kız, üçü de erkek) zamanla ilgili olanlar (üç gün, üç gece), tabiatüstü varlıklarla ilgili olanlar (üç dev, üç peri kızı), hayvanlarla ilgili olanlar (üç katır), yiyecek ve içeceklerle ilgili olanlar (üç yumurta, üç tas su), insanlarla ilgili olanlar (üç arkadaş, üç hoca), eşyalarla ilgili olanlar (üç bağ çubuk, sarayın önündeki üç taş), iş yapmayla ilgili olanlar (üç işi aynı anda yapma, üç nara atma). Yedi sayısı da en az üç ve kırk sayıları kadar çok kullanılan sayı formelidir. Zamanla ilgili olanlar (yedi gün, yedi gece, yedi yıl), tabiatüstü varlıklar ile ilgili olanlar (yedi dev, yedi başlı dev), insanlar ile ilgili olanlar (yedi kız kardeş, yedi bezirgan, yedi deve yükü altın). Kırk sayısı da Türk masallarında en çok kullanılmış olan ve görülen sayı formelidir. Zamanla ilgili olanlar (kırk gün kırk gece), inançla ilgili olanlar (kırk harami, kırk vezir), para ile ilgili olanlar (kırk altın, kırk lira), eşya ile ilgili olanlar (kırk anahtar, kırk cezve) [Sakaoğlu,1999].

Renk formelleri: Renkler de Türk masallarında sıkça kullanılır. Bunlar sıfat olarak kullanılır. Bu renkler bir eşyanın, bir hayvanın, bir kıyafetin rengi olarak karşımıza çıkarlar. Sarı, pembe, yeşil çok az kullanılırken bazı renkler özellikle seçilip kullanılmış olur. Kırmızı (al), beyaz, siyah (kara) gibi renkler Türk masallarında sıklık ile kullanılır. Kırmızı elma, al at gibi, beyaz urba, bembeyaz el gibi, kara at, karalı kız.

Zaman formelleri: Türk masallarında nasıl sayı, renk formelleri görülüyorsa zaman ile ilgili formeller de görülür. Saat ile ilgili (üçer saat), gün ile ilgili (üç gün, üçüncü gün, yedi gün, kırk gece) gece ile ilgili (yedi gün, kırk gece) yaş ile ilgili (yedi yaş), yıl ile ilgili (kırk yıl, yedi yıl) olan formeller kullanılır.

Yer formelleri: Masalarda olayların geçtiği ülkelerin sayısı fazla değildir. Genellikle olaylar, “memleketin birinde” geçer. Masalarda yer alan ülkeler ve şehirler İstanbul’un doğusunda olan ülke ve şehirlerdir. Hint, Hindistan, Yemen, Mısır, Şam, Çinimaçin vb. İstanbul’da bizim masallarımızın önemli yerlerinin başında gelir[Sakaoğlu,1999].

1.8. Türk Masallarında Halkbilimsel Aç

Halk kültürünü yansıtan en anlamlı ürünlerden olan masallarımızdan halkımızın çeşitli konularda neler düşündüğünü anlamamız mümkündür. Cumhuriyet Dönemine gelinceye kadar masallarımıza hayal ürünü boş laflar, safsata tabirleri yakıştırılmış halk edebiyatımızın bu zengin hazinesi uzun yıllar ihmal edilmiştir. Türk kültürü ve Türk folkloru içinde müstesna bir yer işgal eden masallarımız her yönü ile çok zengindir. Türk masalları Türk kültürünün maddi ve manevi bütün öğelerini tüm ayrıntıları ile yansıtır.

Türk masallarının pek çoğunu incelediğimiz zaman halk bilimine ve Türk folkloruna ait öğe ve konu başlığına ait unsurlara sıkça rastlarız. Örneğin bir Kıbrıs masalını incelediğimizde miras motifine rastlamaktayız. Yaşlı ve fakir bir baba evi ile üç büyük dallı incir ağacını üç oğluna bırakır. Her dal bir kardeşe ait olacaktır. Halk hukuku Türk folklorunda önemli bir yere sahiptir. Akraba evlilikleri, evlenme yasağı, tek eşlilik, çok eşlilik, kız kaçırma, dulların durumu, adalet hakkındaki halk inanışları gibi konuları ele

alan halk hukuku mirasa da hayli yer ayırmıştır. Masaldaki yaşlı adamda halk hukukunun bu kuralına riayet ederek üç büyük dallı incir ağacını üç oğlu arasında eşit olarak paylaşır. Aynı masalda gözümüze çarpan bir diğer halk bilimsel unsur da ihtiyar fakire yardım etme motifidir. Türk kültüründe yaşlılara, muhtaçlara, ihtiyacı olanlara yardım etme çok bilinen, önem verilen ve yapıldığı takdirde sevap, takdir kazanılacağına inanılan bir davranıştır. “Hızır ile Üç Kardeş” adlı masalda (Bkz. Ek 1: d) da kendilerine yardım eden ihtiyar kılığındaki Hızır’a yardım etmeyip, onu hor görüp tartaklayan iki kardeşin halini görmekteyiz. Oysa ki en küçük kardeş ihtiyarı (Hızır’ı) hanımı ile birlikte en güzel şekilde ağırlayıp onun gönlünü yapmışlardır. Bunun üzerine ihtiyar da (Hızır) onlara hayır duaları etmiş ömür boyu mutlu olmalarını dua etmiştir. Onlar da rahat bir hayat yaşamışlardır. Masallar, halk adetlerini, halk inanışlarını, halk kültürünü yani halkın maddi, manevi tüm kültür öğelerini en fazla yansıtan edebi türlerdir. Gerçek yaşamla ilişkili olmaları Türk halkının, Türk insanının özünü dile getirdikleri için masallar bir nevi halkın aynası ve tercümanı niteliğindedirler.

Halk oyunları, halk müziği, halk tiyatrosu, oyun eğlence, spor, bayramlar, törenler, kutlamalar, dayanışma, yardımlaşma kurumları, evlilik, doğum, sünnet, ölüm adetleri, günlük hayat, halk hekimliği, halk veterinerliği, meteorolojisi, takvimi, hukuku, matematiği, botaniği, zoolojisi, ekonomisi, halk sanatları ve zanaatları, inanışlar, giyim, kuşam, süslenme, halk mimarisi, mutfacı vb. gibi konular halk masallarında da rastlayabileceğimiz halk biliminin temelini oluşturan, onun yapı taşlarıdır. Biz halkbilimini, bu konu başlıkları etrafında toplayabiliriz. Türk masallarında da masalın içeriği ne olursa olsun her masalda bu saydığımız öğelerden pek çoğunu görürüz. Halk mutfacı, Türk kültürünün en önemli hususlarından biridir. Bir halkın mutfacı onun maddi kültürünün yapı taşı teşkil eder. Hızır ile Üç Kardeş masalında da halk mutfacı ile bir öğeye rastlarız. Patatesin içinde fırın kebabı yapılmasını bir mutfak, yeme-içme öğesi olarak görürüz. Bayburt masalındaki şerbet, Bacı Bacı Can Bacı masalındaki yaşlı kadının yaptığı ekmek, bir diğer masaldaki düğün için pirinç ayıklanması, hep bu konu başlığına verilebilecek örneklerdir[Tan, 2000].

Halkın geçim kaynakları, çeşitleri ve bunların özellikleri, kuralları ile ilgili her şey halk ekonomisinin içinde yer alır. Ürünlerin ekimi, toplanması, değirmencilik, halkın gelir

kaynakları ve bunların devamı için yapılacak şeyler, ticaret kuralları halk ekonomisinin içinde yer alır. Binlerce yıldan beri geçimini tarım, hayvancılık ve bunlara bağlı pek çok koldan sağlayan, bu kollar ile ilgili bilgileri, tecrübeleri hayatını kolaylaştırmak adına hayata geçiren Türk insanının bu özelliği Türk masallarına da yansımıştır. Bu dalın özelliklerini bazı masalarda görebiliriz. Yedi Kardeşler adlı masalda da (Bkz. Ek 1: f) geçimlerini av ile sağlayan bir aileden söz edilmektedir. Avlanma ve avdan sağlanan hayvanlar da birtakım yörelerde ve çevrelerde ailelerin geçim kaynağı olabilmektedir. Bu ailede avdan sağladıkları ve vurdukları hayvanları satarak evlerini geçindirirlermiş. “Şah Şah Padişahı” adlı bir Kangal Masalı’nda ise (Bkz. Ek 1:g) bir değirmencinin hayatı ve başından geçenler konu edilir. Değirmencilik de halk ekonomisinin önemli bir parçasını oluşturur. Buğday, mısır vb. gibi birtakım ürünler toplandıktan ve elde edildikten sonra değirmene getirilerek orada öğütülür. Öğütülen bu ürünler un haline getirilir ve böylece insanların kolaylıkla kullanabileceği şeyler haline getirilir. Bu anlamda değirmencilik üründen yeni bir ürün sağlamak için geliştirilen bir kol olduğu için halkın ekonomisinde ve geçiminde hatırı sayılır bir yere sahiptir. Binlerce yıldan beri toprak ile iç içe olan, geçimini, hayatını topraktan elde eden Türk insanı buna bağlı olarak bitkiler ile de yakından ilgilidir. Gerek yiyecek maddesi, gerekse süs bitkisi, ağaç vb. gibi bitkiler olsun bunların hepsi halkın ilgilendiğini, yetiştirdiği ve faydalandığı bitkilerdir. Buna kısaca halk botaniği denilebilir. İnsan yaşamının temel taşı olan beslenme olgusu bitkiler ile buna bağlı olarak da halk botaniği ile yakından ilgilidir. Halk botaniği, Türk halkına gıda maddesi temin etmek ile birlikte onun duygu ve düşünce dünyasına da pek çok şeyler katmıştır ve katmaktadır. “Bacı Bacı Can Bacı” adlı masalda (Bkz. Ek 1: e) bir kavak ağacından söz edilir. Kız kardeşini korumak adına kesilen kavak ağacını yalayarak balta değmemiş hale getiren “Geyik Kardeş” kız kardeşinin kurtulmasını sağlamıştır. Burada konu edilen kavak ağacı halk botaniğine dolayısı ile halk bilimine ait bir öge olarak karşımıza çıkmaktadır. “Fesliğenci Kız” adlı Türk masalında da bu dala ait bir örnek karşımıza çıkar. Bu masalda fesliğen bitkisinden söz edilir. Yaprakları kokulu bir bitki olan fesliğeni besleyen kıza da fesliğenci kız adı verilerek bu bitkinin masalda ne kadar önemli bir yer tuttuğunu anlayabiliriz.

Halk zoolojisi de en az halk botaniği kadar Türk masallarında yer alan bir halkbilimsel daldır. Yetiştirilen hayvan türleri, yöredeki diğer hayvan türleri, doğadaki hayvanların görevleri, nasıl çoğaldıkları, beslenmeleri vb. gibi hayvanlar ile ilgili konular halk zoolojisinin içinde yer almaktadır. Tıpkı halk botaniğinde olduğu gibi halk zoolojisi de Türk insanının doğa ile olan ilişkisinin bir ürünüdür. Toprakta yararlanmasını bilen halk, hayvanlardan da elinden geldiği kadar faydalanıp onlar hakkında çok geniş bilgi ve tecrübeler elde etmiştir ve bu tecrübeleri de halk yaşamının özü olan masallara aksetmiştir.

Bir “Çardak Masalı” olan “Ayağına Diken Batan Horoz” masalında (Bkz. Ek 1:ğ) geyik ve horoz motifleri kullanılmıştır. Her ikisi de halkın yakından tanıdığı, faydalandığı ve benimsediği hayvanlardır. Türk insanının özellikle köylerde yaşayan halkın bahçesinde, kümesinde hemen hemen yaşamının her anında görmeye alıştığı horoz, tavuk gibi evci hayvanlar ile dağlarda, ormanlarda rastladığı pek çok şüirde, hikâyesinde adı geçen geyiğin bir Türk masalında da yer alması pek tabiidir.

Türk masallarında en çok adı geçen ve önemi vurgulanan bir diğer hayvan da attır. Türklerin hayatında atın yeri, hiçbir başka varlıkla ölçülemeyecek kadar büyük ve önemli olmuştur. At, bu dünyada yalnız onun silah arkadaşı olduğu için değil, öldükten sonra da öteki dünyada her bakımdan kendisinin yararlanacağına inandığı için ayrı ve eşsiz bir değer taşımaktadır. Atın böyle bir değer taşıması elbetteki hem edebiyata hem de folklora yansımıştır. Atlar Türk masallarında tıpkı efsane ve destanlarında olduğu gibi önemli rolleri üstlenirler. Bir Tokat masalı olan “Ateşi Mercimek” de (Bkz. Ek 1: h) at motifi pek çok kez kullanılmıştır. Ata binerlerken gökyüzünden bir ateş gelerek kızı götürmesi, oğlanın kuş eniştesinin kızı bulması için verdiği at Türk masallarındaki at motifine verilebilecek örneklerdir. Türklerin düğün adetlerinde gelin ata bindirilerek oğlan evine götürülür. Bu masalda da atın bu anlamda önemli bir yeri vardır. Kuş enişte evin küçük oğluna kızı bulması için bir at vermiştir. Türk toplumunda değer verilen kız çocuğunu bulmak adına, böyle bir kutsal iş için at uygun görülmüş ve görevlendirilmiştir. Atlar, bazı masallarımızda, dünyaya gelişlerinden başlayarak pek çok sebebe bağlı olarak karşımıza çıkar. Bazılarının elde edilmeleri bile son derece farklı bir şekilde olur. Pek çok masalımızda görülen “kuşdili bilen” insan, özellikle

şehzade motifini hatırlatan bir yapıyla, “insan dili bilen” atlar şeklinde görülür. Bunlar, insanlar gibi konuşur, hatta insanlara akıl bile verir. Bu halleri ile atlar daima iyi ve mazlum insanların yanında yer alır ve onları korur. Genellikle yardım ettikleri kişiler genç ve tecrübesiz padişah çocuklarıdır. Atlar, bu özellikleriyle olağanüstü bir varlık olarak görülür, hatta içlerinde “peri” olanı bile vardır. Hızlı gitmesinin yanında, uçan at olması da bazılarının özellikleri arasında sayılabilir. Atlar, yüzyıllardan beri insan hayatının ayrılmaz bir parçası olmuşlardır. Güçlü olmaları, sadakaları, fizikî özellikleri gibi sebeplerden başka, pek çok hayvana bağlanan olumsuz vasıflardan uzak tutulmuşlardır. Bu özellikleri onların kültürle iç içe olmalarını da sağlamıştır[Sakaoğlu, 1999].

Halkın yaşadığı ve konakladığı evlere mesken adı da verilir. Türk masallarında halk mimarisi çokça yer alır. Ev, halk için önemli bir yer tutar. Çünkü ev, insan hayatının önemli bir bölümünün geçtiği yerdir. Her ev, her mesken sahibinin düşünce ve duygu dünyasının, maddi ve manevi kültürünün, gelir düzeyinin göstergesi durumundadır. Mesken tipleri (ahşap, kerpiç, karaçadır, toprak), meskenlerin yanındaki yapılar, yapı malzemeleri, yapı ustaları, temel, evin bölümleri, evlerde ısınma, aydınlanma, evlerdeki süsleme çeşitleri, döşenmesi, hayvan ağılları, damları vb. gibi konular halk mimarisinin konuları arasında yer alır. Özellikle kırsal kesimde, eski dönemlerde gezme ve seyahat alışkanlığı olmayan halkın varı yoğu evi ve evin çevresindeki yapılarla onlarla ilişkilendirdiği uğraşlardır. Evin bahçesi, su çektikleri tulumbalar, kuyular ve ahıllar, samanlıklar, ambarlar insanların faydalandıkları, ihtiyaçlarını karşıladıkları mesken bölümleridir.

Halk yaşamı ile doğrudan doğruya ilgili olan halk mimarisinin, yine halk yaşamını tüm ayrıntıları ile bizlere tanıtan masallarımızda da derin izlerini görmek mümkündür. Yukarıda saydığımız (belirttiğimiz) nedenler ve faktörler mimarinin halk masallarımızda niçin bu denli yer aldığına kanıttır. “Yedi Kardeşler” adlı Türk masalında da (Bkz. Ek 1: 1) bir halk mimarisi ögesi bulunmaktadır. Masalın orta kısımlarında evin avlusundan söz edilir. Dev karısına tuzak kurmak isteyen masal kahramanlarımız avlu kapısının dibine bir kuyu kazmayı düşünürler. Avlunun Türk mimarisinde önemli bir yeri vardır. Evin içi, bölümleri ve iç yapısı kadar avlu da mühim

bir yer teşkil eder. Geleneksel Türk evlerinde olsun, kırsal kesimdeki evlerde olsun mutlaka bir avlu bulunur ve çok amaçlı olarak da kullanılırdı.

Giyinme olgusu, insanoğlunun örtünme ihtiyacından ileri gelir. İnsanoğlu var olduğu günden bu yana örtünme isteği ve ihtiyacından yola çıkarak giyinme, kuşanma alışkanlığını geliştirmiştir. Fakat zaman ile bu giyinme olgusu sadece örtünme isteği ile kısıtlı kalmayıp artık insanlar için bir zevk, bir amaç ve bir güzel görünme isteğine dönüşmüştür. İşte bu istekten de yola çıkarak insanlar, çok çeşitli renkte, biçimde ve çeşitte giysiler, aksesuarlar ve süslenme eşyaları yaratmışlardır. Giyim, kuşam ve süslenme bu niteliğinden dolayı, halk ile iç içe bir öge olmasından ötürü halk biliminin başlıca maddi öğelerinden biridir. Bebeklere daha doğum öncesinden hazırlanan kıyafetler, kundak, emekleme dönemindeki çocuk kıyafetleri, misafir geldiğinde çocuk giyiminde yapılan değişiklikler, erkek ve kız çocuk giyimindeki renk ve motifler, sünnet, bayram giysileri, genç kızların ve delikanlıların giyim özellikleri, genç kızların ve kadınların takıları, düğün ve nişan törenlerinde erkek ve kızın giyimi, kına gecesi kıyafeti, erkek, kadın ve çocukların iç çamaşırları, erkek, kadın, genç ve çocukların günlük, yatak kıyafetleri, yaptıkları işlere göre kıyafetleri, süslenmeleri, kıyafetlerde renk seçimi, mendil çeşitleri, evde üretilen kıyafetler, yaşlı erkek ve kadın giyimi, ibadet kıyafetleri ve tüm kıyafetlerin temizliği, bakımı giyinme kuşanma ve süslenme olgusunun içinde yer alan konulardır.

Halk yaşamının ve halk yaşamı ile ilgili ayrıntıların yer aldığı masalarda giyim, kuşam ve süslenme ile ilgili noktalara rastlayabiliriz. Özellikle Türk maddi kültüründe yer alan yere, zamana ve yaşa göre giyinme alışkanlığı masalarda bu konunun ele alınma oranını daha da arttırmaktadır. Giyinme ve süslenme konusu diğer halkbilimsel öğelerden bir parça daha fazla masalarımızda yer alır. “Bacı Bacı Can Bacı” adlı Türk masamızda peştamal, nalın gibi giyeceklerden bahsedilir. Vücut temizliğine, temiz olmaya, yıkanmaya kısacası banyo kültürüne ehemmiyet veren Türk halkı yüzyıllardan beri bu alışkanlıklarını devam ettirmiştir. Masalarımızda da peştamal, nalın gibi giyim eşyaları kullanılarak tüm bu bahsettiğimiz şeylerde kanıtlanmış olur. “Nardaniye Hanım” adlı masalda da ferace giymiş bir kadından söz edilir. Geleneksel bir Türk giysisi olan feraceden de bu konu başlığına uygun olarak bahsedilir. “Ben Bir Yeşil

Yaprak İdim” adlı masalda(*Bkz. Ek 1: i*) da hem Türk kültüründe hem de hemen hemen tüm dünya kültürlerinde görülen evlenecek bayanların düğün törenlerinde giydikleri temizliğin ve saflığın timsali olan gelinlikten söz edilir. Gelinliğin de halk kültüründe, halk giyiminde kayda değer bir yeri vardır. Evlenme olayına, düğün adetlerine, geleneklerine ihtimam gösteren halk, elbette ki gelinin düğünde giyeceği elbisesine de aynı ihtimamı gösterir. Öyle ki bunu bir masalda da işleyecek kadar. Yine aynı masalda gördüğümüz takke de halk giyimine ait bir unsurdur. “Fesliğenci Kız” masalındaki (*Bkz. Ek 1: f*) ipekli poşu, altın hamayıl, altın saat yine halk giyiminin ilgi alanlarına giren giyim ve süslenme eşyalarıdır. Bir Kangal masalı olan “Şahşah Padişahı” adlı masaldan da çamura düşen ve üstünü değiştirme ihtiyacı hisseden Şahşah Padişahı’nın temiz giyinme isteğini anlarken, yerine ve zamanına göre giyimin de gerekliliğini kavramış oluruz.

İnanç, sözlük anlamı ile kişice, ya da toplumca, bir düşüncenin, bir olgunun, bir nesnenin, bir varlığın gerçek olduğunun kabul edilmesi” demektir. İnanç kavramı, sözlük anlamı ile insan düşüncesinin çok geniş bir bölüğünü içine alır: politika, din, ahlâk ... İnançları bütün bu çeşitlilik ve yaygınlıkları ile ele almak halkbiliminin sınırlarını aşar. Halkbilimi, belli bir toplumun eski dinlerinden miras alıp kendi çağının şartlarına uygulayarak yaşattığı yeni dininde, yaşam şartlarının gerektirdiğince yeni biçimler, yeni içerikler, anlatışlarla oluşturduğu inanışlarla ilgilenir. Halkbiliminin konusu olarak inanışların başka bir niteliği de din, ahlâk ... kurallarındaki kesinlik ve katılığa karşılık bunların yerden yere, topluluktan topluluğa değişik biçimler ve içerikler göstermeleridir[Boratav, 1999].

Taibatüstü varlıkların çeşitleri, işleri ve insanlarla olan ilişkileri insanoğlunun her zaman ilgisini çekmiş ve bunu pek çok şey ile ilişkilendirmiştir. Bu varlıkları bütün çeşitleriyle adlandırmak için genellikle “cin” kelimesi kullanılır. Türk masallarında cinler maddi varlıkları ile kullanılırken bir başka yönden de masal kahramanları kim olduklarını tam olarak bilemedikleri varlıklara ya da kişilere cin olup olmadığını sorarlar. “İn misin cin misin?” soru kalıbının arkasından öyle olmadığını belirten kahraman “-Ne inim, ne cinim.” diyerek bu soruyu yanıtlar. Bu cevabın arkasından “Seni beni yaradan Allah’ın kuluyum” da diyerek tabiatüstü bir varlık olmayıp bir insan

inancı olduğunu belirtmiş olur. Türk insanındaki cin herhangi bir soru kalıbının içinde yer alarak kadar halkın maddi ve manevi kültürünün içine yerleşmiştir. Cinlerin yanı sıra gerçek maddi varlıkları ile denler, cadı karıları da masalarda kötülük yapan fakat sonunda kötülük bulan varlıklar olarak yer alırlar. “Nardaniye Hanım” masalımızda (Bkz. Ek 1: j) rastladığımız bayramlara önem verilmesi, o günde dışarıya çıkılıp gezilmesi, İslam dininin temizlik anlayışının göstergesi olan abdest inancı, halk inanışlarına örnek olarak verebileceğimiz unsurlardır. Bir Kıbrıs masalı olan “Hacı ile Çoban”da (Bkz. Ek 1: k) ise hacca gitmek ve hacca giden kimselere “hacı” gibi bir kisvenin verilmesi kavramları üzerinde durulur. İslam dininin bir şartı olan hacca gitmek kavramı bir halk inancı olarak masalda yer almıştır. Tüm bu örneklerin dışında ermiş kişiler, (Hızır bir ermiş kişi ya da tabiatüstü varlık olarak çok kullanılır) yeryüzü şekilleri, bitkiler, havyanlar, insan vücudu, güneş ve ay, cansız eşyalar, sözler (konuşma esnasında söylenen) kişi isimleri ve sayıların özel önemleri (kırk, yedi gibi sayılar) birer halk inancı olarak hem halkın arasında kullanılır hem de masalarda karşımıza çıkar.

Türk masallarında en çok rastlanan ve kullanılan diğer ve son öge de düğün ve buna bağlı olarak da evlenme adetleri, gelenekleridir. İki gencin yaşam kaderlerini birleştirmeleri açısından bireylik davranışları, yeni bir hısımlık bağlantısının kurulması yönüyle aileler arası ilişkileri, iki tarafın akraba, dost, komşu çevrelerinin katılmasını yasa kıldığına göre de topluluk gösterileri içine alır. Hele küçük köy topluluklarında hemen hemen hiç kimseyi dışında bırakmayan bir “bayram” anlamı kazanır. Evlenme olayının kapsadığı töre ve törenler, gelin ile güveyi ve onların ailelerini birbirine bir takım anlaşmalardan geçerek, karşılıklı, mal, para ve eşya alışverişleriyle bağlama ve böylece hısımlık kurulunu pekiştirme amacını güttükleri için ta eskiden bu töre ve törenlerin tümü birden düğün kelimesi ile gösterilmiş olsa gerek. Fakat deyim, anlamındaki bu genişliği zamanla yitirmiş olmalı[Boratav, 1999].

2. TÜRK MASALLARININ TASNİFİ İÇİN YAPILAN GRUPLANDIRMALAR

Fransa'da XVII.asırda moda olan Perrault tarzını halk masallarının tetkikinde bir merhale saymak doğru olamaz. İlmî bir şekilde bu sahaya giriş Eloi Johanneau'nun 1807 tarihli "Halk Masalları Hakkında Mülâhazalar"ı ve Wackenaer'in "Perrault'a Atfedilen Peri ve Sergüzeşt Masallarının Menşeleri Hakkında Mektup"u (1826) ile başlar. 1813'te bu cereyan Grimm biraderlerle Almanya'da, ondan sonra İtalya, Sicilya, İspanya, Afanasiev'in Rus hikâyeleri külliyyatıyla İslâv memleketlerinde, 1863'te de Fransa'da başlar.

Bu son tarihten itibaren ise etnografyacılar ve folkloristler hayli faaliyetler gösterdiler. Masalları şöyle tasnif mümkündür:

- 1) Harikulâde hikâyeler: [(Merveilleux) (Dev, Peri vs. masalları)].
- 2) Realist hikâyeler: (Karı koca, hırsız vs. hikâyeler).
- 3) Tuhaf hikâyeler.
- 4) Kahramanları hayvan olan hikâyeler.

Bu sonuncular iptidaî, yarı medenî kavimlerde daha çoktur ve hayvanların haricî şekillerini izah eden (étiologiques) masallar, hilekâr ve aptal hayvanların mücadelesini tasvir eden masallar diye tasnif edilir. Masallarda ehemmiyetsiz görünen teferruatın, mantıksız görünen vakaların eski dini izler olduğu 1865'te R. Köhler'den itibaren etnografya ve folklor tetkikatının masallara verdiği umumiyet-alemşumulük- ve eskilikle de teyyüd ediyor. Bu umumiyet ve beynelmileliyet nazariyeleri, şimdiye kadar üç sistem halinde serd edildi[Veliyev-1985]:

I- Kablettarihi nazariye; masalların menşegini Hint esatirinde (Vedalarda) arar. Bu nazariye -ki Hindo-Avrupaî nazariye de denir- Hindo-Avrupaî lisanların Sanskritçe ile karabetinin keşfinin neticesi telâkki edilebilir. W. Grimm (1819), Dasent (1859) bu nazariyenin müdafidirler.

II- Tarihî nazariye; bugün bile taraftarları bulunan bu nazariyenin evvelkinden farkı, menşe olarak Hint'i kabul etmekle beraber, masalların bu sahada, tarihî devirlerde

teşekkül ve intişar ettiklerini ileri sürmesidir. İndiyanist nazariye de tesmiye edilen bu tarzı izaha ortaçağda bile bazı müelliflerde tesadüf olunur. Lâkin ilk defa ilmî bir surette bu saha üzerinde uğraşan Sylvestre de Sacy olmuştur. Bu âlimle, masalların menşei olarak, Vedalar yerine Pançatantra kaim oldu. Bilâhare Loiseleur Deslongchamps Arap, Acem ve ortaçağ Avrupa masallarının bu menşeden olduğunu ileri sürdü. İleride tarif edeceğimiz asıl halk masallarına kadar ancak Benfey uzandı. Bu müellifin bütün tetkiklerinde Budizm tesirâtı aramak endişesi görülür. Buna göre Pançatantra İslâmlara ve X. Asırdan sonra İslâmlar vasıtasıyla cenuptan (tahrirî vesaitle) Budist rahiplerinin himmetiyle Çin'e; Moğolistan'a intişar eden motifler de Moğollar ve Türkler vasıtasıyla şimalden şifahî vesaitle Avrupa'ya intişar etmiştir. E. Cosquin, bir dereceye kadar G. Paris Benfey'in muakkibi sayılırlar. F. Liebrecht ve E. Leboulaye gibi âlimlerin, ortaçağın dinî menkıbelerinde Budist izlerini bulmaları bu nazariyeyi hayli kuvvetlendiriyordu. Fakat Benfey'in nazariyeleri de itiraza maruz kaldı. İngiliz Andrew Lang, Fransız Gaidoz ve J. Bédier mahallî masallarla Hint masallarının ayrılması lüzumunu, tahrirî rivayetlere ifrat derecesinde itimadın caiz olmadığını ihtar ettiler. Budizm'e ait zannedilen motiflerin çoğu âlemşümül motiflerdir. Sonra, Benfey'den sonra da neşredilen Hint metinlerinin içinde Avrupa masallarının mahdut bir kısmının motifleri bulundu. Halbuki Benfey'in ümidi daha büyüktü. Nihayet Hint'e de masalların başka yerlerden gelmesi münakaşa edildi. Yunan ve Mısır'dan Hint'e geçen birçok motifler, bu itirazı kuvvetlendirdi[Sokolov-1941].

III- Birçok tenkitlerle epey hırpalanan bu nazariyeden sonra üçüncü bir nazariye, "Etnografik nazariye" çıktı. Bu nazariye, masalların mitolojilerin değil, medenî hayatın bakiyeleri olduğunu ileri süren Lang, Taylar, M. Lennan gibi etnografların malıdır.

Şüphesiz bu üç nazariyenin de haklı ve kuvvetli oldukları taraflar var; ve az çok üçü de birbirini itmam ediyorlar. Onun için bunları telif edecek bir dördüncü nazariye vaz'ı lâzımdır. İşte bunu kısmen Gaston Paris yaptı. Binaenaleyh masalların teşekkülü hakkında bir noktaya saplanıp kalmak doğru olmaz. İleride görüleceği veçhile bazı motiflerin menşei bazı usullerle tayin mümkündür. Lâkin masal, edebî nevilere gibi müstakir bir şey değildir. O bilâkis, daima değişir, yeni yeni unsurlar alır, anasırından birçoğunu terk eder, onun için masallarda, Hint'in olduğu kadar Bâbil, Mısır, İran,

Yunan küçük Asya tesirlerini ve mahallî izleri de aramak icap eder. Bu mütalâat şüphesiz peri masallarına aittir. Realist masallar, hattâ sembolik-didaktik masalların bir kısmı- yenidirler. Hayvan masallarına gelince, bunları medenî insanların tamamen resmî-taklidî hikâyeleri diye izah doğru olamaz. Bunlarda etnograflarla beraber çok eski ve iptidâî itikatların izlerini görmek icap eder. Şimdi bir masalın eskiliği hakkında bir fikir edinebiliriz. Masalın tahriri bir surette eskiliği muayyen değilse bile tabii kıymeti, şöhreti gibi şeraiti nazarı dikkate alınarak çok ihtiyatlı hareket edilmek şartıyla onun çok geniş bir coğrafi sahaya yayılmış olması eskiliğini ispat edebilir. İşte son yarım asırlık Halk Bilgisi mesaisi neticesinde, bu usulle birçok masallar tetkik ve takribî bir surette tarihleri ve sahaları tespit edilmiştir[Boratav, 1982].

2.1. Halk Masallarının Teşekkülü ve Tekâmülü

Halk masalları, avam tabakasına mensup fertler tarafından şifahî bir surette nesilden nesile intikal eden ananevî hikâyelerdir. Bu tarifte, hikâyelerin menşei mevzuubahs değildir. Yani menşede masal “halka ait” dediğimiz vasfı haiz olmayabilir. Biz masalları ekseriyetle çocuklara kadınlar tarafından söylenir zannederiz. Halbuki bu umumî bir kaide değildir. Gemiciler, balıkçılar aralarında masal anlatırlar. Mamafih asıl “masal hafızları”nı kadınlar teşkil eder. Bir kanun olarak vazedilebilir ki kavimler medenîleştikçe, masallar intifaî, maksatlı vasıflarını kaybediyorlar ve erkeklerden kadınların inhisarına geçiyorlar. Masallarda itikat mevzuubahs değildir. Bu ancak masallarda tarihî şahsiyetler bulunduğu veya masal dinî eserin bir parçasından ibaret ise olur. Masalla menkıbenin farkı da bu itikat meselesinde ve zamanların, mahallerin, isimlerin gayri muayyen olmasındadır. Şekil itibariyle de masallar, birtakım klişeler, hususî üslûp tarzları arz eder. Halk masalı diyoruz; tabii bu tâbir, etnografyanın, iptidâî cemiyetlere verdiği masallar için doğru olamaz. Çünkü biz, iptidâî cemiyetlerde avam, havas diye ayrılık görmeyiz. Daha yeni masallarda bu vafın başlıca miyarını masalda “kahramanın fakir, avamdan bir şahıs olması, onun zalim zenginlere karşı isyan etmesi, ekseri zekâsı sayesinde galebe çalması” umumî motifi teşkil eder. Görülüyor ki ruhiyatçı Riklin’in rüya gibi masalları da arzunun mahsulü addetmesi esassız bir prensip değildir. Bir masalın varyantlarını mukayese ederek en eski şeklinin bu suretle menşei bulmak her zaman mümkün değildir. Lâkin bazen iyi usullerle yapılan birçok

monografiler çok iyi neticelere vasıl olmuşlardır. Gaston Paris'nin, Fin folkloristi Aarne'nin, Miss Mariane Roalf Cox'un monografileri gibi. Evvelâ “Kazualist” nazariye dediğimiz, bir masalın başka şekillerde tekrar yaratılmış olması nazariyesinden içtinap etmelidir. Mevzuların tekrarı, ya kâinatta Goethe'nin daimî münasebetler dediği münasebetlerin mevcudiyetiyle veya birbirinden uzak kavimlerde aynı itikatların, ananelerin geçerli olmasıyla izah edilebilir. Eğer birtakım masallar arasında müşabih sergüzeşt silsileleri varsa, o zaman bunların birbirine tarihî bağlarla merbut oldukları kabul edilebilir.

Bir masalın ceddini, hiç olmazsa nazarı bir şekilde bulmak için, kabli mefhumlardan tecerrüt etmek, bütün varyantlardan (ihtiyatlı olmak şartıyla yazılı varyantlardan dahi) istifade etmek lâzımdır. Bu suretle işe başladıktan sonra birbirinden uzak coğrafi sahalarda elde edilen müşterek safha, “archétype” motifi teşkil eder. Şüphesiz bu “archétype” in bulunduğu varyantlar ne kadar çok ve ne kadar münteşir ise masalın ilk esasî şeklinin bu olduğu da o kadar muhakkak olur. Bu usulün tatbiki mantıkî bir silsile takip eden realist masalarda kolaydır. Lâkin peri, dev masallarında iş daha güçleşir. Bazen bugün iki masal halinde söylenen motiflerin heyeti umumiyesi eskiden bir masal teşkil ettiği gibi bazen de bunun aksi vakidir. Mukayeselerden sonra menşe tayini kalıyor. Bu hususta edebî ve tarihî metinlerin yardımına ihtiyaç vardır. Bu usulle birçok masalların menşei tayin edilmiştir. “İki Kardeş” isimindeki Mısır masalı gibi. Şüphesiz menşeler büyük hudutlar dahilinde gösterilir. Meselâ: bir masalın Yunanistan, Mısır, İtalya'da en esaslı ve eski motiflerinin bulunması, ona Bahrisefit havzasını vatan olarak verir. Masalların menşe ve tekâmülü hakkında bu izahattan sonra onların nasıl tagayyür ettikleri, bazen bunun için tereddî suretinde olduğu meselesi kalıyor. “Halk masalları menşe itibariyle maşerî mahsullerdir.” demek onların gene muayyen bazı sanatkârlar tarafından icat edildiğini reddetmek değildir. Yalnız, masal hiçbir zaman o sanatkârın şahsî izini taşımaz ve tagayyür etmeye, büyümeye, küçülmeye müsaittir. Nitekim, artık halkın malı olduktan sonra böyle olur. Masalların tereddisi ise onların nisbeten medenî bir kavimden daha az medenî bir kavme geçtikleri zaman olur, meselâ: İnsan kahramanları havi masallar iptidâî kavimlere gelince hayvan kahramanlı masallara münkalip olur. Bütün bu izahat anlatıyor ki birçok masalların menşelerinin, en eski şekillerinin bulunmaması masalların tekâmülünün esrarengiz bir surette olmasını

icap edecek bir şey değildir. Her gün biraz daha ilerleyen yeni yeni tetkikat bu sahanın müsbet neticeler itibariyle çok feyizli olduğunu bize gösteriyor[Boratav, 1982].

2.2. Masalların Sınıflandırılması

Masalların sınıflandırılmasına ilk defa teşebbüs (çaba) gösteren bilim adamı Han olmuştur. O, Yunan ve Alman masalları esasında 40'a yakın masal mazmumunun (süjebinin) şemasını yapmıştır¹ (V.M.Sokolov Russky Folklor, Mosulla Yapeddgiz, 1991, s. 301). Bundan sonra Rus alimi Halk Bilimci P. V. Vladimirov (1896 yılında) masalları üç temel gruba bölmüştür:

1. Hayvanlar aleminden bahis eden masallar (*Bkz. Ek 1: l:İki Tilkinin Hikâyesi (Örnek Masal)*).
2. Esatiri (mitolojisi) masalları (*Bkz. Ek 1: m: Altay Yaratılış Miti (Örnek Masal)*).
3. Meişet masalları (*Bkz. Ek 1: n: Sabır Taşı (Örnek Masal)*).

P. V. Vladimirov bu bölge esasında 41 masal türü belirlemiştir. Ne Han, ne de Vladimirov bölgelerinde bilimsel kural yoktur. Onlar süjeti motivle karıştırmışlardır. Lakin 1907 yılında oluşturulmuş Halk Bilimcilerin Uluslararası Federasyonu'nun kurucularından biri Fin alimi Antti Aarne, masalların sınıflandırılmasında doğru işler yapmıştır (çalışmalar yapmıştır). Onun sınıflandırılması dünya Halk Bilimcileri tarafından aşağı yukarı kabul ediliyor. Adı çekilen bilim adı Antti Aarne bulunduğu Fin masalları ve kısmen Avrupa halklarının masal dergileri üzerindeki incelemeler sonucunda ona belli olan bütün süjeterik kısa açıklamasını veriyor. Bunun da yanında Aarne bütün masal süjelerini üç temel türe ayırmış:

- 1- Hayvanlar aleminde bahis edilen masallar: Hem eğlendirici, hem de öğretici (didaktik) nitelikteki hayvan masalları Türk masallarının içinde de önemli bir yere sahiptir. Örnek: Şahşah Padişahı, Horoz Masalı, Kurttan Koyun, Kurtla Koyun Masalı, Nagıl, Anakarıyla Tilki masallarımızı Türk edebiyatındaki hayvan masallarına örnek gösterebiliriz (*Bkz. Ek 1: o: Kurtla Koyun Masalı (örnek masal)*)
2. Asıl masallar, gerçekçi masallar

3. Fıkralar, yalanlamalar

4. Zincirlemeli masallar

Asıl masalların konusu karmaşık olduğuna göre A. Aarne onları yeniden gruplara ayırır.

2.2.1. Sihirli masallar

Olağanüstü ve masallar masal denildiğinde akla ilk gelen anlatı türüdür. Bu masallardaki kişiler kalabalık, olaylar daha uzun, çapraşık ve kuruluşları, üslupları bakımından da niteliklerin büyük çoğunluğunu taşıyan masallardır. Bu masalların kişileri cinler, periler, devler, ejderhalar, insanlar vb. gibi tabiat dışı varlıklardır. Cinler, periler çoğu kez masalarda insanlara hayvan kılığında görünür. Başka tür masalarda da insanların bir büyülenme sonucu geçici olarak bir sürede hayvan kılığına girdikleri olur. Kimi masalarda ise hayvanlar tamamı ile kendi özellikleriyle ama olağanüstü birtakım güçlere sahip olarak, çoğu kez kahramanın kendilerine yaptığı iyiliklerin karşılığında ona yardım için maceraya karışırlar. Türk masallarının olağanüstü öğeleri gerçekte sanıldığı kadar akıl-dışı nitelikte değildir. Şehirlerden köy ve göçebe ortamlara yaklaşıldıkça masallardaki olağan-üstü çeşni hafifler, bu türdeki varlıkların sadece adları ile yetinilir cin, peri, ejderha denilip geçilir. Bir devin tasnifi çizilirken o, insanlardan pek farkı olmayan belki daha büyücek, daha oburca bir yaratık, ejderha irice bir yılan periler insanlardan farksız görünüşte ve davranışta, yalnız kılık değiştirme yeterliliği olan kişiler gibi canlandırılır. Türk geleneği en “masalımsı” anlatıları bile gerçeğe yaklaştırma eğilimindedir. Türk masallarındaki at da olağanüstü güçleri olan bir varlıktır. Konuşur, uçar, deryaları (denizleri) geçer... Sık rastlanan bir çeşidi de denizden çıkıp geçici bir süre kahramanın hizmetinde kalan attır.

Pek çok masalda gördüğümüz “Sihir Kavramı”, Türk masallarında da sıkça göze çarpar. Örnek: Sihirli Değnek, Ateşi Mercimek, Bacı Bacı Can Bacı, Yedi Kardeşler (*Bkz. Ek 1: ö:Sihirli Değnek Masalı (örnek masal)*)).

Masal efsaneler, masal novella (küçük hikâye) ve çin hakkında oluşan masallar A. Aarne'nin bölgüsü bütün ülkelere yayılır. O süjeler esasında masalların kataloğunu tertip eder. Onun katalog göstericisinde 2000 masal süjetiririk olması dikkate alınmıştır.

A. Aarne'nin bölgüsünü mükemmelleştiren halk bilimcilerden biri de Rus alimi Prof.Dr. P. Andreyev'dir. O Rus masalları üzerinde geniş araştırmalar yapmış A. Aarne'nin kataloğunu Rus alime tercüme ederek onu 1929 yılında tekmiileştirmiştir (mükemmelleştirmiştir) [Sokolov, 1991].

2.2.2. Hayvan masalları

Hayvan masallarının güldürücü fıkralarla ortak bazı yönleri vardır: bunlar asıl masallardan daha kısa olurlar, başlama tekerlemeleri yoktur; ortada ve sonra gelen tekerlemeler, ya da tekerlemesi kalıp sözlerde ya hiç söylenmez ya da öteki masallardaki kadar önemli tutulmaz. Hayvan masalları, tıpkı fıkralar gibi, bir düşünceyi güçlendirmek, örnek getirmek, ibret dersi vermek... gibi gerekli yerlerde anlatılır. İçlerinde bir bölümü zincirlemeli masallara yaklaşır; bir bölümünde de öğretici-eğitici nitelik azalmış, macera yönü ağır basmıştır; bu son iki çeşitten hayvan masalları çocukların sevdiği, benimsediği anlatılardır. Hayvan masallarında hayvanlar, çocukluk kendilerine özgü nitelikleri yitirmiş, kılık değiştirmiş insanlar değerini almışlardır. Pançatantra ve Aisopos dünya kültür tarihindeki en eski örneklerdir. Pek çok hayvan masalında hayvanlar insan olarak bir anlam taşır. Türk hayvan masallarının pekçoğu, Avrupa memleketlerinde yayılmış benzerleriyle aynı kaynaklara çıkar. Arapların ve İranlıların aracılığı ile yayılmış Hind asıllı yapıtlar ve kökleri Mezopotamya anlatı geleneğine ulaşan Aisopos hikâyeleri. Bununla beraber Anadolu'nun Türk halk geleneğinde yazılı edebiyattaki "fable" türüne giren ve öğretici-eğitici niteliği üstün olan hayvan masallarının konularına ve anlatımlarına tıpa-tıp uymadıkları halde yine de onlarla bir kümede birleştiğimiz birtakım hikâyeler daha var; bunlar daha çok "açıklayıcı" bir nitelik taşır; örneğin hüd hüd kuşunun başındaki sorgucun neden ve nasıl meydana geldiğini anlatan hikâye. Bunların kökenleri; kimisinin Anadolu'nun eski uygarlıklarına, kimisinin de Türklerin eski yurtlarındaki kültürlerine çıkar; bunlar tabiat olaylarının ve öğelerinin oluşum ve dönüşümlerini açıkladıkları için bugünkü biçimleri ile masal oldukları halde, aslında çok eski inanışlar düzeninin kalıntılarıdır. Çoğu kez efsane ile masalın sınırında olan bu türden sözlü halk anlatılarından derlemeler de onlar üzerinde incelemeler de henüz çok yetersiz durumdadır.

Hayvanlarla insanların ilişkilerini anlatan hikâyelerden bir bölümü de masal ile gerçek maceraların, “masallaşmış biçimleri” diye tanımlanacak bir tür anlatıların sınırında durumlar; birçok avcı hikâyeleri, ayı ile insanların maceralarını anlatanlar (örneğin genç bir kızı kaçıran, onunla “evlenen” ayıya değin olanlar) bu kümeye girer. Bu bölük anlatılan masalların ve efsanelerin oluşum basamaklarını izlemek ve doğuşlarındaki, gelişmelerindeki türlü etkenleri meydana çıkarmak bakımından önem taşırlar.

2.2.3. Gerçekçi masallar

Padişah masallarda (olağanüstü çeşidinde de) kimi zaman olumlu bir kişi, hakkı koruyan, iyiliksever, cömert, güzel hükümdar çizgileri ile canlandırılır, çokluk, orta halli, ya da fakir, güzel bir kızın, birçok maceralardan sonra kocası olacaktır o. Kimi masallarda ise olumsuz bir kişidir; aç gözlü, hercai, çevresindeki kötü insanların etkisinde kalan, onların oynacağı olan zayıf iradeli bir hükümdar. Karşısına çıkan halktan kahramanın başarıları onun kıskançlık duygularını kamçılar; kahramana tehlikeli işler yükler, ya da onu insan gücünün üstünde sınamalarından geçmeye zorlar; sonunda ya âciz kalıp pes eder, ya da hak ettiği cezayı bulur. Türk masalı kadar padişahları, masal kişileri olarak, çok ayrıntılı ve çelişik seciyeleri ile, insafsız bir yergi konusu yapan anlatı geleneğine dünya masalları arasında az rastlanır. Padişahın yerini, bu çeşitli ayrıntıları ile, kimi masallarda beylerin, vezirlerin, zengin tüccarların aldığı olur; bütün bu yüce rütbeli, ya da zenginlikleri ile her dilediklerini yapabilecek durumda olan güçlü kişiler kadar, hocalar, kadılar, müftüler gibi manevi yeterliklerin sahibi ve Tanrı buyruğunu, kanunları, dürüstlikle uygulama vazifelerini yüklenmiş kişiler de, doğru yoldan saptıkları halde keskin ve insafsızca yergilere konu olurlar.

Gerçekçi masalların kişileri varlıklı, güçlü kişilerin en küçük çocukları, ya da fakir ailelerin oğulları ya da kızlarıdır. Dünyanın mutluluklarından yoksun kişilerin alın yazılarını yenme çabası masallarda Keloğlan üzerine almıştır. O, fakir ve dul bir kadının oğludur. Çevresinde küçümsenir. Beceriklidir, zekidir, kurnazdır. Masallarda kötülerle, güçlülerle savaşıyor ve sonunda onları yener. Türk masal geleneğinde Keloğlan’ın çok önemli bir yeri vardır. Masalın kadın kahramanları karşılığı, Keloğlan’ın fakir ve akıllı genç kız tipidir.

Türk masallarında kadın olsun, erkek olsun kahramanlar sıfırdan başlayarak beceriklilikleri sayesinde muratlarına ermeyi becermiştir. Osmanlı vaka-nüvisleri bizlere kulluktan vezirliğe, cariyelikten gözdeliğe yükselmiş kişilerden söz ederler. Kadın kişiler, masallarda kadın cinsinin girişmek zorunda kaldıkları savaşı temsil ederler.

Türk masallarında kötü tip olan Köse'dir. Fakat karşısına Keloğlan çıkar. Keloğlan ve Köse masalları dışında deli kişilerin, hırsız, yankesici, haydutların, düzenbaz kadın ya da erkeklerin ve fakir halli kadın, erkek ya da genç kızların masalları da mevcuttur.

2.2.4. Güldürücü fıkralar ve nükteli küçük hikâyeler

Bu kümedeki anlatılan fıkra, lâtife, nükte ve birçok hallerde de sadece hikâye deyimleri ile gösterilir. Bu hikâyelerde de inandırıcı olmak için çaba gösterilmiştir. Bu hikâyeler hem sözlü hem de yazılı olarak zengin bir hazine tutarındadırlar. Fakat yeterince incelenememişlerdir. Tekerleme tipi hayvan masallarına benzememeleri ile de hayvan masallarına benzerler. İyi fıkra anlatan kimseler iyi masalcılar gibi çevrede ün kazanmışlardır.

2.2.4.1. Fıkraların ve nükteli hikâyelerin çeşitleri şunlardır

1- Kişileri belli halk tipleri olan fıkralar. Bunlar ünlü adlar taşıyan ve tarihe mal olmuş kimselerdir. Bekri Mustafa, İncili Çavuş gibi kimseler. Bektaşî ve Tahtacı Yörük gibi toplum zümreleri.

2- Belli bir topluluk, tip, ünlü bir kişi söz konusu olmaksızın, insanların güldürücü maceralarını konu edinen fıkralar: karı-koca, uşak-efendi, çocuk-anne, baba, asker-subay gibi.

Nasreddin Hoca ünlü bir Türk fıkra kahramanıdır. Ünü Türkiye'nin sınırlarını aşmıştır. Adına mal edilen fıkralar yalnız Türk dilinin konuşulduğu yerlerde değil, Türklerle yakından ilişki kurmuş ülkelerde de anlatılır.

2.2.5. Zincirlemeli masallar

Zincirlemeli masalların çoğunun kişileri hayvanlardır. Asıl hayvan masallarından onları ayırt eden nitelik, bir kez kuruluşlarındaki özellik, ikincisi de bir “ders verme” çabasında olmayıp sadece eğlendirmek, şaşırtmak niyeti ile düzenlenmiş olmalarıdır. Bunlar küçük çocukların zevk ile dinledikleri masallardır. Bu masallar küçük ve önemsiz olayların sıralanması ile meydana gelirler. Fakat sıkı bir mantık bağı ile kenetlenmişlerdir. Fazla uzun olmaz, süratli bir tempo ile yürütülür. Çoğu kez, anlatı bir yerden sonra ters bir yön izleyerek son olaydan baştakine ya da maceraya son karışan kişiden ilk baştakine doğru yürütülür. Üslupları değişik özellikler taşır. Birtakım hazır, belirli anlatı ve konuşma kalıpları ana olayı çerçeveler. Bunlara uluslar arası anlamda da “kalıplı masallar” denir.

Örnek olarak, kuyruğu zilli tilki bir çam fidanına kuyruğundaki zili bağlayıp gidiyor. On dört yıl sonra döndüğünde bakıyor ki çam büyümüş zil yüksek bir dalda asılı kalmış. Çamdan zilini istiyor çam vermiyor. Tilki baltaya gidiyor. Çamı kessin diye. Balta razı olmuyor. Ordan ateşe, ateşten suya, sudan öküze, öküzden kurda, kurttan çoban köpeklerine, köpeklerden çobana, çobandan sığana (sığanın çarıklarını yesin diye) sığandan kediyeye kediden koca-karıya... Her birinden daha öncekine baskı yapmasını istiyor. Fakat koca-karı kediyeye dövünce, sırası ile her bir “halkadaki kişi” gücü yettiğinin gözünü korkutmakla Tilki Baltaya Çamı deviriyor, ziline kavuşuyor. Bu masalları kuruluşları gereği, başta ve sonda olmakla çok kısa bir anlatısı ile ortadaki en uzun bölümlerinde bir sıra konuşmadan meydana gelmişlerdir[Boratav, 1969]

3. TÜRK MASALLARINDA AİLE

Türk yeteneğinin, Türk zekâ gücünün bir ürünü olan Türk masallarında bir halk kültürü ve halk uygarlığı vardır. Masallarımızın çoğunda geleneklerimizi, düğünlerimizi, törelerimizi, yaşayış tarzımızı, aile yapımızı buluruz[Taner, 1988]. İnsanlığın hayat içinde ve tabiat karşısındaki ortak duygu ve düşüncelerin temlerini işleyen masallar, eski inanç din, halk kültürü ve medeniyet, toplumsal ilişkilerden gelen malzemenin kompozisyonu içinde dinleyicisine ve okuyucusuna bazı bilgiler vermeye çalışır[Elçin, 1981]. Akriba ve aile ilişkilerini bildiren, birçok Türkçe kelimenin bulunması, Türk aile müessesesinin çok eski ve köklü bir geçmişe sahip olduğunu gösterir.Eski Türkçe’de, geniş anlamda ailenin yani soyun adı “uruk”tu. Ana-baba ve çocuklardan meydana gelen aileye, törkün denirdi. Bazı Türk boyları meselâ, Yakutlar ana-baba ve çocuklardan oluşan aileye kergen diyorlardı. Ancak kergenler, daha geniş bir sosyal birliğin üyesi idiler, buna usa deniyordu. Her usanın, aga usa adı verilen bir reisi vardı. Ayrıca “oğuş” kelimesi, Orhun Kitabeleri’nde aile anlamını ifade ettiği gibi. “Arka gün” sözcüğü de gene aile manasına geliyordu[Sevinç, 1987].

Bir toplumun, bir milletin temelini, çekirdeğini oluşturan aile, o toplumun ve o halkın sağlıklı bir şekilde gelişip yepyeni ve aydınlık kuşaklar yetiştirmesini sağlar. Aileyi tanımlayacak olursak aile, bir kadın ile bir erkeğin kendi iradeleri ile kurdukları his, fikir ve cinsiyet konusundaki ihtiyaçlarını karşıladığı bir sosyal ve kültürel birliktir. Aile kurumu sosyolojik anlamda en küçük sosyal birim olarak kabul edilir[Tural, 2000]. Aile, hem neslin devamını sağlayan, çocuklarla genişleyen ve bazen önceki nesli bünyesinde bulunduran yapısıyla, hem de kültürleme yoluyla millî benlik ve kimliğin devamını gerçekleştiren yapısıyla, özel bir eğitim kurumudur. Bu kurumda sevgi, saygı, sıra anlayışına dayanan bir solidrate, tabii bir şekilde yaşar ve yaşanır. Aile kurumu sağlam kurulmuş olan ve tabii şekilde yaşatılabilen toplumlarda sadakat, namus, iffet, dürüstlük, şefkat ve merhamet başta olmak üzere, insanî yüce değerler daha kolay korunmakta ve canlılığını devam ettirmektedir. Diğer halklarda olduğu gibi, Türklerde de aile mukaddes, dokunulmaz sayılmış, zamanla yazılmamış kanunlarını oluşturmuş ve bu kanunlar günümüze kadar değerini, anlamını kaybetmemiştir. Aile dağıtmak, anneyi yavrudan ayırmak, kuşları, hayvanları hamileyken, yanında yavrusu olduğunda

avlamak, başkasının ailesine kötü gözle (art niyetle) bakmak günah sayılmıştır. Meselâ, “Albinji” Hakas kahramanlık destanında Han Mergen Hulatay’ın taş olmuş eşine aşık oluyor, onu kendi evine getiriyor ve kız kardeşi Han Hıs’dan kızını diriltmesini istiyor. Taşın üzerindeki yazıdan kızın başkasının eşi olduğunu öğrenen Han Hıs kardeşinin istediğini red ediyor, taşlaşmış güzeli sadece Hulatay için dirilteceğini belirtiyor. Tüm devirler için aile kanunları oluşturulmuştur. Birisinde kadının, diğerinde erkeğin rolü esas alınmış, aile hakkında bazı fikirler yasa hükmü kazanmıştır. Onların bir çoğu devrimize kadar gelmiş, bir çoğu unutulmuş veya değişikliklere uğramıştır.

Aile kurumunda, insanlar eğitilip değer ve davranış aşılanmaktadır. Türklerde, aile içindeki kültürleme metodları, üç şekilde karşımıza çıkar[Tural, 2000].

1. Sözsüz, sadece davranış olarak ortaya çıkan ve benimsenmek üzere kültürleme sunulanlar. Bu sunuş değer ve davranış benimsetmedir.
2. Atalar sözü veya kısa özlü sözler söyleyerek
3. Masal, efsane, destan anlatarak ...

Masallar, Türk aile yapısının, Türk ailesinin tüm inceliklerini gözler önüne serer. Türk maddi ve manevi kültürünü, Türk bilincini, ahlakını, toplum ilişkilerini ve değer yargılarını bu denli içeren masallarda, Türk ailesini, aile bireylerinin birbirleri ile olan münasebetlerini, yakınlaşmalarını ve tabii ki anlaşmazlıklarını olaylara ve birbirlerine karşı olan tepkilerini görebiliriz. Türk masallarla, Türk toplumunun bir aynası niteliğinde olduğu için Türk ailesinin yansıtılması hususunda masallar çok önemli bir yer tutar.

3.1. Bacı Bacı Can Bacı Masalındaki Aile İlişkileri

Masallarda aile yapısını ve aile içi münasebetleri “Bacı Bacı Can Bacı” adlı Türk masalının esasında inceleyeceğiz. Bu masalı kendimize baz alarak, diğer Türk masallarındaki aile ilişkilerine ve aile kavramına anlayışına ışık tutmaya çalışacağız. Bunları yaparken tabii ki masallarında çok yakından ilişkili olduğu Türk destanlarından, Türk halk hikâyelerinden, efsanelerden yararlanacağız. Özellikle Türk destanları ve

bunlarla ilgili yapılan çalışmalar, incelemeler ve araştırmalar, masallardaki geleneksel yapı ile paralellik göstermesinden dolayı bu çalışmamızda bize sonsuz yardımlarda bulunmuştur.

3.1.1. “Bacı Bacı Can Bacı...” Masalı

Bir varmış, bir yokmuş... Bir adamın bir kızıyla bir oğlu varmış. Bunların anneleri ölmüş. Babaları evlenmiş. Üvey ana çocukları kıskanır, onlara türlü eziyetler edermiş. “Bu çocuklardan bıktım. Bunları at, sat, ne yaparsan yap, evimden uzaklaştır”, diye adamın başının etini yermiş. Ama adamcağız, çocuklarına bir türlü kıyamazmış. Çocuklar üvey analarının yaptıklarından kimseye bir şey diyemezler, her gün analarının mezarı başına gider, ağlarlarmış. Bir gün üvey ana, çocuklardan kurtulmak için bir çare düşünmüş: Adamlarına bir fırın yaktırmış; iyice kızınca çocukları atacaklar... Oğlan bunu öğrenmiş, hemen gidip bacısına haber vermiş. İki kardeş doğru annelerinin mezarına gitmişler, başlarına gelecek olanları anlatıp ağlamaya başlamışlar. O zaman mezardan bir ses onlara: “Bir fırça, bir tarak, bir de sabun alın, kaçın... Sizi yakalamaya peşinizden gelenler olursa, önce tarağı atın; sonra fırçayı, en sonunda da sabunu atarsınız, bir şeycik yapamazlar”, demiş. Çocuklar da annelerinin dediklerini yapmışlar; tarağı, fırçayı, sabunu alıp çıkmışlar, kaçmaya başlamışlar. Üvey ana onların kaçtığını öğrenmiş, arkalarından adamlar, askerler salmış. Çocuklar hem giderler, hem de dönüp dönüp arkalarına bakarlarmış. Adamların yaklaştığını görünce tarağı atarlar. Arkaları şitime gibi diken olur. Askerler o dikenlikten geçinceye kadar çocuklar epey yol alırlar. Bir zaman daha yürürler, dönüp bakarlar ki adamlar yaklaşmış, bu sefer fırçayı, atarlar, arkalarında her yer yılan olur. Adamlar yılanlardan kurtulup geçinceye kadar gene bir hayli yol alırlar... En sonunda, gene askerlerin iyice yaklaştığını görünce sabunu atarlar: Artlarında bir koca umman peyda olur. Gelenler çocuklara yetişmek için kendilerini suya atarlar, kimi boğulur, kimi geri döner. Çocuklar da böylece kurtulurlar. Gene yollarına devam ederler. Nereye gideceklerini bilmeden yürürler. Artık yorgunluktan bitap bir hale gelmişler. Oğlan: “Ablacığım çok susadım,” diye ağlamaya başlar. Kız ona: “Biraz daha sabret, şimdi bir suya varırız,” diye gayret verir. Oralar geyiklerin dolaştığı yerlermiş. Oğlan bir geyik izinde birikmiş su görür, içmek için eğilir. Kız: “Etme kardeşim, sonra geyik olursun,” diye yalvarırsa da öteki dinlemez, içer. İçer

içmez de geyik olur. Koşar çayırlarda otlamaya... Artık kız da kardeşinin eğleştiği bu yerlerde kalır. Geyik kardeş gündüzleri gezer, geceleri ablasının yanına gelirmiş. Bir gün bir pınar başına konarlar. Geyik otlamaya gitmiş, kız da suyun kenarındaki kavak ağacına çıkmış. O pınara da her sabah bir Bey oğlu at sulamaya gelirmiş. O gün de gelmiş, atını sulayacak. Ama at bir türlü içmez, ürker, huysuzlanırmış. Bey oğlu ne oluyor diye etrafına bakınır. Bir de başını kaldırır ki, ne görsün, kavak ağacının üstünde ayın on dördü gibi bir kız... At suya vuran şavkından ürkermiş meğer. Bey oğlu sorar: “İn misin, cin misin?” Kız da: “Ne inim, ne cinim. Senin gibi bir insanım,” der. Bey oğlu kızı ağaçtan indirmek için ne kadar yalvarır yakarırsa da razı edemez. Şehzadenin adamları gelir. Şehzade bunlara: “Şu kavağı kesin,” der. Kavak da kalınmış. Akşama dek keserler, biraz yer kalır. “Onu da sabah keseriz,” deyip giderler bunlar. Sabahleyin gelirler bakarlar ki kavak gene dümdüz olmuş. Meğerse gece Geyik kardeş kavağın kesilen yerini yalaya yalaya balta değmemiş hale koymuş... Bunlar gene uğraşırlar, kavağı keselim diye. Akşam olunca, az bir yer kalmış, bunu da sabah keseriz diye giderler. Sabahleyin gelip bakarlar, kavak gene dümdüz olmuş... Kavağı kesmenin imkanı yok. Kız da kavaktan inmiyor...Artık şehzade şaşırır, yemez içmez, günden güne zayıflar. Boyuna kavağın dibinde dolaşır dururmuş. Bir gün oralarda dolaşırken bir kocakarıya rastlar. Kocakarı: “Evladım, ne derdin var da böyle dağlara düştün?” der. Oğlan da meseleyi anlatır. Kadın: “Ay oğul, ondan kolay ne var?” der. Hemen gider, elek, tekne götürür kavağın dibine. Un eler, bir hamur yoğurur, ekmek edecek. Ama, sacayağını ters kapar, sacı ters çevirir... Böyle böyle uğraşıp durur. Kız yukarıdan: “A nine, ne yapıyorsun? O öyle olmaz,” diye seslenir. Kocakarı da: “A kızım, ihtiyarlık, ne edeyim... Gelsen de yardım ediversen ya,” der. Kız iner. Güzelce bir ekmek pişirir. O işinde iken, kocakarı kızı kendine bağlar. Kız ekmeği bitirir, kavağa çıkacak, kocakarıya bağlı olduğundan bir türlü gidemez. Şehzade de bunu oradan aldığı gibi evine götürür. Geyik kardeş de beraberlerinde... Artık, kırk gün kırk gece düğün dernek, Bey oğlu kızı alır, otururlar. Bir zaman böyle geçer. Geyik de bahçede otlar, gezer, ablasıyla konuşur, eğlenirmiş... Kızın yakında bir çocuğu olacakmış... Bir gün arap halayığına: “Peştemalımı, nalınlarımı getir, suya gireceğim,” der. Sarayın önü göl imiş. Kız gümüş tutasını sarınır, altın nalınlarını ayağına geçirir. Yıkanmaya suya girer. Yıkanırken, arap halayık onu suyun derin yerine kakalayır. (Bey oğlu da o sırada harbde imiş...) Kızın esvaplarını giyer, tacını başına koyar, sultan olur oturur. Bey oğlu gelir, bakar ki

ak pak karısının yerinde kara kuru bir halayık eskisi... Şaşırır, kalır. “Neden böyle karardın?” der. Halayık: “Nasıl kararmayayım?... Her gün kızgın günün altında yollarını bekledim,” diye cevap verir. Şehzade de inanır. Gel zaman git zaman halayık gebe olur, aş yermeye başlar. Bir gün: “Pek canım çekiyor. Bu geyiğin etini yiyeceğim,” diye tutturur. Bey oğlu: “Nasıl olur, hanım? O senin kardeşin değil mi? Hiç kardeş eti yenir mi?” derse de söz anlatamaz. Nihayet geyiği kesecekler... Kırk bir bıçak biliyor kasaplar... Bu sırada geyik de gölün kıyısına gelir, ablasına seslenir: (Meğer ablasını, halayık şuya kakınca bir balık yutmuş...)

“Bacı, bacı can bacı,

Kolunca mercan bacı.

Kırk bir bıçak bilendi.

Gırtlığıma dayandı.

Arap kızı etime aş yeriyor,

Çıkıver kardeş, çıkıver.”

Kız da balığın karnından cevap verir:

“Kardeş kardeş can kardeş

Alnı sakar ceylan kardeş.

Altın nalın ayağında

Gümüş futa önümde,

Sultanım kucağında

Kendim balık karnında

Çıkamam kardeş, çıkamam.”

Oralarda bulunanlar gelip Bey oğluna derler ki: “Bu geyik suda birisiyle konuşuyor.

Gizlice dinleyin.” Bey oğlu merak eder. Kalkar, gelir göl kıyısına. Geyik de dönmüş

dolanmış, gene gelmiş su başına. Bey oğlu kulak verir, Geyik:

“Bacı, bacı can bacı,

Kolunda mercan bacı.

Kırk bir bıçak bilendi.

Gırtlığıma dayandı.

Arap kızı etime aş yeriyor,

Çıkıver kardeş, çıkıver.” der. Suyun içinden bir ses cevap verir:

“Kardeş kardeş can kardeş

Alını sakar ceylan kardeş.
Altın nalın ayağında
Gümüş futa önümde,
Sultanım kucağında
Kendim balık karnında
Çıkamam kardeş, çıkamam.”

Bey oğlu o zaman meseleyi anlar. Balıkçılara, ne kadar balık varsa gölün içinde hepsini tutun, diye emir verir. Sudaki bütün balıkları yakalarlar, en sonunda ağlardan bir kocaman balık çıkar. Karnını yararlar; kucağında şehzadesiyle hanım çıkar. Başından geçenleri bir bir Bey oğluna anlatır. O zaman Bey-oğlu arap kızına: “Kırk katır mı istersin, kırk satır mı?” diye sorar. O da: “Kırk satır düşman boynuna, kırk katır verin; biner anamın evine giderim,” der. Arap kızını kırk katırın kuyruğuna bağlarlar, her bir parçası bir dağın başında kalır. Onlar da muratlarına ererler.

“Bacı Bacı Can Bacı” masalı, yapı itibariyle aile içi ilişkilerin seyrinden doğan olayların geliştirdiği ve yönlendirdiği bir masaldır. Tıpkı diğer Türk masallarında olduğu gibi “Bacı Bacı Can Bacı” masalı da “Bir varmış bir yokmuş...” gibi bir varmışlı bir sade başlangıç formeli ile başlar. Her şey bir adamın karısının ölüp oğlu ve kızının annesiz kalmaları ile başlar. Adamın evlendiği kadının çocukları kıskanıp onlara çeşitli eziyetler yapması kardeş sevgisidir. En zor şartlarda bile kardeşlerin birbirlerini yalnız bırakmaması ve geyik kardeşin kız kardeşini korumak adına ağacı kestirmemesi de yine kardeş sevgisinin bir göstergesidir. Daha sonra kızın ağacın altında hamur yoğurup ekmek yapacak olan yaşlı kadına yardım amacı ile ağaçtan inmesi şehzadenin bir oyununun sonucudur. Kız ile evlenen şehzade kısa bir zaman sonra harbe gider. Bunu fırsat bilip, kızı kıskanan Arap halayık, bir gün yıkanırken kızı suya kakalayır. Kendi de kızın yerine geçer. Hamile kalmakla da yetinmeyip geyik kardeşin etini yemek ister. İşte bu olayın ardından yine temeli kardeş sevgisine dayanan yakınlaşmalar gerçekleşir. Ablasına bu durumu bildiren geyik kardeş bir sonuç elde edemez. Bey oğlunun durumu anlayıp, kızın bir balığın karnında olduğunu sezip, onu kurtarmaya çalışması Türk masallarındaki karı-koca sevgisinin ve muhabbetinin bir örneğidir. “Bacı Bacı Can Bacı” masalı, tüm bu faktörlerden dolayı aile içi ilişkilerin son derece açık bir

şekilde gözler önüne serildiği bir yaratımdır. Kardeş-Bacı ilişkileri, üveylik sorunu (kavramı), evlat sevgisi, anne sevgisi, sevgili uğrunda mücadele, karı-koca sevgisi, ilişkileri, sadece bu masalın değil daha pek çok masalın da ana iskeletini oluşturur.

3.2. Edebi Eserlerin Oluşumu ve Yapısı

İlk olarak toplumlar, mitik bir dönem yaşamışlardır. Bu mitik dönemin en önemli özelliği, insanoğlunun henüz çözemediği olayların sebeplerini esrarlı bir kutsallık ile açıklaması ve vardığı sonucu da bir kural olarak kabul etmesidir. Böylece kendisinin de içinde yer aldığı ilkel bir Tanrılar dünyası yaratılmıştır. Tarih sahnesine çıkınca düşünce tarzında değişmeler olmaya başlamıştır. Epik düşünce dediğimiz yeni bir döneme geçilmiştir. Bu dönemin mitik dönemdeki esrarengiz görünen âlemin bazı sırları çözülmüş, bilinmezlik ortadan kalkınca, yeni bir beşeri değer esrarlı gücün yerini almıştır. Bu değer insanın fizik gücüdür. Bu gücün değerinin keşfedilmesi mücadele ile bazı düşmanların, mesela bazı hayvanların yenilebileceği anlaşılması, dışa yönelik bir mücadeleyi başlatmıştır. Toplum, kendi içinde teşkilatlanmaya başlamış, yurt, kabile suuru uyanmıştır. Bunları ifade edebilmek için mitik dönemde şekillenen dil ve düşünce kalıpları aynen kullanılmış ve kültürün ikinci halkası oluşmuştur. Henüz cemiyet içi çatışmalar başlamadığı için birlik fikrinin ilk çekirdekleri de bu dönemde filizlenmeye başlamıştır. Toplum, henüz göçebe halde yaşamaktadır. İşte bu dönemin eserleri destanlardır

Toplumun içindeki kişi, durum ve olaylarda bulunan dikkate değer yönleri, güzellikleri, çirkinlikleri, yücelikleri ve aşağılık durumları başkalarında da heyecan uyandıracak biçimde dil aracılığı ile anlatan metinlere edebiyat eseri diyoruz. Edebiyat eserlerindeki gerçekler, hayatın gerçeği değil, hayattan alınmış, gerçeğimsileştirilmiş kişi, durum ve olaylardır. İnsanlar, kendilerine, yakın çevrelerine, içinde yaşadıkları zaman ve mekândan gelen uyarımlar sonucunda, benliklerine, kimliklerine mâl edecekleri kanaât, iman bilgileri kazanıyorlar. Toplumdaki etkisi süren birikim daha doğrusu hayat alanı, insanın kabullenişini ve yargılarını yapılandırıyor. Akıl, sezgi, zevk kavramlarına bağlı hükümler, insanlardaki tanıma ve tanımlama benzerlerine bağlı anlaşmaları, ilişkileri kuruyor, geliştiriyor veya çıkmaza sokuyor. Hayatın gerçeği olarak tanınan, tanımlanan

kavram, durum, olay ve varlıkların kendi bütünlüklerini veya birbirleriyle ilişkilerini gerekli gördüğü ölçülerdeki ekleme ve çıkarmalarla az çok değiştirip ilgi ve heyecana yol açan bir yapı oluşturarak ortaya çıkarılana gerçeğimsi (fiction), bu yeni bütünlüğün belirgin özelliğine de gerçeğimsilik diyoruz. Edebiyat eseri gerçekten olmuş veya olması mümkün yahut sanatçının öyle anlatılmasını benimsediği kişi, durum veya olayların seçilmiş kelimelerle, ilgi ve heyecan uyandıracak bir şekilde düzenleme ve bütünleştirme (terkip) edilmesi sonucunda oluşan bütünlüktür. Edebiyat eserlerinden bir kısmı, az çok şöhret kazanmış bir sanatçının adına ve imzasına bağlıdır. Ancak bundan bin yıl önce adı bilinirken daha sonra o sanatçının adının unutulduğu, eserin ortak mal (anonim) haline dönüştüğü eserler de vardır. Bu türden eserler daha çok destanlar, efsaneler, masallar, halk hikâyeleridir[Tural, 2000]. Bu eserler içinde Türklüğün özünü, maddi ve manevi kültürünü, aile ilişkilerini en çok yansıtan eserler destanlardır.

3.3. Destan kavramı

Destan kavramını tanımlayacak olursak şöyle diyebiliriz; milletlerin tarihinde derin iz bırakmış önemli olayları harikuladeliyle süsleyerek anlatan uzun ve manzum milli eserlerdir. Destanlar toplumun maddi ve manevi güçleri üzerinde kurulur ve toplum bütün maddi ve manevi varlığı ile destanın kuruluşunda yer alır. Türk toplumunun ilk karakteristik özelliği destanlarda görülür. Destanlar, millet hayatının bütünlüğünü dile getirir. Destanlar genel olarak, toplumun normal hayatı üstüne çıkmış ferdi kaygılardan uzak rühi hareketin maddi güç ile birleşmesinden doğmuşlardır. Destan “Kahramanca bir yaşayışın, topluma mal edilmiş bir mücadelenin şekillenmesidir.” şeklinde tanımlanabilir[Öztürk, 2000].

Milletler, cihan tarihindeki yerlerini, kurdukları maddi devlet (siyasi ve iktisadi hâdiseler) ile, manevi devletleri olan sanat hadiselerinin büyüklük ve derinliği nisbetinde alırlar. Maddi devlet, basiretli idareciler kuvvetini disiplin, cesaret ve zekâdan alan teşkilatlı ordular ile siyasi tarihi şekillendirirken, milletin duyuş, düşünüş ve içtimaî değerleri ile birlikte kültürünü aksettiren manevî devletleri de, fikir ve sanat dünyasına şeref verirler. Maddi devlet ile manevi devlet ise dinî, ahlakî, estetik ve felsefî değerlerin meydana getirdiği milli bir bütündür. Maddi devlet ile manevi devlet,

kuvvetini birbirinden alan bir birlik ve beraberliğe ulaştığı gün, millî devlet anlayışı gerçekleşmiş olur. Milletler yapılarının manevi cephesi ile birbirlerinden ayrılırlar. Pozitif ilimlerden hiçbirisine şu veya bu millet sahip çıkamaz, bunlar bütün insanlığın malıdır. Medeniyete ait bütün unsurlar da böyledir. Herhangi bir milletin damgasını taşıyan şey kültürdür. Gökalp'in vecizeleştirdiği şekli ile "hars millî, medeniyet beynelmilel"dir. Şu kadar ki kültür (hars) bahsinin derinliği bu konuda söyleyeceklerimi de bizi temkinli kılarken, içtimaî-psikoloji sahasının yeri doldurulmaz simâsı, rahmetli Mümtaz Turhan'ın kültür tarifini tekrar edip geçmek istiyoruz: "Kültür, bir cemiyetin sahip olduğu maddî, manevî kıymetlerden teşekkül eden öyle bir bütündür ki, cemiyet içinde mevcut her nevî bilgiyi, alâkaları, i'tiyadları, kıymet ölçülerini umumî atitüt, görüş ve zihniyet ile her nevi davranış şekillerini içine alır. Bütün bunlar birlikte o cemiyet mensuplarının ekserisinde müşterek olan ve onu diğer cemiyetlerden ayırdeden hususî bir hayat tarzı te'min eder. Kültürün içine giren en önemli unsurlardan biri –hiç şüphesiz- tarihi, edebî içtimaî ve etnolojik-folklorik değeri olan destanlardır. Bazı fikir ve sanat büyüklerinin üzerinde bilhassa eğildikleri destanlar gerçek bir kültür mirasıdır [Tural, 2000].

Destanların, en önemli özelliği milli oluşlarıdır. Milli destan, milletlerin ırkî özelliklerini, milli değerlerini, duyuş düşüntüşlerini bütün kültür sistemini aksettirir. Destanların hepsinde bir milliyetçilik vardır. Muhtevâ bir millete âit olduğundan, destanın bütün unsurları da müşterek duyuş, zekânın, kısaca millî benliğin ifadesidir. Bir destandaki motifler, imânın, ahlâkın, ruh, heyecan ve yaratıcı zekânın ve diğer kıymet hükümlerinin ifadesi olması bakımından millet hayatının üst yapısını yeme, içme, giyme, ziraat ve zenaat kolları ve benzeri unsurları ile de alt yapısını tezahür ettirirler. Destanlardaki bu millî karakterlerin bir başka tezahürü de millet hayatının maddî ve manevî cephelerini teferruatı ile birlikte aksettirişidir. Davranışları etrafında destan olaylarına bütünlük kazandıran kahramanlar, destanlara telkin özelliği kazandıran Türk ruhunun ve Türk düşüncesinin gerektirdiği davranışlarla kişilik kazanmışlardır. Türk destanlarında toplum kurallarına uymayan kişiler toplum içinde var olamazlar. Türk toplumunda ve Türk destanlarında kişilere ve nesillere sorumluluk yüklenir. Milli bütünlük, kendine güven duygusu her zaman yaşatılır. Türk toplumu değerlerinden uzaklaştıkça, toplum yapısında Türk destanlarındaki erkekler, yiğit,

bedene dayanan işlerde başarılı, kimsenin ırzında ve malında gözü olmayan, dürüst, silah taşıma, mes'uliyet ve ahkâmını bilen, çalışkanlık gibi özelliklerin sahibidir. Dikkat edilirse başta gelen özellikleri sayarken, ilimden, bilgiden söz edilmemiştir. Bunun sebebi de, erkeklerde bilgi unsurunu yılların verdiği tecrübe olarak mütalâa etme anlayışıdır. Gençlerden ilim yolunu seçenlere her ne kadar saygı duyulursa da, onları zavallı görür bir duygu da bu saygının yanbaşındadır.

Türk destanlarındaki kadınlar ise, erkekler gibi atadan gördükleri hayatı devam ettirme gayreti içindedirler. Çevrenin erkekleri ile iyi komşuluk ve akrabalığa dayanan bir düzen, kadınların erkeklerle münasebetlerinde mihenklerdir. Ayrıca bu cemiyetlerde kadın, modern hayatın sun'î konumundan, kasabalı kadının zavallılığından uzak bir şekilde gereken yer ve itibarı kazanmıştır. Kadın her şeyiyle erkeğinin yanında bulunmak, gülbüz çocuklar doğurmak ve yetiştirmekle vazifelidir. Hayat, bu topluluklarda epik-lirik karışımı zevkle çekilen bir çiledir.

Türk destanlarında mutlak hürriyet aşkı, alplik, sözden dönmemek, dürüstlük, misafirperverlik, yardımseverlik, anne, baba, kardeş, bacı, eş, sevgili sevgisi, gibi kültürün temel taşları, dolayısıyla millî karakterlerimiz sert çizgiler halindedir. Millî destanların, olağanüstülük taşıyan parçaları o milletin hayal gücünü, hâdiselere bakışını, değerler sistemini (din, ahlâk, örf-âdet) gösterir. Bir millete ait olan bir destan başka milletlerin birinin mantığını zorlayabilir, hattâ ona gülünç gelebilir. Bu durum, millî idrak ve en mühimi millî ülkeler arasındaki farklardan ileri gelmektedir. Benlikler arası çatışmalar tarihteki büyük hâdiselerin ana sebeplerindendir, farklı-benliklerin üstünlük yarışması kaçınılmazdır[Tural, 2000].

3.3.1. Oğuz-Kağan Destanı

Türk benliğini, Türklüğün özünü, Türk örf ve adetlerini ve özellikle Türk aile yapısının inceliklerini yansıtan destanlardan en eski ve en önemlilerinden biri Oğuz Kağan Destanı'dır. Eski Türk tarihinde hükümdarların doğuşu, efsanelere büründürülmüş ve kutsal bir olay gibi anlatılmışlardır. Hükümdarlar böyle kutsallaştırılıp, gökten indirilir iken; elbetteki Oğuz-Kağan gibi, bütün Türk kavminin atası olan kutsal bir kişinin

menşe'leri de, Tanrıya ve göğe bağlanacaktı. Eski Türklere göre her şeyi yaratan ve her varlığın sahibi olan tek kutsal şey, gökteki bircik Tanrı idi. Aslında göğün kendisi olan Tanrı değildi. Çünkü gök de, yer gibi, maddî birer varlık ve yüce Tanrı tarafından yaratılmış, dünyanın birer parçası idiler. Gök, bir tane idi ve dünyamızın üstünü, bir kubbe şeklinde kaplıyordu. Fakat bu kubbenin üstünde, daha bir çok gökler vardı. Ayın, güneşin ve türlü yıldızlar ile burçların dolaştıkları, ayrı ayrı gökler, uzayın sonsuzluklarını kendi aralarında paylaşıyorlardı. Bütün bunların üstünde, bir gök daha vardı ki, bu gökte yaratıcı, büyük ve tek Tanrı oturuyordu. Eski Türkler, göğün katlarını üst üste koyma yolu ile saymamışlardı. Fakat sonradan, biraz da dış tesirler sebebi ile gökleri, yedi veya dokuz kat olarak tarif etmeye başladılar.

“Oğuz-Kağan destanına, Uygur çağından sonra, hafif dış tesirler girmeye başladı”: Göktürk çağında, Eski Türk dini ile inançları, bozulmadan devam etmekte ve gittikçe de gelişmekte idi. Uygur devleti kurulup da, yeni bir çok dinler Türkler arasına girmeye başlayınca, durum biraz daha değişti. Çünkü Uygurlar, çok daha önceleri Çin'in ortalarında gezmişler, ticaret yapmışlar ve birçok insanlarla karşılaşarak, konuşmuşlardı. “Bu dış ilişkiler, Uygurlara birçok yeni görüşler getirmiş ve onlarda, büyük dinlere inanmak ihtiyacını doğurmuştur.” Ticaret, Eski Türk savaşçılarının dini ile pek bağdaşan bir meslek değildi. Eski Türk dini; disiplin, otorite ve savaşçılığı, her şeyden üstün tutuyordu. Halbuki tüccarlar, daha geniş ve rahat bir hayata sahip olmak zorunda idiler. İşte bunun içindir ki, bu zamana kadar Türkler göğe ve gökten gelen kutsallıklara inanırlar iken, Uygur çağında durum birdenbire değişiyordu. Uygurlar, köklerini Suriye'den alıp, İran'da gelişen Mani dinini aldıktan sonra, aya daha çok önem vermeye başladılar. Aslında ise Türklerde, kutsal olan en önemli şey, gökten sonra dünyamızı ısıtan güneş idi. “Uygurların, güneşten aya geçmiş olmaları, yeni bir düşüncenin başlangıcı gibi sayılabilir”. Bu sebeple, Uygurlar çağında yazılmış Oğuz-Kağan destanlarında, Eski Türklerin dedikleri gibi kutsal kişiler, artık “Göğün oğlu” değil; “Ayın oğulları” oluyorlardı. Oğuz-Kağan da “Ay Tanrı”nın bir oğlu idi. Destan, daha başlangıçta, şöyle başlıyordu:

“Aydın oldu gözleri, renklendi ışık doldu,
Ay-Kağan'ın o gündü, bir erkek oğlu oldu!”

Eski Türkler de iyi ve güzel olayları, aydınlık ve ışıkla anlatırlardı. Biz, nasıl yeni bir oğlu olan dostumuza, “Gözlerin aydın olsun” diyor isek, onlar da Oğuz-Kağan’ın doğuşu dolayısı ile, “Ay Kağan’ın gözleri aydın oldu, renklendi”, diyorlardı.

“Müslüman olmuş Oğuz Türklerinin destanları da, Türk mitolojisinin en eski motifleri ile dolu idiler”: Fakat Türkler, çoktan Müslüman olmuş ve İslâmiyetin ana prensiplerine gönülden bağlanmışlardı. Aslında ise, İslâmiyet ile Eski Türk dini arasında büyük ayrılıklar da yoktu. Buna rağmen, eski Oğuz-Kağan destanları, elbetteki İslâmiyetin birçok inançları ile uygunluk gösteremeyecekti. Bunun içindir ki, İslâmiyetten sonra yazılan Oğuz-Kağan destanlarında, biraz daha değişiklik yapılmış ve İslâmiyete uydurulmuştu. İslâmiyeti kabul eden Türkler bizce Uygurlara nazaran, Eski Türk an’anesini ve töresini daha çok korumuşlardı. Tabîî olarak biz Oğuz Türkleri üzerine, daha büyük bir önem veriyoruz. “Çünkü Oğuzlar, bütün Orta Asya ve Türk âleminin, en soylu ve en gelişmiş zümreleri idiler”. Şehir hayatına çoktan başlamış olmalarına rağmen, Eski Türk devlet teşkilatı ile disiplini, onların ruhlarından henüz daha silinmemişlerdi. Bu sebeple Oğuz Türklerinin destanlarında, Uygurlarinkine nazaran, daha eski ve daha köklü motifler görüyoruz. İslâmiyetten sonraki Türk destanlarına göre, “Oğuz-Han’ın babası Kara-Han” idi. Oğuz Han’ın babasının, “Kara-Han” adını alması da boş değildi. Eski Türklerde, “Ak ve kara soylular ile halkı birbirinden ayıran, sembolik renkler” idi. “Ak-Kemik”, Kağanlar ile, onların oğulları idiler. “Kara-Kemik” ise, halk tabakasından başka bir şey değildi. Diğer kitaplarımızda da her zaman söylediğimiz gibi, Türk halklarının “ak” ve “kara” şeklinde ayrılmış olmalarına rağmen, aralarında bir sınıf mücadelesi yoktu. Müslüman Türkler, Oğuz-Han’ın babasına “Kara-Han” diyorlardı. Çünkü kendisi Müslüman değildi. Müslüman olmak isteyen oğlu Oğuz-Han’a da engel olmak istemişti. Tabîî olarak bu fikirlerimiz tam ve kesin değildir. Fakat Türk tarihi ve an’aneleri hakkındaki bilgilerimiz, bizi bu sonuca doğru sürüklemektedirler. Oğuz-Han Müslüman Türklere göre, babasından çok, an’anesine bağlıdır. Bu sebeple Oğuz destanını anlatmağa başlarlar iken, hemen şöyle derler:

Üç gün üç gece geçti, annesine gelmedi,
Annenin memesinden, bir damla süt emmedi.
Bana gelmedi diye, kalbini dağlıyordu,

Sütümü emmedi diye, kalbini dağlıyordu.
Ağlayıp sızlıyordu, beşiğe dolanarak,
Sütümü, az em diye, çocuğa yalvararak!

Oğuz-Kağan doğarken, benzinin rengi tıpkı gök mavisi gibi idi. Yüz, Eski Türklere göre, insanın en önemli bir yeri idi. Utanç, kötülük ve hatta kutsallık bile, insanın yüzüne akseden özellikleri idiler. Kötü bir insanın yüzü, elbette kara idi. İyilerin de yüzleri aktı. Ama kutsal insanların yüz rengi, gök mavisinden başka bir şey olamazdı. Çünkü gök, Tanrı'nın oturduğu ve hatta bazen, Tanrı'nın kendisinden başka bir şey değildi. "Oğuz-Kağan doğarken, yüzünün gök renkten olması, onun gökten geldiğini ve Tanrı'nın rengini taşıdığını gösteren bir belirti idi." Biz yanlış olarak Türklerin, "Gök Börü", yani gök kurt dedikleri kutsal kurda, bozkurt adını vermişiz. Aslında ise gök ile boz arasında büyük ayrılıklar vardır. Türklerin kutsal kurtlarının rengi de gök idi. Çünkü o Tanrı tarafından gönderilmiş bir elçiden başka bir şey değildi. Belki de Tanrı'nın ta kendisi idi. Tanrı, kurt şekline girerek Türklere görünüyor ve onlara başarı yolu açıyordu. Onun için de, kurdun rengi gömgök idi. Daha sonraları Türkler, gök rengini olgunluk, erginlik ve tecrübenin sembolü olarak görmüşlerdir.

3.3.2. Oğuz-Kağan'ın gençliği

Türk mitolojisinde büyük kahramanların, çocukluk ile gençliğini birbirinden ayıran, bazı önemli çağlar vardır. Altay efsanelerinde bu çağ, daha çok "Ad koyma" töreni ile başlardı. Adı olmayan bir çocuk, henüz yetişkin bir genç ve kahraman sayılmazdı. Bir gencin ad alabilmesi de, kolay bir iş değildi. Elbette adsız bir insan olamazdı. Türkler her çocuğa, doğuşundan itibaren bir ad verirlerdi. Fakat bu ad, onun gerçek adı ve unvanı sayılmazdı. Hatta Türkler kahramanlarına, her yeni bir başarı üzerine, yeni bir ad daha verirlerdi. Daha yüksek bir rütbeye terfi eden kimseler bile, yeni memuriyet unvanı ile beraber, ayrıca bir ad da alırlardı. Çin kaynakları, bu bakımdan bize bir çok güçlükler çıkarmışlardır. Meselâ, büyük bir komutan veya Kağan'ın, bir gençlik adı vardır. Gençliğinde büyük şöhret elde eden bu komutanlar, Çin kaynaklarında çoğu zaman, gençlik adları ile adlandırılırlardı. Zaman zaman bunlar, bazı savaşlar dolayısı ile yeni unvanlar alırlardı. Fakat Çin kaynaklarına bu Türkler, gençlik ve olgunluk adları

ile geçince, tarihçiler için, kimin kim olduğunu anlamak, adetâ çok güç bir hale girer. Bu sebeple Oğuz Han'ın da gerçek bir ad ve unvan alabilmesi için, büyük bir kahramanlık ve başarı göstermesi lâzımdı. Eski Türk tarihinde de, “Baş kesmeyen ve kan dökmeyen” şehzadelere, gerçek adları verilmezdi[Çandarlıoğlu, 1977].

3.3.3. Oğuz-Kağan Destanının Orta-Asya'daki kalıntıları

Selçuklu ve Osmanlı devletlerini meydana getiren “Oğuz Türkleri”, Türklüğün en gelişmiş ve soylu bölümleri idiler”. Birçok defalar büyük devletler kurmuşlar ve tecrübe ile görgülerini, iyice geliştirmişlerdi. Oğuz Türklerinden başka, Orta Asya'da yaşayan, daha pek çok Türk vardı. Bunların pek çokları, ne büyük bir devlet kurabilmiş ve ne de toplum hayatlarını geliştirebilme ortamını bulabilmişlerdi. Ama bunlar da, yine Türk idiler. Onların kültürleri de, Oğuz Türkleri ile birçok bağlar taşıyorlar ve menşe birliği gösteriyorlardı. Meselâ, Tanrı dağları ile Doğu Türkistan'ın batısında yaşayan Kırgız'lar, tarih boyunca büyük devlet hayatı yaşayamamışlardı. Tanrı dağlarının derin vadilerinde, hayvanlarını otlatmakla geçinen bu Türkler, zaman zaman kurulan büyük Türk devletlerine tabî olmuş ve öylece yaşayıp, gitmişlerdi. Bununla beraber, onların da elbette ki, Oğuz-Kağan'dan veya onunla ilgili Türk efsanelerinden haberleri vardı. “Oğuz-Kağan destanı, Oğuz Türklerinin bir devlet mitolojisi halini almıştı. Kurulan bütün devletler, kendilerini Oğuz-Han'a bağlıyorlar ve O'nun düzeni ile yetiniyor ve öğreniyorlardı”. Kırgız'ların ise, böyle bir iddiaları yoktu. Ama onlar arasında da, Oğuz Kağan babasını öldüren kahramanların bulunduğunu, sık sık görebiliyoruz. Kırgız'lar, aslen Moğol olan Oyrat'lardan çok korkarlardı. Oyrat'lar henüz daha müslüman değil idiler. Kırgız'lar ise, Müslüman olmuşlardı. Fakat İslâmiyete henüz daha, iyi olarak ısınmamışlardı. Kırgızlar efsanelerine göre: “Oyrat Hanı'nın, Alman-Bet adlı bir oğlu olur ve büyüyerek müslüman olma ihtiyacını, belki de Tanrının ilhamı ile, hissetmeğe başlar. Bunun için Kırgızlar'ın yurduna kaçıp, İslâmiyeti öğrenmek ve nasıl ibadet edildiğini görmek ister”. Öyle anlaşılıyor ki Kırgız'lar, bu sırada İslâmiyetin en önemli şartı olarak, sakal bırakma ile sarık giymeği biliyorlardı. Bu sebeple kendilerine kaçan Oyrat Han'ının oğluna şöyle diyorlardı:

Bıyığını tıraş et, sakalını koyuver,

Başındaki şapkanın, düğmelerini kesiver,
Her Cumadan Cumaya, mescitlere geliver!

Eski Türkler “sakal” bırakmazlardı. Fakat bıyığa, büyük önem verirlerdi. “Uzun saç” bırakma da, Türklerin çok sevdikleri, bir an’aneleri idi. Bu sebeple Oyrat Han’ın oğlunun bıyıkları, “şapkası” ile “saçları”, Kırgız Hocalarının gariplerine gitmiş ve kendilerine uyması istenmişti. Türk mitolojisi adlı büyük eserimizde, bu konu ile ilgili efsanenin, hemen hemen tümünü bulabilirsiniz. “Müslüman olan Alman-Bet, babasına gider ve onun da Müslüman olmasını ister. Babası, oğlunun bu isteğini duyunca, kızar ve Alman-Bet’i yanından kovar, (Önemli olan nokta, Alman-Bet’in babasının da Oğuz-Han’ın babası gibi, Kara-Han adı taşımasıdır). Alman-Bet babasını razı edemeyince, yeniden Kırgız’lara kaçar ve Kırgız’larla beraber olup, babasına hücum eder. Büyük bir savaştan sonra Alman-Bet, babası Kara Han’ı öldürür ve bu suretle intikamını almış olur”. “Kırgız’ların bu efsanesi, gerek din ve gerekse konu bakımından, Oğuz Destanı ile karşılaştırılmayacak kadar geridir”: Alman-Bet, Oğuz-Han gibi büyük bir kahraman olarak gösterilmiştir. Fakat Alman-Bet’in kendisi, bir kağan değil; nihayet Kırgız Hanlarının emrinde bulunan, bir komutan gibidir. Savaşır, yaralanır, mağlûp olur, basit insanlar tarafından zehirlenir ve her türlü şeyler başına gelir. Kara Han’ı öldürmekle, babası onun yurdunu da, eline geçirmiş değildir. Öğündüğü şeyler de, birkaç sığır sürüsü elde etmek, bol miktarda yağ ve süt yağmalamak ve nihayet, şapka ile elbiseleri, ölümlerin üzerinden çıkararak toplamak gibi, basit şeylerdi. Gerçi Kırgız’ların efsaneleri de çok güzeldir. Bir cemiyetin isteklerini, ızdıraplarını anlatır. Kendileri Müslüman olmuşlardır. Fakat etraflarındaki halklar ise, Müslüman değillerdir. Onlar da, eski büyük Türk devletleri gibi, bu bölgeleri alıp, düşmanlarını müslüman etmek isterler. Bu sebeple kahramanlarına, türlü savaşlar yaptırırlar. Fakat savaşlar küçüktür. Akınlar uzun sürer ama; elde edilen yeni bir toprak parçasından, hiç söz açılmaz. Kahramanlar, döner, dolaşır, savaşır ve yine, kendi küçük yaylalarına gelirler. Oğuz Kaan Destanı Türk’ün hayat anlayışını, tarihi yapısını, bunların yanı sıra Türk’ün milli ülküsünü yaşatmış diğer destanlara kaynaklık etmiştir. Oğuz Kağan Destanı yüzlerce yıldır Türk’ün duygu ve düşüncelerini etkilemiş edebî bir destanımızdır. Oğuz Ata, Oğuz geleneğinin ve toplum yapısının koruyucusudur. Ayrıca Oğuz gençlerine ve gelecek nesillere

seslenmekte, onlara öğütler vermektedir. Oğuz Kağan Destanı Türk-Oğuz toplumu inancı, geleneksel gerçeğini de görmüştür[Öztürk, 2000].

Oğuz Kağan Destanı, Türk milletinin ve yeni yetişen nesillerin hür, bağımsız, bütünleşmiş bir şekilde, çağdaş medeniyet seviyesini aşmak için model alacağı alp tipinin özelliklerini ve çektiği çileleri, zamanla, İslamî unsurlarla bezeyerek veren bir metindir. Türk milletinin eski tarihine âit gerçekleri ifade ettiğine inandığından olacak ki, merhum Zeki Velidi Togan “Destanlara Göre Eski Türk Tarihi veya Türkler Menşe Efsaneleri” adıyla bir eser yayınlamayı düşünürmüş. Bu tasavvura âit bilgiyi, Reşideddîn’in Camiû’t-tevârih’indeki metni merhum Togan’ın tamir ve notlarla genişletmek suretiyle müsveddeler hazırladığını, hazırlıklarını gözden geçirmeye vakit bulamadan vefat ettiğini Oğuz Kağan Destanı adlı eseri tertip ve tanzim eden Tuncer Baykara’nın “Önsöz”ünden öğreniyoruz. Edebiyat metinlerinden nesillerin ruhunu tespit etme çalışmalarının ustası Mehmet Kaplan’ın tahlilinin Oğuz Kağan Destanı hakkında yeterli bilgi verdiği kanısındayız: Oğuz Kağan’ın hayat karşısında aldığı tavır, basit denecek kadar sâdedir. O, karışık ve kapalı şeylerden hoşlanmaz. Oğuz Kağan Destanı’nın yapısı ve üslûbu da bu özellikleri taşır. Oğuz Kağan Destanı’nın kendisinde, terbiye etme ve örnek gösterme maksadı vardır. Tarihin bir dönemini, tarih içindeki yüksek şahsiyetleri ele alan, zemininde tarihe âit gerçekler bulunan Oğuz Kağan, Saltuk-nâme gibi destanlar bir kültürleme fonksiyonu üstlenmişlerdir. Destanın örtülü veya açık hedefi, daha sonraki nesillerin, hem tarihi gerçekleri hem de o gerçeklerin arkasındaki hakikatleri görmelerini sezmelerini sağlamak.

Türklüğün özünü yansıtan diğer bir önemli destan da Manas Destanı’dır. Manas Destanı, öncelikle Nogaylar devri Kazak-Kırgız ortak hayatlarının, sonra 1100 yıllık Kırgız Türklüğünün, daha sonra bütün Türk âleminin benzeştiren değerler dünyasının edebi ve ebedî bir sembolüdür. Ancak Manas Destanı aynı zamanda dünyanın her milletinin ufuk çizgisinde göreceği, görmeyi istediği, insanlığın ortak değerlerinin yansıdığı bir edebî şaheserdir. Manas Destanı, Cakıp Han oğlu Er Manas’ın öncelikle hürriyet ve bağımsızlık duygusunun kendinde uyandırdığı ‘harekete geçme’ duygusuyla başlayan bir ferdî değerler dünyasıdır. Cakıp Han’ın çocuk sahibi olma arzusu, Manas’ın “köleliğe razı olmama inancı” ferdî görünmekle beraber millî değerlerdir. Bu

destanda hemen hemen değerlerin tamamı ortak değerlerin dünyasına işaret eder. Hunlar ve Orhun-Yenisey devri Kırgızlarının âdet ve inanmalarından en yeni gibi görünen gelenek ve göreneklere, silah bilgisinden başlayarak çeşitli nesnelere bilgisine kadar hemen hemen her şey ortak değerlerin dünyasından gelen ve insanı yine oraya, ortak değerlerin dünyasına alıp götüren tavır alışlardır. Manas Destanı, yerleşik hayata geçmemiş Türk topluluklarının devlet olma, bağımsız kalma, kültürünü yaşatmaya çalışma mücadelesini anlatan milli değerler ansiklopedisidir. Bu yüzden ki hem Çarlık döneminde, hem de Sovyet zamanında Manas Destanı Rus milletini ve yönetimini rahatsız etmiş görünmektedir. Er Manas, millî bir kişiliktir. Manas Destanı, bu adı taşıyan cigitin Kalmuklara karşı başarı kazandığı yere kadar millî değerleri Kırgız kültürünü yansıtmakla beraber, ferdî arzuları ve başarıları ifade eder[Tural, 2000].

Manas Destanını nesilden nesile sözlü olarak devrederek yaşatan Manasçılar, Kırgızlar ile ilgili anıları destanın bünyesinde bütünleştirirken Eski Türk destanları ile ilgili izleri, Türk toplumunun inanç esaslarını, hayat anlayışını 20. yüzyıla kadar yaşatmışlardır[Öztürk, 2000].

3.4. Dede Korkut Hikâyelerinin Tarihçesi, Gelişimi ve İçeriği

XIV.yüzyıl, Anadolu'da Türkçenin edebî zaferini kazandığı dönemdir. Türkler buraya önce fetih ordularıyla, sonra göçlerle gelip yerleşmişler. Daha sonra da Moğol vahşetinden kaçarak Anadolu'yu yurt edinmişlerdir. Bu durum Türk nüfusunun çoğalmasıyla sonuçlanmıştır. Türklerin Anadolu'daki bu çoğalması Türk edebiyatının kökleşip genişlemesini sağlamıştır. İşte bütün bu gelişmeler, belki Türklüğün en eski devirlerinde köklerini bulan bir şaheser Dede Korkut Hikâyeleridir. Muhtemelen XV. belki de XVI. yüzyılda kaleme alınan bu hikâyeler, bu yüzyılda son kıvamına ulaşmış, Dede Korkut'un Asya'yı saran ruhu Anadolu'yla kucaklaşmıştır[Kırbaç, 1999].

Dede Korkut Hikâyeleri XV. ve XVI. asırlarda yazıya geçirilmiştir. Bu hikâyelerde dil, Türk halkının günlük dilidir. Üslubu son derece sâde, cam gibi berraktır. Bu hikâyelerde Oğuz Boylarının yaşayış tarzları, örf ve âdetleri, inançları, tasvir edilmiştir. Dede

Korkut Hikâyelerinde insanlar tabiat içinde yaşarlar, aile bağları çok kuvvetlidir. Onlar da Eski Türkler gibi yiğitliğe önem verirler. Bu hikâyelerin herbirinde ayrı bir kahramanın başından geçen bir macera anlatılmıştır. Bu bakımdan onlar tek bir kahramanın başından geçen olayları ve hayatını Oğuz Kağan Destanı'ndan farklıdır. Savaşta çok şahıslar arası anlaşmazlıklara yer vermesi bakımından, Dede Korkut Hikâyeleri modern hikâyeye yaklaşır. Oğuz Kağan Destanı gibi bu hikâyelerin de kimin tarafından söylendiği belli değildir. Onlar da, Türk halkının “ortak kültürü”nün mahsulüdür. Bu hikâyelerde de Türk halkının mizaç ve karakteri dile gelir[Karaalioglu, 1994].

Türk edebiyatı tarihinin en büyük âlimi Prof.Fuat Köprülü'nün, derslerinde söylediği bir söz vardır. Bütün Türk edebiyatını terazinin bir gözüne, Dede Korkut'u öbür gözüne koysanız, yine Dede Korkut ağır basar. Dede Korkut Kitabı'nın değerini ifade etmek için bundan daha güzel bir söz bulmak mümkün değildir. Gerçekten Dede Korkut Kitabı Türk edebiyatının en büyük âbidelerinin Türk dilinin en güzel eserlerinin başında gelir. Dede Korkut Kitabı'nın bu yüksek değeri onun mahiyetinin tabii bir neticesidir. Dede Korkut bir millî destandır. Millî destanlar, taşıdıkları vasıflar, bağlı oldukları dil ve edebiyat sahaları içinde daima müstesna bir yer işgal ederler. Millî destanların ilk vasfı müellifinin millet olmasıdır. Destan bir ferdin, bir sanatkârın değil, bir milletin müşterek dehasının mahsulüdür. Dede Korkut da bu şekilde Türk milletinin müşterek dehasının ve zevkinin eseridir. Bu ilk vasfın haricinde bu millî destanın on bir vasfı daha vardır. İkinci vasıf muhtevanın millet hayatı olması, üçüncü vasıf büyük bir kahramanlık menkıbesi olması, dördüncü vasıf yüksek bir coşkunluk ifadesi taşıması, beşinci vasıf eserde tabiat unsurunun ön planda olması, altıncı vasıf, bu zengin tabiat unsurunun yanında ve onun bir tamamlayıcısı olarak hayvanların yine büyük yer işgal etmesi, yedinci vasıf içinde hızlı bir hayat tarzının sürmesi, sekizinci vasıf tarihle ilgili olması, dokuzuncu vasıf bir coğrafyaya sahip olması, onuncu vasıf uzun ve büyük bir manzum eser olmasıdır. On birinci vasıf hikâyenin bir kahraman etrafında dönmesidir. En son zikredilecek on ikinci vasıf ise dil vasfıdır. Destan dili bağlı olduğu dilin en güzel örneğini teşkil eder. Dede Korkut'un dili de tam bir destan dili olarak Türkçe'nin emsalsiz bir şaheseri durumundadır. Bu dil milletin ağızda asırlarca süzüle süzüle âdeta atasözleri ve vecizeler dizisi haline gelmiş bir dildir[Ergin,2002].

Hikâyelerin yazılı olduğu el yazmalarından birincisi ve tam olanı Dresden Kütüphanesindedir. Bu nüshada ilk sayfada “Kitâb-ı Dedem Korkud alâ Lisân-ı Taife-i Oğuzân” yazılıdır. Bu nüsha bir giriş ile on iki hikâyeden oluşmaktadır. İkinci el yazması ise Vakitan Kütüphanesindedir ve girişten başka hikâyelerin altı tanesini içermektedir. Bu altı hikâyenin beşi tamamdır. Nüshanın son dan bir önceki yaprağı kopmuştur. Bu yüzden altınca hikâyeye eksiktir[Kırbaç, 1999].

Bu eserin Dede Korkut adı ile anılmasına sebep, Dede Korkut adındaki ozanlar pirinin eserin bir nevi müellifi durumunda bulunması, eserde toplanmış olan Oğuz Destanlarının onun tarafından tanzim ve tertip edilmiş gösterilmesidir[Karaalioglu, 1994]. Yüzyıllar boyunca devam eden Türk kültürünün önemli kişilerinden biri olan Dede Korkut’un adı, değişik kaynaklarda farklı şekillerde geçer: Dede Korkut, Dedem Korkut, Korkut Ata, Dede Sultan, Dede Korkut adındaki dede kelimesinin Korkut adı kadar eski olmadığı, asıl ada sonradan eklendiğı şüphesizdir. Tarihi kaynaklarda ve Oğuz rivayetlerinde Korkut adının bazen dedesiz olarak sadece Korkut şeklinde bazen de Korkut Ata şeklinde geçmesi bunu açıkça gösterir. Dede Korkut’un yaşadığı devir konusunda pek çok görüş mevcuttur. XIII-XIV. yüzyıl tarihçisi Reşüddin’i esas alan pek çok rivayet, Dede Korkut’u Hz.Peygamberle çağdaş alarak gösterir ve onun bizzat peygamber ile görüştüğünü söylerler. Bunun yanında Dede Korkut’un yaşadığı devri Hz.Peygamberden üç yüz yıl sonra gösteren kaynaklar da mevcuttur. Tarihçi Z. V. Togan, onun Göktürkler zamanındaki Oğuz yabguları nezdinde yaşamış bir Türk bilgisi olacağı görüşünü ileri sürmüştür. Alman bilgin Adam Oleari Dede Korkut’un Hz.Peygamber’in dostu olduğundan bahseder. Bazı menkıbelerde Dede Korkut, Köroğlu’nun atası olarak gösterilmiştir. Dede Korkut’un adı pek çok tarihi kaynakta da geçmektedir. Onun adının geçtiğı en eski tarihi kaynak, İlhanlı veziri Reşüddin’in “Camiû’t-tevârih” adlı eseridir.

Bu eserde Korkut, Oğuz sülalesinin onuncu hükümdarı olan Kayı İnal Han’ın baş müşaviridir. Kendisi Bayat boyundan olup Kara Hoca’nın oğludur. Ebulgazi Bahadır Han’ın 1659-1660 tarihinde yazdığı Şecere-i Terâkime adlı eserde, Dede Korkut, keramet sahibi ve sözü geçen vezir olarak gösterilmiştir. Dede Korkut isminin geçtiğı daha pek çok eser mevcuttur. Bunlardan bir diğeri Yazıcıoğlu Ali’nin on beşinci

yüzyılda kaleme aldığı Târih-i Âli Selçuk adlı eserde de Dede Korkut'dan bahsedilmektedir. Ondan bahseden satırlar Dede Korkut Kitabı'nın girişindeki Dede Korkut'u anlatan bölümle büyük benzerlikler göstermektedir. Ali Şir Nevâî, Nesâimü'l-mahabbe adlı eserinde Dede Korkut'tan bahseder. XV. yüzyılda yazıldığı sanılan Atalar Sözü Kitabı'nın önsözünde, Târih-i Dost Sultan adlı eserde ve yine Dede Korkut'tan bahseden Evliya Çelebi'nin ünlü Seyahatnâmesi'nde de Dede Korkut'un adı sıkça geçmektedir. Osmanlı tarihçisi Edirneli Ruhî Dede Korkut'dan bahsederken, Câm-ı Cem-âyin Dede Korkut'un Oğuz hanlarından Ay Kutluğ'un lâlâsı olduğunu söyler. Kul Ata adlı bir Azerî şâirinin Leylâ vü Mecnûn mesnevisinde Dede Korkut'un adı ve öğütleri geçerken, Saltuknâme'de Dede Korkut, Osmanlılar ile aynı soydan gösterilir.

Dede Korkut sadece Anadolu ile sınırlı bir coğrafyada değil bütün Türk topluluklarını kapsayan geniş bir alanda ün kazandığını söyleyebiliriz. Sirderya havzalarından Türkistan ve Kazak sahralarına, oradan Tiyanşan ve Urallara kadar olan bu saha, Türklerin hüküm sürdükleri kültür coğrafyasıdır. Bu coğrafyada Dede Korkut'un yeri de müstesnadır. Türkmenler arasındaki inanışa göre Korkut, bir alptir. Uzun zaman kendisine mezar bulunamamıştır. Dede Korkut, Kazak halkı arasında bir müslüman Kazak ermişi olarak daima saygı görmüştür. Kırgızlar arasındaki inanışa göre ise Dede Korkut, Kırgız şamanlarının pirîdir. Kopuzlu şamanlar ruhları çağırırken mutlaka Dede Korkut'dan yardım dilerler. Bir başka rivayete göre Korkut Ata, yani Dede Korkut, ilk kopuzu yapandır. Onun kopuzu nasıl bulduğuna dair menkıbeler Kara Kalpaklar arasında yaygındır. Özbekler ve Kara Kalpaklar Dede Korkut'un kabrini büyük bir saygıyla ziyaret ederler. Dede Korkut, gerek adını taşıyan hikâyelerde gerekse çeşitli yazılı ve sözlü kaynaklarda birçok özelliği ile anılır. Onun bu özellikleri daima halkın hizmetindedir. O bütün halkın ve o bütün halkın manevî lideridir. Dede Korkut, diğer insanlardan keskin zekâsı, derin düşüncesi, kabiliyeti ile farklı bir yere sahiptir. Korkut'un derin fazileti, yırtıcı Tepegöz'ü barışa, vahşiler içerisinde büyümüş Basat'ı insan gibi yaşamaya mecbur eder. İlk gördüğü herkesi değnekle döven Deli Kaçar, onun bakışı karşısında diz çöker. İşte bütün bunlar yüzyıllar boyunca Dede Korkut'u canlı bir halk kahramanı haline getirmiş ve onu Türk halkının gönlüne nakşetmiştir[Kırbaç, 1999].

Dede Korkut Kitabı, Türk çocuklarının ruh ve kafa yapısını tek başına sağlam tutacak kudrette ve karakterde bir eserdir. Bu kitabı okuyan ve hazmeden bir Türk'ün kolay kolay yolunu şaşırmayacağı emniyetle söylenebilir. Her Türkün evinde bulunması lâzım gelen bir aziz ve yüce kitabın millî kültürün ruhlara sindirilmesinde açacağı çığır milletimizin geleceği için büyük bir teminat olacaktır [Ergin, 2002].

3.5. Köroğlu Destanı'nın Tarihçesi ve İçeriği

Türk Edebiyatında Köroğlu iki kimlikle karşımıza çıkar. Saz şairi ve hikâye kahramanı olarak Köroğlu Destanının kahramanı Ruşen Ali gözlerine mil çekilen babasının intikamını almak; halkı ezen, sömüren beyleri cezalandırmak ve varsılları, bezirganları soyup topladığı parayı, malı yoksullara dağıtmak amacıyla dağa çıkar. Hikâyelerden öğrendiğimize göre, bir can yoldaşına gerek duyulduğundan önce Ayvaz'ı kaçıırır, sonra da başına toplanan adamlarla Çamlıbel'e yerleşir: “Gel haberi nerden verek? Çamlıbel'den, Çardaklıgöl'den, Köroğlu Hüruşan Ali'den. Bu Köroğlu denilen kendisi bir adamdı, fakat 366 beyi var idi, 700 deli atlısı var idi. Herhangi bir kola hücum etmek dilerdiyse, tavuk cücüğünden, beşik kundağından kimse kalmazdı.”

Köroğlu Hikâyelerinde Çamlıbel, eşkiyaların sığındığı bir dağbaşı değil, neredeyse bir kent gibi tasvir edilir. Burası, Köroğlu ve beylerinin bağımsız bir cumhuriyetidir sanki. Bu cumhuriyetin halkını 366 kolbeyi ve 700 atlıyla onların çoluk çocuğu, ayrıca seyisler, uşaklar oluşturur. Tavlaları, köşkleri, sık sık uğrayan ve uzun süre kalan âşıkları, gelip geçici konuklarıyla sosyal adaletin egemen olduğu bir yerdir Çamlıbel. Soygunlardan sağlanan gelirler, varsıllardan alınan haraçlar paylaşılır, yemek bir kazanda pişer. Köroğlu yoksulların koruyucusu haksızlıkların, zulmün düşmanıdır. Ama halkı soyuyor diye padişaha arzuhal gönderilir zaman zaman. Oysa bunu yapan Köroğlu değildir: “Çünkü: meşhur bir cevaptır ki, kurdun adı çıkmış, tilki dünyayı yıkmış. Bir kerre Köroğlu nam takınıp dağlarda haramilik ediyor.

Asıl üstünde durulması gereken nokta, halkın yaratıcı düşgücünün ürünü olan destansı kahraman Köroğlu'nun, ilk Celâlî beylerinden biri olması, bu adda bir eşkiyanın yaşadığının belgelerle kanıtlanmış bulunmasıdır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın

Başvekâlet Arşivi'ndeki araştırmaları sırasında rastladığı, Pertev Naili Boratav'ın kopye ettirip açıkladığı belge şudur: “Bolu Beyine ve Gerede kadısına hüküm ki: Sen ki kadısın, südde-i saadetime mektup gönderip kaza-yı mezbura (adı geçen kazaya) tâbi Hayalık nam karyede (köyü) Köroğlu demekte maruf kimesne daima evler basıp ve iki nefer kimesneyi mechur edip ve bir emred (tüysüz) oğlan çekip deflatla ele geçirilmek ikdam olunmakta ehl-i vilâyet anda âciz olmuşlardı.”

Ayrıca, H. 988 M. 1580 tarihini taşıyan bu hükümden başka Mustafa Akdağ'ın bulduğu iki hükümde de aynı tarihlerde Bolu-Gerede arasında eşkıyaya baş olmuş Köroğlu Ruşen ve arkadaşları cezalandırılması isteniyor. İçel beyine yazılan üçüncü bir hükümde ise (1602-1604) o yörede baş kaldıran bir sancak beyine katılmış Celâlîler arasında Köroğlu'nun da adı geçiyor. XII. yüzyıl tarihçilerinden Tebrizli-Arakel'in Ermeni Tarihi'nde Celâlîler arasında adını andığı Köroğlu'nun yaşadığı böylece tarihsel belgelerle de kanıtlanmış oluyor. Efsaneyle gerçeğin birleştiği nokta, Bolu tarafında zuhur eden Köroğlu'nun bir Celâlî olduğu, geniş bir alanda eyleme geçtiğidir. Kuşkusuz halkın gönlünde yaşayan ve bir destanın inalı olan Köroğlu bir eşkıyadan çok bir kahramandır. Ama hikâyeye geçmeden önce sazşairi Köroğlu'ndan da söz etmek gerekiyor. Bilindiği gibi halk hikâyesinde göze çarpan en önemli özellik, anlatanın olayı yer yer şiirlerle süslemesidir. Hikâyeyi düzen âşık konunun gidişine uygun olarak serpiştirir bu şiirleri. Hikâyenin en az değişen yanı da şiir bölümleridir. Genellikle bu şiirler, hikâyeye konu olan kişinin –bu kişi bir âşıktır- şiirleridir. Aktarda aklanla küçük değişikliklere uğrasa, ekler yapılırsa da hikâyenin ilk çıkışı şiir bölümlerinden saptanabilir. Burada karşımıza çıkan sorun şudur: Hikâyelerdeki şiirlerin hepsi Köroğlu'nun mudur? Bu Celâlî beyi sık sık sazını eline alıp duygularını dile getiren bir âşık olarak anlatıldığına göre sazşairi Köroğlu'nun varlığını kanıtlayan başka şiirler var mıdır? Varsa, sazşairi Köroğlu ile destanlaşan Köroğlu arasında nasıl bir bağlantı kurulabilir?

Ahmet Kutsi Tecer'in bulup yayımladığı iki şiirden Özdemiroğlu Osman Paşa'nın İran seferine katılan (H. 985/ M. 1577) Köroğlu adlı bir sazşairinin yaşadığını biliyoruz. Bu şiirlerden,

Osman Paşa eydür devletli! Hünkâr
İnşallah sultanım Şirvan bizümdür,
Sen himmet eyle inâyet Allahtan
Mürvet Ali'nindir meydan bizümdür

dörtlüğüyle başlayanında Osman Paşa'nın Tebriz'i fethedişi (H. 992/M. 1584).

Osman Paşa Tebriz'de (e) ölür ölünce
Malın teslim eylen Sultan Murad'a
Biribirin yoldu arşın yüzünde
Zarım teslim eylen Sultan Murad'a

dörtlüğüyle başlayanında ise onun Tebriz'de ölüşü (H. 993/M. 1585) dile getirilmektedir. Ayrıca Evliya Çelebi, IV. Mehmed'in Anadolu Celâlîlerini sindirmek için çıktığı seferde (1658) İznik gölü çevresinde karargâh kurulup Celâlîlerin boynu vurulduğu sırada huzura getirilen Itâkî adlı saz şairinden söz ederken Köroğlu'nun da adını anar (seyahatname, c. V.) Evliya Çelebi'ye göre Anadolu'nun kuzeybatısındaki Celâlîlerden olan Köroğlu çöğür çalıp şiir düzen bir saz şairidir. Bütün bunlar, saz şairi Köroğlu ile Celâli Köroğlu'nun aynı kişi olduğunu gösteriyor. Ama burada asıl vurgulanması gereken şudur: Halkın düşgücü, Köroğlu ister bir Celâli beyi ister bir saz şairi olsun, halkla yönetici sınıf farklılaşmasını doğuran feodal ilişkilerin belirginleştiği, zulmün, haksızlığın kol gezdiği toplumsal kargaşalığın egemen olduğu bir dönemde, sözlü gelenekten de yararlanarak onun kişiliğinde eşitliği, adaleti sağlayan, ezilenlerden yana destansı bir kahraman yaratmıştır. Nitekim, Köroğlu Hikâyelerinin ana motifi olan “gözleri kör edilmiş bir adamın oğlunun kahramanlığı” motifi ta İskitler'den başlayarak (M.Ö. V. ve IV. yüzyıllar) destansı tarihlerde yer alır. Sonraki yüzyıllarda, özellikle Kafkasya'da yaşayan kavimlerin folklorunda aynı motife değişik biçimde rastlanır. Gürcülerin destansı kahramanı Amiran, gözü bir dev tarafından çıkarılmış İsmail'in oğludur. Ermeni Vassal'ı Arsak, bir at yüzünden gözü kör edilen Ermeni kralı Tiran'ın oğludur. Ama Anadolu'daki Köroğlu Hikâyeleri, biçimsel benzerliklere rastlansa da öz olarak bu rivayetlerden ayrılır: Kahramanın kişiliğinde görülür temeldeki bu ayrılık, Boratav'ın 21 kolunu saptadığı, “Anadolu ve Anadolu-dışı bütün

anlatmalarda, sadece kolların adlarına” dayanarak 34’ü bulduğunu söylediği Koroğlu Hikâyelerinin hepsinde, haksızlığa baş kaldıran bir kahramandır Koroğlu[Öztürk, 2000].

4. TÜRK DESTANLARINDAN YOLA ÇIKARAK ESKİ TÜRK TOPLUMLARINDA AİLE VE AİLE İÇİ İLİŞKİLER

Aile, bir toplumun temel unsurudur. Buna bağlı olarak insanın kazandığı duygu, düşünce, inanç ve davranışların kökleri ailededir. Toplumun sosyal ve kültürel temelleri aile içinde beslenir. Aile, sosyo-kültürel bir birimdir. Beslenme, barınma ve korunma, sağlıklı yaşama vb. ferdi ihtiyaçlara ilaveten eğitime, yetiştirme ve haklara sahip kılma gibi şahsi ihtiyâçlar ile manevî duygu ve düşüncelerle donatılmış insanî ihtiyaçlar da ailenin bireylerine verdiği hizmetler arasında bulunur. Çocuklara şahsiyet kazandırmak, onları manevî duygu, düşüncelerle donatmak ailenin hizmetleri arasındadır. Kültürel, sosyal, ekonomik davranışlar ve faaliyetlerde açık ilişkilerini sürdürürken, aile içi biyolojik ve duygusal faaliyetler gayesi ile kapalı ilişkilerde bulunurken, aile fertleri, aralarında çok sıkı bağlar ve “etkileşimler” yaratmış olurlar. Başka bir deyimle, aile fertleri arasında içten, samimi, duygusal etkileşim vardır. Aile, sosyal grubundaki etkileşim olgusu, her gün tekrarlanan, yaşanarak doğan duygu, düşünce ve davranışlar ile varlığını sürdüren karşılıklı eylemler halindedir. Toplumun sosyal grupları arasında aile “temelli” ve “odaklaşmış” etkileşimlerin merkezidir.

Aile hayatının süresince, aile hanesinde, aile fertlerinin duygu, düşünce ve davranışlarının odaklaşmış ortak gayelerinin kader birliği örüntüsü; aynı ortamda birlikte yaşamaktan ve bütün değerleri (sosyal-kültürel) paylaşmaktan doğmaktadır. Bu öyle bir sosyal süreçtir ki, “aile hayat çemberi” adında olup, ailenin fertleri arasında nişanlanma gününden başlayan ve kaynaklanan, yaşanan ortak davranış kalıpları ile kurumlaşan kendilerini kader birliği içinde önlerinde bekleyen gelecek günlere yansıtan ve aile için özel olan ilişkilerin bir eseridir. Aile fertleri arasındaki sosyal ilişkilerin sosyal davranışları aile özelliğinin gayesi için, özel anlam taşır. Bu demektir ki kolektif davranışları yani âdetleri, örfleri, görenek ve gelenekleri yansıtmayan, onlara uymayan, sosyal kültürel değerler ve normlara ters düşen, toplumun beklentilerine zıt olan, standartlaşmamış sosyal ilişkileri, aile kurumunda göremeyiz. Aile toplumun en küçük birimi ve modelidir. Sosyal ilişkilerin ve ağının ilk örgüleri aile ile başlar. Sorumluluk ve görevler çocuğa ailede öğretilir. Evliler ailede hayat sorumluluğunu ve karşılıklı

görevleri öğrenirler. Kocalık, babalık, sorumluluk ister. Annelik, eşlik aynı şekilde bir takım sorumluluklar ve görevler ister.

Çocuk büyüklerine karşı saygıyı, hakkın ne olduğunu, paylaşma duygusunu ailede öğrenir. Bir takım hünerler babaya, anneye ve çocuklara ve kardeşlere ailede öğretilir. Sosyal görevlerin yanı sıra sosyal zevkler ailede öğrenilmeye başlar. Sevgi ve şefkât duygularının kökeni ailelerdir. İnsanın kendine güven duymasının yanı sıra bazı konularda kendi kendine yeterli olmasını bilmek ailede öğretilir. Aile, fertlerine imkânlar (olanaklar) sağlar, hizmetler verir. Aile içinde çocuk yetişirken kendisine, diğer insanlara ve topluma nasıl yararlı olacağını öğrenir. Türklerde aile en önemli bir unsurdur. Bütün kültürel ve sosyal değerleri bünyesinde toplar. Kültürü nesilden nesile aktarır. Manevi bağlar ailede çok kuvvetlidir. Türk ailesinin yapısı, aile içi ilişkiler ve bu ilişkilerin özü, özellikleri destanlarda ve masalarda gözler önüne serilir[Nirun, 1994].

Bu çalışmamızda “Bacı Bacı Can Bacı” masalı çıkış noktası olarak ele aldığımızda bu masalda aile ilişkilerini, Türk aile yapısını ve Türklere ait tüm kültürel, sosyal ve ailevi değerleri bulmak mümkündür. Ele aldığımız masaldaki annenin çocuklarına olan iyi niyeti, yakınlığı, şehzadenin genç kıza olan ilgisi ve aşkı, kadının Türk toplumundaki yerini ve önemini gösterir. Annenin çocuklarına yaptığı uyarılar bir anne olarak kadının ailedeki ve toplumdaki değerini belirtirken, şehzadenin kıza olan aşkı ve eşi olduktan sonra ona karşı ilgisi, düşkünlüğü eş ve sevgili olarak kadının toplumdaki yerini ortaya koyar. Kadın Türklerde ailenin önemli bir şahsıdır. Kadın erkeğin yardımcısıdır. Masamızdaki kadın profilinin Türk destanlarındaki kadın profili özdeşleştiğini ve benzeştiğini söylersek destanlardaki bu kadın profili konuya eğilmemizde bize hayli yardımcı olacaktır.

4.1. Eski Türklerde Kadın Kavramı

Eski Türk toplumlarında aile en önemli sosyal birlik olduğundan, ailenin temelini teşkil eden kadın, Türk destanlarında, Türk efsanelerinde öyle yüce bir mertebeye konulmuştur ki, kadını böylesine yüce bir varlık haline getiren töreye, kültüre hayran

olmamanın imkanı yoktur. Kadın, erkeğin biricik yoldaşı ve çocuklarının anası olmak gibi önemli bir vazife ile görevlendirilmiştir. Daha da önemlisi Türk ırkının tek bereket kaynağıdır. Kendisine verilen bir takım haklardan dolayı hanların, hakanların, cengaverlerin önünde saygı ile eğildikleri bir şeref abidesidir.

Türk destanlarında kadın ilahi bir varlık konumuna gelmiştir. Öyle ki erişilip dokunulması koklanması, kısaca beş duyu ile algılanmasının imkanı yoktur. Yaratılış Destanı'nda Tanrı'ya insanları ve dünyayı yaratması için fikir ve ilham veren "Ak Ana" adında bir kadındır. Oğuz Kağan'ın ilk karısı, karanlığı yaratarak gökten inen mavi bir ışıktan, ikinci karısı ise kutsal bir ağaçtan doğmuş insan üstü varlıklardır. Yakutlarda "Ak Oğlan ağacın içinden çıkan nurlu bir kadın tarafından emzirilmiştir. İlk Türk yazıtlarında olan Bilge Kağan Kitabesi'nde Kağan "Sizler anam hatun, büyük annelerim, ablalarım, hala ve teyzelerim, prenseslerim... hitabı ile söze başlar[Sevinç, 1987].

Eski Türk telâkkisine göre, hakanla hatun gök ile yerin evlâtlarıydı. Güneş Ana ile Ay Ata onların gök yüzündeki temsilcileri idi. Hakanın mümessili olan Ay Ata, gök yüzünün altıncı katında, hatunun mümessili olan Gün Ana ise daha üstte, gök yüzünün yedinci katında idi. Bu durum, hatunun hakandan daha muhterem telâkkî edildiğini gösterdiği gibi, aynı zamanda, kadının erkekten daha saygın olduğunu da özetlemektedir. Oğuz Destanı'nda güzelliği "gülen gözler, kutup yıldızları, ırmak dalgası saçlar, inci gibi dişler ve süt gibi, kırmızı gibi olup eriyişler" şeklinde tasvir edilen Türk kadını, erkeğinden ayrı ve erkeğine yabancı değil, aksine erkeğinin bir tamamlayıcısı olarak daima onunla beraberdir. Kadına verilen değer, kadının sosyal mevkisi ve itibarı böylesine yüksek ve göğün yedinci katı gibi erişilmez olunca, onun dövülmesi, iteklenmesi, horlanması, tahkir edilmesi de elbette söz konusu olamazdı. Nitekim, Türk destan ve efsanelerinde böyle bir basitliğe rastlanmamakta, hatunlarına "körklüm (güzelim)" şeklinde hitap eden Türk destan kahramanları, eşlerine saygılı davranıyor, sevgi gösteriyor ve çoğu kez, kadınlarının tavsiyelerine göre hareket ediyorlardı. Bir destan kahramanı olan Manas, Çin'e saldırmak için ordusunu toplayıp askerlerine ateşli bir konuşma yapmış, ama sefere çıkmadan eşi Kanıkey'in çadırına uğramayı da ihmal etmemiştir. Çadıra girdiğinde Kanıkey'in kadınları da

silâhlandırarak savaşa hazırladığını görünce memnun olmuştur. Altay destanlarında da kahramanlar, eşlerinin veya kız kardeşlerinin, sadakat ve gayreti sayesinde ölüm ve felâketten kurtulmuşlardır. Destan kahramanlarının hemen hepsi, annelerinin veya kız kardeşlerinin nezaretinde büyümüşlerdir. Dede Korkut Oğuznameleri'nde, Deli Dumrul anasından değil, daha çok karısından fedakârlık istemiştir. Bu hikâyelerde, yani Dede Korkut Oğuznameleri'nde aile reisi baba olmakla beraber, evde bir koca baskısı yoktur. Karı-koca, davranışlarında birbirlerine karşı samimi ve saygılıdır. Kocalar, gerektiğinde kadınlarından akıl danışmaktadırlar. Türk destan kahramanları, iyi ata binen, iyi kılıç kullanan, iyi savaşan kadınlarla evlenmek istemişlerdir. Nitekim Beyrek sevgilisine yenilmekten zor kurtulmuştur.

Kara Kırgızlar'ın Manas destanında kadın, evin talih ve namusunun koruyucusudur. Kahramanları, ciddiyet ve soğukkanlılıklarını kaybederek, ahlâk dışı bir iş yapacakları dakikada kadın kurtarır. Kadının sözüne kulak asılmadığı gün, kahramanın ölümüdür. Kadının sadakatinde ve aile yuvasına muhabbetinde hudut yoktur. İl içinde kadının namusunu lekeleyecek dedikodular, kadının mevkisini sarsamaz.

Hemen hemen bütün Türk destanlarında, sarsılmaz bir karı-koca saygı, sevgi ve sadakati vardır. Gerdeğe girdiği gün murat alıp vermeden yalnız kalan gelin, kocası dönünceye kadar, onu bekleyeceğini ve üzerine bir erkek sinek bile kondurmayacağını bildirmektedir. Türk kadınları diğer toplumlarda olduğu gibi baskı altında tutulmuyor, aşağılanmıyordu. Kadının yüceliği, Altay dağlarının en yüksek tepesine "Kadınbaşı" ismi verilerek, sanki çağlar sonrasına bir mesaj gibidir[Celasın, 1946].

Altay efsanelerindeki şu motif, şamanların ululuklarını, doğdukları analarından kaynaklandığını ortaya koymakta ve netice olarak anaya yani kadına kutsallık izafe edildiğine işaret etmektedir. "Altay dağlarının vadilerine sıkışmış kalmış olan bu Türkler büyük devlet kuramamışlardır. Onların ne Kağanları ve ne de hükümdarları vardı. Bu Türkler arasında, kağanların yerlerini şamanlar alıyorlardı. Çünkü cemiyet içinde söz ve güç sahibi olanlar şamanlar idiler. Bu sebeple şamanların soyları da Eski Türk kağanları gibi kutsal ve gökten geliyorlardı. Bir efsaneye göre: Şamanların atası

olan büyük bir şaman, gökle yerin kızı ile evlenmiş ve onlardan, Altay Şamanları türemiştir. (Bazıları da) gökle suların kızları ile evlenmişlerdir[Sevinç, 1987].

Eski Türk toplumunda anaerkil denen bir toplumsal dönem söz konusu olmuştur. Yani erkeğin değil, kadının egemen olduğu bir dönem yaşanmıştır. İşte şamanlık da bu anaerkil toplumsal yapının izlerini taşımaktadır. Şamanlık esas olarak anaerkindir. Yani kadın egemen toplumsal anlayışın ürünüdür. Babaerkil toplumsal yapı tarafından değişime uğratılmaya çalışılmasına rağmen şamanlıkta anaerkil özellikler egemendir. Bu durumu Abdülkadir İnan “Şamanizm” adlı kitabında şöyle yazıyor: “Batı Şamanistlerine göre, en kuvvetli Şamanlar kadın şamanlardır. Eski devirlerde şamanlığın kadınlara mahsus bir sanat olduğunu gösteren emareler vardır”. Abdülkadir İnan Şamanizm’in anaerkil kökenli olduğu savını verdiği örneklerle şöyle sürdürüyor: “Yakutlarda erkek Şamanlar, özel cübbeleri bulunmadığı zaman kadın entarisi ile ayın yapıları” ve ekliyor: “Özel Şaman giysisinin göğsünde kadın memelerini temsil eden yuvarlak madeni şeyler bulunur. Bunlardan başka, erkek şamanların saç bırakmalarının bile anaerkil bir özellik olduğu söylenebilir. Hatta hayli değişen ve babaerkil toplumsal ölçülerin egemen olduğu Kırgız ve Kazaklarda bile şamani törenlerde erkekler az veya çok ama mutlaka şaman olarak kadın kılığına bürünerek ayini sürdürmüşlerdir.

Yaşadıkları çağın koşullarının ölçeğinde kadını en çok yücelten ona yüksek bir toplumsal konum ve saygınlık tanıyıp sağlayan ilk ve belki de o dönemler için tek ulus Türk ulusudur. İslamiyetten önce Orta Asya Türklüğü’nde kadın ve erkek eşittir. Bunlar Türk mantığına göre erkek sağ, kadın sol kadrolara konulmuştur. Din karşılığı olan Toyon ile Büyü karşılığı olan şaman denktir. Bunlarda sağ ve sol kadrolardadır. Durum böyle olunca din ile sihir (büyü) denk ve sonuçta da kadın, hukuk, siyasal ve ekonomik alanlarda erkeğe denk sayılmıştır. Totem inanışından beri kadın ve erkeği ayıran peçe ve harem gibi anlamsızlıklarda Türklerde yoktur. Bir başka anlatımla Türklerde güzel olan, gücü olanın zıttı veya eksisi değil eşi ve tümleyicisidir.

İslam öncesi Türk toplumlarında, hatunun hakanın yanında kurultaylarda bulunup ülke yönetimine katıldığı, bazı dönemlerde çıkarılan buyruklarda, hakanın mührü yanında hatunun da mührü yoksa buyruğun geçersiz kaldığı bilinen bir tarihsel gerçeklerdir.

Aynı dönemde kadınlar aile yönetiminde etkin oluşunun yanında toplumsal yaşamda da oldukça katılımcı rol almaktaydı. Örneğin kadınlar da ata binnerler, ava çıkarlar, kamların yönettiği dinsel törenlerde erkeklerle birlikte yer alırlardı. Bu dönemlerde tek evlilik geçerli ve kadınla erkek nikahta da eşitti. Ancak daha sonraları bu kural yer yer bozuldu. Varlıklı erkekler hatunlarından başka “kuma” da almaya başladılar. Ne var ki kumalar gerek eşleri gerekse çocukları indinde hiçbir zaman hatunlarla denk tutulmadılar. Öyle ki kumalardan doğan çocukların toplum içindeki yükselme statüleri bile sınırlı idi. Bu durumu, ikinci evliliğe kamu vicdanının ve töresel değerlerin gösterdiği olumsuz tepkiden başka bir şekilde değerlendirmemek gerek. W. Radloff, İli Vadisi’nde yaşayan Türk boylarını anlatırken “Kanun çok kadın almaya müsaade ettiği halde, köylüler hemen hemen istisnasız olarak tek kadınlıdırlar” diyerek Şamanlığı yaşatan Türklerde tek kadınlı evliliğin halâ töre oluşunu vurgulamaktadır.

İslamlıktan önceki Türk tarihinde kadının yerine ilişkin ünlü Türkolog Prof.Dr. Lâszlo Rasonyi şu saptamaları yapmaktadır: “Gök Türkler’de, Uygur’larda, Sabir’lerde hükümdar eşinin devlet idaresinde bazen önemli rolü olduğu bilinmektedir.

Kırgızların Manas Destanı’nda kadın, evin namusudur, koruyucusudur. Kahramanlar, ahlak dışı bir iş yapacakları zaman kadın onlara mani olmaktadır. Kazaklarda ise kadına verilen değer şu atasözü ile ne güzel anlatılmıştır: “Birinci zenginlik sağlık, ikinci zenginlik kadındır” [Celasın, 1946].

Tarihin her döneminde Türk kadını siyasi ve idari faaliyetlerde yer almıştır. Hatta bu türlü faaliyetlerde öylesine büyük yetkilerle hareket etmişlerdir ki Büyük Hun İmparatorluğu adına, Çin ile ilk barış antlaşmasını Mete’nin hatunu imzalamıştır. Uygur Devleti’nin kuruluşu sırasında, Hakan Alp İlteber’in annesi Uluğ Hatun, ülke içindeki anlaşmazlıkları çözümlüyor, yargı yetkisini de kullanarak, kanunlara muhalefet edenleri şiddetle cezalandırıyordu. Bunun dışında Köktürkler’de, Uygurlar’da, Sabirler’de hükümdar eşlerinin devlet idaresinde önemli görevleri vardır.

Bu sosyal statü içinde Türk kadını kimi zaman hâkim, kimi zaman komutan, kimi zaman da bizzat devlet başkanı, hatta bazen de Türk ülkesi ve Türk milleti için savaşan

rütbesiz bir erdir. Atsız'ın Kahire civarında verdiği meydan muharebesinde Türkmen kadını erkeği ile beraber katılmıştır. Arap istilası sırasında Tuğ Şad küçük olduğundan, ismi bilinmeyen anası hatun, Buhara hükümdarı bulunuyordu. Devleti 15 yıl savaş ve barış halinde idare eden hatun, Çin'e elçiler göndererek Araplara karşı ittifak teklifinde bulunmuştur. Tuğrul Bey'in eşi de devlet idaresinde yer almış bir Türk hükümdar eşidir. Tuğrul Bey, üvey kardeşi, amcazadesi İbrahim Yinal tarafından Hemedan'da kuşatılınca, karısı Altuncan Hatun, Bağdad'da derhal devlet idaresini eline almış, şüphelendiği devlet adamlarını tevkif etmiş ve ordunun başına geçerek Tuğrul Bey'i kurtarmıştır. Aynı şekilde, Alpaslan'ın kız kardeşi Gevher Hatun da kocası İlbasan'ı kurtarmak için harekete geçmiştir. Emir Timur'un hanımı Olcay Türkân Hatun ve Emir Hüseyin'in eşi Dilşad Hatun kocası ile beraber savaşa katılmış ve Şahruh'un hanımı Cevher Şad Begin eşi ile birlikte hükümdarlık etmiştir.

Uygurlar'ın ünlü kendi Başbalık'a gelen Çin elçisi Vang-Yen Tö kabul töreninde hanın kadın ve çocuklarının da hazır bulunduğunu ve millî müzisyenlerden oluşan bir orkestranın "güzel bir hava" çaldığını bildirmektedir. Türk devletlerinde yalnız hatunların değil, hükümdar oğullarının da eşlerinin de devletin siyâsi ilişkileri ile yakından ilgilendikleri ve hatta bu ilişkilerin tanziminde görev aldıkları açıktır.

Hudutsuz bir ahlâk, fazilet, cesaret ve feragat örneği olan ve devir geçtikçe daha bir abideleşen Türk kadınlarına Hindistan Türk hükümdarı İltutmuş'un kızı Raziyye Hanım'ı İltüzmüş Hatun'u, Tütegeç Hatun'u, Doğu Türkistan istiklal mücadelelerinin sembolü haline gelen Dilşad Hatun'u Kırım Melikesi Süyûnbike ve bazı Selçuklu ve Osmanlı kadın sultanları ile beraber Türk istiklâl savaşının nice isimsiz kadın kahramanlarını ilâve etmemiz gerekir ki, bu ayrı bir inceleme konusudur[Sevinç, 1987].

İslamiyet öncesi Türk toplumunda kadınsız bir iş görülmezdi. Daha önce belirttiğimiz gibi, kadın erkeğinin tamamlayıcısı idi. O sürekli erkeğinin yanındadır. Hanların buyrukları yalnız "Hakan buyuruyor ki ifadesiyle başlamışsa geçerli kabul edilmezdi. Yabancı devlet elçilerinin kabulünde hatun da hakanla beraber olurdu. Törenlerde, şölenlerde kadın, hakanın soluna oturur, siyasi ve idari konulardaki görüşlerini beyan ederdi. Kadınların savaş meclislerine katıldığı dahi olurdu. Örneğin, Büyük Hun

İmparatorluğu adına Çin ile ilk barış antlaşmasını Mete Han'ın hatunu imzalamıştır. İslam öncesi Türk topluluklarında kadına böyle bir bakış açısı var iken, Türk toplumu dışında kalan milletlerde kadının durumu acınacak bir haldedir.

Cahiliye Devri Araplarında, kadının kocası yanındaki değeri, alınıp satılan bir maldan farksızdır. Arap erkeği, kadınlara miras hakkı tanımazdı. Oysa Türk kadını miras hakkına sahiptir. Mesela Yakutlarda kadının kendisine ait mülkü mevcuttur. Buna “and” veya “semse” adı verilir. Kadının bunu, istediği gibi kullanmak hakkı vardır. Ölen bir kocanın karısı var ise bunun mirastan iki hali olur.

1. Kocanın, oğlu veya kızı oğlanın, oğlunun oğlu veya bir kızı ile beraber bulunuyorsa sekizde bir.
2. Bunlardan hiçbiri kadının yanında değilse dörtte bir miras alınır.

Aynı dönemlerde kadının diğer toplumlardaki durumunu incelemeye devam edelim. İngiltere’de XI. asra kadar kocalar karılarını satabilirdi. Hıristiyanlar ise kadına şeytan gözüyle bakmışlardır. Yine İngiltere’de kadın “murdar” bir varlık sayıldığı için İncil’e el süremiyordu. Kadınlar, İncil’i okuma hakkına Henry devrinde (1509-1547) sahip olmuşlardır. İngiliz Piskoposu Dour’un 1888 yılında verdiği (West Minster Kilisesi’nde) vaazda söyledikleri tüyler ürperticidir: “Bundan yüz sene öncesine kadar kadın, erkeğin sofrasına oturma hakkına sahip olmadığı gibi, sorulmadan söze başlaması caiz değildi. Kocası başının ucuna kocaman bir sopa asardı ki karısı ne zaman bir emrini tutmazsa onu kullanırdı. Kadının sözü kızlarına geçmezdi”. Erkek çocuklar ise, analarına ev içinde bir hizmetçi kadından fazla paye vermezlerdi. Çin de ise boşanma hakkı sadece erkeğe mahsustu. Kadının böyle bir hakkı yoktu. Oysa Türk kadını tüm bu haklara sahipti. “Koca, karısını, kadın kocasını boşayabilirdi”. Koca karısının getirdiği çeyiz bedelini verirken kadın da para vermek veya mihrinden vazgeçmek sureti ile kocasından boşanabilirdi.

Budizm’in kurucusu Buda ise ilk başlarda kadınları dinine kabul etmemiştir. Eski Türk kadını, Roma kadınından da daha fazla haklara sahipti. Roma hukukunda kadın kendi malına hükmedemezdi, vasiyet yapamazdı. Roma hukuku, kadını ergin kabul

etmiyordu. Onu noksan akıllı sayıyordu. Romalı kadın Jüstinyen devrine kadar tam bir esir hayatı yaşamıştır. Roma'da dul kadının evlenmesi suç sayılıyordu. Yine Çin'de yeni doğan çocuk erkekse pahalı kumaşlara, kız ise bez parçalarına sarılırdı.

İran'da kendilerine eş bulan kızlar günahkâr sayılmıştır. İran'da kanları bozmamak için yakın akrabalarla evlilik uygun görülmüştür. Bu sebepten anaları ile, kız kardeşleri ile evlenenler ortaya çıkmıştır. Aynı şekilde Cahiliye Arapları'nın kız çocuklarını diri diri gömmeleri acı gerçeklerdir. Kız çocuğa sahip olmak şerefsizlik sayılmıştır. İşte bu dönemlerde Türk kızları ve kadınları toplumun şerefli birer ferdidir. Türk milleti hariç, kadınları aşağılayamayan, hor görmeyen bir millet yoktur. Türk kadınının böyle ihtişam içinde ve saygı görerek yaşaması, Türk karakter ve kültürünün değerini ifade eder.

14. yüzyılın ilk yarısı, Türklerin henüz öz törenlerini ve kültürlerini büyük ölçüde yaşattıkları bir devirdir. Bu bakımdan da Arap gezgini İbn Batuta'nın anılan dönemde Anadolu, Kafkaslar ve Kuzey Türk illerindeki seyahatlerine ilişkin toplumsal kültür resimleri oldukça önemlidir. İbn Batuta'nın, Anadolu'da ilk ayak bastığı yer olan Alanya'daki Türkmenlere ilişkin gözlemleri şöyle başlıyor. Bu memlekete geldiğimiz andan itibaren çevredeki komşularımız kadın olsun, erkek olsun durumumuzla ilgilenmeden yapamamışlardır. Burada kadınlar erkeklerden kaçmazlar ve yola çıkacağımız zaman akraba ya da hane halkındanmışçasına bizimle vedalaşırlar, bu ayrılıktan dolayı üzüntülerini gözyaşları dökerek belirtirlerdi. İbn Batuta İznik'in Mekece Köyü'nden ayrılıp, Sakarya Nehri'ni geçeceği sırada bir kadının boğulma tehlikesi atlattığını anlatırken bir kadının toplumdaki yeri ve etkinliği konusunda ipucu da vermektedir: "... oradan ayrılınca ata binmiş bir Türk kadını ile beraberinde yürüyen hizmetkârını Yenice'ye doğru gitmekte olduğunu görerek izlemeye başladık...". İbn Batuta Kuzey Türk illerinden Kırım'da bulunduğu sırada gördükleri üzerine yaşadığı hayreti, gizlemeden anlatır: "Bu ülkede gördüğüm ve beni epeyce şaşırtan tutumlardan biri de buradaki erkeklerin kadınlarına gösterdikleri aşırı saygıdır. Bu memlekette kadınlar erkeklerden daha üstün sayılırlar... Esnaf ve satıcıların eşlerine gelince, bunlardan birini atların çektiği bir arabada gördüm... Arabanın pencereleri açık olduğu için kendi yüzü de örtülmemişti. Zira Türk kadınları yüzleri açık dolaşırlar, erkeklerden kaçmazlar.

İran ordusunda fotoğrafçı iken Merv ve Aşkabat civarında yaşayan Teke Türkmenlerine esir düşüp 14 ay Türkmenlerin arasında yaşayan Fransız Blocqueuil-le'nin 1860-1861 yıllarına ilişkin gözlemleri de oldukça ilginç ve bu yıllarda dahi Arap, Acem kültür taarruzuna rağmen- Türkmen kadınının toplumsal konumunun iç açıcılığını belgeler gibidir. "Türkmenler çadıra bir yabancı girdiği zaman, kadınlar başörtülerinin ucunu çenelerinden yukarı doğru çeker ve hafif sesle konuşurlar. Bu hiçbir zaman ziyaretçinin kadınları saygı ile selamlamadığı manasına alınmamalıdır. Kadınlar oturup yabancı ile rahatça konuşurlar. Hiç kimse alınmaz bundan. Bir Türkmen kadını tek başına, ıssız yollarda herhangi biri tarafından rahatsız edileceği korkusundan azade, bir kabileden bir diğer kabileye gider gelir."

Bahriye Üçok, "İslam Devletleri'nde Türk Naibeler ve Kadın Hükümdarlar" adlı Türk kadınlarının İslamlığın kabulünden sonra da ülke yönetiminde en üst görevler alabildiğinin altın örneklerini ayrıntılı biçimde açıkladığı değerli yapıtında şu bilgileri verir: "Buraya kadar Müslüman devletleri yönetmiş olduklarını saptadığımız Türk kadınlarından dokuzunun hükümdarlık beşinin de naibelik etmiş olduklarını gördük. Bunlardan Kutluk Devleti naibesi Türkan Hatun ile Kasım Hanlığı naibesi Fatma Bike sonradan hükümdarlık tahtına da çıkmışlardır (Gerçekten de Hind Adaları dışında tahta çıkmış olan kadınların hepsi ya Türk ya da Moğol hanedanlarına mensupturlar. Hind Adaları dışındaki hükümdar kadınların hepsinin Türk ve Moğol soyundan olmaları, bu milletin kamu hukukunda kadınlara verdikleri değer in canlı bir belirtisidir".

Kadının Türk ailesindeki saygınlığı ve konumu, yer yer erkeğe denk, kimi zaman da daha üstün bir nitelik arz etmektedir. Bu cümleden olarak, Eski Türklerde kadın erkeğin büyük saygı ve değer verişine muhatap, onunla birlikte bütün haklara sahipti. Kadınlar erkeğin kafes arkasındaki saklı bir süs ve hizmet aracı değil, onunla birlikte çalışan, yöneten ve sorumluluk paylaşan bir kişi idi. Kadın da erkek gibi gerektiğinde ata biner, ava gider, tarım işlerinde çalışır, törenlere katılır ve bu arada ev işlerini yapardı. Hatta kadınlar aile yönetimini aşır, zaman zaman ülke yönetimine de ortak olan hatun, bazen de ülke yönetiminin başında yer alan hükümdar olabiliyorlardı. Ayrıca istisnalar bir yana bırakılacak olursa tek kadınla evlenmek genel geçerliliği olan bir kuraldı[Celasın, 1946].

4.1.1. Dede Korkut Hikâyelerinde kadına bakış

Türk Ulusu'nun ortak kültür hafızasında ve ortak vicdan dünyasında çok özel bir yeri bulunan Dede Korkut Hikâyeleri, öyküleri, hem İslam öncesi hem de İslam sonrası motifleri Türk töresi potasında eritip, yine Türk değerlerine sadık kalarak haykıran bir kültür şaheseridir. Bu bakımdan Dede Korkut Kitabı'nın kadına bakışı ve ona seslenişini anmadan olmaz diye düşünüyorum[Sevinç, 1987]. Dede Korkut Hikâyelerinde kadının yeri kutsaldır. Kadından aile dirliğinin simgesi olarak bahsedilir. Dede Korkut Hikâyelerinde de bahsedildiği gibi Türk kadını hiçbir zaman toplumda yalnızca "aşk ve haz unsuru" olarak yer almamış veya kendisine salt o gözle bakılmamıştır. Toplumun tüm sorunlarını erkekle kadının aynı eşitlik, aynı yetki, aynı sorumluluk ve anlayış içinde paylaştığı görülmektedir[Abdullah, 1997].

Türk'ün milli ve sosyal yaşantısını hayat felsefesini, dünya görüşünü, yaşayış biçimlerini davranış şekillerini ve örf, adet, gelenek, görenek, töresini gösteren Dede Korkut Hikâyelerinde aile bağına büyük değer verilmektedir. Daha çok tek kadınla evlenilir. Aile dışında aşk hayatı görülmez. Beyler, karılarına karşı saygılı ve çok kibardırlar; onların fikir ve duygularına önem verilir. Analar ve çocuklar, aile reisi olan babaya, mutlak şekilde uyrukturlar. Genellikle bey kızı olan kadın kahramanlar, kaç göç bilmeksizin yetişirler, ata biner, cirit atar, erkekler gibi savaş ederler, alplik, kahramanlık gösterirler. Hepsi güzel, uzun boylu, sağlam yapılı ve ırz ehlidirler. Onlarda kötülük yoktur. Başkasının namusuna yan bakılmaz. Karı koca birbirlerine ölümüne sadıktırlar. Ana, baba, kardeş sevgisi aşktan bile üstündür. Kadınlar, Dede Korkut'ta oldukça canlı ve göçebe toplumun bütün özelliklerini yansıtacak biçimde anlatılmıştır. Çoğu kez erkekleri gibi savaşçı ve onun imdadına yetişecek kadar cesaretlidir. Ata biner, kılıç sallar ve düşman kovalar. Erkeğinin namusunu, şerefini kendi namusu bilir. Sadıktır, erkeğini yıllarca bekler. Fedakârdır, canını bile kocasının şerefini korumak uğruna hiçe sayar. Tedbirlidir, devlete asi olmaktan alıkoyar kocasını. Erkeklerin yanında, onlarla eşit koşullarda aynı işi yapan, varacağı delikanlı ile güreşen, varmak için erkeğin kendisini yenmesini şart koşan, ata binen, savaşa giden kadınlar görülmektedir. Bunlar, kahramanlıkları, sadakatleri, güzellikleri ve iffetleri bakımından eşsizdirler.

Türk destanları ve gerçek hayatta kadın, gerek aile içinde, gerek sosyal ve siyâsi hayatta şerefli ve üstün bir mevkide bulunmaktadır. Sosyal ve ekonomik anlamda kadının konumu, eşitlik ilkesine dayanmaktadır. Kadın da erkek gibi yetiştirilir. Ata biner, ok atar, av avlar, savaşır. Babasının ve kocasının malı üzerinde hakkı vardır. Miras babadan oğula ve kıza intikal eder. Karar alınırken erkek karısına danışır, düşüncesine, sözüne saygılıdır. Evde ve evin erkeği olmadığı zamanlarda kadın, söz sahibidir, otorite ve hakimiyeti vardır, tek başına karar alarak gerektiğinde savaşa katılır, eşine destek çıkar. Tüm üstün meziyetlerine rağmen erkeğin yanında haddini bilir, eşine saygıyla yaklaşır, evladına merhamet şefkat gösterir. Kadınlar, yaşadıkları toplum içinde konumlarına bağlı olarak gence, bakire kız, evlat, sevgili, eş, gelin, anne, kız kardeş ve abla rollerini oynamaktadırlar[Birgül, 1999].

4.2. Eski Türklerde Evlilik Kavramı

Eski Türkler izdivaca (evliliğe) evlenmek, ev, bark sahibi olmak diyorlardı. “Bark” kelimesi Orhun Abideleri’nde, mâbet manasında kullanılmıştır ki, bu ifâdeden Eski Türkler’in evi ve evlenmeyi kutsal kabul ettiklerine hükmedebiliriz. Nitekim, Eski Türkler’in eşiği de mukaddes kabul etmeleri ve evin eşiğine basacak yabancıya çarpılacağına inanmaları yukarıdaki hükmü teyit ettiği gibi, evin kutsiyetinin de dini bir gerekçesi idi.

Evlenme, Eski Türkler’de bir “koşulma, dirlik, derim ve tiriglig” yani birlikte yaşamadır. Yanaklar nasıl birbirinden ayrılmazsa, zırhın yakası nasıl zırhtan kopmazsa, kayın ağacının kabukları ve katları nasıl sağlam, ince sık dikişler nasıl sık ve bitişik ise evlilik bağı da öylesine bir uyum halinde birleştiren tekleştiren bir bağıdır.

Nitekim, Altay Türkleri kızını istemek için gittikleri evin reisi önünde diz çöküp şöyle diyorlardı:

“Evinin eşiği önünde,
Şimdi diz çöküyorum
Senin evine geldim.
Baylığına sevindim.

Evinin başını istemek için
Çözülmez bağlarla
Sağdıçlık biz bağlasın
Yanaklar nasıl ayrılmazsa
Zırhın yakası nasıl kopmazsa
Bizimle akrabalık bağları
Kayın kabuğunun katları gibi sağlam
İnce çift dikiş gibi sık olsun
Niyetim bıçağın sapını istemektir.
Kazanın kulbunu istemektir.”

Yukarıdaki metinde, evin başı, bıçağın sapı, kazanın kulpu olarak nitelenen genç kızın rıza göstermesi evlenmenin mühim şartlarından biridir. Eski bir Uygur şiirinde evlenmeye kavuşmak denilmesinden anlıyoruz ki, sevgi, evliliğin önemli unsurları arasındadır. Kaldı ki söz kesiminde, kızın evliliğe razı olduğunu gösteren bir rızalık sembolü vermesi gerekirdi ki, bu sembol Sibiry'a'dan, Anadolu'ya kadar bütün Türk boylarında “mendil” di.

Ocak, bütün Türk boylarında evin sembolü idi. Yabancı tesirlerden uzakta bulunan Yakut Türkleri'nde, evlenmek, sönmez bir ateş yakmaktır. Gelin, evi aydınlatan ışıktır. Öteki Türk boylarında ise, yanan ocağın meşesidir. Ocağın sönmesi, ailenin yıkılması, felâkete uğraması, anlamlarında kullanılır. Delikanlılar ocak umudu, küçük oğul ocak prensi, ev prensi anlamına “ot tigin” dir[Sevinç 1987].

Evlenmek, günümüzde olduğu gibi, Eski Türkler'de de sosyal bir görevdi. Bekârlık ayıp sayılırdı. Evlenecek delikanlı, kız tarafına “kalın” vermek mecburiyetinde idi. “Kalın, kaling, kalım” şeklinde bütün Türk lehçelerinde rastlanan bu müessese, karşılıklı bir akitti yani evlenenlerin hayatlarını tanzim etmeleri için yapılan bir yardımdı. Kadın, eğer boşanıp baba evine giderse, kalın olarak verilen mal iade edilirdi. Ancak, boşanmaya koca sebep olmuşsa, yani ocak erkek yüzünden sönmüşse kalın iade edilmezdi.

Radloff'un tespitlerine göre gelin, evlendiği gün damatla beraber kayınbabasını ziyarete gelir, kayınbaba yeni evlilere şu duayı yapardı:

“Allah’ın gözleri sana baksın.
Yaşlıların taktiri sana konsun.
Yüksek Tanrı’nın gözleri sendedir
Yüksek adamların taktiri sendedir.
Oturduğun yerin külü bol olsun.
Koyun ve kuzu sürülerinden
Daha çok neslin olsun
Yabanî horozun yavrularından
Daha çok çocuğun olsun
Otlaktaki çalılardan daha sık
Tarladaki ekinden daha sık olsun
Önünde her zaman ay ışıldasın!
Arkanda her zaman güneş parlansın
Üç yaşlık atların kutun doğursun!
Dört yaşlık atların tohumlar bulsun
Elbisen her zaman temiz kalsın
At sürülerin artık zayıflamasın
Arkan tembelleşmesin!
Hayatın uzun olsun!
Günlerin ebedî olsun!
Alınacak şey kalmadığı zaman da almalısın
Tutulacak şey kalmadığı zaman da tutulmasın
Aklın çabuk işlesin,
Ruhun çabuk kavrasın!
Akrabaların seninle çekişmesin
Omuz bağların seni ezmesin!
Sana karşı gelenlere demin gibi davranmalısın.
Mangalın taş gibi sağlam olsun!
Külün yığınlar yapsın!

Ateşin her zaman sıcak versin.
Gıdan besleyici olsun!
Aşların bol bol aksın!
Evinde elbisen çok olsun!
İçine girdiğin ev ne güzeldir!
Tanrı iradeni kuvvetlendirsin!
Bir ardıl doğurasın
Kolundan hasta olmayasın!
Koltuk altların ağrımасыn
Haşmetli bir oğlun olsun!
Birçok ziyafetler hazırlayasın!
Yüzyıllar yaşayasın
Süratli bir yarış atına binesin.

Yukarıdaki metinden de anlaşılacağı gibi, Eski Türk ailesi karşılıklı sevgi ve saygı esasına dayanıyordu. Öyle anlaşılıyor ki baba çok eski çağlardan beri aileyi temsil etmesine rağmen Türk ailesinde bir baba korkusu veya baba baskısı yoktu. Ana-baba ve çocuklar arasındaki ilişkiyi himaye, sevgi ve saygı tanzim ediyordu. Dede Korkut Hikâyeleri'nde, kocaya: “Beri gelgil bahtı, evim tahtı, han babamın güveyisi, kadın anamın sevgisi, atam anam verdiği, göz açuben gördüğüm, gönül verip sevdiğim o Dirse Han (...) Vay al duvağım iyesi, vay alnım başım umudu, vay şah yiğidim, vay şahbaz yiğidim. Göz açuben gördüğüm, gönül ile sevdiğim, bir yastıkta baş koyduğum, yolunda öldüğüm, kurban olduğum (...) Senden sonra bir yiğidi sevip varsam, bile yatsam, ala yılan olsun beni soksun.”[Sevinç, 1987].

Dede Korkut Hikâyelerinde eşler birbirini seçme hürriyetine sahiptirler. Ancak eş seçerken bir takım özellikler aranmaktadır. Kam Büre Bey oğlu Bamsı Beyrek, Bay Bican'ın kızı Banı Çiçek ile karşılaştığında kız, ben onun dadısıyım. Beni yenersen, onu da yenersin diyerek yarışır. At yarıştırır, ok yarıştırır, en sonunda güreş tutarlar. Oğlan kızı güçlkle yener. Nişan yüzüğünü parmağına geçirir. Daha sonra babasına evlenmek istediğini bildirir. Babası: “Oğuz'da kimin kızını alıvereyim?” diye sorunca Beyrek: “Baba, bana öyle bir kız aliver ki, ben yerimden kalkmadan o kalksın; ben kara koç

atıma binmeden o binsin; ben düşmana varmadan o bana baş getirsin. Böyle bir kız alıver baba bana” dedi. Babası Bay Bûre Han: “Oğul, meğer sen kız istemiyor, kendine bir yoldaş istiyormuşsun. Oğul, senin istediğin kız Bay Bican Bey’in kızı Banı Çiçek olsa gerek” dedi.

Hikâyede görüldüğü gibi eşler birbirinde yiğitlik, alplik, kahramanlık özellikleri aranmaktadırlar. Birbirlerine denklik, eşitlik olgusu da buradan anlatılmaktadır. Soyun devamı açısından kız alınan ve kız verilen soy, sop önemlidir. Daha çok dıştan (exogamy) evlilik görülmektedir. Kız aksakallılar tarafından istenmekte, kızın ailesinin istekleri oğlanın ailesi tarafından yerine getirilmekte kırk gün, kırk gece düğün yapılmakta, kız, oğlan evinin gelini olmaktadır. Dede Korkut Hikâyelerinde daha çok tek eşle evlilik görülmektedir. Kız ve erkek çocuk ayrımı yapılmamaktadır[Birgül, 1999].

4.2.1. Oğuz Kağan’ın evlenmesi

Müslüman Türkler Oğuz Kağan’ı, normal bir insan gibi kabul etmişler ve onu, öylece evlendirerek bir yuva kurmuşlardı. Halbuki İslâmiyetin tesirleri görülmeyen Oğuz destanlarında, durum daha başkadır. Uygurların Oğuz Destanına göre Oğuz Kağan, “Gökten inen göğün kızı ve yerdeki bir ağaç koğuşundan çıkan, yerin kızları ile evlenmiş” ve bu yolla soyunu meydana getirmişti. Burada artık Oğuz-Kağan Destanı, bir destan değil; daha çok, gerçek bir mitoloji halinde idi. Öyle bir mitoloji ki, Türklerin dünya görüşlerini, uzay anlayışlarını ve dolayısı ile Cihân hakimiyeti hakkındaki düşünce ve isteklerini, hep kendisinde topluyordu. Oğuz-Kağan, mitolojik bir Türk hükümdarı idi. Yeryüzünü zaptetmiş ve büyük bir devlet kurmuştu. Bu olay, tıpkı bir tarih gibi anlatılıyordu. Aynı zamanda destanda, bir hikâye çeşni de vardı. Ama Oğuz Destanı, Binbir Gece Masalları gibi, hayal mahsulü ve uydurulmuş, bir masal değildi. Oğuz-Kağan Destanı, Türklerin düşünüş, inanış ve binlerce seneden beri gelişerek, olgunluğa erişmiş fikirlerinin bir özeti gibi idi. Fikirler, düşünceler ve semboller, tarih olayları ile anlatılmışlardı. Oğuz-Kağan da, hatunları da, çocukları ve akınları da, hepsi birer sembolden başka şeyler değil idiler. Oğuz-Kağan’ın gökten inen kızla evlenişini, Uygurların destanı şöyle anlatıyordu:

Oğuz-Kağan bir yerde, Tanrıya yalvarırken,
Karanlık bastı birden, bir ışık düştü gökten,
Öyle bir ışıktı ki, parlak aydan, güneşten.
Oğuz-Kağan yürüdü, yakınına ışığın,
Gördü, oturduğunu ortasında bir kızın.
Bir ben vardı başında, ateş gibi ışığı,
Çok güzel bir kızdı bu, sanki Kutup yıldızı!
Öyle güzel bir kız ki, gülse, gök güle durur!
Kız ağlamak istese, gök de ağlaya durur!
Oğuz, kızı görünce, gitti akli beyninden,
Kıza vuruldu birden, sevdi kızı gönülden.
Kızla gerdeğe girdi, aldı dilediğinden!

Eski Türklere göre, hem gök ve hem de yer, kutsal idiler. İran'da ve Avrupa mitolojisinde olduğu gibi, yer kötülüğün ve fenalığın bir sembolü değildi. Ama gök, yerden daha önemli idi. Bu sebeple Oğuz-Kağan ilk önce, gökten inen kutsal kıza evlenmişti. Daha sonraki Altay efsanelerinde de, buna benzer motifler görüyoruz. "Altay dağlarının vadilerine sıkışmış kalmış olan bu Türkler, büyük devlet kuramamışlardı. Onların, ne Kağanları ve ne de hükümdarları vardı. Bu Türkler arasında, kağanların yerlerini, Şamanlar alıyorlardı". Çünkü, cemiyet içinde söz ve güç sahibi olanlar, Şamanlar idiler. Bu sebeple Şamanların soyları da, Eski Türk Kağanları gibi kutsal ve gökten geliyorlardı. Bu efsaneye göre: "Şamanların atası olan büyük bir Şaman, gökle yerin kızı ile evlenmiş ve onlardan, Altay Şamanları türemiştir. (Bazıları da), gökle suların kızları ile evlenmişlerdi". Bütün bunlar bize gösteriyor ki, belirli mitoloji motifleri, her bölgeye ve çağa göre değişiyorlar; fakat ana özelliklerini kaybetmiyorlardı. Bundan sonra da Oğuz-Kağan, yerin kızı ile evlenir. Destanlar, Oğuz-Han'ın bu ikinci hatunu buluşunu da şöyle anlatırlar:

Ava gitmişti bir gün, ormanda Oğuz-Kağan:
Gölün tam ortasında, bir ağaç gördü yalnız,
Ağacın koğuşunda, oturuyordu bir kız.
Gözü gökten daha gök, sanki Tanrı kızıydı,

Irmak dalgası gibi, saçları dalgalıydı.
Bir inci idi dişi, ağzında hep parlayan,
Kim olsa şöyle derdi, yeryüzünde yaşayan:
“Ah! Ah! Biz ölüyoruz! Eyvah, biz ölüyoruz!”
Der, bağırp dururdu! Tıpkı tatlı süt gibi, acı kımız olurdu!
Oğuz kızı görünce, başından aklı gitti,
Nedense yüreğine, kordan bir ateş girdi.
Gönülden sevdi kızı, tuttu aldı elinden,
Kızla gerdeği girdi, aldı dilediğinden.

“Bir gölün ortasında bulunan adalar”, Türk mitolojisinin en önemli motiflerinden biridir. Uygurların Türeyiş efsanelerinde ise bu kutsal adacık, iki nehrin kavuştuğu bir yerde bulunuyordu. Oğuz-Han destanındaki Kıpçak Bey’de, “Göl ortasında bulunan bir adacıkta ağaç kovuğunda doğmuştu”. Ağaç, köklerini yerden alıyor ve kimbilir yerin ne kadar derinliklerine kadar inebiliyordu. Bu sebeple bereketin sembolü olan ağaç, yerin soylarını da temsil ediyordu. Destan, “Göğün kızını Kutup yıldızına benzetirken, yerden gelen kızın saçlarını ise, ırmak dalgaları gibi” gösteriyordu. Göğün kızı göğe, yerin kızı da yere benziyordu. “Müslüman Türkler, Oğuz-Kağan’ı normal bir insanmış gibi evlendiriyorlardı”: İslâmiyeti kabul etmiş olan Türkler ise, daha başka türlü düşünüyorlardı. Onlar Oğuz-Han’ı, normal bir insan olarak kabul ediyorlar ve kendi fikrine uygun bir kız alıyor gibi gösteriyorlardı. Oğuz-Han, iki amcasının da kızını almış; fakat onları yola getirip, Müslüman edememişti. Bunun üzerine, her iki karısının da yüzüne bakmamış ve onlara elini bile değdirmemişti. Üçüncü amcasının kızı, diğerlerine nazaran daha çirkindi. Fakat küçüklüğünden beri, Oğuz-Han’ı bütün kalbi ile seviyordu. Oğuz, en sonunda bu kıza gitmiş, içini açmış ve Müslüman olduğu takdirde, kendisi ile evleneceğini söylemişti. Bu teklifi çoktan beri bekleyen kız, ağlayarak Oğuz’a bakmış ve şöyle demişti:

Ben ne Allah tanırım, ne de Tanrı bilirim!
Senin sözün buyruktur, hep peşinden gelirim!
Sen ne dersen o olur, fermanından çıkamam!
Sen var iken başımda, başkasına bakamam!

Oğuz bunu duyunca, çok sevinmiş ve artık kaygısı dinmişti. Bunun üzerine kıza, Tanrıya inanmasını söyleyerek şöyle demişti:

Ey, sevgili hatunum! Benim ey eşsiz eşim!

Gönlümde ebediyyen, yanacak ey ateşim!

Tanrı'nın birliğinde, bir defa iman getir,

Sev onu! Varlığıma, seninle bir can getir.

Kız Oğuz Han'ın bu sözü üzerine Tanrıya inandığını söyleyerek artık Müslüman olmuştu: Sözüünü kabul ettim, senin yoluna geldim! Tanrının birliğiyle, canımı sana verdim[Çandarlıoğlu, 1997].

4.3. Eski Türklerde Karı-Koca İlişkileri

Dede Korkut Hikâyeleri, Türk'ün her türlü maddi ve manevi yönünü ele aldığı gibi karı-koca münasebetlerini de örnekleri ve ibret verici olayları ile gözler önüne serer. Dede Korkut Hikâyeleri'ndeki karı-koca münasebetleri her yönü ile günümüz insanlarına da örnek olacak, yol gösterecek nitelikte ilişkilidir. Bu hikâyeler, Türk ulusunun bu anlamda çağdaşı uluslara oranla ne kadar ileri görüşlü olduğunu gösterirken, Türk milletinin tüm uluslara örnek olabilecek erdemleri, gözleri ve gönülleri doyuran bir güzellikle anlatılır. Bu yönü ile de Dede Korkut Hikâyeleri son derece önemli ve değerli eserlerdir. Dede Korkut Hikâyelerinde kadınlar eşlerine karşı son derece sadık ve vefalıdır. "Uşun Koca oğlu Segrek" hikâyesinde kardeşi Egrek'in esir olduğunu öğrenen Segrek, gerdeğe girmeden, murad alıp vermeden kardeşini kurtarmaya giderken karısına onu üç yıl beklemesini üç yıl gelmezse evlenmesini söyler. Buna karşılık karısı;

Yiğidim, ben seni bir yıl bekleyeyim,

Bir yılda gelmezsen iki yıl bekleyeyim,

İki yılda gelmezsen üç, dört yıl bekleyeyim,

Dört yılda gelmezsen beş yıl, altı yıl bekleyeyim.

Altı yol ağzına çadır dikeyim,

Gelenden gidenden haber sorayım.

Hayır haber getirene at, elbise vereyim

Kaftanlar giydireyim,
Kötü haber getirenin başını keseyim,
Erkek sineği üzerime kondurmayayım...” demiştir.

“Kam Büre Bey oğlu Bamsı Beyrek” hikâyesinde[Ergin, 2002] de gerdek dikenini düğün hazırlığı, eğlencesi yapan Bamsı Beyrek’i çekemeyen kâfirin casusu Bayburt Hisarı beyine haber verdi. Bay Bican sana vereceği kızı Beyrek’e verdi, bu gece gerdeğe giriyor, dedi. Geceleyin yedi yüz atlı ile Beyrek’in çadırını basıp otuz dokuz yiğitle Beyrek tutsak gitti. Bunun üzerine, yedi kız kardeşi ak çıkardılar, kara giysiler giydiler, “Vay Beyim kardeşi muradına, isteğine ermeyen biricik kardeşi” deyip ağlaştılar, bağrıştılar. Beyrek’in yavuklusuna haber gitti. Banı Çiçek karalar giydi, ak kaftanını çıkardı. Güz elması gibi al yanağını çekti yırttı.

Vay al duvağımın sahibi!
Vay alnımın, başımın umudu!
Vay şah yiğidim! Vay şahbaz yiğidim!
Doyuncaya kadar yüzüne bakamadığım hânım yiğit!
Nereye gittin, beni yalnız koyup canım yiğit!
Göz açıp da gördüğüm,
Gönül açıp da gördüğüm,
Gönül ile sevdiğim,
Bir yastıkta baş koyduğum,
Yolunda öldüğüm, kurban olduğum!
Vay Kazan beyin güvendiği!
Vay güçlü Oğuz’un imrendiği Beyrek Han! diye ağlaştılar.

Bu hikâyede Banı Çiçek, Bamsı Beyrek’i tam onaltı yıl beklemiştir. Sadakât, iffet, vefa bu hikâyede de görülmektedir. Eşe ve nişanlıya sadakat da Banı Çiçek karakteri ile vurgulanmakta, Beyrek’in esir olup gitmesinden sonra Banı Çiçek onu yıllarca beklemektedir. Ancak, Beyrek’in ölüm haberi geldikten sonra ölüm gibi tabii bir olaydan sonra kaderine razı olmakta, ancak yine de evleneceği kişiyi kendisi seçmektedir. Anlatmanın sonunda Beyrek’in geri dönmesi ve kendisini denemesinde de

başarılı olan Banı Çiçek, sevgilisine olan sadâkatini bir defa daha ispatlamaktadır. Banı Çiçek, karakteri soylu bir aileye mensup, yiğitliği ve alplığı sembolize eden, kaderine kolayca baş eğmeyip onu kendi arzusu haline getiren bir kızdır. Savaşçı ve göçebe bir toplumun yarattığı Banı Çiçek karakteri aktif bir karakter olup, ideal sevgili ve eş tipinin kitaptaki ilk örneğidir.

Kadının eşine, canını onun uğruna fedâ edecek kadar bağlı olduğunu “Duha Oğlu Deli Dumrul” hikâyesinde görmekteyiz[Ergin, 2002]. Dede Korkut Kitabı yazarının vermek istediği mesajları en açık ve yalın şekilde yansıtan, kitabın ideolojik yönünü en iyi şekilde sunan bir anlatmadır. Tabii ki bu anlatmada konu edilen karakterler de bu ideolojiyi en uygun yansıtacak şekilde yaratılmıştır. Deli Dumrul’un hanımı, yaptıkları ile çok özel bir eş özelliği kazanmıştır. Bu eş, Azrail’e karşı gelmenin cezası olarak canını kaybedecek olan kocası için canını vermeyi kabul etmesi ve buna razı olan tek kişi olması dikkat çekicidir. Tanrı’ya Azrail’e isyan eden Deli Dumrul’un canı, ancak kendi canı yerine başka bir can bulunursa bağışlanacaktır. Deli Dumrul kendi hayatının bağışlanması için canının yerine can bulmak zorunda kalması ve kendisi için canını feda eder düşüncesiyle önce babasına ve annesine gidip onlardan kendi yerine can vermelerini istemesi, onların bu teklifi reddetmeleri ve sonuçta çaresiz kalan Deli Dumrul’un eşinden can istemeyi bile düşünürken, sadece onunla vedalaşmak amacı ile eşine gidip içinde bulunduğu durumu anlatması ve eşinin de Dumrul’un yerine canını feda etmek istemesi ile anlam kazanır[Birgül, 1999].

Deli Dumrul hayal kırıklığı içinde ölmeden evvel karısıyla vedalaşır, malını, mülkünü ona bırakır, çocuklarını emanet eder, hatta gözü kimi tutarsa, gönlü kimi tutarsa, gönlü kimi severse onunla evlenmesini, iki oğlancığını öksüz bırakmasını söyler, buna karşılık karısı:

Ne diyorsun, ne söylüyorsun?

Göz açıp gördüğüm,

Gönül verip sevdiğim,

Koç yiğidim, şah yiğidim!

Karşıda yatan kara dağları,

Senden sonra ben neyerim?

Yaylar olsam benim mezarım olsun,
Soğuk soğuk sularını
İçer olsam benim kanım olsun:
Altın akçanı harcar olsam, kefenim olsun;
Tavla tavla şahbat atına!
Biner olsam benim tabutum olsun!
Senden sonra bir yiğidi
Sevip varsam, birlikte yatsam
Ata yılan olup beni soksun!
Senin o muhânnet anan baban
Bir canda ne var ki sana kıyamamışlar?
Yer tanık olsun, gök tanrı olsun
Kâdir Tanrı tanık olsun,
Benim canım senin canına kurban olsun!
Böyle dedi, râzı oldu.

Kocası için canını verebilecek kadar fedakâr, vefakâr ve sadık bir kadının bu hikâyede görülmektedir. Kadının eşine bu bağlılığında gözünü açınca kendi kocasını tanımış olmasının önemi büyüktür. Bekaret ve iffet, kadında aranan özelliklerdendir. Türk ailesinde sarsılmaz bir karı-koca saygı, sevgi ve sadakati vardır. Kadın-erkek ilişkileri toplum düzeni içinde, törelere uygun bu biçimde evlenme yoluyla olabilir. “Basat’ın Tepegöz’ü Öldürmesi” hikâyesinde, Tepegöz, bir çobanın arzularına hakim olamayarak bir peri kıızıyla zorla birleşmesinden doğan gerçeküstü bir yaratıktır. Böyle bir davranış sadece o kişiye değil, bütün Oğuz kavmine felaket getirir, yerleşmiş töreler dışındaki bir birleşmenin cezasını böylece bütün toplum acı bir şekilde öder. Kanglı Koca Oğlu Kan Turalı Hikâyesindeki” Selcen Hatun karakteri de evleneceği erkeği kendi seçmek istemesi ve onu kurtarmak amacı ile çabalaması ve sonuçta başarıya ulaşması ile dikkat çeken bir şahsiyettir. Selcen Hatun soylu bir aileye mensup olup, evleneceği erkeği deneyerek seçen, seçtiği erkeğe de sonuna kadar sadık olan, gerektiğinde sevdiği erkeği kendi ailesine karşı savunan bir karakter olarak karşımıza çıkar. Kanglı Koca Oğlu Kan Turalı Destanındaki Selcen Hatun karakteri, alp tipi erkeğe uygun, ideal alp tipi kadındır. Eşiyle bir dengeye sahip, onunla eşit ve onunla ailesini tamamlayan bir tiptir.

Bu tip, evlenen gençlerin kendilerinin birer aile bireyi, yeni bir aile olduklarını, artık anne ve babalarından tamamen bağımsız olmaları gerektiğini gösteren bir karakter ve sevgili tipidir. Kadının evleneceği erkeği deneyerek ve severek seçmesi bakımından Selcen Hatun karakteri yine oldukça güzel bir örnek teşkil etmektedir. Selcen Hatun karakteri, kitapta ideal sevgili tipinin bir başka yönünü vurgulayan bir örneğidir. Banı Çiçek ve Selcen Hatun birbirini tamamlayarak ideal sevgili tipinin en güzel örneğini oluştururlar. Biri Oğuz Türkleri'nden, diğeri de onların düşmanları arasından seçilen bu iki karakter; hem cesaret ve güçlerini, hem de kendi kaderlerini tayin eden sevgili tipinin oluştururlar. Kendileriyle evlenecek erkelerin sadece güzelliklerine değil, aynı zamanda bilgi ve becerilerine de aşık olmalarını isteyen ve bu özellikleriyle mükemmel sevgili tipi ortaya konan bu iki karakter, soylu oldukları kadar sevdikleri erkeğe, sadık ve onlarla aynı seviyede kişilerdir. Dışa dönük ve aktif olmaları onların da alp tipi kadın oldukları kadının da toplumda erkek kadar önemli ve seçici olması gerektiğini gösterir[Birgül, 1999].

Fakat bizim değineceğimiz asıl önemli konu Selcen Hatun'un eşine olan yardımları, onu korumak, kurtarmak için çabalamasıdır. Kendisini almak, kendisi ile evlenebilmek uğruna babasının koyduğu kuralları yerine getiren yani boğa, aslan ve deve gibi hayvanlar ile savaşmış onları yenen Kan Turalı'yı Selcen Hatun en iyi şekilde korumuştur. Bu üç canavarı da yenen Kan Turalı Tekür'ün kızını almaya hak kazandı. Kız ile evlendikten sonra Kan Turalı kırk yerde otağ diktirdi. Kırk yerde kızıl alaca gelin odası diktirdi. Fakat ozanın gelip çaldığı havalardan etkilenen Kan Turalı birdenbire ana ve babasını görmek istedi. Bunun üzerine yanına Selcen Hatun'u da alarak yola çıkar. Bir yere geldiklerinde Kan Turalı'nın uykusu gelir. O zamanlarda Oğuz yiğitlerine ne kaza gelse uykudan gelirdi. Kan Turalı'nın uykusu geldi, uyudu. Fakat Selcen Hatun, eşi uykuda iken başlarına bir hal geleceğini, bir düşmanın onları rahatsız edeceğini tahmin eder. Gizlice üstünü giyer ve yüksek bir yere çıkar. Tekür kızını verdiğine pişman olup onu almak için geri gelmiştir. Bunu gören Selcen Hatun eşini gafil olmamasını kendini korumasını söyler. Selcen Hatun da Kan Turalı ile birlikte at oynatıp düşmanı bastırdı. Daha sonra tekrar düşman onların üzerine gelir. Selcen Hatun yine kahramanca düşmanı bastırır. Düşmanı bastıran kişinin Selcen Hatun olduğunu Kan Turalı çok sonraları anlar. O da Selcen Hatun'u yanında yer alarak

düşmanı bastırır. Fakat Selcen Hatun'un bu başarısı ile övünüp anlattığında kendisinin mahçup olacağını anlayan Kan Turalı'nın morali bozuldu. Ancak bunu anlayan Selcen Hatun övünmekle kadının erkek olmayacağını anlattıysa da Kan Turalı'nın kendisini öldürmek isteğini değiştiremedi. Bunun üzerine kocasına sinirlendi ve ona çok kızdı. Karşılıklı ok atmaya başladılar. Ama Selcen Hatun'un attığı ok Kan Turalı'nın başındaki bit ayağına inince Selcen Hatun ile Kan Turalı barıştılar. Bunun üzerine Kan Turalı şöyle demiştir[Ergin, 2002]:

İşıl işıl ışıldayan ince elbiselim
Yere basmayı yürüyen selvi boylum
Kar üzerinde kan damlamış gibi kızıl yanaklım
Çift badem sığmayan dar ağızlım
Ressamların çizdiği kara kaşlım
Kurumsu kırk tutam kara saçlım
Aslan soyu sultan kızı
Öldürmeğe ben seni kıyar mıydım
Kendi canıma kıyarım ben sana kıymam
Ben seni deniyordum.

Bu sözlerin üzerine Selcen Hatun da şunları demiştir:

Kalkarak yerimden doğrulurdum
Yelesi kara cins atıma binerdim
Babamın ak otağından çıkardım
Arku Bedi Ala Dağı avlardım
Alaca geyik yabani geyik kovalardım
Çekince bir ok ile vururdum
Temrensiz ok ile yiğit seni deniyordum.
Öldürmeğe yiğidim ben seni kıyar mıydım.

Daha sonra Kan Turalı babası ile kucaklaştı. Oğuz'da bir otağ diktirip kudretli Oğuz Beylerini ağırladı. Eşi ile birlikte mutlu bir hayat sürdürdü. Bu hikâyede gördüğümüz

Selcen Hatun'un eşinin canını kurtarması için yaptıkları Türk kadının eşi uğruna fedakârlığının, onun için canını bile hiçe saymasının en güzel örneğini teşkil eder.

Türk edebi eserlerinde erkeğin de hanımının kıymetini bilmesi konu edilebilir. "Munğluk Kız Zarlık Ul" adlı masalda (*Bkz. Ek 1: p*) eş sevgisinin önemine ve değerine dair bir örnek olay yer alır. İlk karısının ikinci eşini kıskandığını sezen padişah ikinci eşinin kıymetini anlamış ve onu geri getirtip mutlu hayatlarına devam etmiştir. İyi bir eşin ve ona sahip olmanın, onunla hayat geçirmenin, pek çok şey paylaşmanın önemi bu masalda bir kez daha görülmüş olur.

Gerek eşlerin birbirlerine karşı olan sadık ve vefalı tutumları gerekse birbirlerini korumak adına canlarını bile fedâ edecek kadar düşmanla savaşmaları, canlarını eşleri için feda etmeleri Türklerde eş bilincinin, sevgisinin, evlilik felsefesinin en güzel örneğidir. Gerek Kam Büre Bey Oğlu Bamsı Beyrek hikâyesinde, gerekse Deli Dumrul ve Kanglı Koca Oğlu Kan Turalı Hikâyelerinde eş uğruna yapılan fedakarlıkları tüm açıklığı ve çarpıcılığı ile görmekteyiz.

4.4. Eski Türk Ailesinde İşbölümü

Dede Korkut Hikâyelerinde kadın evde evinin hanımı, evladının annesi, eşinin destekçisidir. Sık sık ziyafet verip attan aygır, deveden erkek deve, koyundan keçi kestirip, çadırlar diktirip, sofralar açmaktadır. Kadının evde en önemli görevi aralıktır. Dede Korkut Hikâyelerinde ana hakkı, Tanrı hakkı ile birlikte anılır. Anaya el kalkmaz ve söz söylenmez. Dede Korkut Hikâyelerinde kadının bir diğer önemli özelliği de evli kadının evlenmeden önce de olduğu gibi namus ve şerefine düşkündür. "Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması"[Ergin,2002] hikâyesinde Salur Kazan'ın ava gitmesini fırsat bilen kafirler büyük altın evleri talan ettiler, kara benzer kızı, gelini çığrışturdılar tavla tavla güzel atlarına bindiler, katar katar kızıl develerini çekip götürdüler, ağır hazinesini, bol akçasını yağmaladılar. Kırk ince belli kızla boyu uzun Burla Hatun esir gitti. Kazan Bey'in kocamış anası kara deve boynunda asılı gitti. Kazan Han'ın oğlu Uruz Bey üç yüz yiğit ile eli bağlı, boynu bağlı gitti. Eylik oğlu Sarı Kulmaş, Kazan Bey'in evi uğruna şehit oldu. Kazan bunları haber alıp, oraya doğru giderken kâfirler: "Beyler,

Kazan'a acı vermek için ne yapmalı biliyor musunuz? Boyu uzun Burla Hatun'unu getirip kadeh doldurtmalı.”. Boyu uzun Burla Hatun bunu işitti. Yüreği ile canına ateşler düştü, kırk ince belli kızın içine girdi; öğüt verdi: Hanginize yapıştırlarsa, “Kazan'ın hatunu hanginizdir?” diye, kırk yerden birden ses veriniz” dedi. Şöklü Melik'ten adam geldi. “Kazan Bey'in hatunu hanginizdir?” dedi. Kırk yerden ses geldi, hangisidir bilemediler. Kâfire haber verdiler. “Birine yapıştık, kırk yerden ses geldi, bilemedik hangisidir”, dediler. Kâfir şöyle söyledi: “Bre gidin, Kazan'ın oğlu Uruz'u tutun, çengele asın, kıyma kıyma ak etinden çekin, kara kavurma pişirip kırk bey kızına götürün, her kim yerse o değildir, her kim yemezse odur, alın gelin, kadeh doldursun! Boyu Uzun Burla Hatun oğlunun karşısına geldi, seslenip oğluna söyledi, görelim hânım ne söyledi: “Kafirler ters tanışmışlar: “Kazan oğlu Uruz'u hapisten çıkarın, boğazdan urganla asın, iki küreğinden çengele geçirin, kıyma kıyma ak etinden koparın, kara kavurma yapıp kırk bey kızına götürün, hangisi yerse o değildir, hangisi yemezse o Kazan'ın hatunudur. Çekip getirin döşeğimize götürelim, kadeh doldurtalım demişler. Senin etinden, oğul yiyeyim mi yoksa çürük dinli kâfirin döşeğine gireyim mi? Ağan Kazan'ın namusunu kırdırayım mı? Ne yapayım oğul, hey” dedi. Uzun söyledi: “Ağzın kurusun ana! Dilin çürüsün ana! Ko beni, kadın ana çengele assınlar ko, etimden koparmasınlar, kara kavurma yapsınlar, kırk bey kızının önüne götürsünler. Onlar bir yerse sen iki ye, seni kâfirler bilmesinler, duymasınlar. Yeter ki çürük dinli kâfirin döşeğine girmeyesin, kadehini doldurmayasın, atam Kazan'ın namusunu kırmayasın, sakın, dedi. Oğlan böyle diyince, buldur buldur gözünün yaşı aktı. Bir anne oğluna yapılan işkencelere dayanmak çok ağırdır. Oğul ise annesinin iffeti ve namusu için canını vermeye hazırdır. Bu anlamda da kadın yani anne Türklerde çok kutsaldır. Bu destanda Burla Hatun evine kapanmış, haremde oturan bir eş anne değil, aksine ailenin temsilinde ve ailenin bütünlüğünün korunmasında, koca ve baba kadar önemli bir konuma sahip soylu bir kadındır. Burla Hatun hem ailenin namusu, hem kocasının, hem de oğlunun kurtarıcısıdır. Ailesini ayakta tutan, onların iyi ve kötü anlarını paylaşan, toplumda daima kocasının yanında yerini alan, zekası, fiziki güç ve kabiliyeti ile ailesi ve topluma destek olan ideal bir tiptir. Böyle bir tipi farklı anlatmalarda farklı tavırlarda tanıtan yazar, okuyucusuna Burla Hatun tipi ile ulaştırmak istediği mesaj konusunda başarılı olmuştur.

“Dirse Han Oğlu Bogaç Han” hikâyesinde[Ergin,2002] Dirse Han Oğlu Boğaç Han ile ava gider, buradaki fitnelerin sözü ile oğlunu öldürmeğe kalkar. Öte tarafta; Dirse Han’ın hatunu “oğlancığımın ilk avidır” diye, attan aygır, deveden erkek deve, koyundan koç kestirdi. “Güçlü Oğuz Beylerini yedirip içireyim” dedi. Toparlanıp yerinden kalktı, kırk ince kızı yanına aldı. Dirse Han’ı karşılamaya gitti. Gözlerini açarak Dirse Han’ın yüzüne baktı, sağına soluna göz gezdirdi, oğlancığını göremedi. Kara bağrı sarsıldı, bütün yüreği oynadı. Kara kıyma gözleri kanlı yaşla doldu. Çağırıp Dirse Han’a söyledi, görelim ne söyledi:

Beri gel,
Başımın bahtı, evimin tahtı,
Han babamın güveyisi,
Kadın anamın sevgisi
Atamın anamın verdiği,
Göz açıp gördüğüm
A Dirse Han!
Kalkıp yerinden doğrudun,
Yelesi kara kazılık atına hemen bindin,
Göğsü güzel kaba dağa ava çıktın,
İki vardın, bir geliyorsun, yavrum hani?
Karanlık gecede bulduğum oğul hani,
Çıksın benim görür gözüm, Dirse Han, yaman seğirir.
Kesilsin oğlanın emdiği süt damarım, yaman sızlar,
Sarı yılan sokmadan akça benim kalkıp şişer,
Biricik oğul görünmez, bağrım yanar,
Kuru kuru çaylara su saldım
Kara elbiseli dervişlere adaklar verdim,
Aç görsem doyurdum, çıplak görsem donattım,
Tepe gibi et yığdım, göl gibi süt sağdırdım,
Dilek ile bir oğul güç ile buldum,
Bir oğulun haberini, a Dirse Han, söyle bana,
Karşıda yatan Ala Dağ’dan bir oğulu uçurdunsa söyle bana

Durmadaan akan coşkun sudan bir oğulu akittinsa
Aslan gibi kaplana bir oğul aldirdinsa söyle bana
Kara giyimli, azgın dinli kâfirlere bir oğul aldirdinsa söyle bana
diye kocasına önce saygıyla sonra oğluna sahip çıkmadığı için sitemler ve kaygıyla
seslenir. Dirse Han hatununa cevap veremez. Bunun üzerine:
Dirse Han'ın hatunu çekildi, geri döndü, dayanamadı, kırk ince kızı yanına aldı, bedevi
ata binip oğlancığını aramaya gitti. Kışta yazda karı buzu erimeyen Kazılık Dağına
geldi. Alçaktan yüce yerlere koşup çıktı. Bir kadın için oldukça güç tabiat şartlarına, ana
yüreği ile karşı gelerek oğlunu aramaya gider. Bu arada oğlu Uruz'un yanına gelen
Hızır: "Sana bu yaradan, korkma oğlan, ölüm yoktur, dağ çiçeği, ananın sütüyle senin
yarana merhemdir" dedi, kayboldu. Oğlan anasının sütü ile iyileşir.

"Kazan'ın oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olması" hikâyesinde, oğlu ile ava giden Kazan Bey
yolda kâfire rastlar. Oğlu tutsak düşer geri döndüğünde oğlanın annesinin sitemli sözleri
üzerine geri döner. Fakat çatışma sırasında yaralanır. Boyu uzun Burla Hatun
oğlancığını anınca yerinde duramaz oldu. Kırk ince belli kız oğlanıyla kara aygırını
çektirdi, hem bindi, kara kılıcını kuşandı. Başımın tacı Kazan gelmedi, diye izini izledi,
gitti. Çal kılıcını yetiştirdim. Kazan! diyerek kâfirin tuğunu kılıçladı, yere attı. Burada
kadının evinin dışında ata bindiği, kılıç kuşandığı, iz izlediği, savaşa gittiği ve kocasının
yanında, yardımında, evine, eşine, oğluna sahip çıkan bir anne, eş ve bir yiğit kadın
olduğu görölmektedir[Birgöl, 1999].

Bir eş ve anne olarak, Dirse Han'ın hanımı, kadının aile içinde baba kadar ve hatta
ondan daha da önemli olduğunu gösteren bu kadın karakter Türk toplumunda ailenin
ayakta durması ve devamlılığı için kadının konumunu vurgular. Bilge bir eş, sevgi dolu
bir anne ve soylu bir aileden gelip han kızı olan Dirse Han'ın hanımı belki de kocasının
hanlık sıfatına sahip olmasında da etkili olmuş birisidir.

4.5. Eski Türk Ailesinde Karar Alma

Dede Korkut Hikâyelerinde kadınlar evde söz sahibidir. Kocaları karılarına danışarak iş
görürler. "Dirse Han Oğlu Bogaç Han"[Ergin, 2002] hikâyesinde çocuğu olmadığı için

kara çadıra oturtulan Dirse Han karısına gelip bunu anlatır. Karısı; “yerinden doğrul alaca çadırını yer yüzüne diktir; attan aygır, deveden erkek deve, koyundan koç kestir, İç-Oğuz’un, Dış Oğuz’un beylerini topla; aç görürsen doyur, çıplak görürsen giydir, tepe gibi et yığ, göl gibi kırmızı kımız sağdır, büyük ziyafet ver, dilek dile, dua ettir, belki bir ağzı dualının duası ile Tanrı bize bir erdemli çocuk verir”, dedi. Dirse Han, dışı ehlinin sözü ile büyük bir ziyafet verdi, dilek diledi.

Kocalarının yersiz ve haksız öfkelerine, sorumsuz davranışlarına karşı sabırla ve yumuşaklıkla yaklaşan kadınlar eşlerine, oğullarına yol gösterici, akıl öğretici fedakâr birer eş ve annedirler. Kadınlar evlerinde söz sahibi, kocasının ve çocuklarının sözüne değer verdiği birisidir. Gerektiğinde kendi başına karar verip, savaşa gidebilecek kadar yürekli ve cesaretlidir. Kocasından, çocuğundan ve himayesinde bulunanlardan daima sevgi ve saygı görür, sözü itibar görür, itaat bulur[Birgül, 1999].

4.6 Eski Türk Ailesinde Aile içi Otorite ve Hakimiyet

Aile içi otorite ve hakimiyete Oğuz Kağan destanından örnek verebiliriz. “Oğuz-Kağan’ın altı oğlu hükümdarlık sembolü olan, ‘altın bir yay’ ile “üç gümüş ok”u, avda bulup getirmişlerdi”: Altından yapılmış bir yay ile üç gümüş okun, Oğuz’un oğulları tarafından bulunuşu, hemen hemen bütün Oğuz Destanlarında yer almaktadır. Tabii olarak, ayrı yer ve zamanlarda yazılmış olan Oğuz Destanlarında, bu konuda da ufak değişiklikler görmüyor değiliz. Uygur Türkçesi ile yazılmış Oğuz Destanı, yayla okların daha önce, rüyada görüldüklerini yazıyordu. Bu çok güzel olay, şöyle olmuştur:

Söz dışında kalmasın, bilsin herkes bu işi,
Oğuz-Kağan yanında, vardı bir koca kişi,
Sakalı ak, saçı boz, çok uzun tecrübeli.
Soylu bir insan idi, akıllı düşünceli.
Unvanı Tüşimeldi, yani Kağan veziri,
“Uluğ Türuk”dü adı, Oğuz’un seçme eri.
Altından bir yay gördü, uyur iken uykuda,
Yayın bulunuyordu, üç gümüşten oku da.

Ta doğudan batıya, altın yay uzanmıştı,
Üç gümüş ok kuzeye, sanki kanatlanmıştı.
Anlattı Oğuz-Han'a, uyanınca uykudan,
Rüyayı tabir etti, içindeki duygudan,
Dedi: "Bu düşün sana, dirlik düzenlik versin!
Hakanıma inşallah, birlik güvenlik versin!
Rüyada ne gördüysem, Gök Tanrı'nın sözüyle,
Seni de öyle yapsın, Tanrı kutsal özümüyle!
Yeryüzü hep insanla, dolup taşar boyuna,
Tanrım! Bağışlayıver! Oğuz-Kağan soyuna!"

Eski tarih kaynaklarına göre ise olay şöyle olmuştu: "Oğuz-Han'ın altı oğlu bozkırlarda avlanırlarken, tesadüfen bir altın yay ile üç gümüş ok bulmuşlar ve bunları babalarına getirmişlerdi". Oğuz Destanlarının en son metinlerinden biri sayılan, Hive'nin meşhur Türk hanı Ebülğazi Bahadır Han'ın eserinde ise durum şöyle anlatılıyordu: "Oğuz-Kağan bir vezirine, altın bir yay ile üç gümüş ok vermiş ve bunların ayrı ayrı yerlerde, bozkırlar içine, yarıya kadar gömülmesini emretmişti. Bey, Oğuz-Kağan'ın emrini yerine getirerek yayı, batıdaki bir bölgeye ve üç gümüş oku da doğuda yarı yerlerine kadar gömerek, gelmişti. Bundan sonra Oğuz-Kağan göğün kızından doğan üç oğlunu, yani Gün-Han, Ay-Han ve Yıldız-Han'ı batıya göndermişti. Yerin kızından doğan üç oğlunu, yani Gök Dağ ve Deniz Hanları da, avlanmak için, doğuya göndermişti. Batıda ve doğuda avlanan çocuklar, yay ile okları bularak sevinmişler ve hemen onları babalarına götürmüşlerdi. Oğuz-Han, altın yayı bulan çocuklarını, Batı ülkelerine tayin etmiş ve gümüş okları bulanları da Doğu bölgelerine vermişti". Oğuz-Han'ın beyini göndererek, yay ile okları yarı yerlerine kadar toprağa gömdürmesi, başka hiçbir kaynaktan görülmemektedir. Bu bakımdan böyle bir olayın, sonradan uydurulmuş olması, ilk bakışta akla çok uygun gelmektedir. Fakat Türk mitolojisinin diğer motiflerini de hatırlayınca, bu olay üzerine önem vermeden geçmek, mümkün olmamaktadır. Çok eski bir efsanedir: "Atilla'nın çobanlarından birisi, günün birinde bir sığırın, ayağının kanadığını hayretle görmüş. Acaba sığırın ayağını böyle ne kesti diye araştırırken, yere saplanmış bir kılıç bulmuş. Sapından yere saplanmış olan bu kılıcı topraktan çıkararak Atilla'ya getirmiş. Atilla'nın etrafındakiler bunu görünce çok

sevinmişler ve bu kılıcın, Tanrının kılıcı olduğunu söylemişler. Ayrıca, bu kılıcı elde eden hükümdarın da, yeryüzüne hâkim olacağını ifade etmişler”. Gerçi bu hikâye, İskitler çağında da görülen bir efsane motifidir. Fakat Batı bölgelerini ellerinde tutacak olan Oğuz-Han’ın oğullarının, yere gömülü altın bir yay bulmaları, da, herhalde Ebül Gazi Bahadır Han tarafından uydurulmuş bir efsane motifi olmasa gerekti.

“Atilla’nın kılıcı” gibi, Oğuz-Kağan’ın oğullarının buldukları “Altın Yay” ile “Üç gümüş ok” da, Tanrı tarafından gönderilmiş bir hakanlık sembolü gibi düşünülüyordu. Oğuz-Kağan’ın vezirinin, az önce bu konu ile ilgili olarak nasıl bir rüya gördüğünü okumuştuk. Şimdi yine Uygur Türkçesi ile yazılmış Oğuz Destanından, bu yay ile okların nasıl bulduklarını okuyalım: Sabah olunca gördü, kendinden büyükleri. Çağırarak getirtti, kendinden küçükleri. Dedi: “-Hey! Gönlüm benim.” Avlasana haydi der! “İhtiyarlık başa geldi, cesaretin hani der!” Gün, Ay ve Yıldız sizler, gidin gündoğusuna, “Gök, Dağ ve Deniz siz de, gidin günbatısına!” Oğuz-Han oğulları, bunu hemen duyunca, gitti üçü doğuya, üçü batı boyunca. Av avlayıp, kuş kuşlayan, Gün ile Yıldız ve Ay, buldular yolda birden, som altından tam bir yay. Sundular Oğuz-Han’a, Han sevinde hem güldü, Aldı bu altın yayı, kırarak üçe böldü. Dedi: “-Ey, oğullarım! Kullanın bir yay gibi!” Oklarımız erişsin, göğe değ bu yay gibi! Av avlayıp kuş kuşlayan, Dağ ile Deniz ve Gök, buldular yolda birden, som gümüşten tam üç ok, Sundular Oğuz-Han’a, Han sevinde hem güldü. Aldı üç gümüş oku, oğullarına böldü. Dedi: “-Ey, oğullarım! Sizlerin olsun bu ok. Yay atmıştı onları, olun siz de birer ok!” Yay, Türklerde bir hakimiyet sembolü idi. Hatta Büyük Selçuklu devletinin sembolü de, bir yaydan başka bir şey değildi. Fakat Oğuz Kağan destanındaki altın yay, gökyüzünü baştan başa kaplıyordu. Burada yay, bir devletin değil; daha çok gökyüzünün bir sembolü halinde idi. Gerçekten de Türkler, zaman zaman yayı gökyüzünün bir sembolü olarak görmüşlerdi. Onlara göre “ebe kuşağı” da, Tanrının bir yayı gibi idi. Türlü renklerle bezenmiş olan “ebe kuşağı”, gerçekten de altın bir yayı andırıyordu. Daha sonraki motifleri de, kesin olmamakla beraber bir açıklama denemesine tabî tutmak, henüz daha hiçbir şey bilmediğimiz bu konular için faydalı olacaktır. Daha gerçekçi Oğuz Destanlarına göre: “Oğuz Kağan altın yayı, üç büyük oğluna vermiş ve onlara, yayın bir hükümdarlık sembolü olduğunu hatırlatmıştı. Bu sebeple hükümdarlık, devamlı olarak batıda oturan ve Oğuzların Boz-Ok Türklerini meydana getiren, üç

büyük çocuğun hakkı olacaktı”. Gerçekten de Türklerde yay, bir hükümdarlık sembolü idi. Efsane yazarı, buna kendinden fazla bir şey ilâve etmemiştir: “Oğuz-Han doğuda oturan üç küçük oğluna, yani Üç-Ok’ların atalarına ise, üç gümüş ok vermişti. Bu okları verirken de oğullarına, okun bir elçilik sembolü olduğunu hatırlatmadan geri kalmamıştı”. Gerçi Türklerde ok, bir elçilik sembolü idi. Bir yere giden elçiler sembol olarak ellerinde, kendi hükümdarlarının oklarını taşırlardı. Fakat Oğuz-Kağan’ın küçük oğullarının, elçi mertebesinde oldukları düşünülemezdi. Göktürk devletinde Bumin-Kağan, doğuda oturur ve Büyük Kağan ünvanını taşırdı. Batıdaki küçük kardeşi ise, onun emrinde olarak Yabgu idi. Kendisi gerçi Büyük Kağan değildi ama; devlet içinde Bumin-Kağan’dan sonra geliyor ve bölgesinin idaresini de, tam selâhiyetle elinde tutuyordu. Üç-Ok’ların devlet içindeki vazife ve selâhiyetleri de, İstemi-Kağan’inkine benzetilebilirdi.

Oğuz Kağan Destanında belli bir veraset düzeni vardır. “Oğuz Kağan Destanlarında, Hükümdarlık büyük oğullara geçiyordu”: Az önce Türk mitolojisinde, yalnızca “Baba ailesi”nin görüldüğünü söylemiştik. İptidaî kavimlerde görülen “Ana ailesi”nin izleri, Türk mitolojisinde tamamen kalkmış ve silinmişti. Ana ailesinin izlerinin bulunduğu kavimlerde verâset daha çok küçük oğullara düşerdi. Meselâ Cengiz İmparatorluğunda bile, bunun çeşitle kavgalarını görebiliyoruz. Türk mitolojisinde ise hükümdarlık hakkı, doğrudan doğruya büyük çocuğun hakkı idi. Bu sebeple Oğuz-Han’ın büyük oğlu “Gün-Han”, münakaşasız olarak, babasının yerine geçmişti. Ayrıca ana ailelerinde, dayı tarafının adları ve nüfusları çok geçerdi. Türk mitolojisinin hemen hemen tümünde ise, dayı ailesinin en ufak bir izine bile rastlamıyoruz: “Türkler, eski ve geri çağları çoktan geride bırakmış ve yüksek içtimaî bir seviyeye erişmişlerdi”[Öztürk, 2000].

Dede Korkut Hikâyelerinde kadınlar çoğu zaman ailelerine karşı olan tehlikeleri göremeyen kocalarına nazaran daha uyanıktırlar. Söz sahibi, yol gösterici, yöneticidirler. “Dirse Han Oğlu Boğaç Han” hikâyesinde: Dirse Han tutsak oldu gider. Dirse Han’ın tutsak olduğundan Oğuz Beylerinin haberi yok. Meğer, Dirse Han’ın hatunu bunu duymuş, oğlancığına karşı varıp söylemiş, görelim hânım ne söylemiş:

Görür müsün, ey oğul, neler oldu?
Sarp kayalar oynamadı, yer sarsıldı.
İlde düşman yokken senin babanın üstüne düşman geldi,
O kırk namert, babanın yoldaşları, babanı tuttular.
Ak ellerini ardına bağladılar.
Kıl sicimi ak boynuna taktılar,
Kendileri atlı, babanı yayan yürüttüler,
Alıp kâfir illerine yöneldiler,
Hanım oğul, kalkıp yerinden doğrul,
Kırk yiğidini yanına al,
Babanı, o kırk namertten kurtar;
Yürü oğul baban sana kıydıysa sen bana kıyma!
Oğlan, anasının sözünü kırmadı.

Yürü oğul, baban sana kıydıysa sen bana kıyma! demesi kadının ailesine sahip çıkan, oğlu üzerinde otorite sahibi, sağ duyu sahibi olduğunu göstermektedir. Oğlunun babasının kendisini öldürmek istemesine rağmen babasını kurtarmayı kabul etmesinde annesinin sözünü kırmak istemesi etkindir. Kadınlar akıllı, sağ duyulu, fedakâr, hünerli, marifetli, yiğit olmalarına rağmen kocalarına üstün gelseler dahi saygılarını, mütevaziliklerini yitirmeden hadlerini bildikleri ve eşlerini hep önde tuttukları, yücelttiklerini gösterirler. “Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı” hikâyesinde[Ergin, 2002] bu açıkça görülmektedir. Yiğitlik göstererek, Trabzon tekfurunun kızı Selcan Hatun’u alan Kan Turalı’nın peşine “üç canavar öldürdüğü için bir kızcağzımızı aldı gitti” diye pişman olan kızın babası altı yüz kâfir yollar. Bundan şüpheyeye düşen Selcan Hatun Kan Turalı uyurken atını giydirir kendi de giyinir, süngüsünü eline alıp, yüksek bir yere çıkar, gözetler. Düşmanın geldiğini haber verir. Selcan Hatun at oynattı. Kan Turalı’nın önüne geçti. Kan Turalı sordu:

- “Güzelim, nereye gidiyorsun?”

- “Bey yiğit. Baş sağ olursa başlık bulunmaz olur mu? Bu kâfir çok kafirdir. Savaşalım, dövüşelim, ölenimiz ölsün, diri kalanımız çadıra gelsin.” dedi. Burada Selcan Hatun at saldı, kendi payına düşen düşmanı yendi. Kaçanını kovalamadı, aman diyeni öldürmedi. Düşman yenildi sandı. Kılıcının kabzası kan içinde, çadıra geldi, Kan Turalı’yı

bulamadı. Bir de gördü ki, Kan Turalı'nın atını oklamışlar, gözünün kapağını oklamışlar. Yüzünü kan bürümüş. Selcan Hatun bunu böyle gördü, içine ateş düştü. Bir bölük kaza şahin girmiş gibi, kâfire at saldı, kâfiri bir ucundan kırıp öbür ucuna çıktı. Kan Turalı baktı gördü ki bir kimse düşmanı önüne katmış kovalıyor. Selcan Hatun olduğunu bilemedi, kızdı. Burada söylemiş, görelim hânım ne söylemiş:

Kalkıp yerinden doğrulan yiğit. Ne yiğitsin?
Yelesi kara kazılık atına binen yiğit. Ne yiğitsin?
Gâfillice başlar kesen,
İzinsizce benim düşmanıma giren yiğit! Ne yiğitsin?
İzinsizce düşmanıma girmek bizim ilde ayıp olur,
Bre yürü!

Daha sonra, Kan Turalı bildi ki, bu düşmanı basıp dağıtan Selcan Hatun'dur. Bu tarafına da kendi girdi, kılıç çekip yürüdü, kâfirin başını kesti. Düşman yenildi, kırıldı. Selcan Hatun, Kan Turalı'yı atının ardına aldı, çıktı. Giderken Kan Turalı'nın aklına şu geldi:

Kalkıp Selcan Hatun doğrulunca,
Yelesi kara kazılık atına binince,
Babamın ak büyük eşiğine varınca,
Oğuz'un ala gözlü kız, gelini deyiş söyleyince.
Her kişi sözünü söyleyince;
Sen orada kalkıp öğünürsün;
"Kan Turalı zebun oldu,
At ardına aldım çıktım dersin,
Gözüm döndü, gönlüm gitti,
Öldürürüm seni!

Selcan Hatun halden anlayıp, alttan alarak söylemiş, görelim ne söylemiş:

Bey yiğit!
Öğünürse bey öğünsün, aslandır,
Öğünmeklik avratlara suçtur,
Öğünmekle avrat er olmaz

demıştır. Ancak Kan Turalı bunu ar edip Selcan Hatun’u öldürmek istemiştir. Bu durumda Selcan Hatun, Kan Turalı’ya meydan okumuş, okunla mı, kılıcınla mı? gel beri söyleşelim!

Atını tepti, bir yüksek yere çıktı okluğundan doksan okunu yere döktü, iki okun teminini çıkardı, birini gizledi, birini eline aldı. Demirli okla atmaya kıyamadı.

- “Yiğit, at okunu!”

Kan Turalı:

- “Kızların yolu öncedir, önce sen at,” dedi.

Kız, Kan Turalı’ya bir ok attı, öyle ki, başının bütün bitleri ayağına indi.

İleri gelip Selcan Hatun’u kucakladı, barıştılar. Kan Turalı söylemiş, görelim hânım ne söylemiş:

Parıl parıl parıldayan ince giysilim!

Yere basmadan yürüyen selvi boylum!

Kar üstüne kan damlamış gibi kızıl yanaklım!

Çifte badem sığmayan dar ağızlım!

Kalemcilerin çizdiği kara kaşlım!

Kurum gibi kırk tutam kara saçlım!

Aslan soyu, sultan kızı!

Öldürmeye ben seni kıyar mıyım?

Öz canıma kıyarım, ben sana kıyamam,

Ben seni deniyordum.

Selcan Hatun da burada söylemiş, görelim hânım ne söylemiş:

Kalkıp yerimden doğrulurdum,

Yelesi kara kazılıp atıma binerdim,

Babamın ak büyük evinden çıkardım,

Eğri Belde, Ala Dağda avlanırdım,

Ala geyik, yaban geyiği kovalardım,

Çekip bir ok ile neylerdim?

Demirsiz bir okla ile ben seni denerdim.

Öldürmeye, yiğidim, ben sana kıyar mıydım?

diyerek, erine bağlılığına, sevgisini ve saygısını göstermektedir.

Bu hikâyelerde kadın her yönden güçlü olarak anlatılmıştır. Erkeği ile eşit, hatta zaman zaman üstün özelliklere sahiptir. Aile içinde evini, eşini, evladını yönetici, yönlendirici bir konuma sahiptir. Gerektiğinde savaşa katılma kararı verir, kırk ince belli kızı da arkasında götürür, kocasına destek çıkar[Birgül, 1999].

“Ağlayan Nar ile Gülen Ayva” masalında (Bkz. Ek 1: z) aile içi otorite ve hakimiyete örnek bir olay vardır. Dokuz kızı olan bir sultanın onuncu çocuğunun erkek olmasını istemesi ile başlar masal. Eğer bu çocuk da kız olursa onu öldürteceğini söyler sultan. Sultanın bu kararını hanımı büyük bir üzüntü ve endişe ile karşılar. Çünkü bir anne olarak çocuğunun öldürtülmesini istemez. Bu masalda ailedeki kararları babanın yani erkeğin verdiğini görürüz. Eski Türkler’de aile içindeki kararda hanımın da payı olduğunu görürken islamiyet etkisindeki Türk aile yapısında artık erkeğin egemen olduğu görülmektedir. Bu masalda da böyle bir durum söz konusudur.

4.7. Eski Türk Ailesinde Malın Paylaşımı

Eski Türklerde aile içinde malın paylaşımında da kadın ve erkekler arasında da bir eşitlik söz konusudur. Dede Korkut Hikâyelerinde kadının evinin sahibi, kocası olmadığı zamanlarda otorite ve hakimiyeti olan, kocasının ve babasının malı üzerinde hak sahibi bir konumdadır. Bu kadınlar hikâyelerde sık sık ziyafet vermekte, attan aygır, deveden buğra, koyundan koç kesip, tepe gibi et yığdırıp, göl gibi kırmız sağdırmaktadır. Nişan olarak sevdiklerinden altın yüzük almaktadır. Atları vardır. Altın işlemeli büyük çadırlarda oturur, süslü, kürklü elbiseler giyerler. “Deli Dumrul” hikâyesinde[Ergin, 2002] azrail’in canını almaya geldiğini, haber vermek, veda etmek için karısının yanına gelen Deli Dumrul:

Yüksek yüksek kara dağlarım

Sana yaylak olsun

Soğuk soğuk sularım

Sana içit olsun,

Penceresi altın büyük evim

Sana gölge olsun;

Katar katar develerim

Sana yüklet olsun
Ağılda akça koyunum
Sana şölen olsun;
Gözün kimi tutarsa
Gönlün kimi severse
Sen ona var,
İki oğlancığı öksüz bırakma
diyerek malını, mülkünü karısına emanet etmektedir.

“Kazan Bey’in Oğlu Uruz Bey’in Tutsak Olduğu” hikâyesinde[Ergin, 2002] boyu Uzun Burla Hatun oğlu için planlarını sitemkâr bir biçimde Kazan Bey’e şöyle anlatmaktadır:

Kalkıp yerimden doğrulayım derdim,
Yelesi kara cins atıma bineyim derdim,
Ala gözlü gelin alayım derdim,
Kara yere ak çadırlar dikeyim derdim,
Yürüyüp oğlumu ulu gelin odasına geçireyim derdim,
Muradına, isteğine erdireyim derdim.
Yine aynı hikâyede kocasına kızan Burla Hatun;
“Han babamın yanına ben varayım,
Ağır hazine, bol asker alayım,
Azgın dinli kâfirlere ben varayım,
Yaralanıp cins atımdan inmeyince,
Kol-but olup yer üstüne düşmeyince,
Bir tek oğulun yollarından dönmeyeyim” diye and içmektedir.

Burada kadının babasının malı üzerinde de hakkı olduğu görülmektedir. Dede Korkut Hikâyelerinde kadının kocasının malı üzerinde hakkı ve payı olduğunu gösteren hikâyelerden birisi de “Kam Püre Bey Oğlu Bamsı Beyrek”tir[Ergin, 2002]. Burada gelin olan ve 16 yıl sevdiğinin yolunu gözleyen Banı Çiçek, esir olan Bamsı Beyrek’in döndüğünü anlayınca; hemen sıçradı ata bindi, Beyrek’in atasına, anasına müjdeye koşup gitti. Kaynatasına, kaynanasına varınca kız şöyle dedi[Birgül, 1999]:

Kayın-ata, kayın-ana, bana müjde ne verirsiniz?

Beyrek'in atası, anası şöyle dedi:

"Dilin için öleyim gelinciğim!

Yoluna kurban olayım gelinciğim

Yalan ise bu sözlerin gerçek olsun gelinciğim,

Beyrek sağ esen çıkıp gelirse

Karşıda yatan kara dağlar sana yayla olsun

Soğuk soğuk suları sana içit olsun,

Kölem, halayığım sana hizmetçi olsun,

Şahbaz atlarım sana binit olsun,

Katar katar develerim sana yüklet olsun,

Ağılda akça koyunum sana şölen olsun,

Altın akçam sana harçlık olsun,

Penceresi altın büyük evim sana gölge olsun,

Kara başım kurban olsun sana gelinciğim!

4.8. Eski Türklerde Annelik Kavramı ve Evlat Sevgisi

İdeal ve örnek insan tipi her toplum ve kültürün her dönemde araştırdığı, özelliklerini ve sınırlarını yeniden belirlemeye çalıştığı bir meseledir. Bu sebeple, her edebi eserde farklı karakterlerle karşılaşır ve bunlardan çıkan yeni tip belirlemeleri yaparız. Her edebi eserde özellikleri yeniden belirlenen bu karakterlerin oluşturduğu tiplerden kendimize örnekler seçer veya çevremizdekilere bunları örnek olarak gösteririz. Bu karakterler arasından ideal tip olarak belirlenenlerin özellikleri çocuklara veya yeni nesillere örnek gösterilir. Kültürler arası temel farklılıklardan birisi de bu ideal insan tiplerinin her toplum tarafından farklı bir şekilde belirlenmesinden kaynaklanır. Ancak bazı karakterlerin tip özellikleri milletler arası olduğu gibi, bazı karakterler de tamamen millidir. Türk destanlarında kendilerinden söz edilen, başarıları anlatılan kadın karakterler pek de az değildir. Bu destanlarda anlatılan kadın karakterler ve onların oluşturduğu tipler ideal bir insanın ve tabii ki kadının nasıl olması gerektiğini, Türk toplumunda kadının yeri ve özelliklerini dile getirmiştir.

Türk toplumundaki ve Türk toplumunun temelini yapı taşı oluşturduğu destanlardaki kadın karakterleri başarı ve mücadeleleri ile bir eş ve tabii ki bir anne olarak günümüz Türk insanına ve özellikle de Türk kadınına örnek olup bir yol gösterici, bir rehber niteliği taşımıştır. Türk kadını gerek bir eş gerekse anne olarak her zaman övünülecek ve takdire değer davranışlarda bulunmuşlardır. Dede Korkut Hikâyelerindeki kadınlar da annelik, eşlik vasıfları dolayısı ile bu genellemenin dışında kalmaktadırlar. Dede Korkut Hikâyelerindeki kadınlar gerektiğinde kocalarına akıl veren, ailenin ayakta durması ve devamlılığı için kocalarından daha fazla mücadele veren eş ve anne tipleridir. Bu tipler anne olarak çocuklarını koruyan, onların geleceğini düşünen, onların yaşamaları ve başarılı olmaları için çocuklarına kocaları kadar yardım eden karakterlerdir. Bu tipler soylu olmakla birlikte, sarayda veya çadırda oturup bekleyen tipler değildir. Yani pasif değil, aktiftirler. Türk aile yapısı için kocası kadar önemli olduğunu vurgulayan dışa dönük tiplerdir. Bu bakımdan genel olarak bunları “Alp Tipi”ne uygun kadın tipler olarak adlandırabiliriz.

“Dirse Han Oğlu Boğaç Han” hikâyesindeki [Ergin, 2002] Dirse Han’ın Hanımı gerek eş gerekse anne tipi olarak kocasının kızgın olduğu bir anda ona ters cevap vermeyen, aksine onu sakinleştirip, onun üzüntü ve kaygısını paylaşan, kocasına yaşadıkları problem (çocuksuzluk problemi) konusunda çözüm bulması için akıl veren zeki bir kadın karakterdir. Soylu bir aileye mensup olduğu, kendisine “han kızı” diye hitap edilmesinden anlaşılan bu eş, ideal eş tasvirine uygun bir karakterdir. Anlatmada adı verilmeyen bu eş kocasının aksine zayıf düşünmeyen, kocası gibi başkalarının sözleriyle hareket etmeyen, başkalarının sözüne kolayca kanmayan bir karakter olarak karşımıza çıkar. Bir anne olarak da Dirse Han’ın hanımı akılcı; fedakar ve cesurdur. Anlatmanın ilerleyen kısımlarında oğlunu korumak konusunda kocasından daha akılcı düşünen bu kadın, başkalarının sözlerine inanarak oğlunu öldürmeye kalkışan kocasından ideal bir anne olarak oğlunu sorar[Birgül, 1999]. Şöyle der[Ergin, 2002]

Beri gel başımın bahtı evimin tahtı

Han babamın güveyisi

Kadın anamın sevgisi

Babamın anamın verdiği

Göz açıp da gördüğüm
Gönül verip sevdiğim
A Dirse Han
Kalkarak yerinden doğruldun
Yelesi kara cins atına sıçrayıp bindin
Göğsü güzel koca dağa ava çıktın
İki vardın bir geliyorsun yavrum hani
Karanlık gecede bulduğun oğul hani
Çıksın benim görür gözüm a Dirse Han yaman seğiriyor
Kesilsin oğlanın emdiği süt damarım yaman sızlıyor
Sarı yılan sokmadan akça tenim kalkıp şişiyor
Yalnızca oğul görünmüyor bağrım yanıyor
Kuru kuru çaylara su saldım
Kara elbiseli dervişlere adaklar verdim
Aç görsem doyururdum çıplak görsem donattım
Tepe gibi et yığdım göl gibi kırmızı sağdırdım
Dilek ile bir oğul zorla buldum
Yalnız oğul haberini a Dirse Han söyle bana
Karşı yatan Ala Dağdan bir oğul uçurdunsa söyle bana
Taşkın akan koşan sudan bir oğul akıtınsa söyle bana
Aslan ile kaplana bir oğul yedirdinse söyle bana
Kara giyimli azgın dinli kâfirlerle bir oğul aldırınsa söyle bana
Han babamın katına ben varayım
Ağır hazine bol asker alayım
Azgın dinli kâfire ben varayım
Paralanıp cins atımdan inmeyince
Yenim ile alca kanımı silmeyince
Kol but olup yer üstüne düşmeyince
Yalnız oğul yollarından dönmeyeyim
Yalnız oğul haberini a Dirse Han söyle bana
Kara başım kurban olsun bugün sana
dedi ve feryat edip ağlamaya başladı.

Tüm bu söylenenlere Dirse Han cevap vermedi. Fakat kırk namert ona karşı geldi; oğlunun sağlıklı ve esen olduğunu söylediler. Fakat bu cevaptan da emin olamayan Dirse Han'ın hanımı kırk ince belli kızı yanına alarak oğlunu aramaya gitti. Sonunda oğlunu buldu. Bunun üzerine şunları dedi[Ergin, 2002]:

Kara süzme gözlerini uyku bürümüş aç artık
On iki kemikçiğin harap olmuş topla artık
Tanrının verdiği tatlı canın seyranda imiş yakala artık
Öz gövdende canın var ise oğul haber bana
Kara başım kurban olsun oğul sana
Akar serin suların Kazılık Dağı
Akar iken akmaz olsun
Biter senin otların Kazılık Dağı
Biter iken bitmez olsun
Koşar iken koşmaz olsun taş kesilsin
Ne bileyim oğul arslandan mı oldu
Yoksa kaplandan mı oldu ne bileyim oğul
Bu kazalar sana nereden geldi
O gövdende canın var ise oğul haber bana
Kara kaşım kurban olsun oğul sana
Ağız dilden birkaç kelime haber bana dedi.

Bu sözleri söyledikten sonra oğul gözlerini açtı ve annesinin yüzüne baktı. Daha sonra annesi oğlunu iyileştirdi. Oğlan kırk günde iyi oldu. Fakat Dirse Han oğlunu hala öldü bilmektedir. Ama oğlanın ölmediğini kırk namertler duymuştur. Dirse Han'ın şerrinden korkan namertler Dirse Han'ın ellerini bağlayıp onu esir aldılar. Fakat Dirse Han'ın esaretinden hiçbir Oğuz Beyinin haberi yoktur. Fakat bunu duyan Dirse Han'ın hatunu oğluna babasını kurtarmasını söyler. Oğlan da annesini kırmayıp kılıcını beline kuşandı, ak kirişli sert yayını eline aldı, altın mızrağını koluna aldı, atına binip, kırk yiğidini yanına alıp babasının ardınca oturup gitti. Fakat gittiği yerde o kırk namertler oğlancığı gördüler. Dirse Han ise kendini çözdürüp oğlancığı olduğunu bilmeden üstüne saldırır.

Dirse Han ile oğlu savaştı. Oğlan babasını kurtardı. Bayındır Han oğlana beylik verdi. Byolece mutlu sona erişildi.

Bir annenin evlat sevgisinin, bir aileyi nasıl kurtardığını, nasıl düze çıkardığını tüm açıklığı ile görmekteyiz. Oğlunun canından endişe edip onu arayıp, canını kurtaran Dirse Han'ın hatunu oğlunu da esir düşen babasını düşmanın elinden kurtarması için ısrarda bulunmuştur. Babasını kurtaran oğul annesinin eşi adına bulunduğu isteği hem yerine getirmiş hem de babasına karşı evlatlık görevini yerine getirmiş olur. Bu hikâyede de annelik duygularının en hislisini ve anne fedakarlığını görmüş oluruz. Tüm bunların yanında evlatsızlık da önemli sorunlardan biridir. Evlatsızlık yle bir derttir ki, bu derde mbtela olan Müslüman aileleri ahd ederlerdi (yemin ederlerdi) ki, “kızım olsun, onu seyitle evlendiriyim.” Kız doğduğunda bir seyide birkaç kızın adandığı belli olurdu. O zaman seyide mal, para verilerek bu adak yok edilir ve seyidin helallėđı alınırđı. Eğer seyit helallik vermezse kız başkasıyla evlenemez.

Evlatsızlık motivlerinin en güzel örneklerine “Kitab-ı Dede Korkut” boylarını gösterebiliriz. “Derse han oğlu Buğaç han boyını beyan eder, hanım hey!” boyundan anlaşılır ki, “Hanlar hanı han Bayındır... gene toy edib, atdan-aygırdan, deveden buğra, goyundan go gırdırmaştı. Bir yere aç atag, bir yere gızıl otag bir yere gara otag gurdurmaşdı.” “Kimn ki oğli-gızı yog, gara otağa gondurun, gara kece altına düşen, gara goyun yahnisinden gine getrn... Oğlu olanı aç otağa, gızı olana gızıl otağa gondurun. Oğli-gızı olmayanı ALLAH-Teala garđıyıbdır, biz dahi garđarız, bell, bilsün” demiş idi[Yoloğlu, 1999].

Türk destan ve efsanelerinde kız evlda sahip olmak, diğer bazı kavimlerde olduğu gibi bir felâket ve şerefsizlik değildir. Bazı destanlarda erkek çocuğun doğumunda daha çok sevinildiği, daha çok erkek ocuk istenildiği izlenirse de, genellikle kız-erkek ayrımı söz konusu değildir. Karakalpak, Kazak-Kırgız, Başkurt, Sibirya, Tobol ve Baraba Türkleri'nin destanları “ora Batır” destanında Norik Bey'in karısı “deveden buğra, yilkıdan aygır, sığırdan öküz, koyundan ko keserek, Tanrı'dan bir evlât isteyelim” demektedir. Görüldüğü gibi, destanda sadece evlttan bahsedilmekte, kız-erkek ayrımı

yapılmamaktadır. Ancak bunun aksi de varittir. Dede Korkut Oğuznameleri'nde, bir kız evlât babası olmak için, Oğuz Beyleri'nin duasına müracaat eden kimseler de vardır:

“Bay Bican Beg dahi yerinde durdu. Dedi: Begler! Benim dahi hakkıma bir dua eyleyin. Allahü Teâlâ bana da bir kız vere dedi. Oğuz Beyleri el kaldırdılar dua eylediler, “Allah sana bir kız vere” dediler.”[Kırbaç, 1999].

Evlât sahibi olmak Eski Türkler'de son derece önemli bir husustur. Hatta evlât sahibi olamayan kimseler bunu bir eksiklik sayar ayıp olarak nitelendirir, buna çareler, çözüm yolları ararlardı. “Munğluk Kız Zarlık Ul” adlı Kazak masalında da ilk karısından çocuğu olmadığı için ikinci bir eş alan ve bundan dolayı da ilk karısının ikinci eşine düşman olup, çocuklarına zarar verdiği bir padişahın hikâyesi anlatılır. Bu da evlât sevgisine farklı bir yaklaşım olarak nitelendirilebilir.

Annelik duygusunun en içli ve hakikatli görüldüğü yerlerden biri de “Başat'ın Tepegözü Öldürdüğü” hikâyedir[Ergin, 2002]. Hiçbir şey ile doymayan Tepegöz'e hergün iki adam ile beş yüz koyun vermeye karar veren Oğuz halkından bir yaşlı kadının ikinci oğlunun da Tepegöz için istenmesi onu bir hayli üzmüştür. Ne yapacağını bilemeyen yaşlı kadıncağızın evladını kurtarmak uğruna çabası Türklerdeki annelik duygusunun fedakarlığının en güzel örneklerinden biridir. Yaşlı kadın umut beklediği Basat'a şöyle der:

Avucuna sığmayan karcalı oğlu
İri teke boynuzundan katı yaylı
İç Oğuzda Dış Oğuzda adı belli
Aruz oğlu hanım Basat bana medet

Basat kadının ne istediğini sorunca yaşlı kadın şöyle der:

“Yalancı dünya yüzünde bir er ortaya çıktı, otlağında Oğuz elini kondurmadı, kara çelik öz kılıçlar kılını kesmedi, kargı mızrak oynatanlar saplayamadı, kayın oku atanlar kâr etmedi, alplar başı Kazan'a bir darbe vurdu, kardeşi Kara Göne elinde perişan oldu, ak sakallı, baban Aruz'a kan kusturdu, meydan üzerinde kardeşin Kıyan Selçûk ödü patladı, can verdi, kudretli Oğuz Beylerinin de kimisini perişan edip kimisini şehit

eyledi, yedi defa Oğuz'u yerinden sürdü, haraç dedi kesti, günde iki adam beş yüz koyun istedi. Yünlü Koca ile Yapağılı Koca'yı ona hizmetkâr verdiler, dört oğlu olan birini verdi, üçü olan birini verdi, ikisi olan birini verdi, iki oğlancığım var idi, birini verdim biri kaldı, döndü sıra tekrar bana geldi, onu da istiyorlar, hanım bana medet dedi. Basat'ın karanlıklı gözleri yaşla doldu. Bir esir vererek kadına oğlunu kurtarmasını istedi. Beylerden izin alan Basat Tepegöz'ü öldürdü. Böylece Oğuz Halkı da rahat bir nefes almış oldu[Birgül, 1999].

Burada dikkatimizi çeken annenin oğlu uğruna üzüntüsü, çırpınışları ve onu kurtarmak uğruna yaptığı herşey, yakarışlar evlat sevgisinin, yüce annelik duygularının en güzel ve etkileyici örneklerinden biridir. Çocuğu dünyaya getiren ve ona canından belki de daha yakın olan annenin evlâdına karşı ilgisi ve sevgisi son derece büyük ve güçlüdür. "Ağlayan Nar Gülen Ayva" masalında erkek çocuk doğuramadığı için padişah olan kocası tarafından bebeği öldürülecek padişah hanımının dramını okurken bir an için onun yaşadığı acıları biz yaşar gibi oluruz. Evlâdına öldürülmemesi için acılar ve çileler çeken anne bizlere evlat sevgisinin ve Türkler'deki annelik duygularının en yücelerinden birini göstermiş olur.

Diğer bir annelik fedakarlığını ve özverisini de Dede Korkut Hikâyelerinin birinde görürüz. Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Esir Olduğu hikâyesinde[Ergin, 2002] bu konu ile ilgili bir olaya rastlarız. Babası Kazan Bey'e yardım etmek amacı ile savaşırken kâfirlere esir düşen Uruz Bey'in annesinin dramı anneliğin, anne olmanın inceliğini dile getirir. Kâfir ile savaştan gelen Kazan'ın yanında oğlunu göremeyen Burla Hatun'un yüreği bir anda korkunç bir acı ile sarsıldı, kara süzme gözleri yaş ile doldu. Ve Kazan Han'a bu olaydan dolayı ne kadar üzgün olduğunu oğlu gelmediği sürece yüzünün gülmeyeceğini belirtti.

Burla Hatun'un şu söyledikleri son derece etkileyicidir[Ergin, 2002]:

"Kalkıp yerimden doğrulayım diyordum
Yelesi kara cins atıma bineyim diyordum
Kudretli Oğuz içine gireyim diyordum

Elâ gözlü gelin alayım diyordum
Kara yerde ak otağlar dikeyim diyordum
Yürüyüp oğulu ulu gelin odasına geçireyim diyordum.
Murat ile maksuda erdireyim diyordum
Murada erdirmedin beni
Kara başımın bedduası tutsun Kazan seni
Bir beyim görünmüyor bağrım yanıyor
Neyledin söyle bana
Söylemez olursan yana yakıla beddua ederim Kazan sana” dedi.

Bu sözlerin üzerine çok etkilenen Kazan Han hemen gidip oğlunu kâfirin elinden, eziyetten kurtarır. Yaralanan Kazan Bey’in peşinden hem hanımı, hem de pek çok Oğuz Bey’i yetiştirdi ve ona yardım ederek mutlu sona eriştiler. Oğuz Kağan ile annesi arasındaki şu olay anne-evlat ilişkisine farklı bir boyut getirir. Oğuz Han diğer Türk destanlarında olduğu gibi doğar doğmaz, bir olgunluk ve erginlik gösteriyordu. Annesi, henüz daha Müslüman olmamıştı. Annesine karşı, bu kırgınlığın sebebi de, bundan başka bir şey olmamalıydı. Nitekim az sonra Oğuz Han annesi ile konuşmağa başlar ve ona şöyle der:

Ey benim güzel annem, öğüdümü alırsan!
Yüce Tanrı’ya tapıp, eğer hakkı tanırırsan!
O zaman memen alır, ak sütünü emerim!
Bana lâyük olursan, adına anne derim!

Oğuz-Kağan’ın annesi, henüz daha üç günlük beşikte yatan çocuğunun, böyle konuşup söyleşmeye başladığını görünce, ona kalpten bağlanır ve Tanrı’ya inandığını oğluna söyler[Çandarlıoğlu, 1977].

Aile ilişkilerinin en net ve en açık şekilde görüldüğü masallarımızda da annelik duygusu en çarpıcı şekilde işlenmiştir. Evlât sevgisine verilecek bir diğer örnek de yine bir anne ile kızı arasında yaşanır. “Ana Karıyla Tilki” masalında (Bkz. Ek 1: r) sadece iki tane keçisi olan bir annenin kızının evine giderken bunlardan topladığı yağı evlâdına

götürmesi konu edilir. Her ne kadar fakir de olsa bir annenin kızını bu derece düşünmesi ilgi çekici ve dikkate değerdir.

Bu çalışmamızda temel aldığımız “Bacı Bacı Can Bacı” adlı masalımızda da bir annenin özverisini, çocuklarına karşı olan sevgisini algılamamak mümkün değildir. Eşinin ilk evliliğinden olan çocuklarını evde istemeyen bir üvey ana hem eşinin başının etini yer hem de çocuklara yapmadığını bırakmazmış. Üvey annenin bu tutumlarından bıkan çocuklar ölmüş olan annelerinin mezarının başına sık sık gidip başlarındaki bu derdi anlatır anlatır ağlarırmış. Bir gün çocukları yok etmek için bir fırın yaktıran üvey ananın düşüncesini öğrenen çocuklar soluğu yine annelerinin mezarında almışlar. Mezardan gelen bir ses onlara: bir fırça, bir tarak ve bir sabun alıp kaçmalarını öğütler. Peşlerinden yakalamak için gelenlere önce tarağı, sonra fırçayı, sonra da sabunu atmalarını öğütler. Bu sözü tutan çocukların hayatı kurtulur. Ölmüş olan, artık dış dünya ile hiçbir ilgisi kalmamış olan bir annenin bile evlatlarına bu kadar düşkün olması, hayatlarının kurtulması için onlara yol göstermesi Türklerdeki annelik kavramının, evlat sevgisinin büyüklüğünün ve kutsallığının bir kanıtıdır.

4.9. Eski Türklerde Anne Sevgisi

Dünyadaki en büyük, en kutsal ve en yüce sevgilerin başında anne sevgisi gelmektedir. Gerek hayvanlarda, gerekse insanlarda anne sevgisi yüksek derecede mevcuttur. Genç, yaşlı zengin fakir her kim olursa olsun hayatının her döneminde anne şefkatine ve anne sevgisine muhtaçtır. Bu sevgisinin en kuvvetlisini, en yücesini Türk masallarında, Türk destanlarında Türk ruhunun, ahlakının ve maneviyâtının kendini gösterdiği tüm eserlerde görebiliriz.

“Bacı Bacı Can Bacı” masalında da çok duygulandırıcı ve gerçekçi bir anne sevgisi ve ihtiyacı ile karşı karşıya kalırız. Üvey annelerinin elinde eziyet çeken ve sürdürdükleri hayattan memnun olmayan iki kardeşin ölmüş annelerinin mezarına gidip ondan nasıl yardım diledikleri bu anne sevgisinin şefkatinin ve ihtiyacının en güzel kanıtı; örneğidir. Çocuklarının zor durumda olduğunu gören anne mezardan bile tavsiyeler edip

çocuklarının hayatını kurtarmıştır. Çocukların annelerinden yardım almak için mezarına gitmeleri olumlu sonuç vermiş, ölmüş bir annenin dahi evlatlarına faydası dokunmuştur.

Anne sevgisinin, anneye duyulan ihtiyacın en güzel örneğini Dede Korkut Hikâyeleri'ndeki "Dirse Han Oğlu Boğaç Han" Destanı'nda[Ergin, 2002] görmekteyiz. Namertlerin sözlerine kanarak oğlu Boğaç Han'ı öldürmeye kalkan, fakat yaralayan Dirse Han'ın hanımı oğlunun bu halini görünce kahrolur. Oğluna karşı derin annelik duyguları besleyen Dirse Han'ın hatunun oğlunun bu hali karşısında hissettikleri annelik duygularının en güzel örneğidir. Oğlunun bu içler acısı hali karşısında pek çok şey söyleyen anneye oğlu da gözlerini açıp şunları söylemiştir[Ergin, 2002]:

"Beri gel ak sütünü emdiğim kadınım anam

Ak pürçekli izzetli canım ana

Akanlardan sularına beddua etme

Kazılık Dağı'nın günahı yoktur

Bitenlerden otlarına beddua etme

Kazılık Dağı'nın suçu yoktur

Koşan geyiklerine beddua etme

Kazılık Dağı'nın günahı yoktur

Arslan ile kaplanına beddua etme

Kazılık Dağı'nın suçu yoktur

Beddua edersen babama et

Bu suç bu günah babamdandır."

Bu sözleri ile annesini o halinde bile yatıştırmaya çalışan Boğaç Han ile annesi arasında son derece duygusal ve anlam yüklü konuşmalar geçmiştir. Tüm bu sözlerden ve tavırlardan anne sevgisinin önemini, her kim olursa olsun anneye duyulan ihtiyacın, vazgeçilmezliğini kolaylıkla kavrayabiliriz. Gerçek bir annenin, anne sıcaklığının şefkatinin yeri ve değeri Türk destanlarında, hikâyelerinde ve masallarında pek çok kez işlenmiştir, anlatılmıştır. Bu konuya sık sık değinilirken "üveylik", "üvey anne" kavramlarından da sık sık bahsedilmiştir. Üvey annenin hiçbir zaman üvey çocuklarına gerçek bir annenin verdiği sıcaklığı, şefkati ve sevgiyi gösteremeyeceği özellikle Türk

masallarında işlenmiştir. Türk masallarındaki veya diğer yaratımlardaki üvey anneler kötü ruhlu, eziyetperver, üvey çocuklarına acı ve ızdırıp çektirip onları babalarından ve evlerinden uzaklaştırmayı isteyen kimselerdir.

“Bacı Bacı Can Bacı” masalındaki üvey annenin yaptıkları, üveylik kavramının tam bir göstergesidir. Üvey annenin babaya çocukları atıp, satmasını yani evden uzaklaştırmasını söylemesi bu konuda ona baskı yapması son derece düşündürücüdür. Bir başka gerçekçi üveylik kavramının izlerini de “Nardaniye Hanım” adlı masalımızda görmekteyiz. Bu masalın konusu da kısaca şöyledir: Bir adamın on iki on üç yaşlarında bir kızı varmış. Bu kızın annesi ölmüş. Babası da evlenmek istiyormuş. Kız da babasına hocasını uygun görüyormuş. Hoca da kıza babasının kendisini almasını ve ona çok iyi bakacağını söylemiş. Sonunda kızın babası, hoca kadın ile evlenmiş. Fakat zamanla kadın kızı kıskanmaya başlar. Bir bayram günü kıza gezmesi için izin verirler. Kadın, kız kırlarda koşup oynarken ona tuzlu poğaçaya getirir. Kız bunu yedikten sonra susar ve kötü kalpli üvey annenin getirdiği ve içinde yılan olan suyu içer. Günden güne kızın karnı şişmeye başlar. Babası kızının hamile olduğuna kanaat getirir. Halbuki suyun içindeki yılan kızın karnındadır. Bir gün bu duruma artık katlanamayan baba kızını bir dağın başında bırakır ve gider. Bütün bu olanların üvey annesinin tuzağı olduğunu anlayan kız çaresizlik içinde dereden abdest alırken ağzından yılanlar dökülür. Daha sonra Kırk Haramiler’in evine sığınır. Çünkü sığınacak en yakındaki yer orasıdır. Bütün olan biteni onlara anlatır. Haramiler ona acıyıp ona kardeş gibi bakarlar. Fakat kızın ölmediğini öğrenen kötü kalpli üvey anne kocasının da iyi niyetinden yararlanarak koluna zehirli kirazların olduğu bir sepet takar. Sonunda kızı bulur. Üvey anneden kiraz alan kız bu kirazları önce kuşlara verir. Kirazları yiyen kuşların öldüğünü gören kız çok üzülür. Fakat yeni aydan kızın ölmediğini öğrenen üvey anne çok sinirlenir. Zehirli sakızları alır ve kızın evinin önüne gelir. Fakat sakızı alan kız hemen oracıkta yere seriliverir. Kız kardeşlerinin ölümüne çok üzülen Kırk Haramiler kızı bir tabutun içine koyarlar. Bir gün bir padişahın oğlu kızı görür ve aşık olur. Tabutu alır ve eve götürür. Bu duruma çok üzülen oğlanın lalası kızın kursağına parmağını sokunca bir sakız çıkarır. O anda kız canlanır. Kızın dirilmesine çok sevinen şehzade onunla hemen evlenir. Ama o sıralarda kızın babası da pişmanlık ve üzüntü içinde kıvranırmış. Durumu gelip şehzadeye anlatır. Ve analığı şehzadenin önüne getirip tüm bu işlerin

sorumlusu olarak gösterir. Üvey ana yaptığı tüm bu kötülüklerin cezasını çeker. Böylece herkes de rahat ve mutlu bir hayat yaşamaya başlamış.

Her iki masalda da görüldüğü gibi üveylık bilhassa “üvey anne” kavramı aile içi ilişkilerin seyri, çocukların hayatı üzerinde çok etkili olmuştur. Her iki masaldaki üvey anne tiplerinden çıkardığımız bir sonuç vardır. Üvey anne üvey çocuklarını öz çocukları kadar sevip, sahiplenemez. Bu durumda da gerçek bir annenin, sevgisinin, şefkatinin, korumacılığının ve Türklerdeki anne-evlat ilişkilerinin güzelliğinin, yakınlığının, yüceliğinin önemi ortaya çıkmış oluyor.

4.10. Eski Türklerde Baba-Evlat İlişkileri

Anne sevgisi Türklerde ne kadar yüce, ne kadar erişilmez ve ne kadar kutsal ise baba sevgisi, babaya duyulan saygı, gösterilen hürmet de o kadar büyüktür. Türk kültüründe baba sevgisi, saygısı çok önemli bir yer tutar. Gerek kız gerekse erkek çocuklar hiçbir konuda babalarının önüne geçmezler, ona karşı en ufak bir saygısızlık etmezler. Dede Korkut Hikâyelerinde baba-oğul ilişkileri çok sık olarak görülür.

Kazılık Koca adlı kişinin veziri olduğu Han Bayındır'a akın etme isteğinde bulununca bir kaleye kapatıldı. Kazılık Koca o kalede on altı yıl esir olarak kaldı. Bir gün rüyasında dayısından babasının Düzmürd Kalesi'nde esir olduğunu öğrenen oğlu Yigenek bunu çevresindekilere anlattı. Böylece hep birlikte kaleye babası Kazılık Kocayı kurtarmaya gittiler. Zorlu bir mücadeleden sonra 24 sancak beyi Tekûr'ün elinde perişan oldu. Allah'a kendisine yardım etmesi için yalvaran Yigenek babasının uğruna düşmanla savaştı ve onları yendi. Babası ile kucaklaştı. İkisi de birbiri ile hasret giderdi. Tanrıya çok şükür ettiler [Ergin, 2002].

Diğer bir baba uğruna yapılan fedakarlığa “Begil Oğlu Emre'nin Hikâyesi'nde” rastlamaktayız[Ergin, 2002]. Babasının düşmanlar tarafından esir alınmak istediğini öğrenen Begil'in kâfirler ile savaşa girer. Oğluna çaresizlik içinde, zor durumda olduğunu bildiren Begil'e oğlu da şunları demiştir[Ergin, 2002]:

Baba ne söylüyorsun ne diyorsun
Bağrım ile yüreğimi ne dağlıyorsun
Kalkıp yerimden doğrulmam yok
Yelesi kara cins atıma binmem yok
Arku Beli Ala Dağı avlayarak aşmam yok
Ak alınlı Bayındırın divanına varmam yok
Kazan kimdir benim onun elini öpmem yok
Altındaki al aygırı bana ver
Kan terletip koşturayım senin için
Yapısı sağlam demir giyimini bana ver
Yen yakalar diktireyim senin için
Kara çelik öz kılıcını bana ver
Birdenbire başlar keseyim senin için
Kargı dalı mızrağımı bana ver
Göğsünden er mızraklıyayım senin için
Ak tüylü delici okunu bana ver
Erden ere geçireyim senin için
Elâ gözlü üç yüz yiğidini bana ver arkadaşlığa
Muhammed dini yoluna savaşayım senin için.

Çok zorlu bir savaşın ardından oğlan babasını kâfirin elinden kurtarıp evine getirmiştir. Hikâyede de görüldüğü gibi Türk evlatlarında mücadelelerin sonunda belki de ölüm olduğunu bilseler bile babaları uğrunda savaşmaktan çekinmemişlerdir.

“Kazan Bey Oğlu Uruz Bey’in Esir Olduğu Destan” da[Ergin, 2002] da Uruz, yanlış yerde ayağına bağ olduğu için babasına yardım için geri döner. Fakat kâfirlere esir olur. Uruz’un annesinin bu duruma çok üzülmemesinin üzerine Kazan Bey oğlunu bulmaya gider. Uruz’u ararken onun kâfirlere esir olduğunu görür. Çok çetin mücadeleler sonucunda oğlu Uruz’u düşmanın elinden kurtarır. Bu hikâyede göze çarpan önemli bir nokta da hem babanın oğula fedakârlığı, hem de oğulun babaya karşı olan fedakarlığıdır. Yani iyilikler ve fedakarlıklar bu hikâyede tek taraflı değil karşılıklıdır.

“Salur Kazan’ın Evinin Yağmalandığı Destan” da [Ergin, 2002] oğulun babaya olan düşkünlüğünü onun uğrunda canını bile fedâ etmeye hazır olduğunu bildiren bir hikâyedir. Bu hikâyede de babasının bir kâfir kalesinde esir olduğunu öğrenen Uruz annesinden de izin alarak babasını askerleri ile birlikte kurtarmaya gider. Babasını önce tanımasa bile daha sonra tanır ve elini öperek ona bulunduğu zindandan kurtarır. Babasını kurtarıırken düşmanı da alt eder. Bu hikâyede Uruz’un babasını kurtarmak için uğraşması, çaba sarfetmesi ne kadar güzel ve ince bir davranışsa, baba-oğulun birbirlerini manevi bir güç ile tanınması da son derece ilginç ve düşündürücüdür.

“Basat’ın Tepegöz’ü Öldürdüğü Destan” [Ergin, 2002] Basat ile babası arasında karşılıklı sevgi ve alakadan ileri gelen duygusal anlar yaşanmıştır. Tepegöz ile savaşmak istediğini beyan eden Basat’a babası yüreğindeki babalık duygularının verdiği hislerle şöyle demiştir:

Kara Ejderha oldu Tepegöz
Gökyüzünde çevirdim yenedim Basat
Kara kaplan oldu Tepegöz
Kara kara dağlardan çevirdim yenedim Basat
Kükremiş aslan oldu Tepegöz
Kalın sazlarda çevirdim yenedim Basat
Er olsan bey olsan da bre
Ben Kazan gibi olmayasın Basat dedi.
Ak sakallı babanı ağlatma
Ak pürçekli ananı sızlatma

Basat ise babasına şöyle dedi: Elbette varırım. Bunun üzerine Kazan şöyle der: Sen bilirsin. Babası ağladı ve şöyle dedi: Oğul ocağımı sahihsiz koyma, kerem eyle, varma dedi. Basat şöyle dedi: Yok ak sakallı aziz baba varırım dedi, dinlemedi[Ergin, 2002]. Baba-oğul arasındaki bu endişeye, korkuya dayanan konuşma, son derece ilgi çekici olmakla birlikte aile fertlerinin birbirlerinin hayatlarına ne kadar çok değer verdiklerinin de bir göstergesidir. Bu göstergenin bir başka örneği de Köroğlu Destanında vardır. Köroğlu Destanın özeti şöyledir: Bolu beyi, güvendiği seyislerinden biri olan Yusuf’a:

“Çok hünerli ve değerli bir at bul.” emrini verir. Seyis Yusuf, uzun süre Bolu beyinin isteğine uygun bir at arar. Büyüdüklerinde istenen niteliklere sahip olacağına inandığı iki tay bulur ve bunları satın alır. Bolu beyi bu zayıf tayları görünce çok kızar ve seyis Yusuf’un gözlerine mil çekilmesini emreder. Gözleri kör edilen ve işinden kovulan Yusuf, sıska taylarla birlikte evine döner. Oğlu Ruşen Ali’ye verdiği talimatlarla tayları büyütür. Babası kör olduğu için Köroğlu takma adıyla anılan Ruşen Ali, babasının isteğine göre atları yetiştirir. Taylardan biri olağanüstü bir at haline gelir ve Kırat adı verilir. Kırat da destan kahramanı Köroğlu kadar ünlenir. Seyis Yusuf, Bolu beyinden intikam almak için gözlerini açacak ve onu güçlü kılacak üç sihirli köpüğü içmek üzere oğlu ile birlikte pınara gider. Ancak, Köroğlu babasına getirmesi gereken bu köpükleri kendisi içer, yiğitlik, şairlik ve sonsuz güç kazanır. Babası kaderine rıza gösterir ancak oğluna mutlaka intikamını almasını söyler. Köroğlu Çamlıbel’e yerleşir, çevresine yiğitler toplar ve babasının intikamını alır. Hayatını yoksul ve çaresizlere yardım ederek geçirir. Halk inancına göre silâh icat edilince mertlik bozuldu demiş kırklara karışmıştır[Öztürk, 2000].

Köroğlu Destanı da tıpkı diğer Türk destanları gibi Türk edebiyatında çok özel ve önemli bir yere sahiptir. Toplumsal konulara, sosyal aksaklıklara değinildiği kadar Köroğlu Destanında aile içi ilişkilere, aile bireylerinin birbirine olan düşkünlüğüne, sevgisine de değinilir. Bolu Beyi’nin Seyis Yusuf’a, halka ve Köroğlu’na yaptığı eziyetler Köroğlu Destanı’nda çok dikkat çeken noktalardır. Bolu Beyi’nin adaletsizliği, halka karşı yaptığı kötülükler destanın adeta belkemiği ve çıkış noktası niteliğindedir. Köroğlu, halkla yönetici sınıf farklılaşmasını doğuran feodal ilişkilerin belirginleştiği, zulmün, haksızlığın kol gezdiği, toplumsal kargaşalığın egemen olduğu bir dönemde, sözlü gelenekten de yararlanarak onun kişiliğinde eşitliği, adaleti sağlayan, ezilenlerden yana destansı bir kahraman yaratmıştır. Köroğlu bu toplumsal yönü ile çok fazla ön plana çıksa da baba-oğul arasındaki güçlü ilişki, sevgi ve saygıda son derece dikkat çekici noktalardan biridir.

Bolu Beyi tarafından gözlerine mil çekilerek kör edilen Seyis Yusuf beraberinde getirdiği sıska tayları oğlu Ruşen Ali (Köroğlu)’ye verdiği talimatlar ile büyütür. Yusuf oğlu ile birlikte yaşamaya devam eder. Baba-oğulun birbirine karşı duyduğu sevgi,

saygı ve güven çok ayrı ve önemli bir yer tutar. Ruşen Ali atları yetiştirirken babasının talimatlarından uzaklaşmaz ve onun sözlerine uyar. Ruşen Ali'nin babasına karşı duyduğu sadâkât baba sevgisinin sadece Dede Korkut Hikâyelerinde, bazı destan ve masallarda değil Köroğlu Destanı gibi Türk tarihinin önemli bir parçasında da göze çarpmaktadır. Ruşen Ali babasının sözünden çıkmamasını içlerinde en az Köroğlu kadar ünlenecek "kırat" gibi bir atın da bulunduğu atlara sahip olmakla kazanmıştır. Çamlıbel'e yerleşip babasının intikamını almak istemesi de Köroğlu'nun babasına gösterdiği sevginin ve hürmetin bir göstergesidir. Seyis Yusuf'un da oğlundan kendisinin intikamını almasını istemesi de oğluna karşı duyduğu güven ve yakınlığın bir neticesidir.

Köroğlu da eninde sonunda çevresine topladığı yiğitlerle birlikte babasının intikamını almış, babasına verdiği sözü yerine getirmiştir. Böylece baba-oğul dayanışması ve güveni de bir neticeye varmıştır. Babanın oğula olan sevgisi oğulun da babaya karşı olan sevgisi diğer edebiyat türlerinde olduğu gibi Köroğlu Destanında da tüm açıklığı ve samimiyeti ile görülmektedir. Bunun yanında Ruşen Ali ve babası Seyis Yusuf'un da dürüstlük, mertlik, yiğitlik ve iyi niyetleri de örnek teşkil edecek meziyetler arasında sayılmalıdır.

Oğulun babaya olan düşkünlüğünü ele aldıktan sonra babanın da oğula olan düşkünlüğünü de işlemek gerekir. Türk kültüründe, Türk toplumsal yaşamında babalarda evlatlarına her zaman bağlı, korumacı bir kişilik sergilemişlerdir. Bu kişiliğin en açık şekilde görüldüğü hikâyelerden biri de "Kanglı Koca Oğlu Kan Turalı Destanıdır" [Ergin, 2002]. Dede Korkut Hikâyeleri'nin bu nadide halkalarından biri olan bu hikâyede babanın oğula karşı olan sevgisi, alâkası gözler önüne serilir.

Oğuz zamanında Kanglı Koca adlı bir gürbüz er vardı. Onun da Kan Turalı adında bir oğlu vardı. Ölmeden önce oğlunu evlendirmek isterdi. Fakat Kan Turalı evlendiği kızın bir yiğit olmasını ister. Kanglı Koca düşünür taşınır. Oğlunun bu isteğini yersiz bulsa da yine de bir şey yapamaz. Sonunda aklına Trabzon tekûrunun kızı gelir. Bu kızın çok kahraman bir kız olduğunu Kanglı Koca bilirdi. Aradan pek çok maceralar geçtikten sonra kıza kavuşan ve onunla evlenme muradına nail olan Kan Turalı anne ve babasının önünde kız ile kucaklaşarak onları da mutlu etmiştir. Bir baba olarak Kanglı Koca,

oğlunun bu mutluluğunu görünce ondan daha da mutlu olmuştur. Oğlunu evlendirmek en büyük isteği olan Kanglı Koca için bundan daha büyük bir mutluluk, sevinç olamazdı. Uşun Koca Oğlu Segrek Destanında da buna benzer bir hikâye söz konusudur. Egrek ile kardeşi Segreğin birlikte hareket edip kâfirlerin üzerine saldırması ve onları yenmeleri üzerine babalarının onları gördüğünde duyduğu sevinç bahsettiğimiz konuya örnek teşkil eder. Bu mücadeleler sonucunda babanın (Uşun Koca'nın) her iki evladını da karşısında görmesi bir baba için belki de dünyadaki en harika manzaradır. Evlâdının yanında mutlu ve huzurlu olması bir baba için çok sevindirici ve huzur verici bir olaydır.

Üç Turunçlar masalındaki (*Bkz. Ek 1: s*) babanın oğlunun daha iyi vakit geçirmesi için bir çeşme yaptırması her ne kadar hayati bir mesele olmasa da yine de babanın evladına karşı duyduğu ilgi, sevgi ve alâkânın bir göstergesidir. Yine aynı masaldaki babanın oğlunun Üç Turunçlar'ı bulmaya gitmesine karşı koyması ve onun canına bir zarar gelmesini önlemek istemesi Türklerdeki evlat sevgisinin ve aynı zamanda baba-evlat ilişkisinin bir kanıtıdır.

Türklerdeki evlat sevgisinin bir başka kanıtını da “Beyaz Gül” adlı masalda (*Bkz. Ek 1: ş*) görmekteyiz. Kızını çok seven hakanın kızını çok düşkün olması ve onu bir an olsun yanından ayırmak istememesi yine bu sevginin bir başka kanıtıdır.

Baba-oğul sevgisinin yoğun yaşandığı bu hikâyelerin yanında, babanın evlâdını sevmediği, korumadığı ve kaderine terk ettiği hikâyeler ve masallarda Türk edebiyatında çokça görülmektedir. Destanlarda baba-oğul sevgisi çok daha gerçekçi, fedakâr ve samimi iken masallardaki bazı babalar, ilk başlarda evlatlarına karşı ilgisiz iken daha sonraları bu hatalarının farkına varırlar fakat iş işten çoktan geçmiş olur.

Çalışmamızın çıkış noktası olan “Bacı Bacı Can Bacı” adlı masalımızın temelinde de bir babanın evlatlarına karşı duyarsızlığı ve sevgisizliği yatmaktadır. Ölen eşinin yerine başka bir kadınla evlenen baba, eşinin çocuklarına yaptıklarına göz yummuş, görmemiş ve hatta dikkat etmemiştir. Bunun sonucunda çocukların başına sırf üvey annenin kötülüğü, eziyetleri yüzünden olmadık işler gelmiş, hayat onları bambaşka diyarlara

sürtüklemiştir. Fakat masalın sonunda ne üvey anne hakkında ne de baba hakkında hiçbir söz söylenmemiştir, adları bile geçmez.

“Nardaniye Hanım” masalında da tıpkı buna benzer bir olay görülmektedir. Bir babanın ilgisizliğinin, düşüncesizliklerinin bir kız çocuğunun hayatını nasıl kötü yönde etkilediğini değiştirdiğini tüm gerçekliği görmekteyiz. Eşi ölen bir adamın kızının isteği üzerine evlendiği hocasının kızına yaptığı kötülüğü sezinleyemeyen baba kızını kendi elleri ile ateşe atmış, onun tüm hayatı ile olumsuz yönde oynamıştır. Kızın başına gelen onlarca olaydan sonra babanın pişman olup, kızın arayıp bulup, analığın da şehzadenin karşısında suçunu itiraf etmesi ile masal sona erer. Analığın yaptıklarının cezasını çekmesi, babanın ise pişmanlığını dile getirmesi herkesin suçunun bir gün ortaya çıkacağını belirten en güzel örneklerden biridir.

Türk masallarında göze çarpan diğer bir önemli nokta da babanın evlatlarına özellikle de oğullarına ölmeden önce vasiyette bulunmasıdır. Hayatta güvendiği ve sözünü tutacağından emin olduğu, kendisi öldükten sonra evin direği, reisi olacak olan oğullarına türlü maddi ve manevi nitelikte çeşitli vasiyetlerde bulunan babaların bu istekleri oğullar tarafından bazen yerine getirilse de bazen de yerine getirilmemiş ya da getirilememiştir. “Hızır ile Üç Kardeş” adlı masalda bu konu ile ilgili bir örneğe rastlamaktayız. Vaktiyle yaşamış olan çok fakir bir adam ölmeden önce üç oğluna bir vasiyette bulunmuştur. Oğullarından kendisi öldükten sonra bahçede bulunan üç kollu incir ağacının her kolunun bir oğluna verilmesini istemiştir. Her biri kendisine düşen daldaki incirleri toplayıp satabilecekti ve herkes böylece hakkına razı olacaktı. Babaları öldükten sonra oğullar, incir ağacını aralarında bölüşmüşler ve sonra da bir iş bulup çalışmaya karar vermişlerdir. Burada da babanın sözünü oğulların tuttuğunu ve onun bu isteğini yerine getirdiklerini görürüz.

“Ateşi Mercimek” adlı masalda da bir babanın oğullarına yaptığı bir vasiyeti görmekteyiz. Evvel zaman içinde üç oğlu üç de kızı olan bir adam ölürken oğullarına kızlarını her kim isterse vermelerini söyler. Büyük kızına zamanı gelince bir ayı talip olur. Büyük kardeş ve ortanca kardeş kız kardeşini ayıya vermek istemez fakat küçük kardeş babasının dileğini yerine getirmeleri gerektiğini söyler. Ortanca kıza bir kurt ve

küçük kardeşlerine bir kuş dünür olduğunda da küçük kardeş aynı şeyi yapar. Tüm kardeşlerini babasının vasiyetini tutarak isteyenlerine veren küçük kardeş böylece bir baba sözünü tutmuş olur.

Babanın evladına güvenmesi, onu hayattaki yegâne varlığı olarak görüp ona ölüm anında bile vasiyet etmesi bir kanıtını da “Keloğlan” masalında (Bkz. Ek 1: t) görmekteyiz. Ölüm döşeğinde ve son nefesini vermek üzere olan Keloğlan’ın babası oğlunu başucuna çağırarak ona Musa adlı kişi ile alış-veriş etmemesini söyler ve Keloğlan da babasının bu nasihatini tutar. Demek ki Türk aile yapısında babanın oğula oğulun da babaya güveni ve itimatı tamdır, son derece güçlüdür.

Türk aile yapısında her ne kadar kadının çok önemli ve etkili bir yeri olsa da evin temel direği her zaman için erkek olmuştur. Ailesini kanatları altına alarak onlara en iyi şekilde sahip çıkmak, bakmak bir Türk erkeğinin en büyük isteğidir. Ailenin kendisine Allah tarafından verilmiş kutsal bir emanet olduğunu düşünen evin reisine, direğine tüm aile bireylerinin inancı ve saygısı, güveni, sevgisi sonsuz olmuştur. Bu sebeple de onun sözlerine, isteklerine, vasiyetlerine her zaman saygılı olmuşlar bu istekleri tüm güçlüklerle rağmen yerine getirmeye çalışmışlardır. İşte bu iki masalda da babanın vasiyetlerini o öldükten sonra yerine getirmeye çalışan oğulların bu davranışlarının temelinde babaya karşı duyulan sevgi, inanç ve güven yatmaktadır.

Türk masallarında oğullarına, evlatlarına öldükten sonra vasiyette bulunan babalar olduğu gibi kızını isteyenlerin sayısının fazla olması karşısında çeşitli yöntemlere başvuran babalar da mevcuttur. “Ben Bir Yeşil Yaprak” idim adlı Türk masalında da kızı ile evlenmek isteyen kişilerin arasında kararsız kalan padişah kızının da isteği üzerine damat adaylarını bir eleme yaparak, onları küçük bir sınava tabi tutarak seçme yoluna gitmiştir. Masalarda sıkça karşımıza çıkan, padişahın kızına pek çok adayın talip olması ve kızını çok seven padişahın onu vermeye kıyamayıp ya da adaylar arasında seçim yapamayıp türlü yöntemlere başvurması “Ben Bir Yeşil Yaprak” idim masalında da karşımıza çıkar. Kızını çok seven ve onu erken vakitte kaybetmek istemeyen padişahın bu tutumu sadece ona özgü bir tavır değildir. Türk aile yapısında padişahın bu tavrından daha büyük tepkiler gösteren ve kızlarını evden göndermek

istemeyen, onları vermek istemeyen babalar da mevcuttur. Bunu da rahatlıkla babanın kız evladına karşı duyduğu sevgiye bağlayabiliriz. Kızının evlenip mutlu bir yuva kurup, bahtiyar olmasını istemekle beraber babalar, kız evlatlarını herkese lâıyk göremeyip onları ancak çok emin oldukları kişilerle evlenmelerini isterler.

Evlat sevgisi ve onu pek az kimseye lâıyk görmek bu konunun temel taşlarını teşkil eder. Baba ve kız evlat ilişkileri binlerce yıldan beri bu şekilde devam etmiştir ve bundan sonra da aynı duygusallık çerçevesi içinde devam edecektir.

4.11. Eski Türklerde Sevgili Kavramı ve Sevgili Uğruna Mücadele

Binlerce yıldan beri yazılan şiirlerin, şarkıların, ortaya çıkmış olan destanların, efsanelerin, masalların yapı taşını oluşturan aşk, sevgi ve tabii ki buna bağlı olarak gelişen sevgili kavramı hemen hemen pek çok sanat eserinin ana iskeletini oluşturur. Her ne kadar başka ve farklı konuların yer aldığı ve sanki onlardan ibaretmiş gibi görünen pek çok eseri de incelediğimizde temelinde, çıkış noktasında hep aşk ve hep sevgili kavramı vardır.

İnsanoğlunu bir ateş parçası gibi yakan ve bir anda içine alan aşk duygusu tabii ki insanı da sevgiliye kolay kolay kopmayacak, sağlam iplerle bağlamıştır. Her ne pahasına olursa olsun insanoğlu sevgiliye kavuşmak, onunla bir arada bulunmak ve içine düştüğü zor durumdan onu kurtarmak için var gücüyle savaşmıştır. İşte böylesine farklı, etkileyici ve adeta büyümlü bir duygunun sonucu olarak da sevgili ve ona duyulan aşk, sevgi, alaka ve onun uğruna mücadele Türk masallarında, halk hikâyelerinde, efsanelerinde, destanlarında sıkça işlenmiştir.

Çalışmamızın ana noktasını, çıkış yerini teşkil eden “Bacı Bacı Can Bacı” masalında da Bey oğlu sevdiği kızın uğruna canı pahasına olmasa da iki kez mücadele vermiştir. Ağacın tepesine çıkan kızı ağaçtan indirmek için çeşitli yollara başvurur Bey oğlu. Önce ona ağaçtan inmesi için yalvarır. Bunu kabul etmeyen kızın çıktığı kavak ağacını akşam kestirir fakat gündüz bakar ki kızın geyik kardeşi tarafından dümdüz edilmiştir. Bu durumun sonucunda şehzade günden güne zayıflar, erir biter. Bütün gün kavağın dibinde dolaşır dururmuş. Bey oğlunun kızın aşkından eriyip bitmesi ve onun

bulunduğu kavak ağacının altında sürekli dolaşması aşkın ne kadar büyük olduğunun ve sevgili için bir insanın neler yapabileceğini gösterir. En sonunda bu yollarla kızı ağaçtan indiremeyeceğini anlayan Bey oğlu bir yaşlı kadını bularak kavak ağacının dibinde ondan ekmek yapmasını ister. Yaşlı kadının ekmek yapmasından çok etkilenen ve ona yardım etmek isteyen kız aşağı inip yaşlı kadına yardım ister. Fakat yaşlı kadın kızı kendine iplerle bağlar. Böylece Bey oğlu da kızı alıp evine götürür. Bu uzun ve yorucu mücadelenin sonucunda Bey oğlu kızı alır. Bir sevgiliye ulaşmak için her zaman dağlar aşmak, ormanlar geçmek gerekemeyebilir. Bazen bu türlü mücadelelerle de insan sevdiği kişiye kavuşabilir.

Sevdiği kıza kavuşan Beyoğlu'nun mutluluğu fazla uzun sürmemiştir. Gerek masalarda, gerek öykülerde, gerek destanlarda ve tabii ki halk hikâyelerinde sevenler birbirinden çeşitli vesilelerle ayrılırlar. Buna sebep olan genellikle kötü ruhlu ve sevenleri ayırmaya çalışan kimselerdir. Fakat bu kişiler hiçbir zaman bu isteklerinde başarılı olamamışlardır.

Masalımızdaki sevenleri de kıskanıp, onların mutluluğunu çekemeyip onları ayırmaya çalışan kişiler mutlaka olmuştur. Bey oğlu ile kızın mutluluğunu çekemeyen Arap halayık kızı göle iter. Daha sonra da Bey oğlundan geyiğin etini ister. Fakat daha sonra da Bey oğlu kızın gölde balığın karnında olduğunu anlar. Geyiğin kız kardeşi ile konuşması onun bu düşüncesini de kanıtlamıştır. Eşini çok seven Bey oğlu göldeki tüm balıkların karnını yardırıp kızı arar. Bir balığın karnından eşi çıkınca rahat bir nefes alır. Böylece Bey oğlu uzun mücadeleler sonucunda sevdiği insana kavuşur. Fakat bu vuslatın sonucunda Arap halayığı da cezalandırmaktan çekinmez, geri kalmaz.

Sevgili uğrunda duygusal anlamda yapılan mücadeleler, sevgiliye kavuşmak için verilen çabaların yanında beğendiği kızı almak ve ona kavuşmak için akla gelmeyecek mücadelelere maruz kalan, türlü yollardan geçen delikanlılar da Türk masallarında sıkça yer alır. "Pekmezci Anne" adlı Türk masalında (Bkz. Ek 1: u) sevdiği kız uğruna pekmezci bir yaşlı kadın kılığına girerek ona hoş görünmeye çalışan ve sonunda da gönlünü almayı başaran bir şehzadenin öyküsü anlatılır. Sevdiği kız uğruna çeşitli

şeyler deneyen şehzadenin bu uğraşları sevgili uğruna yapılabilecek bir mücadelenin çok yalın bir örneğidir.

“Ben Bir Yeşil Yaprak İdim” adlı masalımızda sevdiği padişah kızını almak için kızın koyduğu sınava tabi olan delikanlı en sonunda sevdiği kızı alır. Ülkelerden birinin kızını beğenen Yemen Padişahı’nın oğlu, kızın tek bir nar tanesi yere düşürmeden yeme sınavını tamamlamak üzere bir taneyi yere düşürerek sınavı kaybetmiştir. Aslında gönlü delikanlıyı sevmiş fakat onun değnek yemesini de istemiş bunun ardından oğlan da bazı şartlarını söylemiş. Bu masalda bizim için önemli olan, erkeğin sevdiği kız uğruna girdiği sınav ve ayaklarına yediği değnektir. Bu girişimler ilk duyulduğunda belki son derece normal ve sıradan gelse bile aslında büyük bir fedakarlığın örneğidir. Aşkın aslında nelere kâdir olabileceği, bir insanın sevdiği kişi uğruna “Nardaniye Hanım” adlı masalımızda da sevdiği kız adına çok üzülen, mücadele eden onu uyuduğu derin uykudan uyandırıp ona kavuşan bir şehzade vardır. Kırk Haramiler’in yanında kalırken üvey annesi tarafından kıskanılıp zehirlenen bir genç kızı tabutun içinde olduğunu öğrenen şehzade tabutla birlikte kızı alıp odasında saklamayı kendi kendine söz vermiştir. Şehzade kıza günden güne aşık olur, bu sebepten dolayı da sararıp solmuştur. Fakat bir gün bir lalası olan ihtiyar adam, kızı iyi eder. Şehzade de sevincinden çılgına dönmüştür.

Sevdiği kız uğruna sararıp solan şehzadenin bireysel ve gizli, içten mücadelesi gerçekten çok etkileyicidir. Son derece duygusal bir şekilde gelişen şehzadenin aşkı sabrı sonucunda onu çok mutlu etmiştir. Yaşamayan, hareket etmeyen adeta ölü olan bir genç kıza dahi aşık olan şehzade, aşkın yerinin, zamanının ve içinde bulunulan durumun önemli olmadığını, her halükârda bir kimseye aşık olunabileceğini en güzel şekilde ispatlamıştır. Sevgili uğruna mücadelenin güzel bir örneğini de “Beyaz Gül” adlı masalda görmekteyiz. Masalda bir hakanın kızına aşık olan şehzadenin, sevdiği kız uğruna girdiği sıkıntılar ve başından geçenler anlatılır. Masalda hakanın kızına beyaz bir gül vererek onu kendisine aşık eden şehzade, eninde sonunda kızın babasını da razı ederek bu kız ile evlenir. “Ağlayan Nar ile Gülen Ayva” masalında aile içi otorite ve hakimiyete örnek bir olay vardır. Dokuz kızı olan bir sultanın onuncu çocuğunun erkek olmasını istemesi ile başlar masal. Eğer bu çocuk da kız olursa onu öldürteceğini söyler

sultan. Sultanın bu kararını hanımı büyük bir üzüntü ve endişe ile karşılar. Çünkü bir anne olarak çocuğunun öldürtülmesini istemez. Bu masalda ailedeki kararları babanın yani erkeğin verdiği görürüz. Eski Türkler’de aile içindeki kararda hanımın da payı olduğunu görürken islamiyet etkisindeki Türk aile yapısında artık erkeğin egemen olduğu görülmektedir. Bu masalda da böyle bir durum söz konusudur. “Pekmezci Anne” adlı Türk masalında sevdiği kız uğruna pekmezci bir yaşlı kadın kılığına girerek ona hoş görünmeye çalışan ve sonunda da gönlünü almayı başaran bir şehzadenin öyküsü anlatılır. Sevdiği kız uğruna çeşitli şeyler deneyen şehzadenin bu uğraşları sevgili uğruna yapılabilecek bir mücadelenin çok yalın bir örneğidir.

Dede Korkut Hikâyeleri’nin bazılarında da sevgiliye karşı sadakat, sevgi, ilgi, alâka son derece önemli bir yer tutar. Nişanlısı ve aynı zamanda sevdiği insan olan Beyrek’i esir olup gitmesinden sonra yıllarca bekleyen Banı Çiçek’in sadakati ve sevgisi takdire değer bir davranıştır. Banı Çiçek, nişanlısının ölüm haberi geldikten sonra bile kaderine razı olmuştur. Bir gün ansızın giden sevdiğinin yolunu yıllarca beklemek, ondan başka kimseye yâr olmak istememek ancak gönülden seven bir kimsenin yapacağı bir fedakarlıktır. Bu, görünürde sıradan bir bekleyiş, razı oluş ve davranış gibi görünse de aslında ancak seven bir gönülün yapabileceği bir gizli direniş ve içten içe bir mücadeledir.

Beyrek’in geri dönmesinin ardından Banı Çiçek’i denemesi ve onun da bu denemede başarılı olması yine sevgi adına ve onun yolunda yapılan bir mücadeledir. Bu davranışı ile Banı Çiçek, Beyrek’e karşı sadakatini, bağlılığını dile getirmiş ve aynı zamanda ispatlamıştır. Bu örnekten önceki örneklerde, erkeklerin fedakarlık yaptığı görülse de bazen bayanlar da sevdikleri erkek uğruna ellerinden geleni yapıp onun olmak için uğraşırlardı.

Kan Turalı hikâyesindeki [Ergin, 2002] Trabzon tekfurunun kızı olarak tanıtılan Selcen Hatun da son derece akıllı, evleneceği erkeği deneyerek seçen ve seçtikten sonra da ona karşı sadakatinden sevgisinden asla taviz vermeyen bir sevgili tipi olarak karşımıza çıkar. Selcen Hatun yeri geldiğinde sevgilisini yani evleneceği erkeği ailesine karşı bile savunan bir karakter olarak karşımıza çıkar. Gerek Banı Çiçek gerekse Selcen Hatun

Türk toplumundaki ideal sevgili tipinin en güzel örneğidir. Soylu oldukları kadar aynı zamanda sevdikleri erkeğe sadık ve onlarla aynı seviyede kişilerdir.

Dede Korkut Hikâyeleri'ndeki diğer bir fedakâr sevgili tipi olarak da “Bayburt Tekfuru'nun Kızı”dır. “Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek Destanı'nda [Ergin, 2002] tanıtılan ve soylu bir aileye mensup olan bu kız karakter, anlatmada Bamsı Beyrek'e aşık olup, aşkı uğruna düşmanına yardım eden (Bamsı Beyrek'e), hikâyenin sonunda çok açık olmamakla birlikte Beyrek ile evlenen bir karakterdir. Bu özelliği ile dışı dönük ve aktif bir karakter çizer[Birgül, 1999]. Bayburt Tekfuru'nun kızı da tıpkı Banı Çiçek ve Selcen Hatun gibi dürüst, içten ve açık yürekli davranarak düşmanı olan Bamsı Beyrek'e aşık olmuş ve aşık olduğu kişiye düşmanı olduğu halde yardım etmiştir. Aşkın, sevginin nelere kâdir olduğunu ve insana neler yaptırabileceğini bu hikâyede de açıkça görmekteyiz. Bayburt Tekfuru'nun kızı düşmanı olan Bamsı Beyrek'e yardım ederek aşkı uğruna en büyük fedakarlığı yapmış ve verdiği mücadele sonunda da Bamsı Beyrek'e kavuşmuştur.

Bir insan, hangi devirde, hangi yerde, hangi ortamda yaşarsa yaşasın aşk onu bulup o insana akla gelmedik şeyler yaptırabilir. Tüm verdiğimiz örneklerde de aşkın uğruna yapılabilecek fedakarlıkları, çabaları, mücadeleleri ve yürekte barındırılan ümidi görmüş olduk.

4.12 Eski Türklerde Kardeş Sevgisi

Bir ailenin bütünlük içinde yaşaması için tüm fertlerin birbirlerine son derece bağlı olmaları, birbirlerini sevmeleri ve korumaları gerekir. Bu sağlam bir aile için gerekli olduğu kadar, sağlam bir devletin ve toplumun da temelini teşkil eder.

Bu temelde anne-evlat, karı-koca, baba-evlat sevgisi var olduğu kadar kardeşlerin de birbirlerine karşı sevgisi ve muhabbeti de vardır. Aynı anne babadan dünyaya gelmiş kişiler olan “kardeşlerin” dünya üzerinde yaşadıkça en çok birbirini koruyan kimseler olmaları gerekmektedir. Aynı anne-babanın çocukları oldukları kadar, aynı anneden doğmaları, aynı evde, aynı aile terbiyesi ile büyümeleri onların birbirlerine sınımsız,

erimez, kopmaz bağlar ile bağlanmaları için yeterlidir. Birbirlerine kötülük etmek, birbirlerini çekememek şöyle dursun kardeşler her zaman için kollanmalı, kötülüklerden korumalı, çok sevmelidir. Bunun aksi bir durumda aile yapısı son derece sarsılır.

Son derece duygusal bir toplum olan Türk toplumunda da kardeşlik duygularına, kardeş sevgisine büyük önem verilmiştir. Bu önem toplumsal olarak görüldüğü gibi, halkın duygu ve düşüncelerinin bir yansıması olan yazılı ve sözlü edebiyat türlerinde de göze çarpar. Tüm bu eserlerde de kardeş sevgisinin ne kadar önemli olduğunu, kardeş dayanışmasına ne kadar çok ihtiyaç duyulduğunu görürüz. Çalışmamızın temelini teşkil eden, çıkış noktası olarak ele aldığımız “Bacı Bacı Can Bacı” masalındaki kardeş sevgisi, kardeş dayanışması çok etkileyici, duygulandırıcı ve ibret verici niteliktedir.

Üvey annenin gazabından kaçan iki kardeşten biri ağaca çıkınca diğeri de (geyik kardeş) o ağacı kesmek isteyen bey oğluna inat ağacı yalayarak hiç balta vurulmamış hale getirmiştir. Bir kardeş dayanışmasının örneği olan bu davranıştan önce kız kardeşin, erkek kardeşinin geyik izindeki suyu içmemesini söylese de kardeşi onun bu tavsiyesini dinlemez ve supu içip geyik olur. Kardeş sevgisinin bir örneğini de burada görmekteyiz. Fakat kardeş muhabbetinin en net örneğini geyik kardeşin ablasını kurtarmak için verdiği mücadeledir. Arap halayık tarafından suya itilen ve bir balık tarafından yutulan ablasının suda olduğunu balıklar ile konuşarak belirten geyik kardeş onun sudan ve balığın karnından kurtulmasını sağlamıştır. İki kardeşin birbirlerine söyledikleri şu sözler gerçekten çok etkileyicidir:

Bacı, bacı can bacı,

Kolunda mercan bacı.

Kırk bir bıçak bilendi.

Gırtlığıma dayandı.

Arap kızı etime aş veriyor,

Çıkıver kardeş, çıkıver.

sözlerini söyleyip ablasına yalvaran geyik kardeşin bu sözlerine karşılık kız kardeş de şunları söylemiştir:

Kardeş kardeş can kardeş

Alnı sakar ceylan kardeş
Altın nalın ayağında
Gümüş futa önümde,
Sultanım kucağında
Kendim balık karnında
Çıkamam kardeş çıkamam.

Tüm bu sözler kardeşliğin ne kadar önemli birbirini gerçekten seven kardeşlerin sevgi ve bağlılığının ne kadar yüce olduğunu gösterir.

“Yedi Kardeşler” adlı masalda da “Bacı Bacı Can Bacı” masalındaki kadar duygulu ve etkileyici olmasa da bir kardeşlik ögesi mevcuttur. Yedi erkek çocuğu olan bir anne, tekrar hamile kalmıştır. Fakat yedi erkek kardeş bu doğacak bebeğin erkek değil de kız olmasını istemişlerdir. Fakat ebe karı oğlanlara düşman imiş, bu sebepten onlara kız kardeşi olduğunu duyurmamıştır. Bunun üzerine oğlanlar başlarını alıp gitmişler. Her ne kadar duygusal bir ortamda geçen bir kardeşlik ögesi olmasa da kız kardeş özlemi masaldaki kahramanların kardeşlik olgusuna ne kadar düşkün olduklarının bu ögeye ne kadar değer verdiklerinin bir kanıtıdır. Fakat masalın asıl can alıcı noktası kız kardeşin, kendisini ve annesini bırakıp giden “Yedi Kardeşler”in yani ağabeylerini aramak üzere yola çıkmasıdır. Kendisini bırakıp gitmiş olmalarına rağmen ağabeylerinin peşine düşüp, bu yolda başına türlü şeyler gelmesine rağmen yine de amacından vazgeçmeyen kızın kardeşlerine düşkünlüğü kardeş sevgisi gerçekten çok etkileyicidir. Bununla da kalmayan kız kardeşlerinin evine girip yemeklerini pişirip onların işlerini de görmüştür. Türk masallarındaki kardeşlik kavramında kardeşin peşinden gitmek kadar ona faydası dokunacak işler yapmak ona çeşitli konularda yardımcı olmak da vardır. Bunlar da kardeşliğin önemli noktalarıdır. Dev karısının kız kardeşlerine zarar vermesinden korkan “Yedi Kardeşler”in endişesi kardeş sevgisinin diğer bir göstergesidir. Bu endişelerinin ardından eve geldiklerinde kız kardeşlerini ölü olduğunu görünce Yedi Kardeşler çok üzülmüşler ve şöyle demişlerdir: “Artık bacımız öldü, buralarda ne işimiz var?” Bu sözler ve kız kardeşlerinin tekrar dirilmesi diğer kardeşler için sonsuz bir mutluluk olmuştur.

Her iki masalda da görüldüğü gibi kardeşi sevmek yeterli değildir. Yeri geldiğinde ona zor anlarında yardımcı olmak, onun için gerçekten, içten duygularla endişelenebilmek, onu içinde bulunduğu zor durumlardan kurtarmak için gerektiğinde kendi canını bile tehlikeye atmak gerçek kardeşliktir.

Kardeş sevgisinin açıkça görüldüğü bir masal da “Gençlikte mi Kocalıkta mı” dır.(*Bkz. Ek 1: ü*) Çeşitli nedenlerden dolayı birbirini kaybetmiş hatta unutmuş olan iki kardeş, bir vesile ile karşılaşır ve kardeş olduklarını öğrenirler. İki kardeşin de birbirine büyük bir sevgi, özlem ve hasret ile sarılıp kucaklaşmaları kardeş sevgisinin ve büyüklüğünün bir göstergesidir. Türk masallarında son derece duygusal bir havada ve ona yaraşır bir dil ile aksettirilen kardeş ilişkilerinde buna benzer tesadüfi karşılaşmalar sıkça görülür.“Ateşi Mercimek” adlı masalda da kardeş sevgisi çok baskın ve belirgin olmamakla birlikte ön plana çıkmıştır. Bir adam ölürken çocuklarına kızlarını kim isterse verin diye vasiyet etmiş. Kızların en büyüğüne bir ayı dünür gelmiş. Fakat diğer kardeşler kız kardeşlerinin bir ayıya eş olarak gitmesini istememişler. Böylece babalarının vasiyetini de unutmuş ya da tutmamış oldular. Fakat babasının vasiyetine sıkı sıkıya bağlı olan küçük kardeş kız kardeşinin ayı ile evlenmesini istemiştir. Böylece kız kardeş bir ayı ile evlenmiştir. Daha sonra ortanca kardeşe bir kurt talip olmuştur. Diğer kardeşler yine kız kardeşlerinin bir kurt ile evlenmesini istememişler. Fakat küçük erkek kardeş babasının vasiyetini bu sefer de tutmuş ve kız kardeşini kurt ile evlendirmiştir. Aynı şey küçük kız kardeşleri için olmuş yine küçük kardeş bu kız kardeşini de kendisini ilk isteyen kuş ile evlendirmiştir. Buradan çıkaracağımız sonuç diğer ilk iki kardeşin kız kardeşlerini düşünerek onları ayı, kurt ve kuş gibi insan olmayan canlılara eş olarak vermek istememişlerdir. Çünkü kız kardeşlerinin ancak insan olan canlılarla mutlu olacağını, ancak onlarla güzel bir ömür süreceklerini ve evlilik gibi kutsal bir müessesenin sadece böyle kişilerle sürebileceğini bilirler. Onların bu davranışı, kız kardeşlerinin iyi kimselerle evlendirilip mutlu olmalarını istemeleri ancak kardeş sevgisini, bilincini içinde barındıran kişilerin yapacağı bir iştir. Kardeş, kardeşi için içinde her zaman ona karşı iyilik, merhamet dolu duygular beslemelidir. Ancak böylelikle birbirlerinin iyiliklerini istediklerini söyleyebiliriz.

Dede Korkut Hikâyeleri'nde de kardeşlik kavramına sıkça değinilmiştir. Uşun Koca Oğlu Segrek Destanı'nda[Ergin, 2002] bu konu ile ilgili birkaç nokta söz konusudur. Düşmanın eline esir düşen Egrek'in ailesi onun adına endişelenirken kardeşi Segrek daha fazla dayanamayıp kâfir ellerine onu kurtarmaya gitmiştir. Ana ve babası her ne kadar gitmesini fazla istemese de Seğrek kardeşinin o kâfirlerin elinde daha fazla kalmasına dayanamamış ve oraya gitmiştir. Kâfirlerin memleketine gitmesini istemesini istemeyen anasına şunları söylemiştir[Ergin, 2002].

Ana ağzın kurusun
Ana dilin çürüsün
Benim de kardeşim varmış kaygılanmasam olmaz
Kardeşsiz Oğuz'da dursam olsam
Ana hakkı Tanrı hakkı olmasaydı
Kara çelik öz kılıcımı çekeydim
Birdenbire güzel başını keseydim
Alca kanını yer yüzüne dökeydim
Ana zalim ana

Segrek kardeşini kurtarmak istemesine karşın annesinin bu vurdumduymaz tavrına onu oraya göndermek istememesine sinirlenmiş onun bu sözlerini gereksiz bulmuştur. Uşun Koca yine kendisini seven ve kardeşini kurtarmak adına kâfirlerin yanına gitmesini istemeyen babasına da şunları söylemiştir[Ergin, 2002]:

Üç yüz altmış altı alp ava binse
Kanlı geyik üzerine kavga kopsa
Kardeşli yiğitler kalkar kopar olur
Kardeşsiz zavallı yiğit ensesine yumruk dokunsa
Ağlayarak dört yanına bakar olur
Elâ gözden acı yaşını döker olur
Elâ gözlü oğlunuzu görünceye kadar
Bey baba hatun ana esen kalın

Egrek babasının da bu isteğini yersiz bulmuş ve dinlememiştir. Anne ve babası Egrek'i bu yolundan döndürmek için onu evlendirmeye kalkmışlardır. Fakat Egrek kardeşini bulmadan, onu kâfirin, düşmanın elinden kurtarmadan eşine elini dahi sürmemiştir. Bunun üzerine Egrek eşini de, ailesini de geride bırakarak kardeşi Segrek'i aramaya gider. Geceli gündüzlü yol gittikten sonra kardeşinin tutulduğu koruya geldi ve kardeşini kurtarmak için kâfirlerle savaştılar. Kardeş sevgisinin ve bağlılığının manevi yönü de destanda ilginç bir şekilde belirtilmiştir. Egrek'in Segrek'i öldürememesi ve kardeş olduklarını anlayıp birbirleri ile kucaklaşmaları, birbirlerini öpmeleri gerçekten çok duygulandırıcıdır.

Egrek'in kardeşi Segrek için söyledikleri gerçekten kardeş sevgisinin en güzel kanıtlarındandır[Ergin, 2002].

Ağzın için öleyim kardeş
Dilin için öleyim kardeş
Memleketini doğum yerim sorar olsam neresidir
Karanlık gece içinde yolu kaybetsem
Ümidin nedir
Büyük sancak tutan hanımız kim
Kavga ünü önden at tepen alpiniz kim
Yiğit senin baban kim
Alp erin erden adını saklaması alıp olur
Adın nedir yiğit?
Develerimi güdünce devecim misin
Kara koçumu güdünce at çoban mısın
Ağıllarımı güdünce çobanım mısın
Kulağında çınlayan nâibim misin
Beşikte koyup gittiğim kardeşçiğim misin
Yiğit söyle bana
Kara başım kurban olsun bugün sana
Segrek ise kardeşine şöyle dedi:
Karanlık gece içinde yolu kaybetsem ümidim Allah

Büyük sancak tutan hanımız Bayındır Han
Savaş günü önden at tepen alpımız Salur Kazan
Babamın adını sorarsan Uşun Koca
Benim adım sorar olsan Segrek
Kardeşim var imiş adı Egrek

diyerek Egrek adında bir kardeşi olduğunu ve onu kurtardığını da öğrenmiş olur. Birbirlerine kavuşan Egrek ile Segrek birlik olarak Segrek'i esir alan kâfirleri yendiler. Anne babalarına giderek onlarla da kucaklaştılar ve her ikisi de evlendiler, birbirlerine de sağdıç oldular.

Bir başka kardeş sevgisini de “Çamaşırcı Kız” adlı masalda (*Bkz. Ek 1: v*) görmekteyiz. Fakir bir çobanın kızı olan güzel bir kız babasının kazandığı para yetmediği için ötekinin berikinin çamaşırlarını yıkayarak kardeşlerinin karnını doyurma ve onların ihtiyaçları için gerekli parayı kazanma yoluna gider. “Çamaşırcı Kızın” bu davranışı, gayesi ve azmi içindeki kardeş sevgisinin, muhabbetinin ne kadar büyük, kutsal olduğunun kanıtıdır. “Bir Padişahın Üç Oğlu” adlı masalda (*Bkz. Ek 1: y*) da kardeş sevgisinin, kardeşlerin birbirine bağlılığının bir başka örneğini görürüz. Dağlara ava giden ağabeyinin geri gelmeyince onun peşine düşen ve başı kesilen ortanca kardeş de gelmeyince onun merakına düşüp yola çıkan küçük kardeşin hikâyeleri gerçek kardeş bağlılığının bir örneğini teşkil eder. Başlarına ne geleceğini bilmeyen kardeşler her şeyi göze alarak belki de ölmeyi bile düşünerek kardeşlerinin peşine düşerler.

Aynı babadan olup, aynı anneden dünyaya gelmek kardeşleri fiziksel olarak birbirine bağlasa bile bu fiziksel bağlılık sonucunda manevi bir bağlılık da getirir. İki ya da ikiden fazla kardeş arasında da bir başka kişiyle ya da kişilerle kurulması çok zor ya da hiç mümkün olmayan tılsımlı, manevi ve çok büyük bir bağ; çok büyük bir sevgi vardır. Merhamet, duyarlılık, fedakarlık, sevgi kardeşler arasında hiçbir zaman yok olmayacak duygulardır. Türk toplumundaki aile bağlarının kuvveti “kardeş ve kardeşlik” kavramına da yansımıştır. Buna bağlı olarak masalarda, efsanelerde, halk hikâyelerinde ve destanlarda da kardeş muhabbeti ve sevgisi, bağlılığı üzerinde son derece ısrarla durulmuştur.

SONUÇ

Türk Masallarında Aile Yapısı (“Bacı-Bacı Can Bacı” Masalı Esasında) adlı çalışmada Eski Türklerde kadına bakış, Eski Türklerde evlilik kavramı, karı-koca ilişkileri, aile içinde iş bölümü, karar alma, aile içi otorite ve hakimiyet, malın paylaşımı, annelik kavramı ve evlat sevgisi, anne sevgisi, baba-evlat ilişkileri, sevgili kavramı ve sevgili uğrunda mücadele ve kardeş sevgisi gibi konular ele alınmıştır.

Bu çalışma: Dede Korkut Hikâyeleri, Oğuz-Kağan Destanı, Köroğlu Destanı ve çeşitli Türk Masallarından faydalanılarak hazırlanmıştır ve aşağıdaki sonuçlara varılmıştır.

Eski Türklerde kadına bakış önemli bir yere sahiptir. Bir toplumun temel unsuru olan aile Eski Türklerde de önemli bir yere sahiptir. Kadın, aile gibi önemli bir sosyal birliğin temelini teşkil etmekteydi. Kadın, kocasının biricik yoldaşı çocuklarının annesi olarak çok yüce bir varlık olarak görülmekteydi. Yeri geldiğinde de Eski Türk kadını kimi zaman hakan, kimi zaman komutan, kimi zaman da türk ülkesi ve türk milleti için savaşan bir er olmuştur. Eski Türk toplumunda kadın erkeğinin tamamlayıcısı idi ve onsuz bir iş görülmezdi. Eski Türklerin bereket kaynağı olan kadın, herkesin önünde saygıyla eğildiği bir şeref abidesi olmuştur.

Eski Türklerde evlilik son derece gerekli ve önemlidir. Eski Türkler evi ve evlenmeyi kutsal kabul ederlerdi. Evlenmek sosyal bir görevdi, bekarlık ise ayıp sayılırdı. Altay türklerinde, Oğuz-Kağan Destanında ve Dede Korkut Hikâyelerinin pek çoğunda evlilik kavramı ve bunun önemine ilişkin noktalara sıkça rastgeliriz. Eski Türklerde tek eşle evlilik vardı. Yakut türklerindeki “Evlilik sönmez bir ateş yakmaktır” sözü evliliğe ilişkin güzel bir tanımdır. Sağlıklı bir toplum için evliliğin gerekliliğine inanan Eski Türkler güzel bir toplum düzeni meydana getirmişlerdir.

Eski Türklerde karı-koca ilişkileri günümüz insanlarına yol gösterecek niteliktedir. Sevgi saygı ve sadakat Eski Türklerde karı-koca ilişkilerinin temelini teşkil eder. Kadınlar eşlerine karşı son derece sadık ve vefalıdır. Eşlerine canlarını feda edecek kadar bağlıdırlar. Erkekler de eşlerinin bu bağlılıklarına karşılık olarak onları sever,

savunur ve yeri geldiğinde de onları kötülüklerden korumasını bilirler. Eski Türklerde eşler birbirlerine sevgi ve saygı ile sımsıkı bağlıdırlar.

Eski Türk ailesinde aile içinde bir işbölümü söz konusudur. Erkekler evin reisliğini üstlenirken, kadın da evin hanımı, çocuklarının annesi ve eşinin yegane destekçisidir. Aile içinde karar alma durumunda da evin erkeği kadar çocuklar ve kadınlar da söz sahibidir. Herhangi bir olay karşısında herkese eşit miktarda söz hakkı verilir ve onayları alınır. Aile içi otorite ve hakimiyet de tıpkı karar alma mekanizmasında olduğu gibi kadın ve erkek arasında bir eşitlik söz konusudur. Kadınlar en az eşleri kadar uyanık, akıllı, söz sahibi, yol gösterici ve yöneticilerdir. Aile içi mal paylaşımında da, kadın ve erkek arasında bir eşitlik vardır. Eski Türklerde kadının kocasının malı üzerinde hakkı vardır. Eski Türkler mal paylaşımında da eşitlik ve adaletten yanadırlar. Dede Korkut Hikâyelerinde buna dair örnekler pek çoktur.

Eski Türklerde annelik kavramı üzerinde çok durulmuştur. Eski Türk kadını çok iyi bir eş olduğu kadar çok iyi de bir annedir. Çeşitli destan ve masal incelemelerinde de Eski Türk kadını bir anne olarak çocuklarını koruyan, onların geleceğini düşünen, onların yaşamaları ve başarılı olmaları için çabalayan bir kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Eski Türklerde annelik evladı için sonsuz bir fedakarlık özveri ve sevgi gerektirecek kadar önemli bir yere sahiptir. Evlatlar da annelerine karşı kutsal bağlılık içerisindedir.

Eski Türklerde baba-evlat ilişkileri sağlam temeller üzerine oturtulmuştur. Gerek kız gerekse erkek çocuklar babalarının önüne geçmezler ve en ufak bir saygısızlık etmezlerdi. Evlatlar, babalarını içinde buldukları zor durumlardan kurtarmak için ellerinden geleni yaparlardı. Babalar da evlatlarının rahat ve huzurlu olup mutlu yaşamasını isterler, bunun için çaba sarf ederlerdi. Dede Korkut Hikâyelerinde bunlar sıkça işlenmiştir. Babanın evladına ölüm döşeğinde iken nasihatlerde bulunması evlada karşı güvenin bir kanıtıdır. Eski Türklerde baba, erkek evlada her yönden güvenir, kız evlada ise korumacılık duyguları ile yaklaşırdı.

İnsan hayatında geniş yer tutan aşk ve sevgili kavramlarına Eski Türklerde de önem verilirdi. Eski Türkler sevdikleri kişiye çok içten ve samimi duygularla bağlanırlardı.

Sevdiklerinden ayrı kaldıklarında ise onlara ulaşmak için çeşitli mücadeleler verirler, sıkıntılar çekerler ve aradaki engelleri aşip onlara kavuşmak isterlerdi. Onları ayıran genellikle hep kötü ruhlu ve kıskanç kişiler olmuştur. Fakat bu kişiler eninde sonunda kazdıkları kuyuya kendileri düşmüşlerdir.

Kardeş sevgisi, Eski Türklerde en çok üzerinde durulan konulardan biridir. Kardeşler birbirlerine çok bağlıdır ve içlerine düştükleri zor durumlardan birbirlerini kurtarmak için çabalarlar hatta onun canını kendi canı sayarak kendi hayatlarını bile birbiri uğruna tehlikeye atmaya hazırdırlar.

KAYNAKLAR

- ABDULLAH, Kemal.**, “Gizli Dede Korkut”, Ötüken Yayınevi, İstanbul-1997.
- ABDULLAYEV, B.**, “Çemenzeminli ve Folklor”, Bakü-1981.
- BİRGÜL, Alev Kahya., AYSU, Şimşek.**, “Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri”, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara-1999.
- BORATAV, Pertev Naili.**, “100 Soruda Türk Folkloru”, Gerçek Yayınevi, İstanbul-1999.
- BORATAV, Pertev Naili.**, “Folklor ve Edebiyat”, Yüksel Matbaası, İstanbul-1992.
- BORATAV, Pertev Naili.**, “100 Soruda Türk Halk Edebiyatı”, Yelken Matbaası, İstanbul-1969.
- CELASIN, Zehra.**, “Tarih Boyunca Kadın”, Ülkü Kitap Yurdu, İstanbul-1946.
- CEFERZADE, A.**, “Anamın Nağılları (Masalları)”, Bakü-1982.
- ÇANDARLIOĞLU, Gülçin.**, “Türk Destan Kahramanları”, İstanbul-1987.
- EFENDİYEYEV, P.**, “Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyatı”, Maarif, Bakü-1992.
- ELÇİN, Şükrü.**, “Halk Edebiyatına Giriş”, Akçağ Yayınevi, Ankara-1981.
- ERGİN, Muharrem.**, “Dede Korkut Kitabı”, Boğaziçi Yayınları, İstanbul-2002.
- I.Y.M., Sokolov.**, “Russkiy Folklor”, Moskova, Yapedgiz-1991.
- KAFESOĞLU, İbrahim.**, “Türk Milli Kültürü”, Boğaziçi Yayınları, İstanbul-1996.
- KARAALIOĞLU, Seyit Kemal.**, “Dede Korkut Hikâyeleri”, İnkılap Kitabevi, İstanbul-1994.
- KIRBAÇ, Selçuk.**, “Dedem Korkut, Şule Yayınları”, İstanbul-1999.
- NİRÜN, Nihat.**, “Sistematik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür”, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara-1994.
- ÖGEL, Bahattin.**, “Türk Kültür Tarihine Giriş”, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara-1991.
- ÖZTÜRK, Ali.**, “Çağlar İçinde Türk Destanları”, Alioğlu Yayınları, İstanbul-2000.
- SAKAOĞLU, Saim.**, “Masal Araştırmaları”, Akçağ Yayınları, Ankara-1999.

SAKAOĞLU, Saim., “Gümüşhane Masalları”, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara-1973.

SAKAOĞLU, Saim., “Kıbrıs Türk Masalları”, , Kültür Bakanlığı Yayınları: 544, Çocuk Kitapları Dizisi: 48., Ankara, 1966.

SAKAOĞLU, Saim., “Türkmen Halk Masalları”, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara-1991.

SEVİNÇ, Necdet., “Eski Türklerde Kadın ve Aile”, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul-1987.

SEYİDOĞLU, Bilge., “Erzurum Masalları”, Dergâh Yayınları, İstanbul-1999.

SEYİDOĞLU, Bilge., “Mitoloji Üzerine Araştırmalar”, Dergâh Yayınları, İstanbul-2002.

SEYİDOV, H., “Azerbaycan Nağılları (Masalları) Hakkında Tetkikler”, 1.Kitab, Bakü-1961.

SOKOLOV, Y.M., “Russkiy Folklor”, Moskova, Yapedgiz-1941.

TAN, Nail., “Folklor (Halk Bilimi) Genel Bilgiler”, İstanbul-2000.

TANER, Nuri., “Masal Araştırmaları”, Art-San Yayıncılık, İstanbul-1998.

TEHMASİB, M.H., “C. Cabbarlı ve Halk Yaratıcılığı”, Azerbaycan Dergisi, No:12, 1959.

TURAL, Sadık., “Tarihten Destana Akan Duyarlılık”, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara-2000.

GÜNAY, Umay., “Elazığ Masalları”, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları-1975.

GÜNAY, Umay., “Türk Masallarında Geleneksel ve Efsanevî Yaratıklar.” Hacettepe Üni. Edebiyat Fakültesi Dergisi, I,1:21-46., 1983.

VELİYEV, Vagif., “Azerbaycan Folkloru”, Maarif Neşriyatı, Bakü-1985.

VEZİR, Y.V., “Azerbaycan Nağıllarının Ahbal Ruhiyesi Eserleri”, Bakü-1977.

YOLOĞLU, Güllü., “Türklerin Aile Merasimleri”, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara-1999.

EKLER

EK 1: İncelenen Masallar

A. DEVLE GÜZEL KIZ

Pek çok yıllar önce bir dağın tepesinde, bir dev yaşıyordu. Bu dev bir gün kendine güzel bir köşk yapmağa karar verdi. Hemen kendi eliyle koskoca taşlar taşıdı. Günlerce çalıştı. Pek büyük bir köşk yaptı. Bu köşk o kadar yüksekti ki, dev bütün şehri kuşbakışı seyredebiliyordu. Köşkün iki kilometre ötesinde de çok güzel bir kızın konağı vardı. Kız pencerenin önünde otururken dev onu görüyordu. Nihayet dev kızıdan pek çok hoşlanmağa başladı. Hemen uşağını yanına çağırıldı.

- Al şu altınları, gümüşleri, hediyeleri, güzel kızın konağına git, bana onu iste! Dedi.

Uşak hediyeleri, paraları alıp köşkten çıktı. Fakat efendisinin dediğini yapmamağa karar verdi. Kendi kendine:

- Nasıl olsa bu kız koskoca bir devle evlenmez! Diye düşündü. Hediyeleri, paraları boş yere ona götürüleceğime kendim alırım. Sonra da köşke döner, kızın onunla evlenmek istemediğini söylerim.

Elindeki paralar çok ağırdı. Onları nerede saklayacaktı? Biraz daha yürüdükten sonra önüne bir orman çıktı. Oraya girdi. Altın ve gümüşleri bir yere saklaması lazımdı. Ağaçların arasında yürürken birdenbire karşısında bir adam gördü.

- Selam arkadaş! Dedi. Ormanda yolumu kaybettim. Sığıniacak bir yer arıyorum. Yabancı uşağa yaklaştı:

- Benim sizi ağırlayacak bir yerim var! Dedi., isterseniz buyrun, gidelim.

Uşak bu daveti memnulukla kabul etti. Mağara gibi karanlık bir yere girdiler. Yürüdüler. Mumla aydınlanan bir salona çıktılar.

Uşak, yabancı delikanlıya bu yalnız ormanlarda ne yaptığını sordu. O da güzel bir kızı sevdiğini, ona kavuşabilmek için buralarda dolaştığını, fakat parasız olduğu için hiçbir şey yapamadığını söyledi. Uşak kızın kim olduğunu hemen anladı.

- Delikanlı ben sana yardım ederim! Dedi. Ben zenginim, param var. Bu paraları bir yere gömmek istiyorum. Bana kolaylık gösterirsen onların dörtte birini sana veririm. İki beraber toprakları kazdılar. Altın ve gümüşlerin bir kısmını gömdüler. Uşak dedi ki:

- Benim bir devim var. O da bu güzel kızla evlenmek istiyor. Seni görürse öldürür. Ona göre davran!

Diğer taraftan dev, uşağının geri dönmediğini görünce kızın evine kendisi gitmeğe karar verdi. Köşkten çıktı. Konağın kapısına vardı. Kıza seslendi. Kız onu görünce ödü koptu. Dev şöyle dedi:

- Güzel kız ben seninle evlenmek istiyorum. Evlenmezsen hem seni öldürürüm, hem de bütün konağı yıkarım! Güzel kız bu sözleri duyunca tir tir titremeğe başladı. Ne yapsa bu devden kurtulamayacaktı. Biraz düşündü. Deve şöyle cevap verdi:

- Şimdi ben atıma binip kaçacağım. Beni tutabilirsen seninle evlenirim.

Dev kabul etti. Kız en hızlı koşan bir ata atladı. Koşturmağa başladı. Dev de arkasından yerleri titreterek koşuyordu. Koştular. Koştular. Kilometrelerce yol gittiler. Dev artık kıza yaklaşmak üzereydi. At yorulmuş, yavaşlamıştı. O sırada karşlarına bir orman çıktı. Kız atını ormanın içine sürdü.

Koca dev ağaçların içinde kolay yürüyemiyordu. Kız biraz daha gidince ağaçlar daha sıklaştı. Attan inmek zorunda kaldı. Arkadan dev ağaçları kökünden çıkarıp kendine yol açarak ilerliyordu. İşte tam o sırada karşısına bir delikanlı çıktı. Kız delikanlının kollarına atıldı.

- Aman beni kurtar, seninle evlenirim! Dedi. Delikanlı, devin uşağının anlaştığı adamdı. Hemen kızı alıp mağaraya kaçtı.

Koca dev kendine yol açınca mağaranın önüne çıktı. Fakat çok iri olduğundan içeri giremedi.

Güzel kızla delikanlı başka bir gizli yoldan mağaradan çıktılar. Devın uşağını da yanlarına aldılar. Çok uzak bir yerde evlenerek güzel ve rahat bir hayat sürdürdüler.

B. ÇENGİ DİLÂVER

Bir varmış bir yokmuş, evvel zaman içinde kalbur saman içinde üç iplikçi kız varmış, bunlar geceleri iplik yapar, gündüzleri satıp karınlarını doyururlarmış.

Bir gün padişah o gecelik hiçbir evde ışık yakılmamasını ilân etmiş. Geceleyin adamlarıyla devriyeye çıkmış. İplikçi kızlar da eğer gece çalışmazlarsa ertesi gün aç kalacaklarından korkarak pencerelerine halı germişler, lâmbalarını yakıp çalışmaya başlamışlar, kendi aralarında konuşurlarmış. Büyük kız demiş ki:

- Padişah beni sağ vezirine alsa, bütün saraya halı dokurum. Ortanca kız da demiş ki:

- Padişah beni sol vezirine alsa, bütün askerine çamaşır dikerim. Küçük kız demiş ki:

- Padişah beni kendisine alsa, bir oğlan bir kız doğururum. Birinin alnında ay, diğnerinin alnında da yıldız olur.

Bu sırada padişah da oradan geçiyormuş. Ufak bir ışık görünce, hemen pencereye yaklaşmış, bunların konuşmalarını duyunca, duvara bir işaret koymuş, sabahleyin bir araba göndermiş ve kızları saraya aldirmiş. Büyük kız sağ vezirine ortanca kız sol vezirine vermiş, küçük kız da kendisi almış. Kız gerçekten birinin alnında ay birinin de yıldız olan bir erkek bir de kız çocuk doğurmuş, kardeşleri bunu kiskanmışlar, bunların yerine iki köpek yavrusu koymuşlar. Çocukları da sandığa koyup, nehre atmışlar, sandık gide gide sahilde bulunan bir evin önündeki bir ağaç kütüğüne takılmış. Ev sahibi bunu görünce, sandığı almış. İcini açmış iki tane topaç gibi çocuk görünce; çok sevinmiş. Çocukların alınlarındaki ay ile yıldız bezle sarmış. Bu adama her gün bir tane hurma gelirmiş. Bu çocukları alınca, üç tane hurma gelmeye başlamış. Adam bunları böyle büyütmüş. İki de onsekiz yaşlarına gelmişler. Bunlar ağladıkları zaman inci, güldükleri zaman yüzlerinden altın dökülmüş. Halbuki bunlar ne inciye, ne de altını bilmiyorlarmış. Nihayet adam çok hastalanmış, iki çocuğu yanına çağırılmış.

- Evlâtlarım, ben artık ölüyorum, size saçımдан iki kıl vereceğim. Bir zorda kalırsanız bu kılları birbirine sürtün ben imdadınıza gelirim...

Demiş ve az sonra ölmüş: Çocukların bu ölümden fena halde canları sıkılmış ve yola çıkmışlar. Gitmişler, gitmişler dere tepe, düz gitmişler, bir ormanın kenarında oturup babamız öldü diye ağlamışlar. Hemen etrafları incilerle dolmuş. Biraz sonra da orada uyuyup kalmışlar. Oradan bir kervan geçiyormuş, kervanbaşı bunların görünce şaşırılmış. Ne yazık hangi aptal, bunları önüne pilavdan incileri doldurmuş, zavallılar açlıktan bayılmış diyerek develeri ağaçların altına götürmüş. Bu çocuklara bir tencere pilav pişirmiş. Bir testi de su yanlarına bırakmış. Tencerenin kapağını açıp yanlarına koymuş, suyu da eline döküp çocuğun başını ovacağım derken, su çocuğun başına dökülmüş. Çocuk birdenbire zıplayınca adam, korkmuş, pilavı bırakıp kaçmış. Çocuk, kardeşini de uyandırmış, pilavı güzelce yemişler. Karınları doyunca, bırakıp gitmişler. Kervancılar da incileri kapışmışlar.

Gel gelelim çocukların annesine: Padişah köpek yavrularını görünce, kadını sarayın önünde toprağa beline kadar gömdürmüş, gelen geçene de yüzüne tükürmesini emretmiş. Çocuklar gele gele şehre gelmişler. Bir fırının önünden geçerken mis gibi ekmek kokularını duymuşlar. İçeri girip bir ekmek almışlar. Hemen birer lokma koparıp yemişler. Çok hoşlarına gitmiş. Sıçraya sıçraya gülmeye başlamışlar. Hemen yere altınlar dökülmüş. Fırıncı bunları görünce:

- Benim evlâdım olur musunuz? Demiş. Onlar da kabul etmişler. Fırıncı bunları evine götürmüş. Bunlar güldükçe altın, ağladıkça inci dökülmüş. Nihayet bir oda altın, bir oda da inci dolmuş. Fırıncı büyük bir saray yaptırmış, çocukları içine yerleştirmiş.

Oğlan çocuk, sabahları işe gider akşamları eve gelirmiş, kıza da kapıyı kimseye açmamasını söylemiş. Çocukların teyzeleri bunları duyunca, bir cadı karıya para vermişler ve bunları ortadan kaldırdı demişler. Cadıkarı ertesi gün, çocukların sarayına gelmiş. Kız olmaz dediği halde, kocakarının yalvarması üzerine kapıyı açmış. Cadıkarı içeri girince:

- Burada yalnız mısın? demiş. Kız da:

- Hayır teyzeciğim bir ağabeyim var, onunla oturuyoruz, o da sabahları işe gidiyor, demiş. Cadıkarı:

- Ağabeyine söyle de Çengi Dilâverin ağacını getirsin... demiş. Kız sormuş:

- Çengi Dilâverin ağacı ne yapar?.. Cadı da:

- Bu ağacın her dalı ayrı, ayrı çalgılar çalar. Demiş. Cadıkarı biraz sonra gitmiş. Akşama ağabeyi gelince, olan biteni ağabeyine anlatmış: Ağabeyi de peki demiş, o gece hazırlanarak yola çıkmış. Gide gide bir dev karısına rastgelmiş, hemen devin memesini emmiş ve Çengi Dilâver ağacını sormuş. Dev:

- Ben bilmem. Benim halam bilir!.. Hem sen burada durma, kocam, çocukları gelirse seni öldürürler demiş. Çocuk:

- Bana halanı göster!.. Deyince, Dev:

- Kapa gözlerini, aç gözünü. Deyince, devin halasının evi önüne gelmiş. Çocuk bu deve de ağacı sormuş. Bu dev de bilmem diyerek, kendi halasının evi önüne bırakmış. Fakat bu dev pek büyükmüş, derhal memelerini emmiş Dev'e ağacı sormuş:

- Bunu benim en küçük topal oğlum bilir! Onlar seni yerler. Ben ona sorar, sana söylerim. Demiş. Çocuğa bir tokat vurmuş bir süpürge yapıp, kapının arkasına koymuş, biraz sonra dokuz oğlu gelmiş. Küçük oğlu biraz topal olduğundan biraz sonra gelmiş. Hepsini ona:

- İnsan eti kokuyor. Diye bağırılmışlar.

- Yok canım sizin dişlerinizin arasında kalmıştır. Demiş. Hepsi birden, odun almışlar, dişlerini karıştırmışlar. Devanası oğullarına:

- Size bir şey söyleyeceğim. Bugün bir çocuk geldi, benim memelerimi emdi. Bu sizin kardeşiniz olmaz mı? Yanınıza çıkarsa bir şey yapar mısınız?

Küçük oğlandan başka hepsi bir şey yapmayı demiş fakat küçük oğlanı da kandırmışlar. Devanası süpürgeye bir tokat vurmuş, çocuk meydana çıkmış. İlk önce küçüğün elini öpmüş, küçüğün bu hoşuna gitmiş. Oğlan buna ağacı sormuş. Bu da:

- Ben seni oraya götürürüm... demiş, ertesi gün dev çocuğu sırtına almış, bir yerde durmuş. Karşıdaki ağaçlığı göstermiş:

- İşte Çengi Dilâver orada. Demiş. Çocuk teşekkür etmiş, Dev:

- Bu ağaçların arasında bir saray vardır. Bu sarayın kapısında bir aslan, bir de koyun vardır. Koyunun önünde et, aslanın önünde ise ot vardır. Eti aslana, otu koyuna verirsin!.. Bir de kapıları vardır. Altısı açık, altısı kapalıdır. Açıkları kapar, kapalıları açarsın. Bir de iki çeşme vardır. Akarı kapar, akmayı açarsın. Önüne bir kuyu gelir, kuyunun önünde bir ağaç vardır. Bir çeğişte ağacı söküp arkana bakmadan kaçarsan kurtulursun, yapamazsan burada ölü kalırsın...

Çocuk saraya gitmiş, devin bütün dediklerini aynen yapmış ve kuyunun yanındaki ağacı bir çekmiş, söktünce arkasına bakmadan, kaçarken gök gürültüleri olmuş. Tut çeşme tut diye bir ses gelmiş. Çeşme demiş ki:

- "Beni yirmi yıldır hep akıttınızdı, diğeri de hiç akıtmadınızdı, biz tutmayız." Hiçbiri tutmamış. Çocuk da kaçmış. Sarayına gelmiş. Ağacı kardeşine vermiş. Fakat ağaç hiç çalğı çalmıyormuş.

Gelgelelim, teyzeleri çocuğun tekrar meydana çıktığını duyunca, yine cadıkariyi yollamışlar.. cadıkari saraya gelmiş. Kapıyı çalmış, kız kapıyı açmış. Cadıkari içeri girmiş. Derhal ağacı görmüş. Cadıkari:

- Oh kızım, Çengi Dilâveri getirsin bu ağaçtan ne çıkar!.. demiş.

Biraz oturmuş, cadıkari gitmiş, akşam çocuk gelince: Kız cadıkari'nin dediklerini ağabeysine anlatmış. Ağabeysi, yolları bildiği için, topal devin evine gitmiş. Topal deve, Çengi Dilâveri sormuş. Topal dev:

- Yine aynı şeyleri yaparsın.. yalnız kuyunun yanına gelince, Çengi Dilâver hu diye bağırırsın.. O da sana taşkesil hu!.. der. Yarı beline kadar taşkesilirsin. Bir kere daha bağırırsın, yine aynı şeyleri söyler, boğazına kadar taş olursun... Eğer kurtulursan... kuyuya inersin. Sağdaki kapıyı açarsın. Orada bir kıza rastgelirsin, bu kızın hemen üstüne atılıp saçlarını bileğine sarar sürükleye, sürükleye yukarı çıkarır, atına biner kaçarsın!.. demiş.

Çocuk peki diyerek, bu saraya gelmiş, dediklerini hepsini yapmış. Kapının başında Çengi Dilâver hu! diye bağırarak, beline kadar taş olmuş. Tekrar bağarmaya korkmuş, bağarmadığı için taş olacağını anladığından, babasının kendisine vermiş olduğu kollar aklına gelmiş, hemen cebinden kolları çıkarıp birbirine sürtmüş... Babası hemen karşısına dikilmiş, çocuğunu taş görünce, derhal taşlara bir tokat vurmuş, taşlar dökülmüş. Çocuk kurtulunca, kuyuya inmiş, sağ taraftaki kapıyı açmış, Çengi Dilâverin üzerine atılmış, saçlarını bileğine dolamış, sürükleye sürükleye dışarı çıkarmış, atına atlamış, her taraf bağırıyormuş. Fakat ne aslan, ne de koyun bu çocuğu tutmamış. Oğlan Çengi Dilâveri getirmiş. Çengi Dilâver, çocuklara annelerinin kim olduğunu söylemiş.. Padişah bunları duyunca, çocukları evine davet etmiş. Atlara binip saraya gitmişler. Çocuk kapıdan girmeden evvel, bir bardak su ile, bir makas istemiş. Annesinin yüzünü yıkamış, tırnaklarını kesmiş, içeri girmiş, o gece gülmüşler eğlenmişler, ertesi gece de çocuklar padişahı davet etmişler. O da gelmiş, yemekte bir tabağa bir inci koymuşlar. Padişah:

- Bu nedir?.. diye sormuş. Çengi Dilâver de demiş ki:

- Padişahım, insan köpek doğurur da, inci pilavı olmaz mı? Çocuklar da o sırada alınlarını açmışlar, padişah derhal durumu anlamış. Çocukların annesini topraktan çıkarmış. Çocukların teyzeleriyle cadıya da kırk satır mı, kırk katır mı istersiniz demiş, onlar da katır istemişler.

Bunları birer katırın kuyruğuna bağlamış, koşturmuş. Her biri parça parça olup cezasını çekmişler. Çengi Dilâverle çocuk evlenmiş, babası ile de annesi mutlu yaşamışlar.

C. KUŞLAR PADİŞAHI

Vakti zamanında bir padişahın bir oğlu varmış. Evlenmek zamanı gelince başka bir padişahın kızını buna gelin getirmişler. Düğünden sonra ikisi de bir odada yalnız kalınca, bunlara bir tepsi yemiş getirmişler. O tepside her cinsten yemiş varmış. Bu yemişlerin arasında bir siyah tabağa kara üzüm, sarı tabağa çekirdeksiz sarı üzüm koymuşlar. Bunları yerlerken, adam karısına demiş ki:

- Siyah tabaktaki kara üzüm mü güzel, sarı tabaktaki sarı üzüm mü güzel? Kız da:

- Siyah tabaktaki kara üzüm güzel. Demiş, adam da sarışınmış. Buna kızmış:

- Vay sen beni sevmiyorsun, onun için sarı üzümü beğenmiyorsun? Diyerek hemen aşağı inmiş, bir ağaçtan kırk deynek kesmiş, arap halayıklardan birinin derisini yılmış, kızın yüzüne fırlatıp atmış.

Deyneklerden birini de eline almış, kızı bayılıncaya kadar döverek odadan çıkıp gitmiş. Dışarıdakilere de içeri girilmemesini tembih etmiş. Akşam olmuş, yine gelmiş, tekrar bir arap halayığın derisini yüzmüş, deyneklerin birisini eline alarak kızı bayılıncaya kadar dövmüş. Bu böyle her gün devam ediyormuş. Artık kız, yemeden içmeden kesilmiş.. Her gün dayak ve işkence, ne yapsın başa gelen çekilir, kimselere bir şey söylemiyormuş. Kızcağızın yanına kimse de uğramazmış. Nihayet otuz dokuz gün olmuş.

O gün komşulardan biri, fakir bir kadına bir entarilik vermiş. Kadıncağız, bunu dertsiz birisine biçtirsem diye düşündürmüştü. Fakat herkesin bir derdi var. Kendi, kendine en dertsiz padişahın gelinidir, gideyim ona biçtireyim demiş ve saraydan içeri girmiş. Gelin hanımın odasına doğru yürümüş. Arkasından hizmetçiler, oraya girmek yasaktır. Şehzadenin emri vardır, demişler. Fakat kocakarı dinlememiş ve içeri girmiş... Gelin hanıma:

- Aman kızım, senden dertsiz kimse bulamadım. Şu entariyi biçiver, demiş. Sultan hanım da:

- Ah bu dünyada acep benden dertli kim var? Deyince, kocakarı:

- Bir sultanın ne derdi olabilir?

- Onu çeken bilir! Diyerek, başına gelenleri birer, birer yana yakıla dökmüş... İhtiyar kadın da ona:

- Aman kederlenecek ne var. Akşam yine seni dövmeğe geldiği vakit, ne güzelliğine kibirleniyorsun, kuşlar padişahı senden güzel deyiver...

Sultan hanım sevinmiş ve ihtiyar kadının entarisini biçmiş, ihtiyar kadın da evine dönmüş... Akşam olunca, şehzade değneğini eline almış, kızı vuracağı sırada kız:

- Güzelliğine ne kibirleniyorsun, kuşlar padişahı senden güzel!.. Demiş, Şehzade:

- Ya.. kuşlar padişahı benden güzel mi?.. Kız da:

- Evet!.. deyince:

- Ben gider onu bulurum... diyerek elindeki değneği fırlatmış bir çelik pabuç yaptırmış, bir eline de demir bir asa yaptırmış. Pabucu giymiş asayı da eline almış kıza:

- Ben kuşlar padişahını aramaya gidiyorum, demiş.

Gitmiş, gitmiş dere tepe düz gitmiş.. Oniki ay bir güz gitmiş. Arkasına bakmış, meğerse bir arpa boyu yer gitmiş.. Böylece gide gide saç ve sakalı birbirine karışmış.. demir pabuç delinmiş, demir asa eğilmiş, hâlâ kuşlar padişahını bulamamış.

Bir akşamüzeri, bir tepenin başında bir ışık görmüş. Bir de şuraya uğrayayım demiş. O tepeye varmış. Karşısına büyük bir saray çıkmış. Saraydan içeri girmiş. Hizmetçiler Tanrı misafiri diyerek, sarayın efendisinin odasına bu delikanlıyı götürmüşler:

- Ey delikanlı nereden geliyor, nereye gidiyorsun? Demiş, o da:

- Ben kuşlar padişahını arıyorum... deyince, bey:

- Kuşlar padişahını ne yapacaksın? Demiş. Delikanlı başına gelenleri anlatmış. O da dinlemiş, sonra:

- Oğlum, ben de sana başımdan geçeni anlatayım. Seninki dert midir? Delikanlı:

- Sizin derdiniz nedir?

- Ben bir padişahım. Başka bir padişahın kızıyla evlendim. Evlendiğimiz gece sabaha karşı, karım üşüdüm, üşüdüm diye diye bana sokulmaya başladı. Ben de sahiden üşüdü zannettim. Isıttım. Bu hal böyle her gece devam etmeye başladı. Şüphelendim. Bir gece uyur gibi yaptım. Fakat uyumadım. Karım kalktı, gitti. Ahırdaki atımı çekti, üstüne bindi. Ben de bir ata bindim. O önde, ben arkada atlarımızı sürmeğe başladı. Gittik, gittik önümüze bir deniz çıktı. Karım:

- Yol ver deniz, yol ver, ben yarime gidiyorum!..dedi. denizden bir yol açıldı, o geçti, ben de geçtim. Gittik, gittik önümüze koca bir dağ geldi. Karım:

- Yol ver dağlar, yol ver, ben yarime gidiyorum!.. dedi. Dağlar bize yol verdi. O geçti, ben de geçtim. Nihayet bir dağın başında bir kulübe, kulübenin önünde bir dudağı yer süpürüyor, bir dudağı gök süpürüyor, bir arap: - Aman sultanım, nerelerde kaldın? - diyerek karımı karşıladı. Karım da:

- Ancak uyutabildim!.. Dedi sarmaş dolaş oldular. İçeri girdiler ve yattılar. Nihayet sabaha karşı karım:

- Aman sabah oluyor!.. diyerek kalktı. Arap ile kucaklaştılar. Tekrar atına bindi, yola düzeldi. Ben hiddetlendim. Derhal kılıcımı çektim, arabın başını uçurdum. Kesik başı koltuğuma aldım atıma atladım. Var sürat'le atımı sürerek, karımdan önce saraya geldim. Arabın kellesini dolaba koydum. Ben de soyunup yatağa yattım. Biraz sonra karım geldi. Yine üşüdüm, üşüdüm, diye bana sokuldu: Ben de:

- Üşüyecek ne var. Kalk şu dolabı aç bak, derhal ısınırın! dedim.

Karım, dolabı açtı, sevgilisinin başını görünce, gözünden ayağından başlayarak, başına kadar taş kesildi. İnanmazsan, şu dolabı aç bak!.. dedi. Delikanlı dolabı açtı. Bir de ne görsün sahiden taş kesilmiş bir kadın, bir de yanında kesik bir arap başı duruyor. Şaşmış kalmış. İhtiyar:

- İşte dert diye buna derler. Senin karının hiç suçu yok. Doğru evine git! Karının eline ayağına kapan, af dile, benden de selam söyle, şu hediyeleri de ona götür. Demiş. Dolaptan bir telli pabuç, bir telli kuşak, bir de telli yemeni çıkarıp vermiş. Delikanlı:

- Tanrı senden razı olsun: diyerek, geldiği yoldan evine dönmüş. Karısının eline ve ayağına kapanmış, başına gelenleri anlatmış.

- İhtiyar padişahın sana selamları var. Şu hediyeleri de sana gönderdi, demiş.. Sultan hanım da, ayağına telli pabucu, beline telli kuşağı, başına da telli yemeniyi örtünce birdenbire bir kuş olmuş, pır diyerek pencereden uçup gitmiş. Kocası da arkasından bakakalmış... Pencereden bakmış. Bir de ne görsün. Yolun iki tarafına türlü, türlü kuşlar dizilmiş, ortalarında kuş olan karısı, uçuyor... Kuş olan bu kız, kocasının önce gittiği sarayın önüne gelir, saraydan içeri girer girmez, dünya güzeli bir kız olur. Haksız yere kocasından hakaret gören bu güzel kız, kocasına öğüt veren padişaha karı olur. Meğer bu adam, kuşlar padişahıymış... Kırk gün, kırk gece düğün yapmışlar. Yemişler, içmişler muratlarına ermişler, akılsız ve zalim koca da yaptıklarının cezasını böylece bulmuş... Günlerce inleyip ömrü ah ile geçmiş...

D. HIZIR İLE ÜÇ KARDEŞ

Vaktiyle çok fakir bir adam varmış. Bu adam üç oğluyla çok eski bir evde yaşarmış. Evlerinin bahçesinde de üç kollu bir incir ağacı varmış. Bir gün yaşlı adam hastalanmış. Öleceğini anlayan baba, oğullarını yanına çağırıp vasiyetini yapmış: “Oğullarım, ben öleceğim. Arkamdan evimiz için, incir ağacı için “kavga etmeyin. Ağacın her kolu birinizin olacak. Meyveleri ayrı ayrı toplarsınız, satarsınız. Herkes kârına razı olsun. Evde de güle güle oturun.”

Bir müddet sonra adam ölmüş. Oğullar babalarını mezarlığa götürüp gömmüşler. Daha sonra eve dönünce incir ağacını aralarında bölüşmüşler. Ağacın altında otururken düşünmeye başlamışlar:

“Yiyeceğimiz yok.”

“Sanatımız yok.”

“Tahsilimiz yok.”

“Nasıl geçineceğiz?”

“Ne iş yapacağız?”

Düşünüp taşınmışlar, sonunda iş bulup çalışmaya karar vermişler. Her gün iki kardeş çalışmaya gidecek, üçüncüsü ise inciri beklemek için evde kalacakmış.

Bir ustanın yanında iş bulmuşlar. İlk gün büyük kardeş nöbetçi kalmış, ortanca ile küçük kardeşler çalışmaya gitmişler. Bunlar çalışmakta olsunlar, büyük kardeş evde beklerden ihtiyar bir adam eve gelmiş. Beyaz sakallı ihtiyar soğuktan tir tir titriyormuş. Selâm verip oturmuş.

“Hoş geldin baba.”

“Ah evlât, karnım aç, ekmek yok, su yok; ne yapayım?”

Büyük kardeşin yanında bir dilim ekmeği varmış, yarısını bu ihtiyara vermiş. İhtiyar:

“Nasıl yiyeyim, katığım yok, yemeğim yok.”

“Babacığım, bende de yok. İşte maşrapa, biraz su koyup batır. Şu daldan da incir toplayayım, yersin.”

“Pekâlâ, ama öteki incirler daha güzel, niçin ondan vermiyorsun?”

“O kardeşimin hakkıdır.”

“Peki, ötekinden olsun.”

“O da küçük kardeşimin hakkıdır. Sadece şu kol benim hakkımdır. Bu koldan istediğin kadar vereyim.”

İhtiyar ister istemez razı olmuş, o koldaki incirlerden yemiş, sonra da şükredip oradan ayrılmış. Akşam olunca kardeşleri gelmiş. Ama onlara bu ihtiyardan hiç söz etmemiş.”

Üçüncü gün en küçük kardeş evde kalmış, ağabeyleri de çalışmaya gitmişler. Onlar çalışmakta olsunlar, aynı ihtiyar bir defa daha gelmiş. Yine selâm verip oturmuş.

“Hoş geldin baba.”

“Ah evlat, karnım aç, ekmek yok, su yok; ne yapayım?”

Küçük kardeşin de yanında bir dilim ekmeği varmış. Yarısını bu ihtiyara vermiş. İhtiyar:

“Nasıl yiyeyim evlât, katığım yok.”

“Babacığım bende de yok. Biraz su vereyim. Şu koldan da incir toplayıp ye.”

“Pekâlâ, ama öbür kollardaki incirler daha güzel. Niçin onlardan vermiyorsun?”

“Olmaz, onlar ağabeylerime aittir, onlardan habersiz veremem.”

İhtiyar da küçük kardeşin incirlerinden yemiş. Dua edip yola çıkacağı sırada geri dönmüş:

“Evlâdım siz madem üç kardeşsiniz, üçünüzü de bir arada görmek istiyorum.”

“Tabii baba, görebilirsiniz.”

“Ne zaman?”

“Yarın Pazar, hepimiz buradayız. Hem sana yemek de pişiririz. Buyur gel.”

“Pekâlâ oğlum.”

Pazar günü ihtiyar yine titreyerek gelmiş:

“Dondum, üşüyorum.”

Hemen ihtiyarın üzerine ceketlerini örtmüşler. Yere de bir torba sermişler, üzerine de bir sele koymuşlar. Selenin içinde de yemek varmış:

“Buyur baba, kısmet ne ise yiyelim.”

“Yanınızda başka yiyeceğiniz yok mu?”

“Var, işte incir...”

Üç koldan da incir toplayıp getirmişler. Neyse, hep birlikte yeyip içmişler, güllüp oynamışlar. İhtiyar çok memnun kalmış. Demiş ki:

“Beni dikkatle dinleyin. Ben, sizin her isteğinizi yerine getirmeye gücü yeten birisiyim. Allah bana böyle bir kuvvet vermiştir.”

“Peki baba sen kimsin? Nesen? Bize anlat.”

“Bunu söyleyemem. Büyüğünüz hanginiz?”

“Benim.”

“Dinle oğlum, şimdi sen bana her istediğini söyleyeceksin. Ben de sana dua edeceğim. Sizler de ‘amin’ diyeceksiniz.”

“Bir ovanın içinde üç kuyu olsun. Biri şarap, biri kanyak, biri de zivaniye (saf alkol) dolu olsun. Bir de küçük bir fiçı isterim, içi çeşitli yiyeceklerle dolu olsun. Kuyulardakiler de, fiçılardakiler de hiç bitmesin. Ben aldıkça çoğalsın.”

“Peki gelin benimle...”

İhtiyar üç kardeşi de alıp ovaya gitmiş, başlamış dua etmeye. Üç kardeş de ‘Amin’ diyorlarmış. Derken ovada üç kuyu açılmış. İçleri hep dolu, fiçı da ortaya çıkmış. Onun da içi dolu...

Büyük kardeş sevinmeye başlamış, ihtiyarın elini öpmüş. Onu orada bırakıp yola devam etmişler. İhtiyar ortancaya sormuş:

“Oğlum, sen ne istersin?”

“Açık yerde bir mandıra olsun. İçinde de yüzlerce baş hayvan bulunsun. Bir eş, bir oğul, bir kız çocuk, sadık hizmetkârlar, güzel de bir ev isterim.”

İhtiyar dua ederken iki kardeş de ‘amin’ demişler. Derken ortanca kardeşin de bütün istekleri yerine getirilmiş. O da çok sevinmiş, ihtiyarın elini öpmüş. Onu da orada bırakıp küçük kardeşle ihtiyar yola devam etmişler. İhtiyar son olarak küçük kardeşe sormuş:

“Oğlum ya sen ne istersin?”

“Dünyada eşi bulunmayan zengin bir adamın tek kızı benim olsun.”

“Peki, o kızı geçindirmek için bir şey istemez misin?”

“Zengin kızı olsun dedik ya!... Her şeyi ondan bulacağız. Malı, parası bize kâfi gelecek. Çocuklarımız geçinecek. Onların çocukları da...”

“Pekâlâ. Gel, ama biraz geç kaldın. Çünkü o kız sözlüdür, yarın nişanlanıyor... Nişanlısı genç, yakışıklı ve zengin bir çocuktur. Seni de nişana götürüyem. İkinizi orada imtihan edeyim. İnşallah imtihanı sen kazanır, kızı alırsın.”

Ertesi sabah ihtiyar ile küçük kardeş bir binanın önüne varmışlar. Birden bire gözleri kamaştıran bir aydınlık ortalığı kaplamış. Bu sırada da ihtiyar ile küçük kardeşin elbiseleri değişivermiş. Her ikisi de birer zengin kıyafetine bürünmüşler. Kapıyı çalmışlar.

“Nişana geldik.”

“Hoş geldiniz.”

Neyse, hoşbeşten sonra sıra nişana gelmiş. Bu sırada ihtiyar söze karışmış:

“Ey ahali, bir şey diyeceğim. Ben de bu kızı oğluma istiyorum. Madem ki sözlü, daha nişan yapılmadı, kim kazanırsa kızı ona verelim. Kız, imtihanı kazanan gencin hanımı olsun. Kabul mü?”

Oğlan tarafı asil bir aile olduğu için ‘hayır’ diyememiş:

“Kabul.”

İhtiyar, orta yerdeki masadan iki salkım üzüm almış. Birer birer delikanlılara vermiş:

“Bu üzümleri yiyeceksiniz. Geriye kalan saplarını birer çukur kazıp ekeceksiniz. Hanginizinki daha evvel büyür, ağaç olur, üzüm verirse kız onun hakkıdır.”

Delikanlılar üzümleri yemişler; sonra da saplarını ekmişler, arkasından sulamışlar. Aradan beş dakika geçtikten sonra küçük kardeşin sapı filizlenmiş. Biraz sonra da üzerinde tüzümler peyda olmuş. İhtiyar hazır bulunanlara dönmüş:

“Gördünüz, benim oğlum kazandı. Kız bunun hakkıdır.”

İhtiyar, üç kardeşin de istediklerini yerine getirdikten sonra oradan ayrılmış. Üç kardeş de rahat bir hayat sürmeye başlamışlar.

Aradan epey zaman geçmiş. İhtiyar bunları sınamak için kılık değiştirip yola çıkmaya karar vermiş. Evvelâ büyük oğlanın evine varmış. Hasta olduğunu, karnının ağrıdığını söylemiş. Bir bardak şarap içerse iyi geleceğini anlatmaya çalışmış. Ama oğlan bunu tanıyamamış:

“Git, pis ihtiyar; ne cehennemden geldin buraya.”

Zavallı ihtiyarı kovmuş. İhtiyar hemen bedduada bulunmuş. Büyük kardeşin nesi var, nesi yoksa hepsi kaybolmuş. Kuyular kapanmış, fiçı da yok olmuş. Zavallı kardeş eski günlerine dönmüş. Böylece kötülük yapmasının cezasını çekmiş.

Oradan ayrılan ihtiyar ortanca kardeşin yanına gelmiş. Çok acıktığını, hasta olduğunu, biraz süt verirse iyi olacağını söylemiş. Bu oğlan da gelen ihtiyarın kendilerine iyilik yapan ihtiyar olduğunu anlayamamış.

“Başka işim yok da seninle mi uğraşacağım, git buradan.”

Buradan da kovulan ihtiyar buna da bedduada bulunmuş. Bu da herşeyini kaybetmiş. Ne mandıra kalmış, ne de hayvan. Ortanca kardeş de eski günlerine dönmüş. İhtiyar, son olarak küçük kardeşe gelmiş.

“Hastayım, karnım da pek aç.”

Hemen bunu içeriye almışlar. Yedirip içirmişler, rahat bir yatağa yatırmışlar. Küçük oğlanın da üç yaşında bir oğlu varmış. İhtiyar adam, ana babaya demiş ki:

“Bu çocuğu benim için keseceksiniz. Parçalara ayırıp patatesin içinde fırın kebabı yapacaksınız. Ben de yiyeceğim. Hastalığım o zaman geçecek.”

Oğlan hanımının yüzüne bakmış:

“Ne dersin hanım, keselim mi?”

“İhtiyarı kırmayalım. Allah bize daha başka çocuklar da verir.”

İhtiyarın istediğini yapmışlar. Çocuğu kesip patatesin içinde fırın kebabı hazırlamışlar. Kebab fırında pişerken ihtiyar titremeye başlamış:

“Aman bağırsaklarım bozuldu.” diye altına da pisleyivermiş. Karı koca bunu bir güzel yıkayıp temizlemişler, yeni elbiseler giydirmişler, tekrar bir yatağa uzandırmışlar. Bu sırada fırından kebab kokuları gelmeye başlamış:

“Açın bakalım fırını, kebab olmuştur. Yiyelim artık.”

Fırını açmışlar ki içindeki oğulları altın bir sandalyede oturmaktadır. Kur’an-ı Kerim okumakta olan oğullarını ihtiyara göstermek istemişler. Ama ihtiyar yokmuş, kaybolmuş.

“Allah’ım, bu işte bir hikmet var. İhtiyarı görmeyi tekrar kısmet et diye dualar etmişler.”

Bu sırada şiddetli bir yağmur başlamış. İhtiyar başka bir kılıkta tekrar gelmiş. İçeri almışlar, yıkamışlar, temizlemişler. İhtiyar demiş ki:

“Durun, benim temiz elbiseye ihtiyacım yok. Şimdi bana yenileri gelir.” Karı kocanın şaşkınlığını gören ihtiyar devam etmiş:

“Ben Hızır’ım evlât; hayır duam sizinle olsun. Ölüncüye kadar yoksulluk görmeyin. Üç kardeşin içinde en hakikatlisi sen çıktın. Kardeşlerine beddua ettim, tekrar eski hallerine döndüler. İstersen git, gör. Yine incir ağacının altında bekliyorlar. Ama senin hakkına dokunamazlar. Artık günde biri işe gider, öbürü bekler. Onlar fukarayı kayıran cinsten değillermiş. O sebepten eski hallerine döndüler. Ancak sen muvaffak olabildin. Sonuna kadar rahatça yaşayın.”

Hızır böylece dua ettikten sonra yanlarından ayrılıp gitmiş. Bunlar da rahat bir hayat yaşamışlar. Ben daha bıraktım geldim.

E. BACI BACI CAN BACI

Bir varmış, bir yokmuş... Bir adamın bir kızıyla bir oğlu varmış. Bunların anneleri ölmüş. Babaları evlenmiş. Üvey ana çocukları kıskanır, onlara türlü eziyetler edermiş. “Bu çocuklardan bıktım. Bunları at, sat, ne yaparsan yap, evimden uzaklaştır”, diye adamın başının etini yermiş. Ama adamcağız, çocuklarına bir türlü kıyamazmış.

Çocuklar üvey analarının yaptıklarından kimseye bir şey diyemezler, her gün analarının mezarı başına gider, ağlarlarmış.

Bir gün üvey ana, çocuklardan kurtulmak için bir çare düşünmüş: Adamlarına bir fırın yaktırmış; iyice kızınca çocukları atacaklar... Oğlan bunu öğrenmiş, hemen gidip bacısına haber vermiş. İki kardeş doğru annelerinin mezarına gitmişler, başlarına gelecek olanları anlatıp ağlamaya başlamışlar. O zaman mezardan bir ses onlara: “Bir fırça, bir tarak, bir de sabun alın, kaçın... Sizi yakalamaya peşinizden gelenler olursa, önce tarağı atın; sonra fırçayı, en sonunda da sabunu atarsınız, bir şeycik yapamazlar”, demiş.

Çocuklar da annelerinin dediklerini yapmışlar; tarağı, fırçayı, sabunu alıp çıkmışlar, kaçmaya başlamışlar. Üvey ana onların kaçtığını öğrenmiş, arkalarından adamlar, askerler salmış. Çocuklar hem giderler, hem de dönüp dönüp arkalarına bakarlarmış. Adamların yaklaştığını görünce tarağı atarlar. Arkaları şitime gibi

diken olur. Askerler o dikenlikten geçinceye kadar çocuklar epey yol alırlar. Bir zaman daha yürürler, dönüp bakarlar ki adamlar yaklaşmış, bu sefer fırçayı, atarlar, arkalarında her yer yılan olur. Adamlar yılanlardan kurtulup geçinceye kadar gene bir hayli yol alırlar... En sonunda, gene askerlerin iyice yaklaştığını görünce sabunu atarlar: Artlarında bir koca umman peyda olur. Gelenler çocuklara yetişmek için kendilerini suya atarlar, kimi boğulur, kimi geri döner. Çocuklar da böylece kurtulurlar. Gene yollarına devam ederler. Nereye gideceklerini bilmeden yürürler. Artık yorgunluktan bitap bir hale gelmişler. Oğlan: “Ablacığım çok susadım,” diye ağlamaya başlar. Kız ona: “Biraz daha sabret, şimdi bir suya varırız,” diye gayret verir. Oralar geyiklerin dolacağı yerlermiş. Oğlan bir geyik izinde birikmiş su görür, içmek için eğilir. Kız: “Etme kardeşim, sonra geyik olursun,” diye yalvarırsa da öteki dinlemez, içer. İçer içmez de geyik olur. Koşar çayırarda otlamaya...

Artık kız da kardeşinin eğleştiği bu yerlerde kalır. Geyik kardeş gündüzleri gezer, geceleri ablasının yanına gelirmiş.

Bir gün bir pınar başına konarlar. Geyik otlamaya gitmiş, kız da suyun kenarındaki kavak ağacına çıkmış. O pınara da her şabah bir Bey oğlu at sulamaya gelirmiş. O gün de gelmiş, atını sulayacak. Ama at bir türlü içmez, ürker, huysuzlanırmış. Bey oğlu ne oluyor diye etrafına bakınır. Bir de başını kaldırır ki, ne görsün, kavak ağacının üstünde ayın on dördü gibi bir kız... At suya vuran şavkından ürkermiş meğer. Bey oğlu sorar: “İn misin, cin misin?” Kız da: “Ne inim, ne cinim. Senin gibi bir insanım,” der. Bey oğlu kızı ağaçtan indirmek için ne kadar yalvarır yakarırsa da razı edemez. Şehzadenin adamları gelir. Şehzade bunlara: “Şu kavağı kesin,” der. Kavak da kalınmış. Akşama dek keserler, biraz yer kalır. “Onu da sabah keseriz,” deyip giderler bunlar. Sabahleyin gelirler bakarlar ki kavak gene dümdüz olmuş. Meğerse gece Geyik kardeş kavağın kesilen yerini yalaya yalaya balta değmemiş hale koymuş... Bunlar gene uğraşırlar, kavağı keselim diye. Akşam olunca, az bir yer kalmış, bunu da sabah keseriz diye giderler. Sabahleyin gelip bakarlar, kavak gene dümdüz olmuş... Kavağı kesmenin imkanı yok. Kız da kavaktan inmiyor...

Artık şehzade şaşırır, yemez içmez, günden güne zayıflar. Boyuna kavağın dibinde dolaşır durmuş.

Bir gün oralarda dolaşırken bir kocakarıya rastlar. Kocakarı: “Evladım, ne derdin var da böyle dağlara düştün?” der. Oğlan da meseleyi anlatır. Kadın: “Ay oğul, ondan kolay ne var?” der. Hemen gider, elek, tekne götürür kavağın dibine. Un eler, bir hamur yoğurur, ekmek edecek. Ama, sacayağını ters kapar, sacı ters çevirir... Böyle böyle uğraşıp durur. Kız yukarıdan: “A nine, ne yapıyorsun? O öyle olmaz,” diye seslenir. Kocakarı da: “A kızım, ihtiyarlık, ne edeyim... Gelsen de yardım ediversen ya,” der. Kız iner. Güzelce bir ekmek pişirir. O işinde iken, kocakarı kızı kendine bağlar. Kız ekmeği bitirir, kavağa çıkacak, kocakarıya bağlı olduğundan bir türlü gidemez. Şehzade de bunu oradan aldığı gibi evine götürür. Geyik kardeş de beraberlerinde...

Artık, kırk gün kırk gece düğün dernek, Bey oğlu kızı alır, otururlar.

Bir zaman böyle geçer. Geyik de bahçede otlar, gezer, ablasıyla konuşur, eğlenirmiş... Kızın yakında bir çocuğu olacaktı... Bir gün arap halayığına: “Peştemalımı, nalınlarımı getir, suya gireceğim,” der. Sarayın ölü göl imiş. Kız gümüş tutasını sarınır, altın nalınlarını ayağına geçirir. Yıkanmaya suya girer. Yıkanırken, arap halayık onu suyun derin yerine kakalayır. (Bey oğlu da o sırada harbde imiş...) Kızın esvaplarını giyer, tacını başına koyar, sultan olur oturur. Bey oğlu gelir, bakar ki ak pak karısının yerinde kara kuru bir halayık eskisi... Şaşırır, kalır. “Neden böyle karardın?” der. Halayık: “Nasıl karamayayım?... Her gün kızgın günün altında yollarını bekledim,” diye cevap verir. Şehzade de inanır.

Gel zaman git zaman halayık gebe olur, aş yermeye başlar. Bir gün: “Pek canım çekiyor. Bu geyiğin etini yiyeceğim,” diye tutturur. Bey oğlu: “Nasıl olur, hanım? O senin kardeşin değil mi? Hiç kardeş eti yenir mi?” derse de söz anlatamaz. Nihayet geyiği kesecekler... Kırk bir bıçak biliyor kasaplar... Bu sırada geyik de gölün kıyısına gelir, ablasına seslenir: (Meğer ablasım, halayık suya yakınca bir balık yutmuş...)

“Bacı, bacı can bacı,

Kolunca mercan bacı.

Kırk bir bıçak bilendi.

Gırtlığıma dayandı.

Arap kızı etime aş yeriyor,

Çıkıver kardeş, çıkıver.”

Kız da balığın karnından cevap verir:

“Kardeş kardeş can kardeş

Alnı sakar ceylan kardeş.

Altın nalın ayağımda

Gümüş futa önümde,

Sultanım kucağımda

Kendim balık karnında

Çıkamam kardeş, çıkamam.”

Oralarda bulunanlar gelip Bey oğluna derler ki: “Bu geyik suda birisiyle konuşuyor. Gizlice dinleyin.” Bey oğlu merak eder. Kalkar, gelir göl kıyısına. Geyik de dönmüş dolanmış, gene gelmiş su başına. Bey oğlu kulak verir, Geyik:

“Bacı, bacı can bacı,
Kolunda mercan bacı.
Kırk bir bıçak bilendi.
Gırtlığıma dayandı.

Arap kızı etime aş yeriyor,
Çıkıver kardeş, çıkıver.” der. Suyun içinden bir ses cevap verir:

“Kardeş kardeş can kardeş
Alnı sakar ceylan kardeş.
Altın nalın ayağında
Gümüş futa önümde,
Sultanım kucağında
Kendim balık karnında
Çıkamam kardeş, çıkamam.”

Bey oğlu o zaman meseleyi anlar. Balıkçılara, ne kadar balık varsa gölün içinde hepsini tutun, diye emir verir. Sudaki bütün balıkları yakalarlar, en sonunda ağlardan bir kocaman balık çıkar. Karnını yararlar; kucağında şehzadesiyle hanım çıkar. Başından geçenleri bir bir Bey oğluna anlatır. O zaman Bey-oğlu arap kızına: “Kırk katır mı istersin, kırk satır mı?” diye sorar. O da: “Kırk satır düşman boynuna, kırk katır verin; biner anamın evine giderim,” der. Arap kızını kırk katırın kuyruğuna bağlarlar, her bir parçası bir dağın başında kalır. Onlar da muratlarına ererler.

F. FESLİĞENCİ KIZ

Bir varmış, bir yokmuş... Bir Bey oğlu varmış, her gün atına biner, bir bahçenin önünden geçermiş. Bahçenin içinde de bir güzel kız fesliğin sularmış. Bir gün gene Bey oğlu geçerken kızı görmüş. Atını durdurmuş.

Fesliğenci Kızı, Fesliğenci Kızı,
Gece gündüz fesliğin sularsın,
Fesliğenin yaprağı kaç?” demiş. Kız da cevap vermiş:

“Bey oğlu Beysin,
at böğründe gezersin,
dünyanın hükmünü sürersin,
gökteki yıldız kaç?”

Beyin oğlu kızın pervasızlığına içerlemiş ama, sesini de çıkarmamış; geçmiş gitmiş.

Artık âdet edinmiş, ordan her geçişinde kıza:

“Fesliğenci Kızı, Fesliğenci Kızı,
Gece gündüz fesliğin sularsın,
Fesliğenin yaprağı kaç?”

diye sorarmış; kız da hep aynı cevabı verirmiş.

Bir gün Bey oğlu der ki kendi kendine: “Bahçıvanlar ciğeri severler, şu kıza bir ciğer alayım, götüreyim...” Bir ciğer alır. Gene atına biner, bahçenin önüne gelince:

“Fesliğenci Kızı, Fesliğenci Kızı,
Gece gündüz fesliğin sularsın,
Fesliğenin yaprağı kaç?” der. Kız da:

“Bey oğlu Beysin,
at böğründe gezersin,
dünyanın hükmünü sürersin,
gökteki yıldız kaç?” diye cevap verir. Bey oğlu:
“Kız gel, der, bak sana ne aldım.”

Kız da yaklaşır, tam ciğeri alayım diye uzanırken Bey oğlu atın üzerinden eğilir, “şap” diye kızı öper. Fesliğenci kızı da, ciğerin sapından tutar Bey-oğlunun suratına çarpar. Bey oğlu: “Ha bir ciğere öpülen” der. Kız hazır cevap, lafın altında kalır mı? Karşılığını verir: “Ha bir ciğere çarpılan”. Bey oğlu, o zaman: “Kız, der, beni bir zaman göremeyeceksin. Lebbi'ye gidiyorum.”

Uğurlar olsun, beyim; güle güle git, güle güle gel.”

Fesliğenci Kızı da söyle Bey oğlunu günlünden geçiriyormuş, sevmeye başlamış... Hemen içeri koşar. Bir erkek esvabı giyinir, saçlarını toplar. Bir ata biner. Beyin oğlundan önce o Lebbi denilen yere varır. Bir

çadır kurar, oturur. Bey oğlunu uzaktan görünce, atını alır da eline, oralarda geziniyormuş gibi yapar. Bey oğlu da kızın çadırına yakın bir yerde attan iner, çadırını kurar... Kız hemen bir kahve pişirir. (Oğlan sonradan geldi ya, misafir sayılır, ona ikram etmek lazım...) Götürür kahveyi. Oturlar... Hoş beş, sohbetten sonra, o vakitler satranç oynarlarmış, geçerler satrancın başına... Beyin oğlu der ki: "Ben yenilirim, bir altın hamayılım var, onu vereyim sana." Kız da: "Ben yenilirim, bir güzel cariyem var, bir gece misafir vereyim sana." İlk oyunda Beyin oğlu yenilir, çıkarır altın hamayılı verir. İkincide kız yenilir.

Akşam olur. Kız gider çadırına, giyinir, kuşanır... Varar Bey oğlunun koynuna girer. Ne bilsin Bey oğlu satrançta yendiği delikanlının cariyesi sanıyor.

Sabah olmadan kız çıkar Bey oğlunun çadırından, çeker, gider, evine varır. Dokuz ay, on gün deyince bir oğlan doğurur. Aradan bir zaman geçer, oğlu üç dört aylık olmuş... Yaz mevsimi gelmiş... Beyin oğlu yine at üstünde hopur hopur, bahçenin önüne gelir:

Fesliğenci Kızı, Fesliğenci Kızı,

Gece gündüz fesliğen sularsın,

Fesliğenin yaprağı kaç?" diye lâf atar. Kız da:

"Bey oğlu Beysin,

at böğründe gezersin,

dünyanın hükmünü sürersin,

gökteki yıldız kaç?" Beyin oğlu: "Ha bir ciğere öpülen." der kız da:

"Ha bir ciğere çarpılan." diye cevap verir. Bey oğlu:

"Kız, der, beni bir zaman göremeyeceksin, Çin'ye gidiyorum."

"Uğurlar olsun, Beyim, güle güle git, güle güle gel."

Gene kız koşar, elbiselerini değiştirir; olur bir delikanlı. Bey oğlundan önce o Çini denen yere varır. Çadırın kurar. Beyin oğlunu, Lebbi'deki gibi karşılar. Gene otururlar, satranç oynarlar. Bu sefer de, gene ilk oyunda Bey oğlu yenilir, bir altın saati varmış onu verir. İkincide kız yenilir. Akşam olunca giyinir, kuşanır, güya cariyeye olur, Bey-oğlunun koynuna girer...

Sabah erken, Bey oğlundan habersiz, çeker gider kız... Dokuz ay sonra ikinci bir oğlan doğurur. Bahar mevsimi gelir. Bey oğlu da Çini'den dönmüş, varır bahçenin önüne:

Fesliğenci Kızı, Fesliğenci Kızı,

Gece gündüz fesliğen sularsın,

Fesliğenin yaprağı kaç?" diye seslenir. Kız da cevap verir:

"Bey oğlu Beysin,

at böğründe gezersin,

dünyanın hükmünü sürersin,

gökteki yıldız kaç?"

Bey-oğlu:

"Ha bir ciğere öpülen." der. Kız da:

"Ha bir ciğere çarpılan."

Bey-oğlu:

"Kız, der, beni bir zaman görmeyeceksin. Bu sefer Hindistan'a gidiyorum."

"Uğurlar olsun, Beyim; güle güle git, güle güle gel."

Hemen davranır, giyinir, kuşanır, delikanlı kıyafetinde, Beyoğlundan önce o Hindistan denilen yere gider. Gene Bey oğlunu karşılar...

"Ne güzel tesadüf, burada da buluştuk..." der.

Otururlar satranç oynamaya... Bey oğlu yenilince, bir ipekli poşusu varmış, onu verir. İkincide kız yenilir, akşam cariyesini Bey oğluna misafir yollayacak... Gece olunca giyinir, kuşanır, Bey oğlunun çadırına varır, koynuna girer.

Sabahleyin gene erkenden, Bey oğlu uyanmadan bırakır gider. Evine döner... Dokuz ay on gün deyince, bu sefer bir kızı olur...

Masallarda zaman çabuk geçermiş... Epey bir zaman sonra, artık kızın en büyük oğlu yedi yaşına, ikincisi altı yaşına, kız da beş yaşına girmiş... Bir gün yine Bey oğlu bahçenin önüne gelir, her zamanki gibi lâf atmaya:

Fesliğenci Kızı, Fesliğenci Kızı,

Gece gündüz fesliğen sularsın,

Fesliğenin yaprağı kaç?" der. Kız da:

"Bey oğlu Beysin,

at böğründe gezersin,

dünyanın hükmünü sürersin,

gökteki yıldız kaç?” Oğlan:

“Ha bir ciğere öpülen.” Kız:

“Ha bir ciğere çarpılan.”

Bey oğlu da kızı severmiş, ama bahçıvan kızı Bey oğlu’na gelin gelir mi?

“Kız, der, Bey oğlu; bugün sana bir haberim var... Benim düğünüm oluyor.” Bunu söyler, sürer atını gider. Kız hemen kalkar büyük oğlunu giydirir, kuşatır, boynuna altın hamayılı takar, ortancayı giydirir, kuşatır, göğsüne altın saati asar, kızını süsler püsler, başına ipek poşuyu örter. Çocuklara bir de türkü öğretir... Üç kardeş el ele tutuşurlar, varırlar Beyin bahçesine.

“Han hana varalım,

Han bacımızı alalım,

Bey babamızın düğününe varalım.”

Bu türküyü söyleye söyleye bahçede bir aşağı bir yukarı gezerlermiş... Akşam olmuş, çocuklar hâlâ bahçede türkü çağırıp oynuyorlar... Oradaki ağalar, uşaklar bunlara derler ki: “Be çocuklar, akşam oldu, artık evinize gitsenize!”

O vakit çocuklar başka bir hava tuttururlar hep bir ağızdan:

“Lebbi Bey, Çini Bey,

söyle Hindistan Kadın’a

bizi babamızın evinden kovuyorlar.”

Avaz avaz, hem bunları söylerler, hem de ağlarlarmış... Valide Sultan feryadı duyar, gelir. Çocuklara: “Nedir derdiniz? Ne istiyorsunuz? Evinize neden gitmiyorsunuz?” deyince çocuklar gene bir avaz:

“Lebbi Bey, Çini Bey,

söyle Hindistan Kadın’a

bizi babamızın evinden kovuyorlar.”

diye ağlamayı bir kat daha arttırırlar. Hanım Sultan bakar ki çocukların üstünde oğlunun hamayılı, saati, poşusu... Bey oğlunu çağırır:

Baksan a oğlum, der, bu çocuklar ne ister?... Hem bu üstlerindeki şeyler nedir bunların?”

Çocuklar yine bir ağızdan:

“Lebbi Bey, Çini Bey,

söyle Hindistan Kadın’a bizi

babamızın evinden kovuyorlar.” diye makamla ağlarlar. Bey oğlu bakar ki, çocukların her birinde cariyeye verdiği hediyeleri... İşi anlar. Çocuklara der ki!

“Sizin eviniz nerde?” Onlar da: “İşte, şu bahçenin içinde,” diye gösterirler. Bey oğlu hemen düğün evine döner. Geline der ki: “Sen benim dünya ahiret kardeşim ol. Benim haberim yok, meğer üç tane çocuğum varmış.” Çabuk, Fesliğenci Kızına bir araba yollar, onu düğün evine getirtir, gelin koltuğuna oturtur.

Yeni baştan kırk gün kırk gece düğün ederler, muratlarına ererler.

G. ŞAŞSAH PADİŞAHI

(1969 yılında başlattığımız “Türk Masallarını Derleme” faaliyetine bugüne kadar yurdumuzun pek çok yerinden yüzlerce masal metni gönderilmiştir. Bunlar arasında Kangal Ortaokulundan Türkçe Öğretmeni E. Sabri Taşer de öğrencilerine derlettiği pek çok masal metnini bizlere göndermişti. Aşağıda bu masalların en güzellerinden birini sunuyoruz. Metnin sonuna da ilgili bütün bilgileri ekledik. Bundan sonraki metinlerin de aynı şekilde verilmesi en halisane dileğimizdir. Sayın Taşer’e ve öğrencilerine teşekkürü bir borç biliriz.)

Bir varmış, bir yokmuş, vaktin zamanında fakir bir değirmenci varmış. Bu değirmencinin de beş altı tane tavuğu varmış. Bu tavuklara da bir tilki dadanmış, günde gelir bir tanesini boğar atarmış. Değirmenci bir gün belindeki kayışını çıkarmış, tilkiyi beklemeye başlamış. Tilki damdan atlayınca hemen kayışı boğazına geçirivermiş. Tilki dile gelmiş:

“Etme tutma değirmenci dayı, sen beni öldürme; ben seni zengin edeceğim.”

Değirmenci de tilkiyi koyuverir. Tilki buna der ki:

“Ecik (biraz) un, bulgur sat, bana küçük bir altın al.”

Bu lâflara kızan değirmenci tilkiyi kovalamaya başlar:

“Ben fakir bir adamım, altını nereden alayım.”

Tilki değirmenciye yalvarmaya başlamış; sonunda ona küçük bir altın aldurmaya muvaffak olur. Tilki doğruca padişahın sarayına varır ve der ki:

“Padişahın altın ölçeğini verin az.”

“Ne edeceksin tilki?”

“Şaşşah Padişahının selâmı var, altın ölçeğinizi istiyor.”

Saraydakiler de bir hoş olmuşlar, ölçeği vermişler. Tilki ölçeği alınca doğruca değirmenin yanına gelir. Değirmencinin aldığı küçük altını ölçeğin alt çenberinin arasına sıkıştırır, ölçeği tekrar padişaha götürür. Bakarlar ki ölçeğin altında bir tane altın kalmış. Padişah bunu görünce sakalını karıştırıp der ki:

“Bu şahşah Padişahı çok zengin ki ölçeğin altında bir altın kalmış.”

Tilki de değirmencinin yanına gidiyor, ona diyor ki:

“Şimdi de bir tavuk sat, parasıyla bir mecidiye al, bana ver. Gidip padişaktan mecidiye ölçeğini getireceğim.”

Değirmenci mecidiyeyi alıp getiriyor. Tilki yine doğruca padişahın yanına gidiyor ve mecidiye ölçeğini istiyor. Daha sonra da değirmencinin aldığı mecidiyeyi bunun altına sıkıştırıp ölçeği geri götürüyor.

Değirmencinin yanına geldiği zaman ise ona der ki:

“Şimdi de gidip padişahın kızını sana isteyeceğim.”

“Etme tutma tilki paşa, ben bir fakir değirmenciyim. Ben padişahın kızını nasıl alayım?”

“Padişaha senin zengin olduğun söyledim. Altın ölçeğini, mecidiye ölçeğini onun için getirdim. Senin adını da Şahşah Padişahı koydum, gidip kızını sana isteyeceğim.”

Tilki gidip padişahın kapısındaki düntür taşına oturuyor. Cariyeler buna diyorlar ki:

“Buraya neye oturuyorsun, hem sen kime kız istiyorsun?”

“Şahşah Padişahına istiyorum.”

Tilki kalkıp padişahın yanına gidiyor:

“Padişahım, Allah’ın emriyle Şahşah Padişahına kızını istemeye geldim.”

“Hayhay, Şahşah Padişahı kızını istedikten sonra ben dünden veririm.”

Tilki bir hafta gün kesip gidiyor. Giderken de padişah diyor ki:

“Tilki paşa, güveyimizi bir görelim. Sizi yemeğe davet ediyorum, beraber gelin.”

“Hayhay padişahım, geliriz.”

Değirmencinin yanına gelen tilki:

“Kalk, padişah bizi yemeğe davet ediyor, oraya gideceğiz.”

“Ben bu kötü kılığınan bi padişahın davetine nasıl gideyim. Etme, tutma.”

“Sen benim arkama düş, gel. Ne edeceksin.”

“Gide gide bir köprünün yanına geliyorlar. Tilki değirmenciye diyor ki:

“Sen burada dur, ben sana padişaktan bir elbise getiririm.”

Tilki oradan doğruca padişahın yanına gidiyor, diyor ki:

“Padişahım, Şahşah Padişahı köprüden geçerken çamura düştü; üstünü başını çıkarttı, gelemiyor. Bir kat elbise verin de giyip gelsin.”

“Helbet veririz. Çabuk bir kat elbise verin.”

Tilki paşa elbiseyi alıp değirmencinin yanına gelir, ona giydirir. Eski elbiseleri de bir köprünün altına saklar. Tilki değirmenciye iyice tembihler:

“Oraya gidince gümtüş tavanlara bakma, yemekler çeşit çeşit gelir, on parmağının onunu da batırma. Terbiyeli ol, seni kınarlar.”

Bunlar saraya varıyorlar, padişah bunları karşılıyor. Sofra kuruluyor, yemeğin başına oturuyorlar. Değirmenci, tilki paşanın sözünü tutmuyor. İki de bir tavana bakıyor, yemekleri parmaklarıyla yiyor. Tilki paşa orada kıvrıyor, hemen değirmencinin ellerine pençesini batırıyor.

Yemekten sonra Şahşah Padişahı: “Ben helâya gideceğim.” diyor. Cariyeler eline ibriği veriyorlar. Şahşah Padişahı helâya giderken bakıyor ki merdivenin altında fıçı ile turşu var. “Eccik şundan yiyeyim.” diyor. Kafasını içine batırıp içerken ibrikle beraber içine düşüyor yüzüğüyle (yüzüstü). Bir türlü içinden çıkamıyor.

Padişah tilkinin yanına gelip der ki:

“Tilki paşa, Şahşah Padişahı yemeğimizi beğendi mi, beğenmedi mi?”

“Onların tavanları hep altından da, sizinkini beğenmedi.”

Biraz sonra tilki paşa Şahşah Padişahın yanına gitmek için oradan çıkar. Bakar ki değirmenci turşu fıçasının içinde yüzüyor:

“Ne ediyorsun?”

“Ecik turşu yiyeceğidim de, içine düşüverdim.”

“Ben şimdi padişaha ne diyeceğim? Derim ki: Şahşah Padişahının ayağına kötü bir tıhtı (takunye) vermişsiniz. Ayağı kaymış, helâya düşmüş. Gittim ki üstünü yıkıyor. Bir kat elbise verin de giyinsin gelsin.”

Tilki düşündüğü gibi yapar. Şahşah Padişahı giyinir gelir. Daha sonra tilki ile değirmenci oradan ayrılırlar. Elbiselerini sakladığı köprünün oraya gelince değirmenci eski elbiselerini giyer ve değirmenci gider.

Bir hafta sonra tilki düğün gününü kesmeye gider. Değirmenci hâlâ olanlara inanamaz ve tilkiye yalvarır:

“Tilki paşa, etme tutma, koca bir padişahın kızı değirmene gelin gelir mi?”

“Sana ne canım, sen onu düşünme.”

Tilki padişaha gider, düğün gününü keser gelir. Bir de o taraflarda bir dev varmış. Bu dev çok zenginmiş. Tilki değirmenciye der ki:

“Bu gece seninle bir yere gideceğiz.”

Gidiyorlar, az gidiyorlar, uz gidiyorlar, bir yere gelince tilki değirmenciye saklıyor. Kendisi de içeriye giriyor. Bakıyor ki dev uyuyor. Deve selâm veriyor. Diyor ki:

“Aman dev kardeş, falanca yerde bir Şahşah Padişahı var. Seninle harbetmeye geliyor.”

Dev de ne kadar adam yakaladıysa hepsini mahzene toplamış, kiminin kulağını kesmiş, kiminin gözünü oymuşmuş. Bu adamların hepsi de ağlıyormuş. Dev harbi duyunca korkmaya başlar. Tilki paşa deve der ki:

“Sen tüfeği doldur, bana ver; sen de şu odaya gir, kapıyı üstünden kilitleyim. Ben tüfek elimde beklerim. Padişahın askerleri gelirse “Dev yok!” derim, onlar da giderler. Sen de arkalarından onları vurursun.”

“Peki.” der dev ve odaya girer. Tilki de kapıda beklemeye başlıyor. Tüfeği dolduruyor, dev içerdeyken kapının deliğinden onu vuruyor. Dev orada ölüyor. Tilki gidip saklandığı yerden değirmenciye çıkarıyor. Kapıyı açıp dev mahzene atıyorlar. Mahzende ne kadar adam varsa hepsini çıkarıyorlar. Bunlar tilki paşanın ayağına kapanıyorlar. Tilki paşa bir odayı açıyor ki kilimler, halılar, göz görmedik mallar var. Birini daha açıyorlar, elmas dolu; birini daha açıyorlar ki altın dolu, tavanları bütün bütün altın yaldızlı. Buraları temizliyorlar. Değirmenciye iyisinden bir kat elbise giydirip düğüncülere karşı giderler. Padişah da kızına kırk deve yükü çehiz veriyor. Kızın anası ile babası da geliyor. Bakıyorlar ki ev kendilerinkinden daha güzel.” Essah da Şahşah Padişahı imiş.” diyorlar.

Bir müddet sonra anası ile babası evlerine dönerler. Tilki paşa Şahşah Padişahına der ki:

“Kızın yanında yemek yerken terbiyeli ye, sonra seni kınar.”

Bu tilki bunları sınamak için bir gün hastalanır. Kapının yanında inilerken değirmenci bunu tutup merdivenden aşağı atar. Tilkinin ayağı kırılır, aksaya aksaya konağa çıkar; kızın yanında Şahşah Padişahına der ki:

“Bir kötü değirmenciydin, seni bu hâle getirdim. Yalandan hasta olmayla aşağı attın, ayağımı kırdın.”

Değirmenci tilkiye yalvarmaya başlar:

“Etme tutma tilki paşa, beni mahcup etme.”

Tilki paşa da yemin eder ki seni mahcup etmeyeceğim diye. Tilki paşa epey bir zaman yaşadıktan sonra ölür. Şahşah Padişahı ile karısı mutlu bir hayat yaşarlar, yiyip için muratlarına geçiyorlar.

Onlar ermiş muradına, siz çıkın tahtına. Gökten üç elma düştü: Biri bana, biri Necla'ya, biri de söyleyene. [Bu masal, 2 Aralık 1970 günü Sivas'ın Kangal ilçesinde yalnız derleyiciye anlatırken tesbit edilmiştir. Anlatan: Kangal 1951 doğumlu, Nuriye ve Ahmet kızı Necla Ünal, İlköğretmen Okulu mezunu olup hâlen öğretmenlik yapmaktadır. Bildiği 10 kadar masalı 12 yaşından beri anlatmaktadır.

Ona göre bu masaldaki olaylar olmamıştır, fakat olabilir. Ayrıca yaşanmış olaylardan da masal meydana getirilmektedir. Bu masalı iki yıl evvel teyzesi Gülizar Parlaticı'dan Şarkışla'da dinlemiştir. Bu masalı Kangal Ortaokulu öğrencilerinden, 1954 Kangal doğumlu, Nuriye ve Ahmet kızı Melek Ünal derlemiştir. Bu masalı ve bu Ortaokuldan derlenen diğer masalları Türkçe öğretmeni E. Sabri Taşer göndermiştir. Bu masalın W. Eberhard-P. Naili Boratav'ın kataloğu, Typen türkischer Volksmärchen = TTV'deki numarası 34, Antti Arne-Stith Thompson kataloğu, The Types of the Folktale'ndeki numarası ise 545 b'dir.

Ğ. AYAĞINA DİKEN BATAN HORAZ

Bir varmış bir yokmuş, evvel zaman içinde, eski hamam içinde, cinler cirit oynarken kalbur saman içinde; masal miki, mal miki, yıldız saydım on iki, on ikinin yarısı, sağımıcının karını, sağar sağar getirir, çocuğunu yatırır; o güzelin sütü, yapalar kötü, horaz girer leğene tavuk gibi oturur; geyik gelir yanına, boynuzunu batırır. Horaz kimin? Ali Ağa'nın, geyik kimin? Veli Ağa'nın; derken, üç horaz çıktı bir köşeden, birisi alaca, birisi karaca, birisinin tüyü yok, alacanın kövü yok; ne ele gelir ne bele, belâ mı belâ; yolda durmaz, dalda durmaz, suç işler ama hokkabaz mı hokkabaz, aman ne yaramaz ne yaramaz, şu bizim aksi horaz.

Çok eski zamanlarda horazın birisi bir çöplükte eşinirken ayağına bir diken batmış. Horaz bu diken çıkaramamış. Karşıda bir ev görmüş, o eve gitmiş, orada da bir ihtiyar nine oturuyormuş. Horaz ona yalvarmış:

“Nine nine, şu ayağımdaki diken çıkarsana.”

Nine de horazın ayağındaki diken çıkarmış. Horaz nineye demiş ki:

“Nine, o diken i ateşe at, yansın.”

Nine de onu ateşe atıp yakmış. Horaz biraz dolaşıp geldikten sonra nineye demiş ki:

“Dikenimi isterim.”

“Ben onu ateşe attım.” deyince de aksi horaz dayatmış:

“Ben dikenimi isterim.” diye. Sonra da ninenin ekmeğini çalıp kaçmış. Giderken yolda çobanlara rastlamış. Onlara nineden kaptığı ekmeğinden vermiş. Daha sonra gelip çobanlardan ekmeğini istemiş. Alamayınca da bir koyunu kapıp gitmiş.

Oradan kaçan horaz bir düğüne gitmiş. Koyununu onlara vermiş. Onlar da koyunu kesip yemişler. Aksi horaz bunlara da kafa tutmaya başlamış:

“Ben koyunumu isterim.” diye.

Koyunu kestikleri için verememişler. Buna kızan horaz gelini alıp kaçmış. Horaz yoluna devam ederken çobanlara rastlamış. Onlara gelini vermiş ve kavallarını almış. Başlamış kavalı öttürmeye:

“Ekmeğ aldım,

Koyun aldım,

Gelin aldım,

Kaval aldım,

Üüüürüü üüüürüü.”

Kavalı öttürürken ayağına bir diken daha batmaz mı?... İşte o zaman horaz hiçbir yere gidememiş. Daha doğrusu başka yere gitmeye eli tutmamış ve bu dikenin acısını çekip durmuş.

[Bu masal 30 Aralık 1969 günü Denizli'nin Çardak ilçesine bağlı Bozkurt bucağında yalnız dinleyiciye anlatılırken tespit edilmiştir.

Anlatan: Salihli-Manisa 1893 doğumlu, Halime ve Salih kızı Rahime Bayrak. Sadece Arap harflerini okuyabiliyor, ev kadınıdır. Pek çok masal bilmekte ve çocukluğundan beri anlatmaktadır. Ona göre bu masaldaki olaylar olmamıştır, fakat olabilir. Yaşanmış olaylardan masal meydana getirilmesi hususunda bir fikri yoktur. Bu masalı kimden ve nerede dinlediğini hatırlayamadı, sadece çocukluğunda dinlemiş olduğunu söyledi. Bu masalı Denizli Lisesi öğrencilerinden Süleyman Zıngal derlemiştir. Bu masalı ve bu liseden derlenen diğer masaları edebiyat öğretmeni Zülfiye Gültekin göndermiştir. Bu masalın TTV numarası 19, Aarne-Thompson Kataloğu numarası ise 1655'tir.]

H. ATEŞİ MERCİMEK

Bir varmış bir yokmuş, evvel zaman içinde kalbur saman içinde bir adamın üç oğlu ile üç kızı varmış. Adam ölürken vasiyet etmiş ki: “Kızlarımı kim isterse verin.” demiş.

Kızının en büyüğüne bir ayı gelmiş, demiş ki:

“Allah'ın emri ile kızınıza düğün geldim.”

Büyük kardeş demiş ki:

“Yok, biz ayya vermeyiz.”

Ortanca da aynı şeyi söylemiş. Küçük kardeşleri demiş ki:

“Yok, babamın dileğini yapacağım.” demiş. Ve vermiş kızı, ayı alıp gitmiş. Sonra ortanca kıza da bir kurt düğün gelmiş. Kurda da vermek istememişler. Küçük kardeşi vermiş, bu da gitmiş. Sonra küçük kız kardeşlerine de bir kuş düğün gelmiş. Tutmuş bunu da vermişler.

Küçük kardeşleri demiş ki:

“Haydin, elimize birer elma alıp atalım, kimin kapısına konarsa onların kızını alacağız.” Büyük kardeş atmış, valinin kapısına konmuş; o, onun kızıyla evlenmiş. Ortanca kardeş atmış, o da birisinin kapısına konmuş; o da evlenmiş. Küçük kardeş de atmış, bir bataklığa düşmüş. Bu oğlan tutmuş o bataklığı eşmiş, bir kaplumbağa çıkmış. Bunu götürmüş, evinin penceresine koymuş. Her zaman avdan döndükten sonra bir de bakıyormuş ki ev tertemiz, süpürülmüş. Bir gün böyle, iki gün böyle; oğlan demiş ki:

“Ben buna bir bakayım.”

Kapının arkasına saklanmış, sonra onun içinden bir kız çıkarak bütün ortalığı süpürmeye ve yemek pişirmeye hazırlanınca hemen tutmuş, kaplumbağa kabuğunu ateşe fırlatmış. Sonra kız yalvarmaya başlamış:

“Aman, benim düşmanım var, o kabuğu atma ateşe.”

“Yok atacağım.”

Sonra çifte davul, çifte zurna düğün kurmuşlar. Ata binerlerken gökten bir ateş gelerek kızı alıp götürmüş. Adam oraya düşmüş, bayılmış. Ayıldığı zaman bakmış ki ortalıkta kimsecikler yok. Hemen kalkmış, ayı eniştesinin yanına gitmiş. Demiş ki:

“Böyle böyle oldu, birisi kızı kaçırdı.”

“Ehh, ben bunu bilmem, git de kurt eniştene sor.”

Kurt eniştesi de:

“Ben de bunu bilmem, kuş eniştene sor.” demiş. Kuş eniştesinin yanına gelmiş, ona da anlatmış. O da demiş ki:

“Al bu atı, buna bir kamçı vurursan o seni onun olduğu yere gttrr.”

Ata binmiş, at bunu denizin ortasında bir eve gttrmş. Evin kapısına gelince kız kapıyı açmış. Kızı almış, ata bindirmiş. Getirirken dağdan büyük çalılar ve yapraklar bağırmışlar ki: “Ateşi Mercimek yetiş, kız kaçırıyorlar!”

Ateşi Mercimek yetişmiş, oğlanı parça parça ederek atın sırtındaki heybeye doldurarak gttrmş kuşun yanına. Kuş bunun bütün etlerini kuyudan çıkardığı bir suyla olduğu gibi yapıştırır ve sallandırır. Oğlan der ki:

“Niye beni derin uykudan uyandırdınız, ben iyice uyuyordum.”

“Bir daha gitme, o seni parça parça eder.”

“Yok, bu sefer yayan gideceğim.”

“Peki.”

Bu yayan gitmiş, gitmiş, yolda bir adama rastlamış. İkiisi de dvşyrmş. Biri demiş ‘O benim’ brt demiş ‘benim.’ bu sormuş:

“O ne demiridir, bakayım hele.”

“Bu demirin içine adam girdi mi hiç görünmez.”

“Onu bana verin, siz dereye inin, ben de size atarım. Kim kaparsa onun olur.”

“Peki.” deyip dereye inmişler. Bu eğilmiş, bir taş alarak atmış. Sonra demirin içine girerek denizin ortasındaki eve gelmiş. Akşamleyin Ateşi Mercimek gelince demiş ki:

“İnsanoğlu kokuyor.”

“Dn ldrdn ya.”

“Yok, yine insanoğlu kokuyor.”

Daha sonra kız buna sormuş:

“Senin canın nerede?”

“şu sprgede benim canım.”

Sonra kız o süpürgeyi süslemiş, ne etmiş. O alay etmeye başlamış. Kız demiş ki: “Niye gllyorsun, yoksa beni kandırdın mı?” Ciddi söylüyorum, bir şey etmeyeceğim, senin canın nerede?”

“Kapının önündeki taşın altında üç tane güvercin vardır. O güvercinler benim canımdır.”

Bu gidince oğlanla kız taşı kaldırmışlar,  güvercini yakalayıp birini öldürmüşler. Adam yarı hasta eve gelince demiş ki:

“Bana bir şey oldu, herhalde canımla oynadınız.”

“Yok yok, hiçbir şey olmadı.”

Sonra oğlan birini daha öldürmüş. ncy de öldürünce Ateşi Mercimek de ölmüş. Oğlan da kızını almış gelmiş. Çifte davul, ifte zurna düğün yapmışlar.

[Anlatan: Recep Ersever (Tokat-ırdak 1958). İlkokul 5’te (şimdi mezun). Bu masalı babasından dinlemiştir. 15 Temmuz 1969’da Tokat’a bağlı Artova ilçesinin Sulusaray bucağının ırdak köyünde teyp ile kaydedilmiştir.]

I. YEDİ KARDEşLER

Bir varmış, bir yokmuş... Evvel zaman içinde bir kadınla bir adamın yedi oğlu varmış. Bunlar her gün ava giderler, vurdukları hayvanları satarlar, evlerini geindirirlermiş.

Gel zaman, git zaman, anaları gene bir çocuğa gebe kalmış. Oğlanlar: “Ana, demişler, bu sefer de oğlan doğurursa biz başımızı alır gideriz.” Anaları hiç sesini çıkarmamış... Günü saati gelmiş, kadının sancısı tutmuş. Yedi oğlan gidip ebeyi ağırmışlar. “Ebe nine, demişler, biz gidiyoruz. Annemiz kız doğurursa kırmızı bayrak asın, oğlan doğurursa kara bayrak...”

Kadın bir kız doğurmuş: “Oğlanlarım sevinecek...” diye onların dönmelerini beklemiş. Ama ebe karı, her nedense, bu oğlanlara dşmanmış. Evin tepesine bir kara bayrak çekmiş.

Akşam olmuş. Yedi Kardeş evlerinin karşısındaki kalenin önüne gelmişler. Oradan bakmışlar ki bir kara bayrak asılı. “Anamız gene oğlan doğurmuş...” deyip yüz geri dönmüşler, atlarını sürmüşler, başlarını alıp gitmişler.

Aradan yıllar geçmiş. Kız büyümüş... Bir gün sokakta oynarken arkadaşları onu: “Yedi Kardeşli Kız” diye ağırmışlar. Kız şaşmış bu işe, koşup eve gelmiş, anasına sormuş. Anası önce çekinmiş, bir şey dememiş. Ama kız steleyince edememiş, anlatmış: “Kızım, hepsi senden büyük yedi oğlan kardeşin vardı. Bir gün dağa ava gittiler, bir daha dönmediler.” Bu sefer kız: “Onların yanına gideceğim...” diye tutturmuş. Anası: “Kızım, nasıl gidersen? Yolda canavarlar vardır, dağda devler olur, seni bir yudumda

yutuverirler...” diye çok söylenmiş, kız inadından dönmemiş. Sonunda kadın ona külden bir eşek yapıvermiş. Eline de bir değnek tutuşturmuş.

“Hiç çüş demeyeceksin, hep deh, deh... diyeceksin. Sakın ha!... Çüş dersen eşeğin tuz buz olur dağılır, yolda kalırsın, devler seni yer...” diye sıkı sıkı tembihten sonra kızı uğurlamış.

Kız artık, “Deh, deh, deh...” diye gidiyormuş. Bir zaman yol almış, yorulmuş. Eşeği durdurup dinlenmek istemiş. “Çüş” der demez, külden eşek dağılıvermiş. Kız da ağlaya ağlaya evine dönmüş. Anası: “Ben sana ne dediydim?...” diye bir iyi çekişmiş, çıkışmış. Kızın gene, “İlle de gideceğim,” diye tutturmasına, bir külden eşek daha yapıvermiş.

“Bir daha dediklerimi unutursan gözümde görünme. Seni gebertir, cinlerin kör kuyusuna atarım,” diye bir gözdağı vermiş. Bu sefer yol boyunca hep “deh” demiş, hiç unutmamış. Külden eşek nereye gitiyse arkasından kız da, “Deh, deh...” diyerek yürümüş...

Sonunda Yedi Kardeşlerin yaşadıkları dağa varmışlar. Orada bir evin önüne gelir gelmez külden eşek düşmüş dağılıvermiş. Kız da kardeşlerinin mekânına geldiğini anlamış. Evin kapıları ardına kadar açılmış. Kız içeri girmiş ki kimseler yok... Odaları bir bir gezmiş: Kilerde her çeşit yiyecek, keklik, tavşan etleri... Hemen kollarını sıvamış türlü türlü yemekler pişirmiş... Güzelce karnını doyurduktan sonra girmiş dolabın içine, gizlenmiş.

Akşam, Yedi Kardeşler gelmişler. Bakmışlar ki yemekler pişmiş... “Allah, Allah, bu ne iştir?” diye şaşırıp kalmışlar... Neyse, oturup yemeklerini yemişler... Yatmışlar, ama gözlerine de uyku girmemiş.

Sabah olmuş, işlerine gidecekler. İçlerinden biri demiş ki: “En küçük kardeşimiz bir yere gizlensin, gözetlesin. Akşam, bizim yemeklerimizi pişiren kimse, gene gelince yakalasin...” Küçük oğlan girmiş bir yere, bekliyor... Ötekiler gidince kız dolaptan çıkmış, başlamış iş görmeye. Hemen oğlan fırlamış, kolundan yakalamış: “İn misin, cin misin?” demiş. “Ne inim, ne cinim. Seni beni yaratan Allah’ın kulu yum.” “Burda ne arıyorsun?”

Kız, başından sonuna, her şeyi anlatmış... Artık iki kardeş sarmaş dolaş olmuşlar. Akşam öteki oğlanlar da dönmüşler, işi öğrenmişler, bacılarına kavuştuklarına sevinmişler. Artık bir arada, güle oynaya, yiyip içip oturuyorlar... En büyük oğlan: “Bak kardeşim, burda ateş bulunmaz. Sakın ateşi söndürme”, diye sıkı sıkı tembihlemiş.

Bunların bir de kedileri varmış. Bu, konuşanları anlar, hem de konuşurmuş. Yedi Kardeşler bunu çok severler, el üstünde tutarlarmış. Kedi, kızı kıskanmış. Buna kötülük olsun diye, bir gün kız görmeden ateşi söndürmüştü. Kız pek üzülmüş. Ne yapsın? “Dur bakayım, bir ateş bulur muyum?” diye evden çıkmış. Bir yol tutturmuş, yürümeye başlamış. Biraz gittikten sonra, karşıda bir evin bacasında duman görmüş. Koşa koşa eve varmış, kapıyı çalmış. Kapı açılmış, bir de ne görsün! Kocaman bir dev karısı... Kız korkmuş, ama gene de “Esselâm teyze,” demiş. Dev karısı: “Esselâm demeseydin etini aşık, kanını kaşık ederdim,” demiş.

Neyse, kız ateş istemiş. Dev karısı “Peki, vereyim,” diye gitmiş. Bir kalburu külle doldurmuş, külün üstüne de bir köz oturtmuş.”

Kız yürümüş, kül elenmiş, kız yürümüş kül elenmiş... Böyle böyle eve varmış. Yemeği pişirmiş. Akşam olunca kardeşlerine başından geçenleri anlatmış. Bunlar: “Aman bacım, Dev karısı o külün izinden gelir, seni bulur yer,” diye tasalanmışlar, düşünmeye başlamışlar.

“Avlu kapısının dibine bir kuyu kazalım. Dev karısı ayağını atınca içine düşer. Biz de kafasını keseriz,” demişler.

Sabah olmuş... Daha bunlar evden ayrılmadan, devin oğlu, küllü izleye izleye gelmiş, kapıya dayanmış. Ama açar açmaz da kuyuya yuvarlanmış. Yedi Kardeşler de hemen bunun kafasını kesmişler, bir tarafa atmışlar, vücudunu da kuyuya gömmüşler. “Artık kurtulduk”, diye sevinmişler. Silahlarını alıp gene ava gitmişler. Kız da ekmek pişirmeye oturmuş. Az sonra Dev karısı çıkmış gelmiş, homurdana homurdana. Kız korkmuş, ama ne yapsın, bunu karşılamış, buyur etmiş. Kediye dönmüş: “Git, demiş, yağ getir de teyzeme ekmek yağlayayım.”

Kedi kızı sevmiyor ya, güya anlamamazlıktan: “Kafasını mı?” diyerek gitmiş, Dev oğlunun başını getirmiş, anasının önüne koyuvermiş. Dev karısı bunu görünce öyle bağırır ki dağlar taşlar inlemiş. Sonra oğlunun ağzından bir dişi sökmüş, kızın ayağına saplamış: Kız hemen oracıkta düşmüş, yıkılmış. Dev karısı da kızı öldürdüm diye bırakmış gitmiş.

Akşam Yedi Kardeşler dönmüşler. Bacılarını bu halde görünce ağlamış, sızlamışlar: “Artık bacımız öldü, buralarda ne işimiz var?” diye bacılarının ölüsünü bir ata yüklemişler, kendileri de binmişler, evlerine dönmüşler.

Ana baba, oğullarının döndüğüne sevinmişler ama, kızlarına da yanmışlar, ah vah etmişler... Neyse, artık kızın cenazesini gömecekler... Ölüyü yıkayan kadın bakmış kızın ayağında bir şey saplı... “Zavallının ayağına ne batmış ki?...” diye yoklayıp devin dişini çekiverince kız canlanmış, doğrulmuş. Bunu gören

anası, babası, kardeşleri sevinçlerinden ne yapacaklarını bilememişler. Kız başından geçenleri bunlara anlatmış. Artık devden de, kediden de kurtuldular ya, yemişler içmişle, muratlarına geçmişler.

İ. BEN BİR YEŞİL YAPRAK İDİM

Bir varmış, bir yokmuş. Bir padişahın bir tanecik bir kızı varmış. Öyle güzelmiş, öyle güzelmiş ki, artık, bir dünya güzeli... Kızı isteyenler sayısızmış, ama kim isterse, babası bir türlü vermiyormuş.

Yemen Padişahının oğlu da duymuş bu kızın güzelliğini, o da gelmiş istemeye. Artık, dünyanın dört bucağından gelen delikanlılar, padişahın eşliğini aşındırmışlar. Kız bakmış ki bu iş böyle olmaz, babasına bir kağıt yazmış: “Babacığım, benim hâlim ne olacak? Bu kadar isteyenlerim var. Bunların birinden biriyle evlenmem lazım. Benim düşüncem şu: Bir tellâl çağtırsın... Tekmil beni isteyenler bir meydana toplanır. Her kim narı bir eliyle, tek tanesini bile yere düşürmeden yer bitirirse ben ona varırım, demiş. Padişah da bu teklifi münasip bulmuş. Tellallar çağırtmış, herkes toplanmış bir meydana. Yemen Padişahının oğlu da gelmiş.

Bütün delikanlılar bir bir denemişler, hiçbiri bu güç işi sonuna getirememiş. Sıra Yemen Padişahının oğluna gelmiş. O da başlamış narı tek eliyle, bin bir itina ile yemeye... Nar bu, hem de tek elle, yere düşürmeden yenir mi? Ne ise, oğlan yemiş, yemiş, tam sonuna getirmiş, bir tek tane almış, onu düşürüvermiş.

Sultana haber vermişler: “Delikanlının biri sonuna kadar yedi, bir tane yere düşürdü,” demişler. Kız da pencereden bu delikanlıyı görmüş meğer, gönlü de pek sevmiş, ama, son nar tanesini düşürmenin cezasından da bir türlü geçmek istememiş... Oğlanın da Yemen Şehzadesi olduğunu bilmiyor...

“Pekâlâ, demiş, o delikanlıyla evlenirim, ama, tek nar tanesini düşürdüğü için kırk değnek yiyecek. Razi olursa ben de ona varırım.” Oğlana kızın şartını söylemişler. O da demiş ki: “Benim de bir şartım var. Benimle memleketime gelecek. Buradan da bir iğne götürmeyecek. Kim olduğumu sormayacak. Razi olursa ben de onun istediği kırk değneğe razı olurum.”

Sultana hanım oğlanı öyle sevmiş, öyle beğenmiş ki, “Pekâlâ razıyım” demiş. Padişahın adamları almışlar oğlanı, meydana yatırıp kırk sopayı vurmışlar. Ondandı kırk gün kırk gece düğün olmuş, yer yerinden oynamış. Sultan hanımla delikanlı evlenmişler.

Düğün dernek bitince oğlan: “Eh, hadi kalk bakalım Sultanım, gideceğiz,” demiş... Bunlar hazırlıklarını yapmışlar, evdekilerle vedalaşmışlar. “Allahaismarladık...” deyip, çıkmışlar yola... (Kızın da korkmayışına bak.. Kimin nesi olduğunu bilmediği adama vardı, yerini yurdunu bırakıp gidiyor...)

Gitmişler, gitmişler, az gitmişler, uz gitmişler. Derken yolda oğlan bir kırık tarak buluyor, alıp cebine koyuyor. Kız soruyor: “Ne yapacaksın onu?” “Yarın hamama gidecek olursan saçını neyle tarayacaksın. Taraktır, lazım olur...” Az daha gidiyorlar, bir yarım peştamal buluyorlar. “Şunu da alalım, diyor oğlan; hamama gittiğinde lazım olur.” Onu da alıp torbasına koyuyor. Sonra diyor ki: “Ben Yemen Padişahının kaz çobanıyım. Bir ufak kulübemiz var. Oraya gidiyoruz.

Kız bütün bu işlere şaşıyor ama, ne desin? Neyse, günün birinde Yemen’e varıyorlar. Doğru kızı götürüyor oğlan bir ufak kulübeye, tenekeden bir kulübe... “İşte burası bizim evimiz,” diyor. Kız da “pekâlâ” deyip yerleşiyor oraya.

Her sabah oğlan, üstü başı tam çoban kıyafetinde çıkarmış... Bir yerde gizlice soyunup kendi şehzade elbiselerini giyinirmiş. Akşama kadar gezer tozar, eğlenirmiş. Akşam olunca, gene çoban kıyafetine girip, bir kuru ekmekle eve gelirmiş. Karısına: “İşte bugünkü kısmetin, dermiş.. Ben orda karnımı doyurdum, sen ye bunu.”

İşte böyle böyle birkaç aylar geçiyor... Bu eziyetleri çektiriyor şehzade, kıza... Bir gün anasına babasına gelip diyor ki: “Düğün hazırlıklarını yapın, ben evleneceğim.”

“Oğlum kimi alacaksın, kimin kızı?” diye ne kadar soruyorlarsa da, o: “Siz karışmayın, düğüne hazırlanın,” dermiş. Başlıyorlar artık düğün hazırlıklarına. Bir gün pirinç ayıklanacaktı. Delikanlı kıza gelip diyor ki: Şehzadenin düğünü olacak. Yarın pirinç ayıklanacaktı. Sen de git, ama gelirken şöyle bir çorbalık al. Sıcacık bir çorba pişirirsin.”

Ertesi gün kızcağız gidiyor saraya. Şöyle bir köşeye süklüm püklüm oturuyor. “Kız, sen kimsin?” diyorlar. “Ben kaz çobanının karısıyım. Pirinç ayıklamaya geldim.” “Ayıkla haydi,” diyorlar.

Pirinçler ayıklanıyor, herkes işini bitiriyor. O sırada şehzade bir çalimla, giyimli kuşamlı geliyor. “Ayıkladınız mı pirinçleri?” diyor. “Çuvallar doldu mu?” “Doldu,” diyorlar. Şöyle geziyor, geziyor, çuvalları yokluyor. “Bu pirincin içinden bir avuç çalınmış,” diyor. “Herkes soyunsun, aranacak.” Herkes soyunuyor, bütün kadınların, kızların üstlerini başlarını arıyorlar. Sıra kaz çobanının karısına geliyor, bakıyorlar, koynunda bir avuç pirinç... “Herkes bunun yüzüne tükürsün,” diyor Şehzade.

“Tuh, utanmaz, hırsız...” diye herkes yüzüne tükürtüyor kızcağızın. Rezil oluyor. “Bırakın çaldığı pirinci,” diyor Şehzade. Kız ağlaya ağlaya kulübesine dönüyor. Akşam kocası geliyor. “Ne yaptınız? Ayıkladınız mı Şehzadenin pirincini? Bir çorbalık çaldın mı?” diye soruyor. “Çaldım, ama, Şehzade herkesi arattı. Bende pirinci buldular, yüzüme tükürdüler.” “Zarar yok, o unutulur gider... Pirinci getirdin ya...”

O gece bir pirinç çorbası pişiriyorlar, oturup içiyorlar. Ferdası gün oğlan diyor ki:

“Bugün gelinin elbiseleri biçilecek. Git, sen de yardım et. Hem de bir takkelik çal. Bak, yarın çocuğumuz olacak, ona bir takke dikeriz. “Peki”, diyor kız. (O da biraz aptalca imiş... Zaten akıllı olsaydı kocası olacak adama kırk değnek vurdurur muydu?)

Neyse, o gün sarayda elbiseler biçiliyor, dikiliyor. Kız da yardımcılar arasında... Bir fırsatını bulup bir takkelik kumaş çalıyor, sokuyor koynuna. Şehzade gene geliyor, kumaşlara, elbiselere bakıyor. “Bu kumaşlardan bir takkelik çalınmış. Arayın, herkesi arayın...” diyor.

Bütün işçilerin üstünü başını arıyorlar. Bir de bakıyorlar, gene kaz çobanının karısının koynunda bir parça kumaş... Şehzade gene herkese onun yüzünü tükürtüyor... (Kızın bütün bu eziyetlere tahammülü kalmamış artık, ama, ne yapsın, kocasını pek seviyormuş, gene de katlanıyormuş.) Neyse, kızı acıyor da, Şehzade, gene takkeliği bırakıyor. Kızcağız dönüyor kulübesine. Akşam kocası gelince, takkeliği atıyor: “Al, diyor, rezil oldum. Herkes hırsız diye yüzüme tükürdü.” “Zarar yok, kız, unutulur... Doğacak çocuğumuza hiç olmazsa bir takke yaparız...”

Şehzade saraydan etrafa ilân ettiriyor: “Yarın gelin hamamı olacak. Kimin kızı varsa, giydirsin, kuşatsın, hamama göndersin.” Memleketin bütün kadınları, kızları en güzel elbiselerini giyiniş hamama geliyorlar. Kaz çobanı da karısına diyor ki: “Herkes hamama gidiyor. Kalk sen de, kırık tarağını, yarım peştemalını al git, fırsattır, güzelce yıkanırısın.” Bir de sokakta bulduğu eski bir tas veriyor: “Bununla da su dökünürsün.”

Kız kalkıyor, hamama varıyor... Herkes, güzel takımlarını almış, yıkanıyor, taranıyor. Bu kızcağız da, nerde bir boş kurna bulursa, yarım tasıyla su dökünüp temizlenmeye çalışmış.

Artık herkes yıkanıp çıkacağı bir sırada, Şehzade, bir tabağın içine bir avuç toprak, bir nar tanesi, bir de yeşil yaprak koymuş... Bunları annesine veriyor, diyor ki: “Götür bunu, hamamın içinde ne kadar kız, gelin, taze varsa hepsine sor. Manasını kim verirse ben onu alacağım.”

Sultan Hanım getiriyor tabağı, başlıyor sıra sıra göstermeye... Kimin önüne gelirse: “A onu bilmeyecek ne var? Bir avuç toprak, bir nar tanesi, bir yeşil yaprak...” diyorlar. Bu cevapları Şehzadeye söylüyorlar.

“Hayır, diyor Şehzade, bunun manası başka... Kimse kalmadı mı hamamda?” “Kalmadı.” “Hele hele, bir arayın.” O zaman halayıklardan biri diyor ki: “Bir kaz çobanının karısı kaldı. Ama, o ne bilecek?”

Şehzade: “Ona da gösterin,” diye emir veriyor. “Bakalım o ne diyecek?”

Götürüyorlar tabağı kızın önüne, kız bunu eline alıyor, başlıyor ağlamaya:

“Ben bir yeşil yaprak idim,

Bir nar tanesi için

Çürüdüm toprak oldum.” diyor. Şehzadeye gidip diyorlar ki: “Kaz çobanının karısı böyle böyle söyledi...”

O da diyor ki: “Anne, işte kaz çobanı da benim. O kız da benim karım.”

O zaman cariyeler koşuyorlar. Kızı alıyorlar, baş kurnalarda yıkıyorlar, ipekli peştemallara sarıyorlar, ipekli havlularla siliyorlar... İzzet ikram, hamamdan çıkarıp saraya götürüyorlar.. Kırk gün kırk gece düğün yapıyorlar... Güvey geliyor, kız bakıyor ki, Şehzade kendi kocası.

Kızın babası olan padişaha haberler gönderiyorlar. İki padişah düğün olduklarına seviniyorlar. Artık bir daha ne kız oğlana bir şey söylüyor, “Sen bana böyle böyle yaptın,” diye, ne de oğlan kıza... Muratlarına eriyorlar... Onlar ermiş muradına, biz de erelim muradımıza.

Gökten üç elma düştü, biri benim ağzıma, biri masal söyleyenin ağzına, biri de Korkut’un büyük annesine...

J. NARDANIYE HANIM

Bir varmış, bir yokmuş. Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde. Bir adamcağız varmış. Bunun bir tane, on iki on üç yaşlarında, kıymetli bir kızı varmış. Kızın anası ölmüş. Babası, “Kimi alayım, kimi alayım?” diye düşünür durmuş. Kızın hocası: “Kızım, babana söyle beni alsın, ben sana şöyle bakarım, böyle bakarım...” demiş. Kız da gelmiş eve: “Baba, alacaksan benim hocamı al. Başkasını istemem,” demiş. Adam, “Peki,” der. Bu kadını alır.

Aradan bir zaman geçer, kadın başlar üvey kızını kıskanmaya. “Ne yapsam da bu kızdan kurtulsam?” diye düşünürmüş. Bir gün, bir bayram günü imiş, herkes gezmeye gidiyormuş. Kadın kocasına yalvarır: “Bu da kızdır, gençtir; varsın gitsin, biraz eğlensin,” der. Adam da razı olur. Kadın bunun üzerine: “Kızım, der, sen git, ben yemeğini arkandan getiririm.”

Kız gider, kırlarda arkadaşlarıyla güler, oynar... Artık iyice karnı acıkmış, annesi görünmüyor... Neyse, epvey bir zaman sonra kadın gelir. Meğer, evde zehir gibi tuzlu bir boğaçaya yapmış. Bir testiye de su doldurmuş, içine bir yılan yavrusu koymuş... Kız boğaçayı yer. Az sonra susar. Diker testiye, buz gibi suyu kana kana içer, yılanı da yutar, haberi yok kızcağızın...

Kızın hâli değişir, gün günden karnı şişer. Kadın ebelerle gösterir. Kocasına der ki bir gün: "Ah, yahu, o gün ben senin sözünü dinlemedim, kızı kıra gezmeye gönderdim. Herhalde birine kanmış, gebe kalmış..." Adam da pek namuslu imiş. Bu iş pek gücüne gider. Kızını da çok severmiş. Gece uykuları kaçır. Kızını yüzlemeye, dövüp sövmeye de kıyamazmış. Bir gün, artık dayanamamış, kızına: "Haydi seni gezmeye götürüeyim," der. Bir dağın tepesine çıkarır. Orda bir ağacın altına otururlar. "Kızım, yoruldu, yat dizime de sana ninni söyleyim, uyu," der.

Kız yatar babasının dizine. Babası ninni söylerken, söylerken, uyur. Adam o zaman, bir kamışın içine bir arı koyar, kızın başucuna asar, bırakır gider. Arı kamış içinde vızıldadıkça kız da babası ninni söylüyor sanırmış... Nihayet uykusunu iyice alır, uyanır, bir de bakar ki, bir arı başucunda vızıldıyor, babası gitmiş... Başlamış ağlamaya: "Ah, benim hâlim ne olacak?" diye dövüntür. Karnı da büyümüş, içi lombur lombur edermiş. "Bütün bunlar üvey anamın tuzağı..." der kızcağız, ne edeceğini şaşırmış, başlar dağdan aşağı inmeye... Bir dere kenarına varır. "Şurda bir abdest alayım, Allah'a sığınayım. Bakalım Allah ne gösterir," der. Dereye eğilmiş abdest alıyormuş, başlar karnının içinde çağıl çağıl bir ses gelmeye. Derenin içinden de başka bir ses buna cevap vermiş... Bir de ne görsün, ağzından kağış kağış, bir yılanla yavruları çıkmasın mı! Kızcağız hafifler, ferahlar. Ama, dağ başında yapayalnız kalmış... Kalbi mahzun, düşüne düşüne bir yol tutturur, gider gider...

Ortalık kararmaya başlamış... Uzaktan bir ışık görür: "Şuraya gideyim, belki beni alırlar," der. Varır o ışığın olduğu eve, kapıyı çalar. Açarlar. Meğer orası Kırk Haramiler'in evi imiş. Bunu gören Haramiler: "Kız senin burda işin ne?" derler. Kız da başından geçenleri anlatır. "Ah, der, beni babam böyle böyle, dağda bıraktı. Allah rızası için, alın beni içeri, size sığındım, bu gece misafir edin."

Kırk Haramiler bakarlar ki, dünya güzeli gibi bir kız yüzüne bakmaya kıyılmaz... Kıza derler ki: "Sen şurada otur, biz bir düşünelim." Kırkı da bir odaya girerler, başlarlar müzakereye.

"Birimiz alsak, birimiz ister; birimiz alsak birimiz ister... Bize sığınmış, namuslu bir kız, başka türlü de edemeyiz. En iyisi bunu kırkımız kardeş edinelim," derler. Gelirler: "Kız, derler, sen bizim dünya ahiret kardeşimiz ol. Biz getirelim sen pişir. Otur, keyfine bak..." "Peki," der kız da. Artık bunlar kardeşlerini öyle severler, öyle severlermiş ki, dünyada, üstüne toz kondurmazlarmış. O da onları severmiş... Kırk haramilerin evinde oturmakta olsun... Biz gelelim analığa...

Ay doğmuş, ayın on beşi... Kadın çıkmış ayın karşısına...

"Ayım, ayım,

Sen mi güzel ben mi güzel?"

Ay da der ki oradan:

"Ne sen güzel, ne ben güzel,
İlle Nardaniye Hanım güzel."

(Kızın adı Nardaniye Hanım imiş...) Bunu duyan kadın: "Eyvah, der, kaltak ölmemiş. Bu iş gizli kalmaz, meydana çıkar. Şimdi ben ne yapayım?.." Hemen kocasına gider. "Aman kocacığım, der, yavrucağızı nerelere bırakmıştın? Rüyama girdi... Aç mıdır, susuz mudur? Gideyim arayayım."

Adamcağızın da, o gün bugün, iki gözü iki çeşme, kızının derdinden erimiş bitmiş, dünyadan elini eteğini çekmiş... Karısının bu düşüncesine içinden sevinir. Gider kadına bıraktığı dağı gösterir.

Kadın bir sepet kiraz alır, hepsini zehirler. Takar koluna sepeti. Kocasının gösterdiği yerden aşağıya doğru yürür. Gider, gider, uzakta bir ev görür. "Mutlaka buraya sığınmıştır," der. Ama, kendisini bir başka kıyafete sokmuş: Bir ferace giymiş, bir gözü açık, öteki örtülü... Yürür eve doğru... Kız da işini bitirmiş, elini yüzünü yıkamış, pencerenin önünde oturuyormuş. Kadın gelir, "Kiraz satıyorum, kiraz..." diye kapının önüne. Kız da: "Kiraz alayım da, pencerenin önünde yiyeyim," der.

Hemen çıkar, yarım okka kiraz alır... Oturur pencerenin önüne, kirazlarını yiyecek... Penceresinin yukarısında da kırk tane kuş varmış, kafeste, onlarla eğlenirmiş. Kuşlar başlar: "Cik, cik, cik, cik..." diye kiraz istemeye. Bir tane ona vereyim bir tane ona derken sepette kiraz biter, kıza bir tane bile kalmamış. Kız bir de bakar ki, kirazı yiyen kuş ölüyor, yiyen ölüyor... Oturur pencerenin önüne, iki gözü iki çeşme ağlar, kızcağız. Kuşlarını pek severmiş... Akşam olur, kardeşleri gelir. "Ne ağlıyorsun kardeş," derler. "Ah, kuşlarım öldü... Kirazcı geçiyordu, kapıdan aldım, kuşlara verdim. Hepsi öldü."

Kırk Haramiler: "Sen sağ ol, kardeş, biz sana daha güzellerini getiririz, derler. Sakın bir daha kapıdan geçen bir şeyden alma... Ya sen ölseydin?"

Ertesi gün evvelkilerden güzel kırk tane kuş getirirler, kafeslere koyarlar. Aradan bir ay geçer, yeni ay doğar. Analık çıkar ayın karşısına:

"Ayım, ayım,

Sen mi güzel, ben mi güzel?" der.

Ay da:

"Ne sen güzel, ne ben güzel,

İlle de Nardaniye Hanım güzel," diye cevap verir.

"Ah, kaltak kız, ölmemiş..." diye, bu sefer gider kadın, bir kâğıt sakız alır. Sakızı zehirler. Gene varır Haramilerin evinin önüne: "Sakız satarım, sakız satarım..." diye geçmeye. Kız kendi kendine: "Bu yenecek şey değil ya... Alayım..." der, alır kadında sakızı. Kuşlar gene başlarlar ötmeye: "Cik, cik, cik, bana, bana..." diye. Kız der ki: "Durun, çiğneyeyim de öyle vereyim." Sakızı atar ağzına, bir iki çiğnerken, düşer serilir olduğu yere.

Akşam olur, kardeşleri gelir bakarlar ki, kız serili yatıyor. "Eyvah, kardeşimiz ölmüş. Biz nasıl dayanalım bunun acısına. Nasıl gömelim topraklara?" diye ağlaşırlar. Bir altın tabut yaptırırlar. İçine kızı koyarlar. Artık nereye giderlerse, bu tabutu taşırlarmış. Bir gün bunlara bir padişahın oğlu rast gelmiş... Der ki Şehzade: "Sormak ayıp olmasın ya, ben size kaç kere rastladıysam hep bu tabutla gördüm. Bunu neden böyle taşırsınız?" "Ah, sorma, derler Kırk-Haramiler, biz kırk tane kardeşiz, bir tek bacımız vardı. O bacımız öldü. Kıyamıyoruz toprağa gömmeye. Böyle taşıyoruz."

Bunun üzerine Şehzade der ki: "Bana verir misiniz tabutu?" "Veririz ama, gömersin." Şehzade: "Namusumun üzerine söz veriyorum ki gömmem. Ölünceye kadar kendi odamda saklarım." der. Kırk Haramiler tabutu verirler.

Şehzade alır bu emaneti, odasına koyar. Ama, merak da eder. Bir de açar bakar ki, ne görür, dünya güzeli bir kız. Mum gibi sararmış, ama güzelliğinden zerre kaybetmemiş. Oğlan deli olur. Kızı kaldırı, köşeye oturtur. O günden sonra, kapıyı kilitler, kimseyi içeri koymazmış. Akşam üstü odasına güle güle girermiş, sabahleyin ağlaya ağlaya çıkarmış. Bir lalası varmış oğlanın, dikkat eder, bu oğlan gün günden sararıyor, yemiyor, içmiyor. Merak eder. Çilingirden bir anahtar uydurur kapıya. Bir gün girer içeri, bakar ki ayın ön dördü gibi bir kız, sapsarı, cansız yatıyor. Ama ölüye de benzemiyor. İhtiyar adam, tecrübeli ne olsa, anlar ki bu sağdır. Orasını eller, burasını eller. Bir de bakar avurdunda sert bir şey. Sokar parmağını, çıkarır, bir sakız. O saat kız: "Hapışuuuu, hapışuuuu..." diye aksırarak uyanır, gözlerini açar, bakar ki başucunda yabancı birisi.

"Aman, burası neresi? Kardeşlerim nerde? Kuşlarım nerde?..." diye başlar ağlamaya... Hemen lala koşar Beyin oğluna: "Müjde, müjde, Şehzadem, der, senin hastan dirildi." Şehzade gelir bakar, sahiden de kız dirilmiş ağlıyor... Artık sevincinden çılgına döner. Hemen Kırk Haramilere haber gönderir. Onlarda gelirler, sevinirler, bayram ederler.

Sonra, Bey oğlu ile Nardaniye Hanım kırk gün kırk gece düğün yapıp evlenirler. Beyin oğlu kızın başından geçenleri dinler. Babasını getirtir. Adamcağız, kederinden bir kara top olmuş... Bey oğlu sorar: "Derdin nedir, babacığım?" "Ah, der adam, derdimi nasıl anlatayım, çaresiz der..." Kızını dağ başında bıraktığını anlatır. "Niçin yaptın bu işi?" derler. O da: "Böyle böyle, kızım gezmeye gitmişti... Bir kaza gelmiş başına, namusuma yediremedim," der.

Kızı çağırırlar. Baba kız birbirlerinin boynuna atılırlar... Kız başından geçenleri bir bir anlatır. Hemen giderler, analığı getirirler Beyin önüne. Ona derler ki: "Kırk satır mı istersin, kırk katır mı?" kadın da: "Kırk satır düşman başına, der. Kırk katır verin de sılama gideyim." O zaman, kadını kırk katırın kuyruğuna bağlarlar, kırkına bir kamçı vururlar. Üvey ana da yaptıklarının cezasını bulur. Onlar ermiş muradına, biz de erelim muradımıza...

K. HACI İLE ÇOBAN

Zamanın birinde adamın biri hacca gitmeye karar verir. Komşusu olan bir de çoban vardır. Ona der ki:

"A komşu, ben hacca gideceğim. Ben gelinceye kadar şu on koyunumu otlat. Gelince borcumu veririm."

"Peki komşu, otlatırım."

Adam koyunlarını çobana bırakıp hacca gider. Bu tarafta çoban da her gün bir tanesini satar, keser, yer, tüketir.

Adam hacdan gelir. Bekler, bekler, komşu koyunları bir türlü getirmez. Bir gün çoban koyunlarını almış, köyün dışına götürürken hacı da elinde yoğurt kâsesi ile ordan geçiyormuş.

"A komşu, hani benim koyunlar?"

"Ah benim komşucuğum, ben ne diyeyim sana. Dağdan uçtu baş toplu, ardına gitti beş toplu, üçünü verdik kasaba, biri de gelmez hesaba. Onun da boynuna çocuk bir çingirak astı, ne sana verir ne bana."

Hacı o kızgınlıkla elindeki yoğurt kâsesini çobanın yüzüne fırlatır. Çobanın yüzü gözü hep yoğurt içinde kalır. Çoban yüzündeki yoğurtları temizlerken bir yandan da söylenmeye başlar:

"Çok şükür Allahıma, hesabı doğru gördüğümden dolayı yüzüm ak çıktı."

[Saim Sakaoglu, "Kıbrıs Masalları 3", Türk Folkloru, 4 (37), Ağustos 1982, 15. Metin, öğrencim Ziya

Hüseyin, Girne Kazası Templos Köyü Masalları Üzerine Bir Çalışma (Erzurum 1973) adlı bitirme tezinden (s. 72) alınmıştır. Ahmet Mustafa Arabacı (Lapta 1918, İlkokul mezunu) anlatmıştır.]

L. İKİ TİLKİNİN HİKÂYESİ

Bir vakitte Orta Asya tarlalarında iki tilki var idi. Birisinin adı Oğru, öbürünün adı Doğru idi. Oğru bir çayda bir yuva yapıp gezer durur idi. Bir vakit azık bulabilmek için tarlalara çıktı ve dolaşır durdu. O deliğine dönüp geldi. Gördü ki yuvasına bir yılan girmiş, yatıp duruyor. Görünce korkup kaçtı. Yerine giremedi. Birkaç gün böylece dışarıda yatıp kalktı. 'Acaba yılan çıkıp gider mi?' diye bekledi. Yılan da çıkıp gitmedi. Sonunda ümidini kesip bir ev bulmak için başka bir tarafa gitti. O tarlalarda ev bulmak için gezip dolaşırken güzel bir yere geldi. O, orada bol su ve yiyeceğin olduğunu gördü. Orada bütün ağaç çeşitleri vardı. O her hususta çok memnundu. 'Şu yerde kendime bir yuva yapsam!' diye düşünüp dolaştı. Dolaşırken güzel bir yuva gördü. Yakınına varıp 'Bu kimin yuvasıdır?' diye sordu. Dediler ki:

"Bu yuva Doğru tilkinin yuvasıdır."

Varıp doğru tilkiyi yuvasından çağırıldı. Doğru tilki çıkıp Oğru tilki ile görüştü, hâl sordu:

"Niçin yuvamıza teşrif ettiniz? Sizinle evvelce hiç görüşmemiştik. Hem de sizin durumunuza çok üzülüyorum."

Oğru tilki Doğru tilkiye dedi ki:

"Benim filân tarlada güzel bir yuvam var idi. Bir yılan içine girip yattı. Ben tarlalardan gezip gelince yuvamda kocaman bir yılan gördüm. 'Acaba çıkar mı?' diye nice günler bekledim. Çıkmadı. Ben de ümidimi kesip buraya geldim. Maksadım buralarda bir yuva yapmak. Uzaktan sizin yuvanızı gördüm. Hoşuma gitti. 'Bu yuva kimin?' diye sordum. 'Doğru tilkinindir' dediler. Bu husus için gelip sizi çağırıldım. Eğer kabul ederseniz size kıssamı başından anlatmak istiyorum."

Doğru tilki bunun üzerine kanıp evine aldı. Ev sahibi onun kıssalarını bir bir sordu. Tilki kıssalarını anlatırken evin o yanına, bu yanına bakıp dururdu. Yemeklerin bolluğundan, içinin genişliğinden Oğru tilki çok hoşlanırdı. Kendi kendine de derdi ki, 'Şu yuvayı nasıl etsem de bir hile ile bundan alıp kendimin etsem?' Doğru tilki de bunun kıssalarını dinlerken, 'Nasıl etsem de bu zavallı tilkinin evini düşmanından kurtarsam?' diye düşünür idi. O gün ikisi orada kalıp düşündüler. Şunu buldular: Tarlaya gidip odun toplayacaklar, iki bağ yapıp Oğru'nun evine getirecekler, yuvanın ağzına koyacaklar. Yılan oradan çıkmazsa duman ile ölecek, eğer dışarıya çıkarsa ateş onu yakıp öldürecek. Böylece karar kıldılar. Ertesi sabah ikisi bu maksat için tarlaya gittiler, odun derdiler. İki bağ yapıp bir yere koydular. Doğru tilki Oğru tilkiye dedi ki:

"Sen şu yerde odunları bekle. Ben kasabadan biraz ateş alıp geleyim. Sonra bu odunları birer bağ taşıyız, senin yuvanın yanına götürürüz."

Bu söz üzerine Oğru tilki odunun başında kaldı. Doğru tilki de ateş için kasabaya gitti. Bir müddet sonra Oğru tilki odun bağlarından birini alıp uzak bir yere fırlattı. Koşarak gelip diğer bağı kaldırdı ve Doğru tilkinin evine getirdi. O eve gelince deliğinden içeriye girdi ve odunları içeriye çekti. O odunları küçük bir yere bıraktı. Kendisi de içeride kaldı.

Doğru tilki, ateşi eve getirdiği zaman iki odun bağı ile Oğru tilkiyi bulamadı. O, ateş yakmayı kolaylaştırmak için Oğru'nun böyle yaptığını sandı. Aceleyle oradan uzaklaşıp Oğru'nun yuvasına gitti. Gördü ki Oğru tilki oraya da gelmemişti. Odunlar da yoktu. "Bu tilki yolunu mu kaybetti," diye düşündü. Evvelâ ateşi kendi evine bırakıp sonra geri gelip Oğru'yu aramaya karar verdi. O kendi evine doğru uzaklaştı. O, Oğru'nun kendi evine bir bağ odun getirip yuvanın ağzına koyduğunu gördü. Dedi ki: "Bu biçare tilki (Oğru) benim gecikmemden ötürü buraya bir bağ odunu getirip koymuş. Öbür bağı da alıp kendi yuvasına gitmiş olmalı."

O böyle söyleyerek ateşi odunun altına koydu. Sonra da Oğru tilkinin yuvasına gitti. Bu sırada birden bire çıkan sert bir rüzgâr ateşi körükledi ve odunları tutuşturdu. Ateşin dumanları içeriye doldu. Oğru içeride uzanmış yatıyordu. O, ateşin dumanından dışarı çıkamadı. O, duman bolluğu sebebiyle nefes alamaz oldu ve yuvasında öldü. Doğru tekrar Oğru'nun yuvasına geldiği zaman izini bulamadı. O ümidini kesti ve geri döndü. O evine geldiği zaman odunların yanmakta olduğunu gördü. Bir müddet sonra ateş söndü, o Oğru tilkinin yuvasında ölü olarak yattığını gördü. Onun ölüsünü görünce maksadını iyice anlamış oldu. Tamam.

"Afganistan Türklerinin Halk Edebiyatı ve Folklorundan Örnekler", Türk Kültürü, 18 (211-214), Mayıs-Ağustos 1980, 234-236. Gunnar Jarring'in Uzbek Texts from Afghanistan Turkestan (Lund 1938) adlı eserinden alınmıştır.]

M. ALTAY YARATILIŞ MİTİ

Evvelce yalnız su vardı. Yer, gök, ay ve güneş yoktu. Tanrı (Kuday) ile kişi vardı. Bunlar kara kaz şekline girip su üzerinde uçuyorlardı. Tanrı hiçbir şey düşünmüyordu. Kişi rüzgar çıkarıp suyu dalgalandırdı ve tanrının yüzüne serpti. Bu kişi kendisinin tanrıdan büyük olduğunu sandı ve suyun içine dalıverdi. Su içinde boğulacak oldu (tanrı bana yardım et) diye bağırmaya başladı. Tanrı (yukarı çık) dedi. O da birden sudan çıkıverdi. Tanrı şöyle buyurdu: “Sağlam bir taş alırsın.” Suyun dibinden bir taş çıktı. Tanrı ile kişi üstüne oturdular. Tanrı kişiye: “Suya dal oradan toprak çıkar” dedi. Kişi suyun dibinden toprak çıkarıp Tanrı’ya verdi. Tanrı bu toprağı suyun üzerine atarak: “Yer olsun” dedi. Böylece yer yaratılmış oldu. Bundan sonra tanrı yine kişiye: “Suya dal, toprak çıkar” dedi. Kişi suya daldı ve: “Ben kendim için de toprak alayım” diye düşündü. İki eline toprak aldı. Bir elindeki toprağı kendi başına iş görmek düşüncesi ile ağızına soktu. Tanrı’dan habersiz yer yaratmak istiyordu. Bir elindeki toprağı tanrıya verdi. Tanrı bu toprağı saçıverdi. Katı yer meydana geldi. Deminki kişinin ağızında gizlediğı toprak da büyümeye başladı. Nefesi tıkanıp boğulacak gibi oldu. Tanrıdan kaçmaya başladı. Fakat nereye baksa tanrıyı yanında buldu. Boğulmak üzere iken: “A tanrı, gerçek tanrı bana yardım et” diye yalvardı. Tanrı ona: “Ne yaptın, ağızıma toprak salayım diye mi düşündün? Bu toprağı ne için gizledin?” diye sordu. Kişi cevap verdi: “Yer yaratayım diye bu toprağı ağızımda gizlemiştim.” Tanrı ona: “At ağızından o toprağı” dedi. Kişi toprağı atıverdi. Bu topraktan küçük küçük tepeler meydana geldi. Bundan sonra Tanrı şöyle dedi: “Sen günahlı oldun, bana karşı fenalık düşündün. Sana itaat eden halkın düşündükleri dahi fena olacaktır. Bana itaat eden halkın düşünceleri arı, temiz olacaktır. Onlar güneş görecekler, aydınlık görecekler. Ben gerçek Kurbustan adını almışım. Senin adım ise Erlik olsun. Günahlarını benden gizleyenler senin halkın olsun. Günahlarını senden gizleyenler benim halkım olsun” dedi.

Dalsız budaksız bir ağaç bitmişti. Bu ağacı tanrı gördü ve: “Dalları olmayan ağaca bakmak hoş bir şey değil. Buna dokuz tane dal bitsin” dedi. Ağaçta dokuz dal bitti. Tanrı yine şöyle dedi: “Dokuz dal kökünden dokuz kişi türesin ve bunlardan dokuz ulus olsun.”

Bu arada Erlik bir kalabalığın gürültüsünü işitti ve “Bu gürültü nedir?” diye sordu. Tanrı: “Sen de bir hakansın ben de bir hakanım. Bu gürültüyü yapan benim ulusumdur.” dedi. Erlik bu kavmin kendisine verilmesini istedi. Tanrı ona: “Hayır sana vermeyeceğim. Sen kendine bak” dedi ve kalabalığa doğru yürüdü. Bir yere geldi. Burada insanlar, yabancı hayvanlar, kuşlar ve başka birçok canlı yaratıklar gördü ve: “Tanrı bunları nasıl yaratmış. Bunları ne ile besliyormuş?” diye düşündü. Burada bulunan insanlar bir ağacın meyvesi ile besleniyorlardı. Ağacın bir tarafındaki meyveyi yiyorlardı, diğer tarafındaki meyvelerden ağızlarına almıyorlardı. Erlik bunun sebebini sordu, insanlar ona cevap verdiler: “Tanrı bize bu dört dalın meyvesini yemeyi yasak etti. Güneşin doğduğu yanda bulunan beş dalın meyvelerinden yemeyi buyurdu. Yılan ile köpeğe bu ağacın dalından yemek isteyenleri bırakma diye emretti. Bundan sonra tanrı göğe çıktı. Beş dalın meyveleri bizim aşımız oldu.”

Erlik Körmös bunları duyduktan sonra Törüngey denilen bir kişiyi buldu ve ona: “Tanrı yalan söylemiş siz bu dört ağacın meyvelerini de yiyiniz” dedi. Bekçi yılan uyuyordu. Erlik onun ağızına girdi ve “Bu ağaca çık” dedi. Yılan ağaca çıktı, yasak meyveden yedi. Törüngey ile karısı Eje beraber geziyorlardı. Erlik onlara: “Bu meyvelerden yiyiniz” dedi. Törüngey istemedi fakat karısı yedi. Meyve çok tatlıydı. Meyveyi alıp kocasının ağızına sürdü. O anda her ikisinin tüyleri dökülürdü. Utandılar, ağacın altına saklandılar. Derken tanrı geldi. Bütün ulus tanrıdan gizlendi. Tanrı haykırdı: “Törüngey Törüngey, Eje Eje neredesiniz?” Onlar: “Ağaç altındayız, sana varamayız” dediler. Yılan, köpek, Törüngey, Eje kabahati birbirlerine attılar. Tanrı yılanı dedi: “Şimdi sen Körmös/Şeytan/ oldun. Kişiler sana düşman olsun, vursun öldürsün.” Bundan sonra Eje’ye: “Yasak meyveyi yedin, Körmös’ün sözüne uydun. Bundan böyle sen gebe olacaksın, çocuk doğuracaksın. Doğum sancıları çekeceksin.” Törüngey’e şöyle dedi: “Körmös’ün aşını yedin, beni dinlemedin. Şeytanın sözüne kandın, onun sözüne kananlar onun olacaklar, onun ülkesinde yaşayacaklar. Benim nurumdan mahrum kalacaklar. Karanlık dünyada bulunacaklar. Şeytan bana düşman oldu. Sen de ona düşman olacaksın. Beni dinlemiş olsaydın benim gibi olurdu. Şimdi senin dokuz oğul, dokuz kızın olsun. Bundan sonra ben kişi yaratmayacağım. Kişileri sen doğuracaksın.” Tanrı şeytana: “Adamları ne için aldattın?” dedi. Şeytan: “Ben istedim sen vermedin, ben de hırsızca almaya karar verdim, ben alacağım. Atla kaçarsa düşürerek alacağım. İçip sarhoş olursa döğüştüreceğim, suya girse ağaca çıksa yine alacağım.” dedi. Tanrı şöyle dedi: “Üç kat yerin altında ay ve güneşi olmayan karanlık bir dünya vardır. Ben seni oraya atıyorum.” İnsanlara da şöyle dedi: “Bundan sonra size yemek vermeyeceğim. Kendinizi, kendi gücünüzle kazanarak besleyin. Sizinle konuşmayacağım. Size Maytere’yi göndereceğim.

Maytere geldi. İnsanlara birçok şeyler öğretti. Araba yaptı, aş olarak ot köklerini, ısırğan v.s. otları tayin etti.

Erlik Maytere’ye yalvardı: “Ey Maytere, sen benim için tanrıya başvur. Müsaade etsin de ben tanrının

yanına çıkayım.” Maytere, Erlik’in kabul edilmesi için tanrıya altmış yıl yalvardı.

Tanrı şeytana şöyle dedi: “Bana düşman olmazsan, insanlara kötülük etmezsen yanıma gel.” Şeytan göklere tanrının yanına çıktı. Tanrıya secde ederek: “Beni takdis et, müsaade et ben de kendim için gökler yapayım” dedi. Tanrı müsaade etti. Erlik gökler yaptı. Erlik’in avanesi göklere yerleşip çok kalabalık oldu. Tanrının öz kişisi Mangdeşire şöyle düşündü: “Bizim öz kişilerimiz yeryüzünde, Erlik’in kişileri gökyüzünde, bu çok fena bir şey.”

Mangdeşire, Tanrı’ya darılıp Erlik’e karşı savaş açtı. Erlik karşı geldi. Ateşle vurup Mangdeşire’yi kaçırdı. Mangdeşire Tanrının huzuruna geldi. Tanrı: “Nereden geliyorsun?” diye sordu. Mangdeşire: “Erlik’in avanesi yüksek göklerde, bizim kişilerimiz de yerde bulunuyorlar. Bu çok fena bir şey. Ben Erlik’in avanesini yere indirmek için savaştım. Fakat gücüm yetmedi, indiremedim.” dedi. Tanrı: “Benden başka kimse ona dayanamaz. Erlik’in gücü senden fazladır. Fakat bir zaman gelecek ki senin gücün Erlik’in gücünden üstün olacaktır.” dedi. Bunun üzerine Mangdeşire rahat yattı.

Bir gün Mangdeşire şöyle düşündü: “Tanrı’nın var diyeceği gün yaklaştı.”

Tanrı Mangdeşire’ye dedi: “Ey Mangdeşire bugün var Erlik’i göklerden süreceksin. Maksudına erişeceksin. Ondan çok güçlü olacaksın. Benim gücüm takdisim (alkışım) sana yetsin” Mangdeşire sevindi, bir kahkaha attı. “Tüfeğim yok, yayım, okum yok, kargım cıdam yok, yatağanım yok... ancak yalın bileğim, kolum var. Nasıl ben Erlik’e karşı varayım” dedi. Tanrı ona kargı verdi. Mangdeşire kargıyı alıp Erlik’in göklerine çıktı. Erlik’i yendi, kaçırdı. Göklerini kırıp parça parça etti. Erlik’in göklerinin parçaları yerlere döküldü. O zamana kadar yeryüzü dümdüz idi. Bu parçalardan dağlar, kayalar hasıl oldu. Güzel Tanrı’nın güzel yarattığı dümdüz yer böylece eğri büğrü oldu. Erlik’in bütün avanesi yere döküldü. Kimi suya düştü boğuldu. Kimi ağaca, kimi taşa çarptı öldü. Kimi hayvanlara yem oldu öldü.

Şimdi Erlik Tanrı’dan yer istedi: “Benim göklerimi kırdın, şimdi benim barınacak yerim yok” dedi. Tanrı onu yerin altına karanlık dünyasına gönderdi. Üzerine kat kat kilitler koydu. “Üzerinde sönmez ateş olsun, güneş ve ay ışığı göremeyesin. Tekrar ediyorum: İyi olursan yanıma alırım, fena olursan daha derinlere sürerim.” dedi. Erlik: “Ben ölmüş insanların canlarını alacağım.” dedi. Tanrı: “Ben onları sana vermeyeceğim, kendin yarat” dedi. Erlik, eline çekiç, körük, örs aldı. Bir vurdu ayı çıktı, bir vurdu domuz çıktı, bir vurdu Albıs (fena ruh) çıktı, bir vurdu deve çıktı.

Tanrı geldi. Erlik’in körük, çekiç ve örsünü alıp ateşe attı. Körük bir kadın, çekiç bir erkek oldu. Tanrı bu kadını yakalayıp yüzüne tükürdü. Kadın bir kuş olup uçtu. Bu kuş eti yenmez, tüyü yelek olmaz (Kurday) denilen kuştur. Tanrı erkeği yakalayıp yüzüne tükürdü. O da bir kuş oldu. Bu da (yalban) denilen kuştur.

Bütün bunlardan sonra Tanrı halka hitaben: “Ben size mal verdim, aş verdim, yerin üzerinde iyi, güzel ve arı sular verdim. Siz de iyilik yapınız. Ben göklerime döneceğim. Çabuk gelmeyeceğim.” dedi.

Sonra yardımcı ruhlara hitaben: “Şal-Yime sen içki içip aklını kaybedenleri, körpe çocukları, kısarak yavrularını, inek buzağlarını koru, iyi sakla. İyilik yapmış olan ölülerin canlarını yanıma al, kendini öldürenleri alma. Zenginlerin mallarına göz dikenleri, hırsızları, başkalarına düşmanlık edenleri de alma. Benim için ve hakarı için savaşıp ölenleri al. Benim yanıma getir. İnsanlar size yardım etsin. Sizden fena ruhları uzaklaştırdım. Fena ruhlar (Körmösler) insanlara yaklaşıncı onlara yemek versinler Körmöslerin aşlarını yemeyiniz. Yerseniz onlardan olursunuz. Benim adımı söylerseniz himayemde bulunacaksınız. Fakat tekrar geleceğim. Beni unutmayınız, beni gelmez sanmayınız. Şimdi uzaklara gidiyorum. Tekrar geldiğim zaman sizin iyilik ve fenalıklarınızın hesabını göreceğim. Şimdilik benim yerimde Yapkara, Mangdeşire ve Şal-Yime kalıyorlar. Onlar size yardım edeceklerdir.

Yapkara sen iyi bak. Erlik senin elinden ölmüşlerin canını almak isterse Mangdeşire’ye söyle, o kuvvetlidir. Şal-Yime sen iyi bak! Albıs, Şulmus yerin altından çıkmasınlar. Çıkarlarsa derhal Maytere’ye ver, o kuvvetlidir, onları kovsun. Podo-sünku ayı ve güneşi beklesin. Mangdeşire’ye söyle yeri ve gökleri beklesin. Maytere iyilerden kötülere uzaklaştırsın. Mangdeşire, sen ruhlarla savaş! Sana güç gelirse benim adımı çağır! İnsanlara iyi şeyleri öğret. Oltayla balık avlamak, sincap (tiyin) vurmak, hayvan beslemek sanatlarını öğret.

Bunları söyledikten sonra Tanrı uzaklaştı. Mangdeşire olta yaptı, balık avladı. Tüfek icat etti, sincap vurdu. Tanrı’nın buyurduğu gibi insanlara birçok şeyler öğretti.

Mangdeşire birgün şöyle dedi: “Bugün beni rüzgar uçuracak ve götürecektir.” Rüzgar geldi ve Mangdeşire’yi alıp götürdü.

Yapkara insanlara şöyle dedi: “Mangdeşire’yi tanrı yanına aldı, onu bulamayacaksınız. Ben tanrının elçisiyim. Tanrı nerede durdurursa orada kalacağım. Siz öğrendiklerinizi unutmayınız. Tanrı’nın yargısı budur.” İnsanları kendi hallerine bırakıp o da gitti.

N. SABIR TAŞI

Bir varmış bir yokmuş. Allah'ın kulu çokmuş. Çok olur da ne kadar? Sayısını kimse bilmez, bilse söyleyemez, söylese inanan olmaz, yalan fıçısı iki buçuk lâfla dolmaz, masal söyleyende sabır kalmaz, dinleyende merak bitmez. Meraksızın işi doğru gitmez, kaadir Tanrı vermeyince işler onmaz. Al işi, kişi ne etmiş ne eylemiş; bu masalı söyleyenler böyle söylemiş. Ben de duydum ninemden, ninem duymuş ağa babasından, ağa babası dinlemiş Mekke hacısından. Hacı gitmiş gelmemiş, geldiğinde hiç kimseyi bulmamış koyduğu yerde ne de bir şey görmüş bıraktığı gibi. Bu dünya böyledir, demiş. Göçen uçmaz, kaçan konmaz. Hatice'nin başından geçenlerin bir benzeri hiç bulunmaz. Hatice mi dedim? A... siz Hatice'yi bilmediniz mi? Evvel zaman içinde kalbur zaman içinde Türkistan ülkesinin Anadolu yakasında, yaylaları yazın serin gölgeli, kışlakları kışın ılık ılık faydalı, yemyeşil zümrüt gibi masmavidir gökleri bir diyar varmış. O diyarda bir köy varmış tenhaca, insanları çalışmış karınca kararınca, kazançları birer ulu bilmece kedikleri dört yapraklı bir yonca, erkekleri birer kavak boyunca, kadınları al yanaklı bir kor konca; sağlıktan, esenlikten geçilmezmiş yollu yolunca. Dünyanın hangi bir zamanında olduğunu kimse görmemiş, duymamış ama işte o masal diyarı kaba ağaçlı köyde bir iş olmuş, dinleyen anlatayım diller dilince.

Hatice bir küçük çocuk, koynunda dizili boncuk, anası erken ölmüş, babası gencecik. Hatice okuma çağında, Hak gönül alçağında, yazın çimen yaylanın gölcüğünde, kışın koşar Allah'ın balçığında canlı diri, iri bir kızcağızmış. Hatice okula gidermiş. Okul dediğinde aklına gelene gülme, büyüğüne sokul. Korkma, sinme gel Hatice'nin peşine takıl da git gör şu okulun ne olduğunu. Zavallı Hatice okula gitmek için Tanrının günü köyün mezarlığından geçer, taşkapıyı seçer, sınıfa girermiş. Sınıf sınıf deyince gördüğün bildiğin sınıflardan sanma sakın, gayri söze inanma, aldanma, kanma. O zamanların sınıfları, okulları bir uzun odadan ibaret, koğuş gibi. İçinde dizi dizi yavrular çiler kuş gibi. Hepsi sıra sıra dizilmiş, bir tahtaya yazılmış, alınlarına "ebcet, huvvez" kazılmış. Hecelerle alfabeyi şarkılı: "Elif üstün e, be üstün be, elif esre i, be esre bi..." Hep bir ağızdan bağıra çağıra söylerler ilâhi gibi. Öğlene kadar bir ders, bir de öğlenden sonra, etti günde iki. Okudukları Amme, Tebareke cüzleri; ilerledilerse Kur'an. Bunların bitirince mektep medrese, herşey tamam. Öyle dünya bilgileri nerde? Hoca desen topu topu bir tane.

Hatice'nin hocası, bir masal umacısı. Kara top sakallı, karanlık arık yüzlü, çatık kaşlı, koca burunlu, bir Allah'ın belâsı. Çocuk kısmı okula gitmez, okuma öğrenmeyi sevmez olur mu? Neyleyelim ki böyle hoca, insanın içini karartır, talihini körletir. Falaka, dayak da cabası... Eski okul işte bir böyle okul, eski okul, becerebilirsen kaç, kurtul.

Neyse, uzatmayalım. İlle her gün o mezarlıktan geçmek yok mu? Zavallı Hatice'nin yüreği buz gibi donarmış korkudan. Ama ne yapsın babası onu okula başlatırken, bir kere hocasına: "eti senin, kemiği benim" demiş. Korkudan yüreğine inse yine gidecek.

Yine günlerden bir gün, okula gideyim derken, vakit de epey erken, Hatice geçiyormuş mezarlıktan. Akşam yemiş evde fincan böreği, bakmış görmüş mezarcının küreği bir yanda başlamış kaçmaya, tıp tıp eder Hatice'nin yüreği; daha okul saatine çok var ama bir kere gözünü korku bürümüş Hatice'nin. Koşarken kaçarken bir de ne görsün? Sabahın dumanları içinde mezarlığın ortasında bir taze kazılmış çukur başında Hatice'nin hocası, elinde körpe bir çocuk parçası, mezardan çıkardığı bir küçük yavru ölüsünü yemiyor mu? Allah büyük, rüyasında öyle bir şey görse korkudan yüreğine inip ölecekken sahiden gördüğü hal karşısında Hatice'ye bir şey olmamış. Sadece sararmış, içi donmuş buz kesilmiş. Dizlerinde derman kalmamış ama selâmetin kaçmakta olduğunu anlamış kızcağız. Başlamış alabildiğine koşmaya. Bir de soluk soluğa okula gelmiş ki, daha kalfa denilen öğretmen yardımcısı kapıyı bile açmamış gelip de tek tük bir iki çocuk birikmişler, ceviz oynarlarmış. Bunlar Hatice'yi soluk soluğa, benzi sararmış görünce bir süzmüşler aşağıdan yukarı.

Biri:

- "Kız Hatice, Hatice, korkulu rüya mı gördün yoksa bu gece?" demiş. Hatice:

- "Dünya ahiret kardeşim, korkuyla yok bir işim. Ne rüya gördüm, ne de korktum" demiş.

İkinci çocuk:

- "Kız Hatice, Hatice! Mezardan mı kaçtın gizlice?" demiş. Hatice:

- "Dünya ahiret kardeşim, mezara yok bir işim. Dosdoğru evden geliyorum." demiş. Üçüncü çocuk:

- "Kız Hatice, Hatice! Solar mısın iki adım koşunca?" demiş. Hatice:

- "Dünya ahiret kardeşim, ne korktum, ne koştum, ne soldum. Her zamanki rengimdir" demiş ama, yüzünün solukluğu kimsenin gözünden kaçmamış. Kaçmazsa kaçmasın. Kime hesap verecek? Söylese kim inanır, söylese kime dert anlatır?

Derken vakti saati gelmiş, hoca okula girmiş. Onu görünce Hatice yine gazel gibi titremeye başlamış .Nasıl korkmasın? Hoca bostan korkuluğu, iskelet gibi sırik boylu, gülmez çirkin suratlı, koca elli, zehir dilli bir adam. Bir aralık bu hoca, yanaşmış Hatice'nin yanına demiş ki:

- "Kız Hatice! Hatice! Hocanı ne yaparken gördün, söyle bana gizlice!" demiş.

Hatice üzülmüş, titremiş, büzülmüş, içini çekmiş boynunu bükmüş.

- "Hiç" demiş, "ders verirken gördüm." Zebella kılıkli herif ayrılmış Hatice'nin yanından sessizce. Ondan sonra adet olmuş her sabah hoca, Hatice'nin başına dikilir, sorarmış:

- "Kız Hatice, Hatice! Hocanı ne yaparken gördün, söyle bana gizlice!"

- "Hiç" demiş, "ders verirken gördüm."

Bir eyyam böyle geçmiş. Yazlar güzleri, ilkbaharlar kışları, günler ayları, aylar yılları kovalamış. Bir yıl olmuş bitmiş. İki yıl olmuş geçmiş, üç yıl olmuş kalkmış gitmiş. Dört yıl olmuş, o da tükenmiş. Hatice kız okuldan icazet almış, evinde ev işleriyle uğraşmaya başlamış. Derken yine yıllar yılı kovalamış, aylar ayları. Hatice kız çocuk, olmuş bir mavi boncuk ki nazar değmesin. Kimin varsa yetişmiş gelinlik çağa gelmiş kızı, Allah bizim oğlana bağışlasın. Hatice olmuş bir ayın ondördü. Öyle güzelleşmiş, öyle güzelleşmiş ki misli menendi yer yüzünde olmak şöyle dursun, masallarda bile eşine emsaline rastlanmazmış. Peri padişahının kızı, Hint padişahının bânusu, Kafdağı hükümdarının cangüzeli papucunun tersi bile olamazmış. Yüzüne bakan alelade bir köylü kızı diyemez, dünyanın en güzel kızı dermiş. Zaten değil köyde, kasabada, civar ülkelerde bile onu gelip görüp de vurulmayan, ciğeri yanmayan delikanlı kalmamışmış. Bir gören bir daha görmek ister, fakat bakmaya kıyamaz, kıysa gözleri kamaşır güzelliğinden, gözleri kör olur, kirpiklerini kaldırıp bakamazmış. Ondaki kaş, ondaki göz, ondaki kıvrım kıvrım kol gibi saç, ondaki şirin şirin, şekerden tatlı söz, ondaki kirpiklerin herbiri can yakan birer ok, ondaki gözlerin kurbanı kurban bayramında kesilenlerden çok, ondaki yürüyüş, ondaki eda, gülüş, ondaki akıl, fikir, zeka tariflere sığmaz, dillerle anlatılmazmış.

Ne dersiniz, neylersiniz? Hatice o selvi boya erişmiş, gelinlik kızlar alayına karışmış da, tâ çocukken mezarlıktan geçtiği gün gördüğünü bir türlü unutamamış. Ne kimseye sormuş, ne kimseye söylemiş. Hadi çok korkmuştur da ondan diyelim. Ya o canavar yürekli hocanın bunu unutmayaşına ne dersiniz? Zaten hocanın öylesi de Hatice'nin böylesi gibi masallarda bile zor bulunur. Yoksa ne melâike gibi hocalar var. Senin hoca dediğin de senin benim gibi beni âdem. Ama, masal bu ya, Hatice'nin hocası işte o canavarlığına uygun olacak ki unutmak nedir de bilmezmiş. Kızın başına ömür boyu belâ kesilmemiş mi? Kızcağız büyümekle, güzelleşmekle köyden çıkıp dünyanın öbür ucuna gitmedi ya... Nerede rastlasa, nerede görse adamın ilk sözü:

- "Kız Hatice, Hatice! Hocanı ne yaparken gördün? De bana gizlice" demekmiş. Biz birakalım hocayı, Hatice'nin peşine, gelelim o diyarın padişahına...

Her ülkenin bir başı olduğu gibi, o zamanlar da o diyarın da genç mi genç, yakışıklı mı yakışıklı, zengin mi zengin bir padişahı varmış. Zengin dediğim de söz temsili. Padişahın fikarasını kim görmüş, kim işitmiş? Neyse, şimdilik padişahın malı mülkü kendine. Biz gelelim masalın âhengine.

Günlerden bir gün o diyarın padişahı, arasına yaparmış öyle, kıyafetini değiştirip başvezirini yanına alıp memleketini dolaşmaya çıkmış. Çıkar a, demeyin. O zamanda memleketini karış karış gezen padişah nerede? Bu öylesindenmiş işte. Bu sefer fikara bir köylü kılığına girmiş. Başlamış o köy senin, bu köy benim; beriki valde sultanın öteki başvezirin diye dolaşmaya, kapı kapı aşındırıp ülkeler aşmaya. Döne dolaşa düşe düşe yolları Hatice kızın köyüne düşmüş. Hatice'nin babası para babası değil ama, halî vakti yerinde bir adammış. Gelen Tanrı misafirlerinin çoğunu o kanaklarmış. Bu sefer de öyle olmuş, almış adam bu iki elin garibini, evini misafir etmiş.

Derken akşam olmuş, gün bitmiş, ağanın işi tükenmiş, kalkmış, Tanrı misafirlerinin çoğunu o konuklarmış. Bu sefer de öyle olmuş, algidersin gibi adet yerini bulsun yollu konuşmaya başlamışlar. Hoşbeş, ağa, kardeş, derken söz köylerin halini gelmiş. Ağa misafirlerinin sorduklarına bir bir cevaplar vermiş, köylerinin halini güzelce anlatmış. Dert dökmüş, derman dilemiş. Yabancı köylüler de Tırhallı, hep bir hallı olduklarını anlatmışlar. Sonra da sofraya oturmuşlar. O zaman masa sandalya, tabak çatal bıçak nerde? Ortaya sini gelmiş, içinde tatlısından tuzlusuna, biberlisinden baharatlısına, acısından ekşisine kadar çeşit çeşit cennet yemekleri. Ağa, her gece akşam yemeklerini böyle misafirleriyle yediği için alışkın. Ama misafirler başka köylerde ne bu kadar bol bulamaç, ne böyle lezzetli yemek yemişler, doymamışlar, yarı aç yarı tok sofradan kalkmışlarmış. Ona sebep yediklerinin her biri onlara cennet yemeği gibi görünmüş. Önce gelmiş çorba. Padişah bayılmış çorbanın lezzetine. Saraydaki aşçıbaşı bile böylesini yapamaz, diye düşünmüş. Ev ekmeğinden koparmış bir lokma, tadından az daha parmaklarını dı ısıracakmış. Saraydaki tablakârbaşı bile böylesini pişiremez, diye düşünmüş padişah. Sonra gelmiş bir kızartma et. Âlelade körpe kuzu eti ama, padişaha bildircin kızartması kadar lezzetli görünmüş. Avcıbaşı bile sarayda bu tatta kuş avlayıp kızarttıramaz, diye düşünmüş padişah. Sonra gelmiş bir pilav. Kilercibaşı bile bu kadar güzel pirinç bulamaz, diye düşünmüş padişah içinden. Sonra gelmiş bir börek. Bir yufka ki, her katı meydanda. Öyle olduğu halde bir tarafından bak kızarmış yufkanın, öbür tarafından yüzünü seyret. Hele padişah, birine bakayım demiş, bir de ne görsün? Yufkanın orta yerinde hamur ezilerek bir genç kız tasviri resim yapılmamış mı? Hünerin buncasına, yeşilbaş mancasına canlar dayanmaz, diye

düşünmüş padişah. Ondan sonra gelmiş baklava, padişah ancak yemiş samsa. Tadına doyamamış, ama fazla da alamamış. O zamanların köy ağalarına bakın ki yedikleri içtikleri bugünün beylerinde paşalarında bile yok. Zaman bir zamanmış öyle. Padişah ev sahibine:

- “Ey ağa, cömert ağa, özü sözü mert ağa, bunca diyar gezdik, arkadaşımı; köy, kasaba dolaştık yoldaşımı. Nice zenginlerin konağına konduk, misafir olduk. Yedik içtik, Allah cümlesinden razı olsun. Bir yerde bize saray yemeklerinden bile ikram ettiler, ama, senin evinde yediklerim kadar, bunlar kadar tadı tuzu yerinde hiçbir yemek hiçbir yerde yemedim. Aşçın nereli?” diye sormuş. Ev sahibi ağa, sağına bakmış, kıskıs gülmüş, soluna bakmış kıskıs gülmüş:

- “Hoş geldin, misafirsin. Tanrı misafirisin, başının tacısın. Ama bırak da şu lâfına biraz güleyim. Ağam, burası fakir bir köy, biz de bir fakir köylüyüz. Bizde aşçı ne gezer? Olsa da kullanmak kimin haddine? Eşim yok yoldaşım yok. Karım yıllarca önce sizlere ömür öldü gitti. Bana bir yetim bıraktı. İşte her şeyim, varım yoğun bu darı dünyada o kızdır benim. Yemeği de o pişirir kendi eliyle” demiş.

O böyle deyince padişahı almış bir düşünce. Yemeği böyle pişiren, konduğu böyle konuklayan kızın kendisi kimbilir nasıl bir dünya güzeldir, diye başlamış kara kara dalmaya, içlenmeye. Neyse, yemekler yenmiş, şerbetler içilmiş, sohbet doyulup bundan da geçilmiş, misafirler çekilmişler yatmaya. Bakmışlar sade döşeli rahat bir oda. Yerlerde kar gibi çarşaf. İki katlı yataklar pufla. Padişah duramamış sabaha kadar, düşüncelerini başvezire açmış. Ne de olsa bekâr değil mi? Kara kara düşünürken kara sevdaya karmış. Sabaha kadar hep bunu konuşmuşlar. En nihayet karar kılmış padişah:

- “Ben bu kızı görmeden, dileğimi yerine getirmeden şuradan şuraya adımımı atmam, bilesin, vezirbaşı” diye kestirip atmış.

Horoz özmüş, şafak atmış. Sabah namazına kalmışlar. Kırk bir türlü reçelle yedi çeşit zeytinden, on iki türlü peynirden, üç meyve kokulu süttten hazırlanmış kahvaltıyı ettikten sonra, padişahın fikri kesinleşmiş; ille o kızı görecek. Hemen ev sahibine karşı çıkmışlar. Padişah demiş ki:

- “Ey ağa, cömert ağa, özü sözü bir mert ağa. Konukseverliğine diyecek yok. Sayende karnımız tok, sırtımız pek. Pek kabaydı yattığımız döşek, rahat rahat uyuduk. Gelgelelim yoldaşım rahatsızlandı biraz. Müsaade edersen iyileşinceye kadar bir gece daha evinizde misafir olalım.” O böyle deyince ev sahibi:

- “Misafirsin hoş geldin. Tanrı misafirisin, gözümde padişahı da üstünsün, vezirden de. Müsaade ne demek? Evim, her dileğine açıktır, kal kalabildiğin kadar, gönlünü hoş tut. Allah yoldaşına hemen şifalar versin, adam akıllı iyileştikten sonra ne zaman istersen o zaman kalkar gidersen” demiş. “Yalnız benim kusuruma bakmayın, tarlaları, işçileri bir dolaşmaya gideceğim. Sıkılmayın, üzülmeyin, kendi evinizde gibi rahat edin. Çabuk dönerim, yine görüşürüz...” demiş. Bundan sonra çıkmış gitmiş işine.

O gidince padişahla vezir oturmuşlar pencere başına. Can sıkıntısından bahçeyi seyretmeye başlamışlar. Bırakalım onları seyirlerinde biz gelelim Hatice’ye.

O zamanlar kaç göç var. Yetişkin kızlar, erkeklere başları örtüsüz görünmezler. Gel gelelim kızın bundan, misafirin gitmeyip kaldıklarından, hele bahçeyi seyrettiklerinden haberi yok. Kümese, hayvanlara yem vermek, kuyudan su çekip kap kacak yıkamak için bahçeye çıkacak tabii. Çıkmış da. Çıkmış ama, neden sonra pencerede misafirleri görmüş ki, onu seyredeler. Kız atmış çığlığı, kaçmış içeri. Lâkin olan da olmuş, padişahla vezir Hatice’yi bir alâ görmüşler, muratlarına ermişler. Ermişler ama, padişah kızın yüzünü, kol kalın saçlarını, ok dikinde kirpiklerini, ıslıl ıslıl gözlerini, lâle alı yanaklarını gonca incesi dudaklarını, selvi gibi boyunu, şahin şahin yürüyüşünü görünce kendinden geçmiş, bir vurulmuş, bir âşık olmuş ki sormayın. O andan geri, gece gündüz, sabah akşam demeden, durmamacasıya kızı sayıklar olmuş.

Uzun lâfın kısası, dibine yanaştı masalcının dağarcığı, kesesi. Akşam olmuş, ağa gelmiş, yenmiş içilmiş, sohbet edilmiş. Yatmışlar, ertesi günü yola koyulmuşlar.

Vezir, akli biraz kısır olur. Başvezirinki haydi haydi. Zannedermiş ki, köyden gidince kız da padişahın aklından gidecek. Nerde bu hayır, nerde o iyilik? Gün geçtikçe padişah dalıp dalıp düşünmeye, kendinden geçip sararıp solmaya başlamış. Bunu gören başveziri almış bir telaş, almış bir telâş. Ne yapsın? Bakmış ki yataklara düşecek, memleketin koskoca padişahı bir köylü kızı yüzünden elden gidecek, günün birinde sohbetin en uygun yerinde:

- “Ey benim padişahım, senden bir dileğim var, izin ver de filânca köye gideyim, falanca ağanın kızını Allah’ın emri, peygamberin kavliyle sana isteyeyim. Böyle ah etmekle sevda geçmez, sen de bir Allah’ın kulusun, sana da er geç yuva gerek” demiş.

Padişah çok sevinmiş bu habere. Vezir kaşla göz arasında hazırlanmış, vezirlenmiş, bir alay kurmuş bir ucu Bağdat’ta bir ucu Çin’de, vara vara varmış kızın köyüne bir yıl içinde. Ver elini ağanın evi diye o kalabalıklıkla köylünün evine inmiş. Ağa şaşkınlıkla aklını oynatayazmış; memleketin başveziri böyle bir alayla kalsın da kendi evine konuk gelsin. “Eyvah” etmiş, “muhakkak o zaman yanındaki de padişahı, bir hata ettim, galiba, hesabını soracaklar nihayet bana” diye üzülmüş ama vezir sormuş:

- “Ey ağa, namılı ağa, cömert ağa, başağa! Senden namılısı, senden cömerdi, senden ağası da olur Tanrının.

Bu gördüklerini padişahımız sana yolladı, tanıdın mı beni?" Ağa baş kesmiş, dokuz kere diziyle yeri dövmüş: vezir! Tanımasına tanıdım ama, bu ziyaret şerefini neye yoracağımı bilemedim. Padişah benim gibi bir fakir köylünün ayağına ne demeğe senin gibi bir ulu kişiyi yollasın?" demiş. O böyle deyince başvezir gülmüş:

- "Ey ağa, namlı ağa, cömert ağa, başağa! Sen ben olsak, padişah fermanını dinleriz. Ama padişah bile demek herkese ferman dinletemiyor. Bilmez misin gönül ferman dinlemez. Ben Allah'ın emri, peygamberin kavliyle senin o hünerli kızını, bilimli kızını padişaha istemeye geldim, izin olursa" demiş... O böyle deyince ağa bir düşünmüş, iki düşünmüş. Üçüncüsünde sevincini söyleyecek, dili tutulmuş, söyleyememiş. Bereket, başvezirin aklı o kadar da kısır değilmiş. Ağanın heyecanını anlamış, bırakmış dilediği kadar beklesin. Neyse, haber kıza uçurulmuş... Sevinmişler, övünmüşler, bir köy halkı sırt sırta dizilmişler Hatice'nin evine. Bir alayla ertesi günden tezi yok Hatice'yi almışlar, çıkmışlar yola. Doğru saraya. Padişah da gözleri yollarda, mendili dallarda bekler dururmuş. Haberciler önden koşmuş, haberi duyan şehirli coşmuş. Kızı karşılamışlar. Yapılan oyunların, eğlencelerin, kırk gün kırk gece süren düğün derneklerin her biri ayrı bir masal olur söylemeye kalksak. Hatice de padişahı canü gönülden sevmiş. Memlekete örnek bir karıkoca olmuşlar, rahat rahat tatlı tatlı kavgasız gürültüsüz, tasasız dırıltısız yaşamaya başlamışlar. Darısı cümlenin başına.

Aradan dokuz ay on gün geçmiş. Allah onlara bir de –kimin varsa bağışlasın, Tanrı hiç kimseye acısını göstermesin- nurtopu gibi bir evlat ihsan etmemiş mi? Çocuksuz ev sahipsiz değirmene benzer. Ne döner ne öğretür! Bunların da sevinçleri iki kat olmuş.

Gel gelelim Hak Teâlâ herkese bir illet verir. En sevdiği kullarını yerden yere vurur. Gölgesiz mutluluk, acısız kulluk bu dünyanın kullarına vergi değil. Beri yandan nur topu gibi bir oğlan doğdu, memleket, şehzade yetişti diye, toplar atılır, fakir fıkara yemekler dağıtılırken, meğer Hatice çocuk ölüsü yiyen hocasını unutmamış. Bu dünyadaki kötülükleri unutmaya gelir mi hiç? Unutmamalı, unutmamalı, insan kısmı titizliği uyutmamalı. Padişahla evlenip sultan olan Hatice, bir gece yine oğlunu kundaklamış, sarmış sarmalamış, beşiğine yatırmış, ninni söylemiş:

Ninni deyip belediğim

Allı kuşak doladığım

Seni Haktan dilediğim

Uyusun da büyüsün ninni!

Gel ağlama iki gözüm

Beşik olsun sana dizim

Büyüsün benim körpe kuzum

Uyusun yavrum ninni!

Tamamdır ninni söylerken, karşiki duvar sessizce yıkılır, içinden Hatice'nin hocası çıkmaz mı? Ağzı kana bulaşık, gözleri devrik devrik. Gelmiş kızın yanına sormuş:

- "Kız Hatice Hatice! Hocanı ne yaparken gördün? De bakayım gizlice!" demiş. Hocası bunları söylerken Hatice sultan o kadar korkmuş ki, nefes gibi:

- "Hiç" demiş, "ders verirken gördüm!" Bu sefer kanlı hoca:

- "Ya" demiş, "gör öyleyse bunu!" demiş, arkasından beşikte uyuyan çocuğu almış kucağına, çalmış bir parmak kan Hatice'nin ağzına çıkmış duvardan gitmiş, yarık da ardından kapanmış.

Gece, cehennemden kara geçmiş. Ertesi sabah olmuş (olmaz olası), bir de odaya gelmişler ki, sabaha kadar ağlayan Hatice sultan boş beşiğin karşısında ninni söylüyor:

Gökte yıldızlar yılışır

Kuzgunlar üleş bölüşür

Çadırda düşman gülüşür

Bebek beni del'eyledi

Yaktı yaktı kül eyledi!

diye hem ağlamış, hem söylemiş. Söylemiş ama, ortada ne bebek var, ne gölgesi. Üstelik Hatice'nin ağzında da bir parmak kan...

Hemen işi padişaha duyurmuşlar, koşmuş gelmiş, karısını o halde görünce şaşırılmış. Ama kızı tanıdığına tanışmış, bu hale inanmamış. İmkân yok Hatice çocuğunu yememiştir, bunda bir iş var, demiş. Demiş ama, giden gitmiş, iş olup bitmiş. Yalnız Hatice, ne sorsalar bilmem dermiş. Çocuğunu yediğini inkâr edermiş. Doğruyu söylese kim inanır?

Zaman geçmiş. Allah'ın işine karışılmaz. Bunlara nur topu gibi bir oğlan daha ihsan etmiş... E... birincisinin acısı geçmediği için, doğar doğmaz çocuğun yanına bir de bekçi koymuşlar. Yine toplar atılmış, şenlikler yapılmış. Memlekete bir şehzade doğdu diye fakirlere yemekler kırk lokmaları dağıtılmış.

Günlerden bir gün, akşam olmuş, yatmışlar, Hatice hafif hafif beşiğin başında ninni söylemiş. Bekçi

kadın uykuya dayanamamış horlamış. Tamamdır kız:

Dandini dandini dandana

Bir ay doğmuş anadan

Bağışlasın Yaradan

Eksiltmesin aradan.

Seve seve götürdüğüm

Severekten yatırdığım

Eksiğini yitirdiğim

Uyusun da büyüsün, ninni!

Diye ninni söylerken, duvar yıkılır. Hatice'nin hocası çıkmaz mı? Ağzı kana bulaşık, gözleri devrik devrik. Gelmiş kızın yanına sormuş:

- "Kız Hatice Hatice! Hocanı ne yaparken gördün? Deyiver bana gizlice!" demiş... Hocası bunları söylerken Hatice sultan o kadar korkmuş ki, nefes gibi:

- "Hiç" demiş, "ders verirken gördüm..." Bu sefer kanlı Hoca:

- "Ya!" demiş, "Gör öyleyse, bunu!" demiş, arkasından beşikte uyuyan çocuğu almış kucağına, çalmış bir parmak kan Hatice'nin dudacağına, çıkmış duvardan gitmiş. Yarık, ardından kapanmış.

Gece gene cehennemden kara geçmiş. Ertesi sabah olmuş (olmaz olası), bekçi kadın bir de bakmış ki, sabaha kadar ağlayan Hatice sultan, boş beşiğin karşısında ninni söylüyor:

Deve var deveden yüce

Yavrumu yitirdim gece

Nic'edeyim anam, nice

Bebek beni del'eyledi

Yaktı yaktı kül eyledi!

diye hem ağlarmış, hem de söylermiş. Söylermiş ama ortada ne bebek var, ne gölgesi! Üstelik Hatice'nin ağzında da bir parmak kan....

Hemen, yememişler, içmemişler işi padişaha duyurmuşlar. Koşmuş gelmiş karısını o halde görünce şaşırılmış kalmış. Ama Hatice'yi tanıdığına tanınmış, bu halde gene inanmamış. İmkânı yok Hatice çocuğu yememiştir, bunda bir iş var, demiş. Demiş ama, giden gitmiş, iş olup bitmiş. Yalnız, Hatice ne sorarlarsa bilmem dermiş. Çocuğunu yediğini inkar edermiş. Doğruyu söylese kim inanır?

Zaman geçmiş yine aradan. Dünyayı böyle yaratmış Yaradan. Yaradanın işine karışılmaz. Bunlara nur topu gibi bir üçüncü oğlan daha ihsan etmiş. Yine toplar atılmış, memlekete bir şehzade doğdu diye fakir fıkara yemeler, lokmalar dağıtılmış. E... İkinciden de canları yanık. Gerek ki davransınlar uyanık. Bu sefer, Hatice'nin yanına iki nöbetçi koymuşlar. Yazılan bozulmaz, akacak kan damarda durmaz, gidecek gider, nasip olmayan kimseye kalmaz.

Günlerden bir gün, akşam olmuş Hatice sultan çocuğunu beşiğine yatırmış, ninni söylermiş, iki bekçi de uykusuzluğa dayanamamışlar, uyuyakalmışlar. Kız tamamdır:

Ninni desem sesi gelir

Uyur da uykusu gelir

Saraydan babası gelir

Uyusun da büyüsün ninni!

Hu hu hu beni

Tilki duymasın seni

Eğer tilki duyarsa

Hem seni yer, hem beni!

diye ninni söylerken karşısındaki duvar sessizce yarılıp da içinden Hatice'nin hocası çıkmaz mı?.. Ağzı kana bulaşık, gözleri devrik devrik. Gelmiş kızın yanına sormuş:

- "Kız Hatice Hatice! Hocanı ne yaparken gördün? Söyle bana gizlice!" demiş. Hocası bunları söylerken, Hatice sultanın dili tutulmuş, yüreğine iner olmuş:

- "Hiç!" demiş, "ders verirken gördüm!" Bu sefer kanlı hoca:

- "Ya!" demiş, "gör öyleyse, bunu!" demiş, arkasından beşikte mışıl mışıl uyuyan çocuğu almış kucağına, çalmış bir parmak kan kızın ağzına, çıkmış duvardan gitmiş, yarık ardından kapanmış.

Gece cehennemden beter geçmiş. Ertesi sabah olmuş (olmaz olsun), bekçi kadınlar silkinerek bir de uyanıp bakmışlar ki, sabaha kadar ağlayan Hatice sultan boş beşiğin karşısında ninni söylüyor:

Ne bir ne iki ne üçü

Kanlı m'olur hoca kişi

Bağışlamam ben bu suçtu

Bebek beni del'eyledi

Yaktı yaktı kül eyledi.

diye hem ağlarmış, hem de söylemiş. Gel gelelim, sür sürelim şu masalı hayırlı bir sona erdirelim ama, ortada ne bebek var, ne gölgesi... Üstelik Hatice'nin ağzında da bir parmak kan...

Hemen yememişler, içmemişler olup biteni halü keyfiyet böyle böyle diye padişaha bir bir anlatmışlar. Padişah bunu duyunca çılgına dönmüş, gözünü kan bürümüş. Kıyamamış biricik karısını öldürtmeye, zindana attırmış. Yasından kederinden kendi de dünyayı dolaşmaya çıkmaya karar vermiş. Çünkü biraz zaman sonra derdinden tasasından canevinden yaralanmış, sararıp solmaya başlamış. Hekim, hoca, bilgin koca kim var, kim yoksa dünyada çağırılmışlar, bir araya toplamışlar, fikir sormuş akıl danışmışlar ama, padişahın derdine kimsecikler bulamamış bir çare. Bunun üzerine o da ne yapsın? Belki avunurum diye dünyayı dolaşmaya çıkmaya karar vermiş. Padişah kısmının yola çıkması senin benim çıkışıma mı benzer? Aylarca hazırlanmış. Sandık sandık, katar katar eşya, yiyecek almış, para altın yüklemiş. Bir kervan olmuşlar. En sonunda başta başvezir, herkese, dönerken ne getireyim diye sorar padişah. İçinin derdi, yüreğinin yarası, zavallı karısının da hatırını sormadan yola çıkmamış... E... ne de olsa gidip de dönmemek, dönüp de bulamamak var. Yolculuk bu ... kimin öntü, kimin sonu belli mi? Kimin öleceği, kimin kalacağı belli değil.

Buna niyetlenince, davranmış niyetince, padişah inmiş yer altı zindanına. Bakmış zavallı Hatice, o dünyalar güzeli kadın, kahrından kararır, zayıflamış, âdeta çökmüş. Allah, kimseye evlat acısı göstermesin. Tanrı, cümlelerin evladını bağışlasın, yakıştırsın, yetiştirsın, herkese ulu mürüvvetini gösterebilir. Hayırlı ana babaya hayırlı evlat nasibetsin, herkesi bu yüzden güldürsün. Yavrusunu şahin kapmak değil, bunun üstüne aslı olsun olmasın, ciğerparasını öldürmek, öldürmek ne kelime, diri diri yemekten sanık olursa, buna dağlar mı dayanır, yoksa ana yüreği mi? Neyse.. Padişah, karısının yanına girer, onun boynu bükük Hakk'a tevekkül olmuş halini görünce büsbütün yüreği parçalanır ama, neylesin, elden ne gelir? Padişah sormuş:

- "Ey benim dünyalar güzeli, dünyayı gezsem eşi bulunmaz, iyiliğine son erişmez, tatlı dilli, güzel huylu sultanım! Sana feda olsun benim canım. Gel sen sen ol, Hak oyunu üçtür, son defa soruyorum. Senin ciğerinden söktüğün yavrucaklarını yediğine cümle âlem inansa da ben inanmıyorum. Gel bu sırrı bana söyle. Çünkü bunun içinde aslında bir iş var, seziyorum, ama söylemezsin. Gel şunu söyle de kurtul Sultanım benim" demiş.

Kadın inci gibi yaşlar dökmüş, bükük boynunu büsbütün bükmüş, derin derin içini çekmiş.... Ama yine susmuş. Bunu gören padişahın yüreği cız demiş, sözlü değiştirmiş:

- "Ey benim dünyalar güzeli, eşi menendi bulunmaz sultan kadını! Ben bugün dünyayı dolaşmaya çıkıyorum. Saray halkından herkese gelirken ne getireyim, diye sordum. Herkes bir şey istedi. Sana da sormaya geldim. Beni sevindirmek istersen, dile benden ne dilersem!" demiş. Bu soruyu duyunca kadın:

- "Ne dileyeceğim, sağlığını diliyorum padişahım" demiş.

Padişah sorusunu bir daha tazelemiş, o yine öyle demiş. Padişah sorusunu bir daha tazeleyince kadın bu sefer:

- "Bir kalıp sabun, bir sabır taşı, bir de sivri uçla hançer dilerim padişahım" demiş.

Padişah, karısının bu isteklerine bir mana verememiş ama, alışmış artık ondan böyle anlamı anlaşılmasın şeyler işitmeye. Çıkmış zindandan, atlamış atına, düzölmüş yola... Az gitmiş, uz gitmiş dere tepe düz gitmiş, iki yaz bir güz gitmiş, bir de ardına bakmış ki, bir arpa boyu yol gitmiş. Gene binmiş atına, az gitmiş uz gitmiş, dere tepe düz gitmiş, üç yaz iki güz gitmiş, bir de ardına dönüp baksın, ne görsün? Bu sefer iki arpa boyu yol gitmişmiş... Böylece gide gide gidilir, masal tamam edilir. Padişah da, günün birinde yolunu tamamlamış. Ama o zamana kadar nereleri dolaşmamış, neleri, kimleri görmemiş, bir bilerseniz. Hint Padişahının sarayında fil güreşleri mi seyretmemiş, Çini Maçın ülkesinde havaya renk renk ateşlerin saçıldığını mı görmemiş, yoksa ormanlarda arslanları kaplanları mı kovalamamış, engin denizlerde gemisi fındık kabuğu gibi oynamamış mı!.. Neler neler. Ama hepsini sayıp dökmeye ömürle sabır ister. Günün birinde dönmüş ya, siz ona bakın. Dönerken de karısının istediklerini bulup getirmeyi unutmamış ha. Tabii insan kısmı, padişah da olsa karısının sözünden çıkmamalı.

Padişah dönmüş ya, herkes de onu gizli derdinden, üzüntüsünden tasasından kederinden kurtuldu sanırmış. Yüzünün rengi gelmiş, azıcık derlenmiş, toplanmış. Ama dışı alemleri yakar, içi kendini. Doldurmuş ne eksilen var, ne azalan. Belki de büsbütün artmıştır, kim bilir? Terazi değilim ki tartayım. Neyse, onu bir yana bırakalım da, biz gelelim hediyeler. Padişahın getirdikleri içinde herkesin istediği varmış. Sultan hanımın da. Hatta bana da bir hediye getirdiydi ama onu sonra söylerim. Padişah herkesin istediklerini vermiş, dualarını almış, sıra Hatice'ninkine gelmiş. Gitmiş zindana.

- "Ey benim dünyalar güzeli, yer yüzünün bir tanesi kadını. Ne yaptım, yaptım istediğin bir kalıp sabunla, sabır taşını, bir de hançeri getirdim" demiş.

Getirdiklerini vermiş. Hatice de, Padişahı görünce gözlerinden seller gibi yaş indirmiş. İç çekmiş, boyun bükmüş ama, yine halinden şikayet etmemiş. Padişah, çıkmış zindandan, çıkmış ama bir yere gitmemiş,

gizli bir taş yarığından: “Acaba şu sabunla sabırtaşı, hele sivri hançer ne işe yarayacak?” diye merakla gözetlemeye başlamış. Bırakalım onu, gözetleye dursun, biz gelelim Hatice’ye...

Hatice, bakmış ki el ayak çekilmiş, hançeri eline almış: “Ey sabun, ey sabırtaşı! Canınız yok can gibi, çocuğunuz yok insan gibi. Şimdi beni dinleyin, bana bir söz söyleyin. Bunca yıldır sustum, sabrettim. Ama benim yüzümden başkalarını da kahrettim. Dinleyin beni, size anlatacaklarım var. Bitirdikten sonra ne yapar, ne işlersiniz, ne düşünür, ne dersiniz, ben de ona göre davranacağım, fikrinizi öğreneyim, bu tasadan kurtulayım” demiş. Bunları dedikten sonra: “Vaktiyle ben bir babanın tek bir kızı idim. Bir okula gider, bir hocadan ders okurdum. Bir gün okula giderken geçmem gereken mezarlıktan geçerken...” diye başlamış o güne dek başından geçenleri bir bir anlatmaya... O anlattıkça başlamış padişahın gözünden yaşlar dökülmeye... Zavallı kadın zayıflıktan sesi mırıl mırıl ancak çıkar, canından öylesine bıkar görünce, dayanamamış, yavaşça girmiş zindandan içeri. Gittikçe artmış merakı, bakarmış ne yapacak diye. O anlatmış, padişah ağlamış, o anlatmış padişah ağlamış. Bir yandan da bütün olup bitenlerin, o sırlı işlerin iç yüzünü anlamış.

Tamamdır, kız hikâyesini bitirmiş de:

- “Ben insanım, dayandım, ama sen söyle sabunum başına bunlar gelseydi, ne yapardım?.. deyince, sabun köpürmüştü, köpürmüştü, bir anda yok oluvermiş. Kız, durmuş, dönmüş sabır taşına:

- “Sabun dayanamadı, köpürdü, ben insanım dayandım. Ey sabırtaşı, senin başına bunca iş gelseydi, ciğerparelerini bir kanlı hoca elinden alaydı, ne yapardım?” deyince sabır taşı, şişmiş şişmiş, “çaat!” diye ortasından çatlayıvermiş. Bunu gören Hatice:

- “Sabırtaşı taşken dayanamadı, Tanrım, zayıf bir insanım, bunca felâkete nasıl dayanırım? İşte, hançeri bunun için istedimdi!” diye kaldırmış hançeri, tam göğsüne saplayacakken, zindan duvarı güldür güldür yarılmış. Kanlı hoca kucağında nur topu gibi üç yavruyla çıkagelmemiş mi? Hemen:

- “Dur Hatice, Hatice” demiş. “Ben seni imtilan ettim. Şayet sabretmeseydin bugüne kadar da, gördüklerini, bildiklerini söyleyeydin çocuklarının ölüsünü görecekten. Padişah karısı olmak kolay değil. Şimdiden sonra istediğinden alâ mutlu olacaksın, al yavrularını kızım, güle güle büyü!”

Bunları söylemiş, geldiği gibi çıkıp gitmiş. O gidince, padişahın aklı başına gelmiş. Hemen Hatice’nin boynuna atılmış. Karı-koca üç çocuklarını büyütmüşler kendi boylarınca. Hatice, eskisinden genç olmuş, eskisinden güzel. Onlar ermiş muradına, biz çıkalım kerevetine.

Demin padişahın bana da bir hediye getirdiğini söyledim. Bir büyütlü çörekti, yemedim, size de vereyim diye. Meğer hediyeden olmazmış bir başka hediye. Ne bilirim? Bir parçasını bu masalı okuyana verecektim, bulamadım hangisidir, veremedim, kendim yedim. Bir parçasını Hatice geri aldı, üç çocuğuna bölüştürdü. Uzun ömürlü olsunlar dedi, veremem demedim. Geriye kalanı da, ne yapayım diye düşünürken, bir yaşında bir şirin kız geldi, istedi, vermem dedim, çekti aldı. Bir yaşında çocuk, zorla insandan bir şey alır mı demeyiniz, benim gönlüm yufkacadır, ama ne böreğe gelir, ne tatlıya. Hak Teâlâ cümlenizi, ananıza, babanıza bağışlaya. Haydi şimdi varın gidin tez uykuya.

O. KURTLA KOYUN MASALI

Var idi, yok idi. Yer yüzünde bir keçi ile bir koyun var idi. İki kırı çıktılar. Aç oldukları için kırdı dolaşıp yayılmaya çıktılar. Bir kurda rastladılar. Korkup, durdular. Kurt:

- Koyun kardeş seni yiyeceğim, dedi. Bunun üzerine koyun kurda:

- Önünde hazır durmuşum, istersen ye beni. Ancak senden bir ricam var: Beni şimdi yeme. Önünde biraz oynayayım, birazcık pehlivanlık edeyim. Beni ondan sonra ye, dedi. Kurt da “pekiyi” diyerek, koyunun isteğini kabul etti. Koyun sağdan sola, soldan sağa zıpladı, düştü. Bir taraftan bir tarafa koştu, durdu. Kurt ise, hep böyle koyunun çevresinde dolanarak, kendisini seyretti. Koyun da şöyle yaptı, böyle yaptı; sonunda bırakıp kaçtı. Kurt bekledi, bekledi; fakat koyun dönüp, gelmedi. Kurt aramağa koyuldu ise de, koyunu bulamadı. Bu yüzden kurt gelip keçiye:

- Keçi kardeş, seni yiyeceğim, dedi. Keçi:

- Beni nasıl yiyeceksin, tek beni yersen eline ne geçer? Benim iki yavrum var. Onlar da mağaradadırlar. Bırak beni gideyim, dolu memelerimden onlara süt emzireyim. Yavrularımı da yanına alıp getireyim, hepimizi birden ye. Ta ki beni yedikten sonra, yavrum kalmasın. Yahut yavrularımı yedikten sonra, ben kalmayayım. Kurt “pekiyi” dedi. Keçi gitti, dağa girdi. Yavrularını emzirdi. İkisini de yanına alıp, uzaklaştı. Kurt bekledi, bekledi. Fakat keçi de gelmedi. Kurt kalkıp, yola düştü, keçiye dağ, tepe aramaya koyuldu. Bütün çabalarına rağmen keçiye bulamadı. İkisini de elden kaçırdığını anladı. Sonra bir mağaraya geldi; içeri girdi. Mağarada bağlı bir at gördü. Kurt:

- At kardeş, yerim seni, dedi. At:

- Beni yiyebilmen zordur. Sen ki ufak bir kurtsun, benim gibi kocaman bir atı nasıl yersin? diye cevap verdi. Kurt ise:

- Yerim, dedi. At:
 - Pekiyi, istersen beni ye. Yalnız nalıma beratım yazılıdır, dedi. Kurt:
 - Nalın nerededir? Diye sordu. At:
 - Ayağımın altındadır, dedi. Kurt da:
 - Ayağını kaldır da bakayım, dedi. Bunun üzerine at ayağını kaldırdı. Kurt, atın nalındaki beratı görmek için eğildi. Bu durumdan istifade eden at, alnına bir tekme vurmakla birlikte, kurdun beynini yere döktü. Kurt yere yığıldı, düştü. Can çekişirken başına gelen işleri, sızlanarak söylenmeye başladı:
 Gittin gördün bir koyun
 Ye, kalsın kuru boyun
 Neyine oyun, moyun
 Pehlivanlık mı edeceksin?
 Gittin gördün bir keçi
 Ye kalsın kuru kıç (ayağı)
 Neylersin ikiyi üçü
 Çobanlık mı edeceksin?
 Geldin gördün bir at
 Ye (de) yanında yat
 Neyine berat, merat
 İstanbul'a mı gideceksin?
 Bunları söyledikten sonra kurt can verdi. Koyun kurtuldu. Keçi de kurtuldu. At da kurtuldu. Ben de gittim, (bana) üç elma verdiler. Biri masala, biri masalı anlatana, birini de Kadriye (masalı anlatan kadının adı) yedi.

Ö. SİHİRLİ DEĞNEK

Bir zamanlar, bir köyün terzisinin bir keçisi ile üç oğlu vardı. Her gün çocuklardan biri bu keçiyi olatmaya götürürdü.
 Bir gün onu büyük oğlu çayıra götürdü. Sabahtan akşama kadar otlattı. Akşam olunca dönerken çocuk keçiyeye sordu:
 - Keçiciğim; iyi yedin mi? Keçi cevap verdi:
 - Artık ottan bir parçacık bile yemek istemem! Ağaçlarını yapraklarını yiyerek sarhoş oluyorum.
 Terzi oğluna keçinin nasıl yediğini sorunca oğlu:
 - Ot istemiyor, ağaç yaprakları yiyor! Dedi. Terzi merak ile gelip keçiyeye iyi doyup doymadığını sordu. Keçi cevap verdi.
 - Nasıl doyarım! Hiç mezar taşları arasında ot bulunur mu? Terzi kızdı, oğlunun yanına geldi.
 - Niye yalan söyledin? Dedi. Zavallı keçi açlığından kıvranıyor! Ve çocuğunu dövdü. Kapı dışarı atıp kovdu.
 Ertesi günü keçiyi ikinci oğlu götürdü. Aynı hal onun başına da geldi. Baba onu da kovdu. Üçüncü günü en küçük çocuğu keçiyi otlattı. Bu zavalılık da kardeşlerinin uğradığı belaya uğradı. O da babasının evinden kovuldu. Artık terzi yalnız kalmıştı. Keçisini kendisi olatıyordu. Bir gün keçiden sordu.
 - Karnın doydun mu? Keçi aynı sözlerle cevap verdi. O vakit terzi fena halde kızdı:
 - Seni nankör seni, dedi. Sen bana evlatlarımı kovdurtun! Şimdi sana bir ceza yapayım da gör. Keçinin başını tıraş etti. Kapı dışarı attı:
 - Defol, bir daha gelme! Diye bağırdı. Artık büsbütün yalnızdı. İçini çekerek:
 - Acaba evlatlarım ne yapıyorlar? Diyordu. Halbuki büyük oğlu bir marangozun yanına çırak girmişti. Ondan marangozluğu öğrenmişti. Babasının yanına dönmek istedi:
 - Babamın kızgınlığı geçmiştir! Diyordu. Ustası kendisinden çok memnundu, ona görünüşte hiçbir kıymeti olmayan bir masa hediye etti:
 - Bu masa, dedi sihirlidir. Canın yemek istediği vakit "Masa, bana yemek ver! Dersin! Hemen masanın üstüne bir örtü serilir, en nefis yemekler konur, yersin! Çocuk masayı sırtlayınca yola çıktı. Bir hana geldi. Orada kalabalık insanlar vardı. Çocuk:
 - Ben hepinizi yediririm. Dedi ve masasına emir verdi. Masanın üstüne örtüler serildi. En güzel yemekler kondu. Herkes doya doya yedi. Hancı çok hilekâr bir adamdı. Çocuk uyur uyumaz masayı değiştirdi. Sabahleyin çocuk da bilmeden değişen masayı aldı, götürdü.
 Babasının yanına gelince hikâyeyi anlattı. Büyülü masayı göstermek için konu komşu çağırıldı. Çocuk:
 - Masa yemek ver! Diyor, fakat masa hiçbir şey yapmıyordu. O zaman anladı ki, masayı hancı değiştirmiş!

Terzinin ortanca oğlu da bir değirmencinin yanına girmişti. O da ustasını çok memnun etti. Artık babasının yanına dönecekti. Ona ustası bir eşek verdi.

- Bak, dedi. Bu eşek ne yük taşır, ne de sırtına adam bindirir. Ama bu eşeğin bir iyiliği vardır. Para lazım olunca yere örtü serersin! Eşeği üzerine getirirsin! "Eşek altın ver!" dersin. O hemen ağızından çıkardığı altınları örtünün üzerine bırakır.

Çocuk eşeği aldı. Sevinç içinde döntüyordu. Ağabeyinin kaldığı hana geldi. Hancı para istedi. Çocuk baktı ki üzerinde parası yok!

- Şimdi! Dedi ve ahıra gitti. Hancı da merak ile arkasından koştu. Bir delikten gözetledi. Eşeğin altın düşürdüğünü gördü. Tilsimini da duydu. Çocuk uyur uyumaz. Hancı o eşeğe benzeyen başka bir eşeği onun yerine bağladı. Çocuğun eşeğini çaldı. Sabahleyin çocuk bilmeden hancının getirdiği eşeği alıp gitti. Babasının yanına gelince, eşeğin marifetini anlattı. Hepsini sevindiler. Tecrübeye kalkıştı. Fakat eşek bir türlü altın çıkartmıyor! Çocuk o kadar utandı ki, hemen deli gibi kaçtı. O da eşeğinin hancı tarafından çalındığını anladı.

Terzinin küçük oğluna ne olmuştu? O da bir tornacının yanına çırak girmişti. İki kardeş başlarından geçenleri mektupla ona yazdılar. Ve gelmesini bildirdiler. Çocuk ustasına gideceğini söyledi. Ustası ona bir çuval verdi. İçinde bir sopa vardı.

- Birisini dövmek istediğin zaman "ya sopa çık!" dersin. Hemen çuvaldan değnek çıkar, sen "ya sopa gir" deyinceye kadar o adamı döver. Hana geldi.

- Benim şu çuvalımı götürüyor musun? Dedi. Bunun yanında ne sihirli masa, ne de ağızından altın çıkaran eşek para etmez! İçi en kıymetli taşlarla doludur.

Gece olunca yattı. Çuvalı da başının altına koydu. Hain hancı gece çuvalı da değiştirmek istedi. Fakat uyumayan çocuk:

- Ya sopa çık! Deyince değnek çıktı ve hancıyı öyle bir dövmeye başladı ki, herif az kalsın bayılacaktı. Çocuk:

- Sihirli masa ile altınla eşeği ver yoksa öleceksin! Dedi. Hancı dayak altında razı oldu. Hepsini verdi. Çocuk masayı ve eşeği babasının evine getirip kardeşlerine teslim etti.

Artık ihtiyar baba terzilik etmiyordu. Dördü de altından bir saray içinde yaşıyorlar, mesut bir hayat sürüyorlardı. Baba ara sıra:

- Her işte bir keramet vardır! Ben sizi kovmasaydım, altından sarayları bu lezzetli yemekleri bulamayacaktık. Siz de hâlâ keçi çobanlığı yapacaktınız! Diyordu.

P. MUNGLUK KIZ ZARLIK UL

Çamçarkan padişahın iki karısı varmış; ilk karısından çocuğu olmadığı için ikinciyi almışmış. İlk karısı ikinciyeye düşman olmuş ve beş tane kadın bulup onlarla birlik olmuş. Bir gün padişah ava gittiğinde ikinci karısı iki tane çocuk doğurmuş ve bu altı kadın çocukları çalıp yerlerine iki tane köpek yavrusu koymuşlar, kadın ayılınca da ona iki köpek yavrusu doğurduğunu söylemişler. Kadın doğurdıklarının çocuk olduğunu ve isimlerinin Mungluk ve Zarlık olduğunu söylemiş ama bu beş kadın ısrar etmişler. Çamçarkan eve dönerken ilk karısı, "senin iyi dediğin kadın iki köpek doğurdu" haberini vermiş. Padişah inanmamış ama beş kadın onu iknâ etmişler. Bunun üzerine padişah da ikinci karısının ona gösterilmeden bir irmağın ortasındaki adacığa götürülmesini emretmiş. Kadını götürmüşler, çocukları da suya atmışlar, o zaman Allah, Cebrail'e çocukları korumasını emretmiş ve Cebrail de onları bir geyiğe emzirtmiş. Padişah bir gün avda Mungluk ve Zarlık'a rastlamış. Rüyasında bir evliya ona gördüğü kişilerin çocukları olduğunu söylemiş. Ertesi gün avda padişah karşılaştığı bir geyiği vurmuş; geyik düşünce iki çocuk belirip onun anneleri olduğunu söylemişler. Padişah onları tutmak istemişse de çocuklar kaçmışlar. Padişah dağı askerleriyle kuşatmış ve Mungluk'u bulmuş. Eve dönünce Mungluk annesinin ismini söylemiş ve böylece padişah birinci karısının kıskançlığını anlamış ve onun oracıkta asılmasını emretmiş. İkinci karısını geri getirtmiş ve bir zaman mutlu yaşamışlar. Bir zaman sonra Mungluk'un düğünü yapılırken Zarlık şehrin yakınlarına gelmiş ve bir çobandan kardeşinin düğününün yapıldığını öğrenmiş. Çoban, padişaha haber vermiş, Zarlık da eve dönmüş, ona da düğün yapmışlar.

R. ANAKARIYLA TILKI

Vakti zamanında, ne varmış ne yokmuş. Bir ihtiyar kadın varmış, bir tek kızı varmış, kızını gelin etmiş. Kızını görmeye gidiyormuş. Eskiden eski insanların nesi varmış, iki tane keçisi varmış; bunlardan yağ toplamış, bir ufak çiniye koymuş, bir serikle ağızını kapatmış, çininin kulplarına kuvvetli bir ip bağlamış, eline almış, beli de eğrice yola çıkmış, bir yazının düzünde bir tilkiye rastgelmiş:

"Anakarı nereye gidiyorsun?"

“Oğul, kızımı gelin ettim, görmeye gidiyorum”.

“Geride hiç çocuğun yok mu?”

“Yok”.

“Beni evlât et, ne olur?”

“Edeyim, oğul, sen bana zâten lâzımsın, damın deliğinde yalnızım”.

“Anakarı, ver çiniyi ben alayım”.

“Oğul, sen yorulursun, sen çocuksun, yazıktır sana”.

Neyse gidiyorlar, kadın çiniyi de tilkinin eline veriyor, kadın iki elini arkasına bağlıyor, tilki de arkası sıra geliyor, anakarı diyor ki:

“Oğul, gel önüm sıra git, geride kalma”.

“Ana ben sana hürmeten arkadan geliyorum, nasıl önüne düşeyim, sen yürü ben seni takip ediyorum”.

Tilki bir taraftan da eliyle yağ çıkarıyor, yiyor, çıkartıyor, yiyor. Bunlar gidiyorlar, yağ da kurtuluyor, tilki biraz toprak alıp çininin dibine koyuyor, kulpunu veriyor nenenin eline:

“Anakarı sen bunu al, gir bacımın evine ben de geliyorum”.

Neyse, çiniyi alıp anakarı içeriye giriyor, kız çininin içine bakıyor ki toprak;

“Ana, bu toprağı niye getirdin?”

“Uy, oğul ne toprağıdır?”

“Ey, ana gel bak, sen bana toprak getirmişsin?”

“Oğul, oğul, o tilki guyâ bana evlât oldu, evlâdın da hayırlısı, yağı yemiş yalamış, yerine toprak doldurmuş. Nasıl edelim de buna bir tuzak kuralım?”

Tilki bacadan işitiyordu:

“İyi ettim anakarı, yağın yedim yaladım, yerine toprak koydum”.

“Oy, sen patlayasın, ben nasıl edeyim de sana tuzak kurayım”. Kız diyor ki:

“Ana karışma, bu senin başına çok iş getirecek”.

“Oğul, kara sakız yok mu azıcık? Kara sakız getir, bacanın ağzında eritelim, o gelip kuyruğunu aşağıya sarkıtınca kuyruğu kopar”.

Neyse, bacaya kara sakız yapıştırıyorlar, ateşi aşağıdan yakınca, eriyor, yumuşuyor, yatsı oluyor; tilki geliyor kuyruğunu aşağı sallıyor: O sırada kuyruğu yapışıyor, çekiyor, kırılıyor, kuyruğu kopuyor. Bağırınca biliyor ki, kuyruğu koşturmuş, gidip bakıyorlar, hakikaten kuyruğu kökten kopmuş, devresi gece tilki geliyor:

“Anakarı, ne olur kuyruğumu ver, bir daha önümü bu tarafa döndürmeyeyim, bir garip yere gideyim”.

“Git yağımı getir”.

Tilki keçiye gidiyor:

“Keçi, ne olur süt ver, sütü çalayım yoğurt edeyim, yoğurdu yayayım ayran edeyim, ayrandan yağ çıkarayım, yağı götürüp anakarıya vereyim, anakarı da kuyruğumu versin, önümü bu tarafa bir daha döndürmeyeyim”.

“Git bana yaprak getir”. Tilki bu kere duta gidiyor:

“Dut, dut yaprak ver, keçiye götürüreyim, keçi süt versin, yoğurt edeyim, yoğurdu ayran, ayranı yağ edeyim anakarıya götürüreyim, kuyruğumu versin, önümü bu tarafa bir daha döndürmeyeyim”.

“Git bana su getir, kökürme bağla”. Çeşmeye gidiyor:

“Çeşme, bana su ver, götürüp duta bağlayayım, dut yaprak versin, keçiye götürüreyim, keçi süt versin, sütü yoğurt çalayım, yoğurdu ayran yapayım yağ çıkartayım, yağı anakarıya vereyim o da kuyruğumu versin, bir daha önümü buraya döndürmeyeyim”.

“Git kızları getir de benim önümde oynasınlar”.

“Kızlar, gelin çeşmenin başında oynayın, çeşme su versin, suyu duta götürüreyim, dut yaprak versin keçiye götürüreyim, keçi de bana süt versin götürüp yoğurt çalayım, ayran yapayım, yağ çıkarayım, anakarıya vereyim, benim kuyruğumu versin ki ben de bir daha buralara gelmeyeyim”.

“Git bize yumurta getir”.

“Tavuklar, yumurta verin kızlara götürüreyim, kızlar gelip çeşmede oynasınlar, çeşme su versin, suyu duta vereyim, dut yaprak versin, keçiye götürüreyim, keçi süt versin, yoğurt çalayım, yoğurdu ayran edeyim, yağımı çıkartayım, anakarıya vereyim, anakarı da kuyruğumu versin, ben de bir daha buralara gelmeyeyim”.

“Git bize darı getir”.

Gidip bakıyor bir çiftçi darı ekiyor, yalan söylüyor:

“Çiftçi, çiftçi, eşeğini kurt yiyor”.

Çiftçi mastayı alıyor, koşup gidiyor. Tilki de torbayla darıyı alıp tavuklara kaçırıp getiriyor, tavuklar yumurtluyorlar, yumurtaları kızlara götürüyor, kızlar çeşmede oynuyorlar, duta suyu götürüyor, dut

yaprak veriyor, yaprakları keçiyeye götürüyor, keçiyeye süt veriyor, götürüp yoğurt çalıyor, anakarı da kuyruğunu veriyor. Tilki bir daha önünü bu tarafa döndürmüyor, artık, yiyor, içiyor, muradına geçiyor.

S. ÜÇ TURUNÇLAR

Bir varmış bir yokmuş. Evvel zaman içinde kalbur saman içinde; bir padişahın bir oğlu varmış. Gel zaman, git zaman bu oğlan büyümeye başlamış. Ondört yaşlarına gelince, bu oğlanın evden canı sıkılmaya başlamış. Babası da oğlunun iyi bir vakit geçirerek eğlenmesi için mahalleye büyük bir çeşme, üzerine de oğlu için bir oda yaptırmış. Bu çeşmenin bir musluğundan pekmez, öteki musluğundan ise bal akarmış. Bu çeşmenin yapıldığını işiten ahali testilerini alıp, bal ve pekmez doldurup giderlermiş.

Günün birinde bir ihtiyar kadın elindeki testiye pekmezle doldurup tam gideceği sırada Şehzade odasından bir taş alıp, ihtiyar kadının testisine atmış ve hemen testisi kırılıp, pekmez yere dökülmüş. İhtiyar kadının canı sıkılarak, başını kaldırmış, pencerenin önünde Şehzadenin güldüğünü görünce:

- İlahi oğlum, Üç Turunçların narına yanasın!.. Demiş ve oradan ayrılmış. Bunun üzerine Şehzade saraya koşup doğru babasının yanına gitmiş.

- Babacığım sizden bir şey rica edeceğim. Bugün çeşmeye bir ihtiyar kadın geldi. Ben bu ihtiyarın testisini bir taşla kırdım. O da bana hiddetlendi ve şu sözleri söyledi: "İlahi oğlum, Üç Turunçların narına yanasın!" Babacığım eğer müsaade ederseniz bana bir at biraz da altın veriniz, ben bu Üç Turunçları aramaya gideceğim...

Babası her ne kadar gitme, beni merakla düşürürsün, diyerek şehzadeyi fikrinden caydırmak istemişse de nihayet babası müsaade etmiş. Ertesi gün, şehzade atına binerek yola revan olmuş. Bir akşamüzeri bir köye gelmiş, geceyi burada geçirdikten sonra tekrar yola düzülmüş. Az gitmiş uz gitmiş, dere tepe düz gitmiş, altı ay bir güz gitmiş.. Günün birinde bir devanasına rast gelmiş. Şehzade bu devanasını görünce, atından atlayarak devanasının boynuna sarılmış, elini yüzünü yıkamış, tırnaklarını kesmiş. Memelerini emmiş.. Devanası da:

- Ey âdem oğlu, buralara in gelmez, cin gelmez, sen buralarda ne gezer, ne ararsın?.. Eğer benim boynuma sarılmamış ve elimi yüzümü yıkamamış olsaydın, seni de bir lokmada yutardım. Ey âdem oğlu nereden gelip nereye gidiyorsun?.. demiş. Şehzade:

- Üç Turunçları arıyorum. Demiş. Devanası da:

- Ben Üç Turunçların yerini bilmem, benim iki tane oğlum var, ancak onlar bilir. Fakat akşam geldikleri zaman seni ortada görürlerse bir lokmada yutarlar. Diyerek Şehzadeye bir tokat vurmuş, bir elma yaparak rafa koymuş. Akşam olunca oğulları gelmiş.

- Anne... insan eti kokuyor... diyerek eve girmişler.

- Aaa! Buraya âdem oğlu nasıl gelir, sizin dişlerinizin arasındaki insan etleri kokuyor... diyerek oğullarını susturmuş. Biraz sonra yemek yemeğe oturmuşlar. Devanası:

- Oğullarım size bir şey söyleyeceğim, şimdi buradan bir âdem oğlu geçse, hemen gelip boynuma sarılsa, elimi yüzümü yıkasa, tırnaklarımı kesse, memelerimi emse, siz ona ne yaparsınız?.. deyince, onlar da:

- Biz ona dünya ve ahiret kardeş deriz... demişler. Bu söze karşı devanası, raftaki elmaya bir tokat vurmuş. Şehzade meydana çıkmış.

- O, hoş geldin âdem oğlu... Nereden gelip, nereye gidiyorsun? Demişler. Şehzade onlara başından geçeni ve nereden gelip, nereye gittiğini anlatmış. Onlar da:

- Biz Üç Turunçların nerede olduğunu bilmiyoruz. Bilse bilse ancak bir büyük teyzemiz vardır, o bilir. Bu geceyi burada geçir de, biz sana yol gösteririz demişler. Şehzade o gece burada misafir kalmış... Ertesi sabah onların gösterdiği yola revan olmuş. Bir hayli gitmiş nihayet bir kulübe görmüş, önünde bir devanası oturuyormuş... Hemen atından inerek boynuna atılmış. Elini yüzünü yıkamış, tırnaklarını kesmiş, memelerini emmiş; devanası da:

- Ey âdem oğlu burayı sana kim gösterdi, buralardan in, cin geçmez. Hiçbir âdem oğlu geçmez, sen buralarda ne arıyorsun... Korkmadan nasıl geldin?.. demiş. Şehzade de:

- Üç Turunçları arıyorum... deyince; devanası bu delikanlının yüzüne bakarak acımış:

- Oraya giden sağ gelmez orada birçok babayığitler mahvoldu. Gel sen bu işten vazgeç. Bunu sana kim söyledi ise düşmanlığına söylemiş, yazıktır, gençliğine kıyma... dedi ise de, Şehzade tekrar devanasının boynuna sarılarak:

- İki dünya bir araya gelse, ben bu işten vazgeçmem, ölürsen de, kalırsam da, her türlü felâkete razıyım, senden rica ederim, bana yerini tarif et, diye yalvarmış. O da bakmış ki, hiçbir şey ile kanmıyor:

- Ey oğlum. Al sana bir yumak pamuk ipliği, bu iplik bitene kadar, şu karşığı yoldan gidersin. Orada çifte kanatlı bir demir kapı görürsün. Bir kanadı açık, bir kanadı kapalı. Kapının önünde bir koyun ile bir köpek bağlı. Köpeğin önünde ot vardır. Koyunun önünde ise et vardır. Koyunun önündeki eti köpeğe verirsin, köpeğin önündeki otu da koyuna verirsin. Açık kapıyı kaparsın, kapalıyı açarsın. İçeri girersin.

Devlerin gözleri kapalı ise uyumuyorlar, açıksa uyuyorlar. Oradaki büyük bir ağaçta üç turunç vardır. Oradan bir taş alarak atarsın. Şayet turunçları düşüremezsen, dizlerine kadar taş olursun... Bir daha atarsın; yine düşüremezsen göbeğine kadar taş olursun... Bir daha düşüremezsen. Oradaki heykeller gibi sen de taş olup kalırsın... Eğer düşürebilirsen, arkana bakmadan, atına binip yoluna revan olursun... demiş... Bu sözler üzerine Şehzade devanasına veda ederek yola çıkmış... Bir süre sonra devanasının dediği kapının önüne gelmiş. Ne dediyse hepsini yaptıktan sonra içeriye girmiş, bir de bakmış ki, devlerin gözleri açık anlamış ki, uyuyorlar. Hemen yerden bir taş alıp turunçlara atmış... Düşüremeyince; dizlerine kadar taş olmuş, bir daha atmış yine düşüremeyince, göbeğine kadar taş olmuş, üçüncüye gelince:

- Ey Tanrım sen bilirsin!.. diyerek bir daha atmış Turunçların üçü birden düşmüş, hemen atına binerek sür'atle yola revan olmuş. Bunun sesini işiten devler uyanıp:

- Aman köpek, koyun yetişin, şu âdem oğlunu tutun! Demişler, köpek ile koyun:

- Biz dört beş senedir açız, O âdem oğlu geldi, bize iyilik etti, karnımızı doyurdu, biz tutamayız. Demişler. Zaten şehzade de bir hayli yol almış. Gitmiş, gitmiş, yolda hiç suya rastgelmemiş. Çok hararet basarak oturmuş. Turuncun bir tanesini kesmiş, ayın on dördü gibi bir kız çıkmış...

- Aman delikanlı bana biraz su!.. demiş: Delikanlıdan:

- Su yok!.. cevabını alınca, bir kuş olup uçmuş. Şehzadenin canı sıkılmış, atına binip yoluna revan olmuş. Tekrar susamış turuncun birini daha kesmiş, içinden ayın on dördü gibi bir kız çıkmış:

- Aman delikanlı su! Demiş, delikanlı:

- Su yok!.. deyince; bu kız da bir kuş olup uçmuş, Şehzade çok müteessir olup, su olmayınca kesmemeye karar vermiş.. Nihayet bir memlekete gelip, doğru bir çeşmenin başına gitmiş, derhal üçüncü turuncu kesmiş. Aynı şekilde kuş olanlar gibi, dünya güzeli bir kız daha çıkmış:

- Aman delikanlı su!.. dediği zaman, derhal çeşmeden su alıp vermiş. Şehzade kıza sormuş:

- Sen in misin, cin misin? O da!

- Ne inim ve ne de cinim, senin gibi bir insanım! Bunun üzerine Şehzade demiş ki:

- Seni şu kavak ağacının üstüne çıkarayım, çünkü memleketimize yaklaştık. Ben de şah babama gideyim bir tabur asker ve bir de taht-ı revan getirip, seni saraya gelin götürüyüm. Kız da:

- Peki, ben bu ağacın üzerinde siz gelinceye kadar otururum, demiş.

Şehzade oradan memleketine gide dursun; biz gelelim kıza; kız kavağın tepesinde oturmuş. Yüzünün o güzel gölgesi, suya vurmuş. O civardan bir arap kıza testilerini alıp su, doldurmaya gelmiş. Suya çok güzel vuran gölgeyi, kendi gölgesi zannetmiş ve şu sözleri söylemiş:

- Ben bu kadar güzelim. Bu güzellikte bir kızin su doldurması yakışık almaz. Sonra testiye kırmış. Arabın bu haline yukardan kız gülmüş. Arap kız da bakmış ki, ayın ondördü gibi bir kız:

- Ah kardeşim, sen oraya nasıl çıktın, seni buraya kim getirdi? Ben de geleyim de beraber konuşalım... diyerek, kavak ağacına çıkmaya başlamış. Nihayet arap kıza da kavağa çıkmış, konuşmaya başlamışlar. Arap kıza bu güzel kızdan olan biteni öğrenince:

- Senin tilsimin nerededir?.. diye sormuş. O da:

- İşte, saçlarımın arasında bir toplu iğne vardır, bu iğne çıkarsa ben bir kuş olup uçar giderim, demiş. Arap kıza da:

- Uykusuzsunuz, biraz dizime yatıp uyursanız çok iyi olur. Şehzade gelince ben sizi uyandırırım, demiş.

Böylece, kıza kandırıp dizine yatırmış. Orasını burasını kaşırken toplu iğneyi bulup çıkarmış. Arap kıza, güzel kızin elbiselerini giymiş. Biraz sonra bakmış ki, uzaktan mızıkalar, askerler şehzade de beraber gelin almaya geliyorlar. Durumunu bozmadan öylece durmuş. Şehzade yanına gelip de:

- Buyrun sultanım, artık ağaçtan ininiz işte geldik!.. deyince; arap kıza:

- Geldiniz ama, ben burada günlerden beri simsiyah oldum. Biz peri kızları günlerce güneşe tahammül edemeyiz. Deyince, Şehzade yıldırımla vurulmuşa dönmüş. Çok canı sıkılmış ama kimseye halini bildirmemiş. Ağaçtan yavaşça arabı indirerek tahtı revana oturmuş ve büyük saltanat ile saraya gelmişler. Orada günlerce düğün dernek kurulup, evlenmişler, sarayda iyi bir vakit geçiriyorlarsa da, Şehzade daima kederli dururmuş.

Biz gelelim kuşa: Tam Şehzadenin penceresinin önünde bulunan bir ağaca her sabah bir kuş konup:

- Konduğum dallar kurusun, konduğum dallar kurusun!..diye ötüp gidermiş. Bunu işiten arap kıza yalandan hastalanmağa başlamış, hekimlere bir avuç altın vererek öğretmiş. Sabahleyin erkenden gelen kuşu kesip etini yedirirseniz, bu sultan iyi olur dersiniz. Hekimler de aynen Şehzadeye demişler. Sabahleyin dala konan bu kuşu yakalamışlar, kesip arap kıza yedirmişler... Gün günden iyi olmuş.. Kuşu testikleri ve kanının aktığı yerde, büyük bir selvi ağacı olmuş.. Bunun da kızin kanından hâsıl olduğunu bilen arap kıza, bu selvi ağacını kesiniz... odamızın havasına mâni oluyor demiş, bu ağacı hemen kesmişler, odununu fukaralara dağıtmışlar. Mahallenin bir de kimsesiz hoca hanımı varmış. O da büyükcek bir dalından alıp evine götürmüştü. Bu kadıncağz sabahleyin işine gider, akşam gelirmiş. Eve

geldiği zaman bütün işler yapılmış, yemekler pişmiş, odalar süpürülmüş velhâsıl her işin tamamen yapılmış olduğunu görür.

Bir gün böyle, iki gün böyle, bu kadar hayret etmiş, bir gün yine gider gibi yapıp, dolabın içine saklanmış, biraz sonra çok güzel bir kız, odunun içinden çıkmış. Yine her işleri yapmış, tam oduna gireceği sırada hoca hanım:

- Sen in misin, cin misin?.. diye sormuş. Kız dönüp:

- Ne inim, ne de cinim, senin gibi bir adem kızıyım!..

- Peki sen buralarda ne arıyorsun?.. Kız da, başından geçenleri anlatmış.. Hoca hanım da:

- Sen benim evlâdım ol, beraber otururuz demiş.

Gel zaman, git zaman... bunlar oturadursun, günlerden bir gün... Şehzade hastalanmış. Her tarafa tellâl çıkartmış. Herkes gelip bana başından geçenleri anlatsın!.. Artık herkes akşama kadar şehzadenin ziyaretine gidip bildiklerini anlatırlarmış..

Bir gün Hoca hanım da saraya gidip, şehzadenin başucuna oturmuş ve başından geçenleri birer birer anlatmağa başlamış:

- İşte sizin bahçenizden kesilen selvi ağacının bir parçasını da ben aldım. Her gün okuldan geldiğim vakit, bir de ne göreyim, her işim yapılmış. Böyle bir gün, iki gün devam etti. Üçüncü gün gider gibi yaptım, dolabın içine girdim, derken, ayın ondördü gibi bir kız, odanın içinden çıkarak ortalığı sildi, süpürdü. Tam gideceği sırada yakaladım. Der demez:

- Aman o kız sende ise, o kızı bana getir!.. Sana bin altın!.. diye, yatağının ortasına oturmuş. Arap kızına da:

- Ey hain kırk katır mı, kırk satır mı istersin?..

- Kırk katır verin ki yurduma gideyim! Demiş, Arap kızını katırların kuyruğuna bağlamışlar, her parçası bir dağda kalarak cezasını bulmuş, Hoca hanım da Üç Turunçlardan olan güzel kızı getirip, bin altını alarak sevine sevine evine gitmiş. Şehzade ile, sultan hanım da kırk gün, kırk gece düğün yaptıktan sonra muratlarına ermişler...

Ş. BEYAZ GÜL

Bir varmış, bir yokmuş, evvel zaman içinde kalbur saman içinde bir hakanın bir kızı varmış. Kızını çok sevdiği için yanından hiç ayırmazmış. Bu kızın güzelliği dillere destan olmuş. Hint bakanının oğlu da bu kızın ününü duyarak, o sıcak illerden kalkarak, günlerce yol almış. Kızın bulunduğu şehir yedi yıl uzakta olduğu için bin bir meşakkatle birçok ülkeler geçtikten sonra başlık bir eve varmış. Karnı çok acıkmış olduğundan bu bağa dalarak, içinde bulunan ağaçların üzerindeki nefis meyveleri yemeye başlamış. Meğer bu bahçe bir dev ananın imiş.. Dev ana, bir delikanlının korkusuz bahçesinde dolaşıp, o, canım meyvelerini mideye indirdiğini görünce:

- Bre insan oğlu, meyvelerimi korkmadan nasıl yersin! Diye bağırınca, bu gök gürültüsü gibi sesi duyan şehzade, ağacın üzerine çıkmış... Dev anası etrafı koklaya koklaya ağacın dibine gelmiş. Oğlan bunu görünce, dev anasına yalvarmaya başlamış:

- Dev anası beni affet.. Bu yalvarmalar karşısında dev bu şehzadeye acımış:

- Ey Ademoğlu, sen buraya nasıl girdin? Seni yiyeceğimden hiç korkmadın mı?

- Yersen ye anacığım, belki Tanrı beni, sana göndermiştir! Diyerek ağacın üzerinde ağlamaya başlayınca, dev anası bu perişan ve dertli çocuğa çok acımış.

- Sen bir düşkün adama benziyorsun, bana bu diyara gelmekliğinin sebeplerini doğru olarak anlattıysan, belki seni affederim. Deyince:

- Ben bir kıza âşık oldum!.. diyerek, hakanın kızını anlattı.

- Oğul, orası buraya dokuz aylık uzak bir yerdir, velev ki, oraya varmış olsan; yine onu orada göremezsin.. Hattâ bunun güzelliğini işitip de oraya gelen nice delikanlılar mahvolup gittiler. Sakın oraya gitme.. dediği zaman, şehzade:

- Ben onun sevdasile buralara kadar geldim. Dev anası:

- Oğlum bu kızı bir sihirbaz cadı, bütülemiştir.

- Ey nine ben o cadının bütüsünü nasıl bozabilirim.. Dev anası:

- Buradan giderken karşına bir has bahçe çıkacaktır. O bahçenin içinde bir beyaz gül vardır. Eğer o gülden koparıp da kızın başına taktırabilirsen, o zaman o kız, seni aratıp buldurur. Sen de o vakit, doya doya seyredersin.. diyerek, dev anası ağacın dibinden ayrıldı. Uzaklara doğru gitti. Bu zaman şehzade ağacın üstünden inerek, dev anasının tarif ettiği yolu tuttu. Az gitti, uz gitti. Nihayet günün birinde bir bahçeye gelmişti. Bahçenin kapısı önünde büyük bir kedi görmüştü. Meğerse o kedi, cadı karısının büyük kızı imiş. Oğlan bunu görünce, içeri gireyim mi? Girmeyeyim mi? .. Diye düşünmüş.. Fakat cesaret alarak kedinin yanına yaklaşmış kediye:

- Yol ver bana güzel kedi.. Ne parlak gözlerin, ipek gibi ne tatlı tüylerin var!. Diye konuşunca, kedi bu şehzadeye derhal âşık olmuş. Şehzadeye:

- Bahçeye gir!..

Demiş. Bunun üzerine şehzade bu bahçede dolaşmaya başlamış. Bir tarafta beyaz güllerden oluşan bir gülistana rast gelmiş. Güzel kokulu bu gülistanda dolaştıktan sonra bu beyaz güllerden bir tane koparmış. Fakat bu sırada, bir gürlütlü çıkmış. Bunun üzerine kapıdaki kediler ikileşmiş. Birisi şehzadeye onu yiyecekmış gibi bakmış. Diğer kedi de:

- Hadi buradan kaç, kardeşlerim götürse, seni paralarlar.

Şehzade derhal bahçeden çıkarak, kızın bulunduğu şehre doğru yol almış.. Şehzade az bir vakit içinde, kızın bulunduğu şehre gelmiş.. Ve bir kahveye girmiş. Herkes bu perişan ve yorgun halli gence, yemek vermişler ve kahve ısmarlamışlar.. Meğerse bu kahveye gelenlerin hepsi, hakanın güzel kızını görmeye gelenlermiş. Bir adam şehzadeye:

- Delikanlı, sen nereden gelip, nereye gidiyorsun?. Demiş. Şehzade:

- Ben bir kervanbaşı idim, yolda hırsızlar malımı ve paramı aldılar! Günlerce yürüdüktan sonra buraya gelebildim.

Bu delikanlının haline herkes acımış, gece buradaki adamlar bir araya gelerek fiskos etmişler.. Şehzade bunlara kulak vermiş, bunlar hep hakanın kızından bahsediyorlarmış. Sabahleyin şehzade sokağa çıkmış.. Temiz pâk bir kocakarıya rast gelmiş. Çocuk bu kadının saraya mensup bir kadın olduğunu anlayarak, yanına sokulmuş. Kocakarı da bunun yabancı olduğunu anlamış.

- Oğlum, sen ne iş yaparsın? Demiş.

- Anacığım, ben bir bahçıvan oğluyum, bahçemizde yetişen gülleri satarım. İşte en güzellerinden bir tanesi. Deyince, kocakarı:

- Bakayım, nasıl gül? Demesi üzerine oğlan koynundan güllü çıkarmış, kocakarı:

- Aman ne güzel gül.. Bu güllü kaç kuruşa satıyorsun? Şehzade:

- Bu gül, senin gibi ihtiyarlara yaraşmaz, ancak genç kızlara yaraşır, demiş. Kocakarı:

- Oğlum, ben bunu kendim için alacak değilim. Ben hakanın kızının hocasıyım. Ona bu beyaz güllü hediye götürmek istiyorum.. Hem onu alacak param da yanımda yok. Şehzade:

- Madem ki bu güllü hediye edecekmişsin, ben de sana bu beyaz güllü hediye ediyorum.. demiş ve beyaz güllü kocakarıya vermiş. Kocakarı doğruca saraya giderek, sultana güllü vermiş. Sultan:

- Canım hocacığım, bu ne güzel gül.. diyerek koklamış... Sonra bu beyaz güllü başına takmış.. Gül kızın başına takılınca, içine bir ateş düşer, derhal delikanlının aşkı kalbine erişir. Fakat bunun bir türlü sebebini anlayamaz. Kocakarıya:

- Anne benim içim yanıyor, fenalık geliyor! Şah babama söyle de, beni biraz has bahçeye çıkarsın.. Ruhumdaki sıkıntı gittikçe artıyor..

Kocakarı hemen, hakanın huzuruna çıkarak, kızının arzusunu söylemiş.. Hakan kızının yanına gelerek:

- Kızım sana ne oldu? Kız:

- Bilmiyorum, içim yanıyor, fena halde bunahıyorum. Hakan:

- Öyle ise, haydi has bahçeye çık, açılırsın! Diyerek, kocakarı ile beraber kızını bahçeye çıkarmış.. Kız bahçede dolaşırken:

- Hocacığım, bu güllü nereden buldun? Başıma taktım takalı içinde bir ateş var.. Kocakarı:

- Bana bu beyaz güllü, bir genç oğlan armağan etti.

- O güllü, vereni bir kere bana gösterebilir misin? demiş. Kocakarı:

- Ben onu nerede bulayım, ben ona yolda rast gelmişim. Kız:

- Ne yaparsan yap, bulamazsan s eni öldürtürüm..

- Peki kızım, arayayım, bulursam getiririm.. demiş.. meğer oğlan da bu kocakarının yolunu beklermiş. Kocakarı delikanlıyı görünce:

- Aman oğlum, sultan bu beyaz güllü başına takınca hastalandı. Şimdi seni görmek istiyor. Vaktin varsa benimle beraber gel! Sana çok para veririm.. Oğlan:

- Ben parasız da gelirim! Diyerek, kocakarı ile beraber saraya giderler. Oğlanı sarayın bahçesine almışlar ve sultana da haber vermişler. Sultan telâşla pencereye gelmiş, fakat sultan bu şehzadeyi görünce derhal âşık olmuş.. Sarayın penceresinden kız ona bir nâme yazıp atmış. Oğlan okumuş ve demiş ki:

- Ben sana gönülden âşık oldum.. Benimle evlenmek istersen bir gece bahçeye gelir, görüşürüz. Demiş.. Oğlan hemen bahçeden çıkmış. Kocakarıyı beklemiş.. O da onu saraydan çıkarmış.

- Aman oğlum, kendini ele verme, yoksa Hakan hepimizi öldürür. Demiş. Ertesi gün şehzade bahçe duvarının dibine gelip beklemiş, sultan gizlice şehzadenin yanına gelmiş. İki sevgili yan yana bir havuzun başına gitmişler. Bu iki genç burada sevişirlerken, uyuya kalmışlar. Sabahleyin Hakan yatak odasında kızını aramış, bulamayınca merak ederek, kızını aramaya çıkmış. Oğlan ile kızını bahçede beraber uyurlarken görmüş..

Yanlarına gelmiş. Sultan ile şehzade uyanırlar. Hakanı karşılarında görünce fena halde korkmuşlar. Hakan sert bir sesle:

- Delikanlı sen kimsin?

- Ben Hint hakanının oğluyum..

- Burada işin ne?

- Kızınızın güzellikteki şöhretini duyarak âşık oldum. Yedi yıl yollarda gezerek, bu diyara geldim..

- Kızınla nasıl tanıştın?

- Bir beyaz gül ile... deyince, hakan merak ederek durumu gence sormuş, o da başından geçenleri birer birer anlatmış, Hakan:

- Öyle ise kızım senin kısmetin!

Demiş ve kızını Hint hakanının oğluna vermiş. Birkaç gün sonra sarayda kırk gün, kırk gece süren bir düğün yapılarak, bu gençler birbirlerinin olmuşlar.. Mutlu günler yaşamışlar.. Onlar ermişler muradına, biz de çıkalım kerevete!..

T. KELOĞLAN

Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, deve dellal iken, sinek berber iken, ben annemin babamın beşiğini tıngır mıngır sallarken bir varmış bir yokmuş, bir Keloğlan varmış.

Keloğlan'ın babası bir gün hastalanmış, oğlunu yanına çağırması: "Oğlum! Sana baba nasihatim şu olsun. Ben öldükten sonra, adı Musa, boyu kısa, sakalı köse adamla sakın alış veriş etme. Hatta değirmeninde bile buğdayını öğütme" diye öğütlemiş. Gel zaman git zaman babası ölmüş. Annesi: "Oğlum unumuz kalmadı. Bir yük buğday öğüt gel" demiş. Oğlan hayvanına bir yük buğdayı yükleyince değirmenin yolunu tutmuş. Değirmene varınca bir de ne görsün kısa boylu köse bir adam değirmenin önünde oturmakta. Hemen babasının vasiyeti hatırına gelmiş. Köseye sormuş: "Amca senin adın ne?" Köse hiç istifini bozmadan "Musa" deyince bu değirmende buğdayını öğütmekten vazgeçmiş, daha yukarıdaki başka bir değirmenin yolunu tutmuş. Köse dayı işin farkına vardığından yukarıdaki değirmenine kestirme yoldan daha önce vararak evvelki gibi kapının yanına oturmuş Keloğlan dolambaçlı yoldan geldiğinde köse dayıyı yine orada görünce derhal geriye dönmüştü. Bu defa köse dayı Keloğlan'a seslenerek: "Oğlum beyhude başka değirmene gitme. Burada üç değirmen var, üçü de benim". Keloğlan "Madem ki bu üç değirmenin üçü de senindir, bu buğdayımı öğütmeden gideceğim. Zira babamın bana vasiyeti var, öğütmem" demesi üzerine, "gene sen öğütme, gel seninle birer okkalı yalan söyleyelim. Hangimiz kazanırsa, ödül alsın, ben kazanırsam hayvanını buğdayıyla beraber alırım. Sen kazanırsan değirmenimin birini sana veririm" der; Keloğlan bunu uygun bulur. İlk köse dayı söze başlamış, bakalım neler söylemiş: Ey oğul! Babam rençperdi. Bizim harman yerinde kendi kendine bir karpuz çıktı. Biz onu güzelce çapaladık, gürbüzleştirdi, büyüdükçe büyüdü, dağ gibi bir karpuz oldu. Erdiği zaman babam baltacılar buldu, kestirmeye başladı. Bu arada baltacının birisinin elinden kayan balta karpuzun içine düştü, baltacı baltasını aramak için karpuzun içine girdi. Baltasını aramakta iken karşısına bir adam çıktı. "Hemşehri bir balta yitirdim, gördün mü?" deyince adam "ne söylüyorsun a birader ben bir katar deve kaybettim, bir haftadır arıyorum, hâlâ bulamadım" dedi. İşte o karpuzun suyundan Marmara gölü meydana geldi diyerek, sözünü bitirdi.

Sıra Keloğlan'a geldi, bakalım neler diyecek: Ey köse dayı! Benim babam da arıcı idi. Sabahleyin kaç arı gitti. Akşam kaç arı döndü, sayardı. Bir gün topal bir arımız kovanına dönmedi. Babam, "bu arı ne oldu" diye o gece gözüne uyku girmede; sabahı zor etti. Sabahleyin anamdan çuvaldızı istedi çuvaldızı dikti. Yalınayak üstüne çıktı. Dört yanını gözetliyordu; bir çiftçinin, öküzle birlikte topal arıyı yanyana koşup çift sürdüğünü gördü. Hemen bana bağırdı. Horozu eyerle dedi. Hemen eyerledim. Babam horoza bindi. Belini vurduğundan incinen yere biraz ceviz yağı sürdük. Derken oradan bir ceviz fidanı çıktı. Büyüdükçe büyüdü. Yapraklar dökülürken tozdan topraktan bir tarla meydana geldi... Bir güzel ekin ettik. Biçme zamanı gelince tırpanları aldık. Ekini biçmek için çıktığımızda ekinin içinden bir tilki çıktı. Babam tırpanı tilkiye attı, tırpanın ipi tilkinin boynuna geçti. Kaçıp dolastıkça ekin biçildi; harman ettik, savurduk. Âşarcıları çağırdık. Ölçeklerken içinden bir kağıt çıktı. Ölçekçi kâtip: "Oğlum! Gözüm kesmiyor; okuyamayacağım, şunu okuyuver" deyince kâtip: "Keloğlan kazandı, köse dayı hapı yuttu" yazıyor deyince köse dayı "Oğlum senin baban çuvaldızın üzerine çıktığı zaman ben kaybetmişim; o kısımdan bu yana beyhude nefes tükettin. Ben senin gibi birini aramakta idim. Bu üç değirmenin idaresini de sana bırakıyorum" dedi. Onlar ermiş muradına, biz çıkalım kerevetine.

U. PEKMEZCİ ANNE

Bir tüccarın dünya yüzünde yalnız bir kızı vardı. Ak Çiçek adını verdiği bu kızı çok severdi. Annesi küçükken öldüğü için, kızına hem babalık, hem annelik etmişti. Bundan dolayı hiç yanından ayırmazdı.

Bir gün, tüccar hacca gitmeye karar verdi. Fakat kızına bakacak hiçbir kimsesi yoktu. Kızını kime ısmarlayacağını düşünmeye başladı. Babasını düşünceli gören Ak Çiçek dedi ki: "Babacığım, sen benden dolayı hiç merak etme! Evimize bir senelik yiyeceğimizi, içeceğimizi koy; kapıyı üzerimize taşla ördür! Ben dadımla beraber içeride kalırım. Sen gelinceye kadar evden hiç dışarıya çıkmam". Babası, kızın bu tedbirini beğendi. Onun dediği gibi yaptı. Evi, bir senelik ihtiyaçlarına yetecek kadar azıkla doldurduktan sonra, kapıyı taşla ördürdü. Ve kızla dadısını Allah'a ısmarlayarak hacca gitti.

Ak Çiçek'in böyle bir evde kapalı kaldığını padişahın oğul işitti. Bunun nasıl bir kız olduğunu, ne düşündüğünü, ne hülyalar kurduğunu anlamak istedi. Şehzade kendisine kalbi zengin, ruhu derin bir eş arıyordu. Bu eş şimdiye kadar vezir kızları içinde bulamamıştı. Belki, bu gizli haremde bulabilirim diye ümide düştü. Bir gün, bir kocakarı kıyafetine girerek yanına bir şişe pekmez aldı. Kızın örlü kapısı önüne giderek, orada bu suretle bağırmaya başladı:

Pekmezci anneyim, pekmez satarım

Gamlı gönüllere sevinç katarım

Tatlı masallarım ruha ilaçtır,

Kalblerden her derdi söker, atarım.

Kız bu sözleri birkaç defa dinledi. Babası kendilerine pekmez almayı unutmamıştı. Bundan başka kız, yalnızlıktan sıkılmaya başlamıştı. Siyah dadısı ne masal bilirdi. Ne de konuşmaktan anlardı. Kız merakla, kapının önüne geldi. Pekmezci anneye bu sözleri söyledi:

Çok rica ederim pekmezci anne,

Komşudan çık ta şu damın üstüne;

Hem pekmez sat bize, hem söyle masal:

Masalın ilaçmış kalbteki hüzne.

Pekmezci anne, komşunun kapısını vurdu. Evin hanımından dama çıkmak için izin istedi. Komşu Hanım, kıza acıdığı için, pekmezciye izin verdi. Pekmezci anne, dama çıktı. Çamdan ipe pekmez şişesini aşağıya sarkıttı. Kız da pekmezin parasını ipe bağladı, pekmezci anne ipini yukarıya çekti. Pekmezin alım satımı bitmişti. Kız, pekmezci anneye bir masal söylemesini rica etti. Pekmezci anne bu masalı söyledi:

Mehveşin Adaleti

Ahmet gördü bir kuru;

Düştü gönlü hevese:

Tuttu bir dişi kumru,

Koydu onu kafese..

Küçükük kız kardeşi

Dedi "ver onu bana!"

Severdi o mehveşi,

Dedi "Al, olsun sana!"

Kumrunun eşi akşam

Boş bulunca yuvayı,

Ah çekti buram buram

Aradı hep o ovayı.

Ahir buldu dostunu

Mehveşin duvarında

Geldi, serdi postunu

Kafesin kenarında.

İki eş gündüz gece

Konuşur, sevişirdi.

Mehveş dedi "iyice

Bir zalimim ben şimdi..

Eşini ettim esir,

Yoldaşı gelmiş ağlar.

Yarab bu insan nedir?

Niçin kuşları bağlar?"

Bu sözleri söylerken,

Açtı küçükük zindanı.

İki kuş uçup birden

Boyladılar ormanı.

Ak Çiçek masaldan çok hoşlandı. Her gün bir şişe pekmez getirerek bir masal söylemesini pekmezci den rica etti. Pekmezci anne geleceğini vâdederek çıkıp gitti.

Şehzade Ak Çiçeği ilk görüşte sevmiştir. Ertesi gün yine pekmezci anne kıyafetine girerek kızın yanına geldi. Bu kere çiçeklere dair bir masal söyledi. Kız bu masaldan daha çok hoşlandı! Artık, her gün pekmezci anne geliyor. Güzel bir masal söylüyordu. Ak Çiçek, masal bittikten sonra, kendi duygularını anlatırdı. Kalbinin bütün emelleri iki şeyden ibaretti. Birincisi babasına çabuk kavuşmak, ikincisi pekmezci anneden hiç ayrılmamak. Pekmezci anneyi seviyordu. Dünyada hiç böyle bir kadın görmemiştir. Her şeyi biliyor, her suale cevap veriyordu. Masalları hep ahlâkı yükseltecek hükümlerle dolu idi. Bundan başka, güzel maniler, koşmalar, destanlar, ilâhiler terennüm ediyordu. Bunları dinlerken, Ak Çiçek coşuyor, vecde geliyordu. Siyah dadı bile teessüre gelerek ağlıyordu. Bu halde haftalar, aylar geçti. Bir gün, babasının hacılarıyla beraber gelmekte olduğu haberi geldi. O gün Ak Çiçek mahzundu. Bütün hacıların kapıları nakkaşlar tarafından yazılarla, nakışlarla donatılacaktı. Kendilerinin kapısı ise çıplak kalacaktı. Çünkü, dışarıda bunu yaptırarak kimseleri yoktu. Pekmezci anne “sen üzülme kızım, ben bu işi pekâlâ yapabilirim” dedi. Fakat, kız yine mahzundu. Öteki hacıların akrabaları, dostları istikbale gidecekti. Yolda ziyafetlerle, ikramlarla, izzatlarla evlerine getirileceklerdi. Kendi babası ise bu gibi şeylerden mahrum kalacaktı. Pekmezci anne babasına dünyada hiç eşi görülmemiş parlak bir istikbal yaptıracağını vâdetti. Filhakika, Ak Çiçeğin babası padişahın vezirleri tarafından debdebe ile, ihtişamlı bir surette karşılandı.

Ak Çiçeğin babası bu ihtişamlı istikbalden şaşırmişti, kızını âfiyette görünce çok sevindi. İkinci gün, padişah tarafından huzura davet edildi. Padişah, tüccarı, birçok iltifatlara mazhar ettikten sonra, Allah'ın emri ile kızın veliahte vermesini rica etti. Tüccar, bu büyük nimeti ailesi için ebedî bir mefharet sayacağını arzetti. Bir haftaya kadar düşünülmesine karar verdiler. Ak Çiçek bu haberdensevinmedi. Pekmezci anneden ayrılışını çok korkuyordu. Eğer onu da beraber saraya alırlarsa evlenmeye razı olacağını, pekmezci anneyi istemezlerse, asla saraya gitmeyeceğini bildirdi. Babası, “bu pekmezci anne de nereden başımıza belâ oldu?” diyerek çarnaçar işi hünkâra arzetti. Padişah bu şartı da kabul etti. Gelin, saraya pekmezci anne ile beraber gitti. Onun bir an yanından ayrılmasını istemiyordu. Fakat, güveni geleceği sırada, pekmezci anne birden kayboldu. Şehzade, gelin odasına girince, Ak Çiçeği ağlar buldu. Ağlamasının sebebini sordu.

Kız – Şehzadem, beni mazur gör! Pekmezci anneye çok alıştım. Şimdi o beni bıraktı, kaçtı. Ben onsuz nasıl yaşayabilirim?

Şehzade- Sevgilim bundan sonra hep onunla beraber yaşayacaksın. Çünkü, pekmezci anne zannettiğin mahlûk, kadın kıyafetine girmiş bir şehzadedir. O şehzade seni görebilmek için o kılığa girmeğe mecbur oldu. O şehzade ise şimdi karşında duran kocandır. İşte, bak başıma baş örtüyle sarıyorum şimdi ben kimim bakayım?

Kız – Ah sen pekmezci annesin. Şimdi her şeyi anladım. Artık başörtünü çıkar. Kocam olursun hep beraber yaşarız. Değil mi?

Y. BİR PADİŞAHIN ÜÇ OĞLU

Vaktiyle bir padişahın üç oğlu varmış. Bir gün en büyüğü dağlara ava çıkmış, yolunu kaybetmiş. Gide gide bir köye varmış. Köyün kenarından bir dere geçermiş. Derenin kenarında bir kocakarı oturmuş, yumurta yıkıyormuş. Padişahın oğlu hemen kocakarıya:

- “Kocakarı kocakarı, beni bu gece misafir eder misin?” diye sormuş. Kocakarı:

- “Ay oğlum!.. Bir evim var, kafam içeride ayaklarım dışarıda” diye cevap vermiş. Padişahın oğlu, hemen cebinden bir avuç altın çıkarıp kocakarıya vermiş. O zaman kadın:

- “Ay oğlum!.. Evim de var, atın için ahırım da var” demiş.

Eve gitmişler. O gece yatmışlar. Sabahleyin kalkınca padişahın oğlu bir çan sesi işitmiş. Kocakarıya sormuş:

- “Bu nedir?” diye. Kocakarı anlatmış:

- “Oğlum burada bir kız var. Hergün böyle çan çalarak gençleri toplar, bir soru sorar, Bilmezlerse kellelerini keser.” Oğlan bunu duyunca:

- “Ben o kızın yanına gideceğim teyze” demiş. Kocakarı:

- “Aman oğlum yapma etme, gitme...” dediyse de, dinlememiş. Delikanlı gider oraya. Kız bir soru sorar. Bilemez. Kız:

- “Alın bunu da” der. Hemen kafasını keserler. Padişahın büyük oğlu avdan dönmeyince, sarayı bir telaş alır. Bir gün ortanca kardeş: “Ağabeyim gelmedi, mutlaka başına bir kaza geldi” diye onu aramaya çıkar.

O da köye uğrar. Aynı kocakarı yine dere kenarında yumurta yıkıyormuş. Şehzade evine misafir olmak istemiş. Yine:

- "Ay oğlum!.. Atlar bir ikine ikileşti. Ahırını yıkacaklar" demiş. Fakat oğlan, bir avuç altın verince dayanamayarak evine götürmüştü. Sabahleyin yine çanlar çalmış. Oğlan sormuş:

- "Nine bu ne?"

- "Ay oğlum!.. Burada bir kız var. Bütün delikanlıların başını yer. Sakın oraya gitme." Ortanca kardeş dinlemeyerek gider. Kız ona da bir soru sorar. Bilemez. Onun da başını keserler. Nihayet küçük kardeş: "Ağabeylerim gelmediler. Acaba nerede kaldılar?" diye bu köye gelir. Aynı kocakarı, yine dere kenarında yumurta yıkıyormuş. Çocuk misafir olmak isteyince, ona da:

- "Ay oğlum!.. At bir iken iki oldu. İki iken üç oldu. Ahırını yıkacaklar" demiş. Fakat ondan da biraz para alınca, hemen evine götürmüştü. Sabahleyin uyanınca küçük kardeş de o çan seslerini duymuş, hemen:

- "Nine!.. Bu çanlar da ne oluyor?" diye sormuş. Kocakarı:

- "Ay oğlum!.. Burada bir kız var. Bütün gençlerin başını yedi. Gençliğine yazık olur, sakın gitme" demiş. Fakat oğlan dinlemeyerek yürümüş gitmiş. Merdivenden çıkarken bir adam, oğlanın kulağına bir şeyler fısıldamış. Oğlan içeriye girince kız demiş ki:

- "Altın hisardan ne haber?" Oğlan da:

- "Aç nikahını göreyim, altın hisarın cevabını vereyim" demiş.

Yanıdakiler bu sözleri alkışlamışlar. Peri kızının sualini bildiği için bu iki genci evlendirerek kırk gün kırk gece düğün yapmışlar.

Ü. GENÇLİKTE Mİ KOCALIKTA MI

Zamanın birinde, Erzurum'un köylerinde çok zengin bir adam varmış, çok kuvvetli zenginmiş. Bu adamın iki oğlu ile itikatlı bir karısı varmış. Bu adam bir gece rüyasında bir ses işitir.

"Mehmet Ağa, sana üç belâ gelecek, gençlikte mi istersin, ihtiyarlıkta mı?" Bir gece görmüş, bir şey değil. Adam... bir rüya... Ertesi gece gelmiş, yine aynı şeyleri söylemiş: "Sana üç belâ gelecek; gençlikte mi gelsin, ihtiyarlıkta mı?"

Uzatmayalım kâmeti, kopartırız kıyâmeti, üçüncü gece karısına der ki:

"Ben üç gecedir böyle görüyorum, sen ne dersin?"

"İhtiyarlıkta ne olur, bize ne gelirse gençlikte gelsin".

"Peki".

Ertesi sabah çoban seğirtip geldi: "Kurt hep davarı kırdı, hiçbir şey kalmadı".

"Belânın biri bu idi". Gece bir de baktı ki evlerini bir ateş aldı, umum yandı, oldu künfeyektin.

"Belânın biri de bu idi". Oysa bunlar bir belâ. Karısını, çocuklarını topladı.

"Bu memlekette biz epey bir zengin adamdık, kimseye minnet edemeyiz. Haydi buradan gidelim de bir yolunu buluruz".

Çocuklarını da alıp ağlaya ağlaya yolu tuttular. Az gittiler, uz gittiler. Epeyce gittikten sonra muntazam bir köye rastladılar. Orada biraz misafir oldular. O köyün de çobanı yokmuş. Buna derler ki:

"Baba gel sen bize çoban ol; senin oğulların var, bu işin hakkında gelirsin".

"Olur".

Buraya çoban girip bir müddet çalışır, ekmek parasını kazanır. Günlerin birinde bir bezirgân gelip o köye barkanasını kurar. Oturup satmaya başlar. Bu adamın çamaşırları kirlenmiş, yıkatacak adam arıyor.

"İyi bir aile yok mu, çamaşırlarımı yıkasın, parasını vereyim".

"Çobanın ailesi var, senin çamaşırlarını yıkar".

"Çoban ne ki ailesi benim çamaşırlarımı yıkaya".

"Sen çamaşırlarını ver, gerisine karışma".

Çoban bezirgânın çamaşırlarını yollar. Ehlinâmus, temizcesine yıkamış çamaşırları, güzelce katlayıp bezirgâna yollamış. Bezirgân bakmış ki şimdike kadar kendisine ne böyle çamaşır yıkadılar, ne de böyle katladılar. "Bu kadın çobana ne lââyık, bu bana lââyık. Ben bezirgânken böyle kadın görmedim. Nasıl edeyim de bunu alayım. İstesem vermezler, bunu cebirle alayım". Çamaşırları getiren kadının çocuğuna der ki:

"Sen çocuksun, sana para verilmez. Git ananı çağır, gelsin de ona vereyim".

Kadın parayı almak için gelir, ehlinâmus elini sarmış, yüzünü sarmış ki, bezirgân bütün kuvvetiyle bunu nasıl kaparsa atın terkisine atlar, yallah.

Akşamüzeri Mehmet geldi ki kadını yok. "Oğullarım, ananız da gitti, bir daha ne edelim burada, haydi gidelim. Bakalım Allah nerede nasip edecek hesabı". Oradan koparlar. Bir zaman gittikten sonra önlerine bir çoruh gelir, buradan geçecekler, fakat su epeyce derin. Oğlanın birini kıyıda bırakır:

"Oğlum, sen burada dur, kardeşini geçireyim; gelip seni de alacağım".

O, çocuğu geçirmeye bulaşınca sırtındaki oraya buraya bakarken kardeşini bir kurdun alıp gittiğini görür, başlar bağırma:

“Baba, baba kardeşimi kurt götürüyor”.

Adam dönüp bakar ki oğlunu bir kurt yakalamış götürüyor. Onu kurtarayım derken sırtındakini de suya düşürür, su da bunu alıp inişe gider. Ne onu tutabilir, ne de bunu. Ellerini koynuna koyup gider.

Suyun götürdüğü gider bir değirmenin arkına takılır. Değirmenci bunu görünce çekip çıkarır, kafasını aşağı tutar. Bakar ki bir oğul olmaz derecede:

“Sen bana oğul ol”. Kurdun götürdüğü çocuğu da köpekler kovalayıp ağzından alırlar. Bunu da davarın çobanı alıp oğul eder.

Bunlar değirmenci ve çobanın yanında büyürler. Akılları kesmeye başlar. Değirmencinin yanındaki, babasının değirmenci olmadığını anlayıp oradan ayrılmak ister. Çobanın yanındaki de davardan payını almadığı için oradan kopar. İkisi yolda birleşirler:

“Arkadaş nereye gidiyorsun?”

“Ne bileyim, böyle gidiyorum işte; sen nereye gidiyorsun?” Birbirinin kardeşi olduğunu tanımıyorlar. Arkadaş olup yollarına devam ederler.

Biz haberi nereden verelim, haberi verelim babalarından. Gide gide bir şehire varır. Şehrin de padişahı ölmüş, umum dünya toplanmış, kuş uçurup padişah seçecekler. Kuş kimin başına konarsa onu padişah edecekler. Kuşu uçururlar, dolanıp gelip onun başına konar. Kabul etmezler.

“Adam, bu garip adam, fukara adamın birisi!”

Kuşu bir daha uçururlar, yine bunun başına konar; yine kabul etmezler. Üçüncü uçuruşta kuş yine adamın başına konar. Bu sefer itiraz edenlere:

“Namussuzluk etmeyin, o kuşa ki itibarımız var bunu padişah edeceğiz bizi, hiç zorlamayın”.

Kalkıp onu bu vilâyette padişah ederler. O padişahlığını etmekte olsun. Oğlanlar da o şehre gelirler. Birbirinin kardeşi olduğundan haberleri yok, iki arkadaş. Sormuyorlar birbirine, padişah etrafındakilere der ki:

“Ehlinâmus erkek çocuğu yok mu acaba benim hizmetimi görse, bir iki tane?”

“Filancı hanın kahvesinde iki tane ehlinâmus çocuk var, gidip onları getirelim, hizmetinizi görstünler”.

Gidip bu çocukları getirirler. Bu adamın babaları olduğunu da bilmiyorlar. Burada hizmet ederler.

Biz sana haberi nereden verelim, haberi verelim o hain bezirgândan. O bezirgân ölen padişahın iyi dostuymuş, buna iltimas edermiş. Bu padişahla da görüşüp tanışmak ister: “Gideyim, bu padişahla da konuşayım, bununla da ahbap olayım, bu da bana ilerde lâzım olur”. Padişahın huzuruna çıkar:

“Selâmünaleyküm”.

“Aleyküm selâm”.

Kalkma zamanı gelince padişahın müsaade ister, kadını barkananın uzağına kurduğu çadırda yalnız bıraktı, gitmek ister. Padişah müsaade etmez:

“Kal bu akşam da konuşalım”.

“Benim ailem var, yalnızdır. Yanında kimse yok”.

“Ben bekçi yollar çadırın kapısında bekletirim. Orada gözlerler”.

“Peki”.

“Sen gidince onlar gelirler”. Padişah, hizmetine bakan çocukları çağırır:

“Oğlum, şurada bir çadır var, içinde de bir aile var. Orada bekleyeceksiniz. Hiç kimseyi içeri dışarı sokmayacaksınız, bu adam gelince siz de rahat edersiniz”.

Bu ikisi gidip orada çadırı beklemeye başlarlar. Böylece biraz bekledikten sonra biri diğerine sorar:

“Biz arkadaş olduk, birbirimize sormadık, nerelisin nereden geldin?” Anaları da içerden dinliyor.

“Babam zengin bir adamdı. Bir rüya görmüş; davarı kurt yedi, ev yandı...”

“Eeee?”

“Filân yere gelip çoban durduk, anamı kaçırdılar...”

“Eeee?”

“Kardeşimi kurt kaptı, ben de suya düştüm...”

“Ben senin kardeşinim, kurdun götürdüğü bendim.”

Orada birbirlerine sarılırlar. Bunlar sarılır sarılmaz çadırın içinden kadın çıkar. O da bunlara sarılır.

“Dur babam, ben de sizin ananızım”.

Orada tanışır, koklaşırlar. Hasretle kavuşurlar. Bezirgân geldi, ne görstün, karısı ile buraya gönderilen nöbetçiler öyle sarılmışlar ki... Hemen oradan kopar, doğru padişaha:

“Ocağın batsın, benim ocağımı böyle batırdın”.

“Ne olmuş?”

“Gel de bak, ikisi birden karımın yanındalar”.

Padişah inzibatını, polisini alıp gelir, bezirgânın dediklerini götür. Hemen bunları yakalarlar. Padişah neye böyle yaptıklarını sorar. Ben size nasıl anlattımsa manzarayı, onlar da öyle anlatır. Padişah anlar ki birisi hanımı, öbürleri de oğulları. Gençlikte çekti cefayı, ihtiyarlıkta da oldu bir padişah; oldu, bir padişah karısı, oldular padişah oğulları, o bezirgânın da cezasını verdiler. Orada yaşamaya devam ettiler. Biz bıraktık geldik. Onlara mesel, size sağlık, onlar yedi içti, dünyadan göçtü, siz de yeyin, için dünyada sefa sürün, Allah nasip etsin.

V. ÇAMAŞIRCI KIZ

Fakir bir çobanın çok güzel bir kızı vardı. Babası çobanın kazandığı para, küçük kardeşlerini ancak beslemeye kafi geliyordu. Ondandır ötürü kız da, ötekinin berikinin çamaşırlarını yıkar, kazandığı para ile kardeşlerinin karınlarını doyurur, yoksuzluktan dertle üzülen babasına:

- Babacığım merak etme... Ben de çalışıyorum!. Kardeşlerimin beslenmesine yardım ediyorum! Derdi. Onun yaşadığı kasabada, aksine, Hakanın gayet çirkin bir kızı vardı. Kibirli, hiç kimseyi beğenmez, herkes ile eğlenir, alay eder, kendisini dev aynasında görürdü... Çobanın güzel çamaşırcı kızının güzelliğini duymuştu:

- Şu miskini getirin de bir de ben gereyim! Dedi. Güzel kızı istemekten maksadı onun ile eğlenecek, güzel olduğu için onu incitecek, ağlatacak, karşısında rahat edecek, böylece intikam alacaktı. Kızı getirdiler. Daha ilk görüşte:

- Şu maymuna, çamaşır taşıttırın! Dedi.

Onu çamurlar, tozlar, pislikler arasında bıraktırmak, güzelliğini yok ettirmek, çirkin görmek istiyordu.

Bu sırada komşu hakanın çocuğu avlanmak üzere misafir geldi. Hakanın çirkin kızı, güzel prensin kendisini almak için geldiğini zannederek seviniyordu. Kokular, mücevherler, elmaslar, pırlantaların arasında, bin bir gülle süslenmiş olduğu halde karşısına çıktı. Fakat prensin gözünü bir türlü kendi üzerine çekemiyordu. Ne mücevherleri, ne pırlantaları güzel prensi kendisine baktıramamıştı.

Birden bire prensin gözü yırtık elbiseler içinde, toza, çamura bulanmış, gelen bir kıza dikildi. Bu, fakara çobanın kızı fakara çamaşırcı idi. Hemen ayağa kalktı. Genç kızın yanına gitti:

- Tozlar, çamurlar arasında da çok güzelsin. Sen kimsin? Dedi. Güzel kızın gözleri yaşla doldu. Zaten bükük, yetim boynu daha ziyade büküldü:

- Ben, dedi. Fakir çobanın çamaşırcı kızım! Ve başından geçeni hıçkırarak anlattı: Prens:

- Ağlama güzel kız, dedi. Ben seni benim sarayına götüreceğim, ipekler giydirteceğim!

Hakanın çirkin kızı bunu duydu. Prens kızı ertesi sabah alıp götürecekti. O sabah ne kadar fena boyalar varsa hepsini kızın üzerine sürdü. Baldıran özünün pis kokularını, avuç avuç beyaz pembe teni üzerine yapıştırdı. Karşısına geçip gülerken:

- Prens, şimdi gelsin de sevgilisini görsün! Diyordu. Bundan başka ihtiyar bir acuze, bir büyücü de güzel kızı çirkin göstermek için bütün ustalığını bir araya toplamış, büyülerini, tılsımlarını yapmıştı. Her şey hazır olduktan sonra, hakanın kızı, güzel kıza:

- Haydi git, prensin yolunu bekle! Dedi.

Kahkahalarla gültüyordu. Şimdi penceresinin önüne oturmuş, prensin onu götürür görmez ne yapacağını merak ile bekliyordu. Zavallı, güzel kız ağlıyor, görünmemek için, kaçmak, saklanmak istiyordu, fakat nasıl saklanabilirdi? Hakanın çirkin kızı ona:

- Eğer yerinden kımlıdarsan yüz değnek yiyeceksin! Demişti. Şimdi korku içinde olduğu yerde bekliyor:

- Ah Tanrım! Bana sen yardım et! Fakirlerin senden başka koruyucusu yoktur! Diyordu. Amma hiç yardım eden yoktu. Kendisini almağa gelen prensin atı da uzaktan görünmüş ortalığı toza dumana katarak geliyordu. On dakika sonra kızın yanında bulunacak, o pis kokuları koklayıp, onun berbat halini görür görmez elbette:

- Mendebur kız, defol! Diyecekti.

Birden bire gökyüzünü kara bir bulut kapladı. Bardaktan boşanır gibi bir yağmur yağıyordu. Genç kız yağmurun altında temizleniyor, yıkıyor, vücudundaki baldıranların pis kokularından kurtuluyordu. Yağmur tıpkı bir duş gibi kızın üstüne akıyordu. Prens tam yanına geldiği zaman güzel çamaşırcı, miskler gibi kokuyor, temiz, pembe beyaz vücudu ile görünüyordu.

Hakanın kızı pencereden çıldırarak bir hale gelmişti. Gidip elindeki kırbaç ile fakara kızın vücudunu çürük içinde bırakmak onun beyazlığını ve pembeliğini göstermemek istiyordu. Hızla yerinden kalktı. Deli gibi bağırıyordu:

- Prens yetişmeden önce ben yetişeyim de sen de belânı bull!

Merdivenleri çılğın gibi inmek istedi. Fakat nasılsa ayağının terliği kıvrıldı. Üst kat merdivenden yere yuvarlandı. Taşlar üstüne düşerek bütün kemikleri kırıldı:

- Ayyy!! Sesi işitilebilmiş, ondan başka bir şey duyulmamıştı. Fena huylu kız, çirkinliğini artık mezarda saklayacak, kimseye göstermeyecekti.

Prensin güzel çamaşırcının yanına gelir gelmez!

- Aman Tanrım, dedi. Bu ne güzellik! Hemen kızı atının üstüne aldı. Koşa koşa sarayının yolunu tuttu. Kendi krallığına gelir gelmez, büyük bir düğün yapıldı. Eski fakir çamaşırcı kız, şimdi krallığının en güzel prensesi idi. Şimdi herkese:

- Zorla güzellik olmadığı gibi, zorla güzeli de çirkin yapmak olamaz. İyi ve temiz kalpli ol. Tanrı seni her şeyden korur!

Yıllarla beraber yaşadılar... İki de muratlarına erdiler. Saadet ve bahtiyarlığın ne olduğunu anladılar.

Z. AĞLAYAN NAR İLE GÜLEN AYVA

Bir varmış, bir yokmuş, Tanrı'nın kulu çokmuş. Çok demesi, yok demesi günahmış. Evvel zaman içinde, bir padişahın dokuz tane kızı varmış. Günlerden bir gün karısı sultan hanımla otururken derin düşüncelere varıp birden söze başlar:

- Dokuz kızım var, eller alır evlenir, sonunda geriye ikimiz kalırız. Ölürsem tahtıma oturacak bir erkek çocuğum yok. Köktümüz kuruyacak, taç ile taht elden gidecek, ocağım sönecek. Yarını düşünmekten gözlerime uyku girmez, dünyadan tad alamaz oldum. Bu sefer de kız doğurursan seni de, çocuğu da elbet cellâda veririm der, kalkar gider. Zavallı sultan hanım karnı burnunda hâmile imiş. Padişahın bu zehir gibi acı sözlerini dinler de ağzını açıp bir kelimecik söyleyemez, üzüm üzüm üzülür de süzüm süzüm süzülür, suçu kendinde bilirmiş. Kalkar, dairesine çekilir, kara bahtına yanar, gece gündüz ağlar.

Mutlu da olsak, tasalı da, masallarda çabuk geçer zaman. Bir zaman sonra vakti erişip korkusundan kimselere haber veremez, sarayda kimsenin ayak basmadığı, bir sapa köşeciğe çekilir, yanına babasının evinden getirdiği çeyiz halayıklarını, işine sözüne güvenilir adamlarını alıp el altından kimselere sezdirmeden doğum hazırlıklarını yapar. Bir gece yarısı ağırları sıklaşıp, gözü ışılıp, dünyaya onuncu kız çocuğunu getirir. Hemen ebesi ile sultan hanım, babası gelip görmeden çocuğu sarıp sarmalayıp ancak sabah olduktan padişaha bir oğlan çocuğunun dünyaya geldiğini haber verirler. Padişah, nefes nefese, sevinçten tıkanırcasına, odadan içeri girince orada bulunanlar hep bir ağızdan, "uğurlu olsun, adını siz verin, ömrünü Tanrı versin, bir oğlunuz oldu padişahım!" diyerek kundağı babasının kucığına verirler. Padişahın ayakları dolaşır, sevinç yaşları döker, hemen oradakilerden başlayarak bütün saray halkına hediyeler, ihsanlar dağıtır. Yüz bir pâre top atırarak delâllar çıkartır, uzak kasabalara, komşu diyarlara ulaklar, posta tatarları gönderir, bu mutlu haberi ulaştırır. Meydanlara sofralar kurdurur, fakirleri kırk gün doyurur, çulsuzları giydirir, yerlidir yabancıdır demez, gelene geçene çil çil altınlar dağıtırlar. Dört yandan hediyelerle gelen konuklara, elçilere çadırlar kurulur, şenlikler, alaylar düzenler. Bütün memleket kırk gün, kırk gece işi gücü bir yana bırakıp düğün dernek kurar, eğlenir.

Gel zaman git zaman bu çocuk büyür. Zavallı valde sultan, adamları ile, çocuğu gece gündüz gözden ayırmazlar. Saçlarını uzadıkça kesip, erkek elbiselerini giydirip, erkek terbiyesi verirler. Silâh kullanır, ata biner, yaşdaşları ile güreş tutar, böylece on iki yaşlarına gelir de sünnet olması gerekir. Valde sultan, derin üzüntülere düşer, her gün "artık sırrımız ortaya dökülecek" diye heyecan içinde bekler, tehna odalara çekilir ağlarmış. Günlerden bir gün bu çocuk annesinin yanına gelip de ağladığını görünce kalbi dayanamaz:

- Aman anneciğim, ne oldu ki böyle تنها köşelere çekilip sık sık ağlarsın diye sorunca annesi de:

- Ah benim çocuğum, ben ağlamayım da kimler ağlasın? Doğduğun zaman seni babana erkektir diye bildirdik. Bu günlere kadar da bir şey sezdirmedik. Padişah baban seni hâlâ erkek sanır, mürvetini görmek, sünnet ettirmek ister. Senin kız olduğunu anlayacak, ikimizi de cellâda verecektir. Onun için ağlarım deyince, çocuk da bir zaman düşünceye varır sonra anasına:

- Sen hiç üzülme, hem de ağlama anacığım. Bunu bana anlattığına iyi ettin. Şimdi padişah babamın yanına gider de yalvarırım. Yaşım küçük derim, beni bu yıl sünnet ettirmez elbet, der kalkar doğru babasının yanına gider, elini öpüp yüzüne sürer de içli içli ağlamaya başlar. Padişahtır, biricik oğlunun ağladığını görünce pek üzülür:

- Bir tanecik oğlum, sevgili şehzâdem, niçin ağlarsın diye sorunca o da:

- Aman babacığım, beni sünnet ettireceğinizi duydum, onun için ağlarım. Ben daha küçüğüm deyince padişah da bakmış oğlan doğru söyler, daha vakti var, hem üzülmesin diye düşünür de:

- Oğlum, evlâdım, sen hele ağlama, bu yıllık kalsın gelecek yıl hayırlısı ile o iş de olur, deyip sırtını okşamış. Çocuk da sevinçle babasının elini öpüp koşa koşa anasının yanına gelir, boynuna sarılır:

- Aman anneciğim, babamın gönlünü ettim. Gelecek yıla bıraktı, sil gözlerinin yaşını artık, deyince zavallı kadıncağızın yüzü bir parça güler de, içi açılır, sarılıp çocuğunun gözlerinden öper.

Masallarda zaman çabuk geçer, günler, aylar birbiri ardından uçar. Bir yıl, bir gün gibi geçer. Çocuğun sünnet olma zamanı yeniden gelince zavallı annesi تنها bir odaya çekilip için için ağlar. Günlerden bir gün bu çocuk, annesini kıyıda, köşede arar da, sonunda bu تنها odada bulur, yanına gelir, ağladığını görünce yüreği dayanamaz:

- Aman anneciğim, ne oldu böyle ki تنها köşelere çekilip için için ağlarsın, diye sorunca annesi de:
- Ah benim sultan kızım, ben ağlamayım da kimler ağlasın? Babanın geçen yıldan verdiği mühlet bitti. Sünnet düğünü için hazırlıklar yapılıyor. O zaman senin kız olduğun ortaya çıkacak, ben ne yaparım, neler ederim, şaşırımdım kaldım. Deyince kız da:

- Sen hiç üzülme anneciğim. Şimdi padişah babamın yanına gider de yalvarırım. Yaşım küçüktür derim. Acır da beni bu yıl da sünnet ettirmez, elbet, der, kalkar doğru babasının yanına gider, elini öpüp yüzüne sürer de içli içli ağlamaya başlar. Padişah, biricik oğlunun ağladığını görünce pek üzülür:

- Bir tanecik oğlum, sevgili şehzadem, niçin ağlarsın diye sorunca o da:

- Aman babacığım, beni sünnet ettireceğinizi duydum, onun için ağlarım. Ben daha küçüğüm, deyince padişah da bakmış oğlan da küçüktür, daha vakti var, hem üzülmesin diye düşünür de:

- Oğlum evlâdım, sen hele ağlama, bu yıllık kalsın, gelecek yıl hayırlısı ile o iş de olur, deyip sırtını okşamış. Çocuk da sevinçle babasının elini öpüp koşa koşa anasının yanına gelir, boynuna sarılır:

- Aman anneciğim, babamın gönlünü ettim. Gelecek yıla bıraktı, sil gözlerinin yaşını artık, deyince zavallı kadıncağzın yüzü bir parça güler de içi açılır, sarılıp çocuğunun gözlerinden öper.

Masallarda zaman çabuk geçer, günler, aylar birbiri ardında uçar, bir yıl bir gün gibi geçer. Şehzadenin sünnet olma zamanı yeniden gelmiş. Hazırlıklar ilerlemiş. Yine zavallı valde sultan تنها odalara kapanıp için için ağlamaya başlamış. Çocuk da annesini ötede beride arayıp sonunda bir تنها odada bulur, ağlayıp dövündüğünü görünce neden olduğunu bilip o da dayanamayıp ağlamaya başlar. Annesi bir yandan çocuğa sarılır:

- Ah benim sultan kızım, nasıl ettikse, ettik, babanı iki yıl daha oyaladık. Ama artık sen de iyice büyüdün, bu işi bir bahane üydürüp geri bıraktıramayız. Yakın vakitte her şeyler ortaya çıkacak. Bundan kurtuluş yoktur. Sonunda baban ikimizi de cellâda verecektir. Yarın da ömrümüzün son günüdür, deyince kız da dayanamayıp:

- Aman sevgili anneciğim, sen ağlayıp kendini bu kadar üzme. Yarın babam beni sünnet ettirmek için çağırırsa gidip kendisinden yarım saat gezmek için izin isterim. Sonra has ahıra gidip bir yüğrük ata biner, oradan kaçar, giderim. Sakın ardımdan ağlama. Başka memleketlere göçer, oralarda barınır, yaşarım. Bakalım Tanrı sonumuzu hayra değiştirsin. Bundan başka çâre yoktur, deyince düşünür, taşınır, birlikte bu karar üzerine birleşirler.

Sabah oldukta sarayın önündeki büyük meydanın etrafı çevrilip bir yanına renk renk saltanat çadırları kurulur, çep çevre donanma bayrakları ile donatılır. Bir yanda tatlısı tuzlusuz ile yemek kazanları ateşlere vurulup kaynatılırken, bir yandan da türlü yarışlar, eğlenceler için hazırlıklara girilir. Yazıdaki, yabandaki, dağdaki ile düzdeki, köydeki ve kentteki millet, bölük bölük kimi atlı, kimi yaya söyleşip oynasarak düğün meydanına birikmeye başlarlar. Memleketin en ücra köşelerinden ulaklarla çağrılan, yabancı komşu ülkelerden tatarlarla haber ulaştırılan hatırlı misafirler ayrı ayrı çadırlara indirilip ağırlandırılır. Çeşitli marifet sahipleri, çengiler, çalgıcılardan, ayrıca çingenelere kadar, hokkabaz, perendebaz, canbaz esnafı kat kat gelip, bu hengâmede sadakanın esirgenmeyeceğini kestiren dilenci tayfası da dört yönden koşup meydana üşüşmüşler. Meydancılarla değnekçiler ortada fırl fırl dönerler de bu kalabalığa yer göstermeye, düzene koymaya çalışırlarmış.

Padişah oğlunun mürvet günüdür diye yeşiller giyinip devletin ileri gelenlerine derecelerine göre kaftanlar giydiren ihşanlar dağıtır. Sonunda hazırlıklar bitip şehzâdeye de gelmesi için haber salındı. Şehzâde içindekini belli etmeyip babası katına gelir, önce elini öpüp el pençe divan durur. Babasının sevincinden ağzı kulaklarına varıp:

- Oğlum, şehzâdem, sen artık tamam on dört yaşına girdin, delikanlı çağına ayak bastın. Bu işte daha fazla gecikmek ayıp olur, hem de dedikodu doğurur ve sonunda elbet bir dert getirir. Her şey hazır olup davetliler gelip, büyük cemâat derlenmiştir. Yok demeden elbet bugün sünnet olacaksın, haydi benim yiğit şehzâdem, dedikte çocuk da:

- Pekâlâ, münasiptir babacığım, emriniz baş üstüne. Ancak bana yarım saat kadar izin verin de şu meydanı atımla bir dolaşayım. Sünnet olduktan sonra birkaç ay ata binemem, hem de düğüne gelen halkı şöyle bir yakından seyretmek istiyorum. Ondan sonra beni sünnet etsinler, deyince babası bunu hoş karşılayıp:

- Peki, güzel olur şehzâdem, var, dolaş gel.

Diye şehzâdeye yarım saatliğine izin verir. O da hemen has ahırlara koşup tavlavla dolaşır, şöyle bir uygun iyice yüğrük at arar. Son tavlının karanlık bir köşesine bağlı bir kuzguni, yelesi kuyruğu kara bensiz beneksiz, bir tek bile akça kılı olmayan bir yağız at görür. Oradan bu hayvanı begenip yanına gelir,

başını, boynunu, yelesini, sırtını hem okşar, hem de ağlamaya başlar. At, bu çocuğu dinler dinler de, halden anlayıp dile gelir:

- Ey sultanım, böyle neden ağlarsın?

Kızcağız birden şaşırıp ne olduğunu anlayamaz, etrafa bakınca kimseleri göremez, bu sefer hayvan yeniden:

- Ey hanım sultanım, böyle neden ağlarsın deyince bu sefer atın kendisine söz söylediğini anlar da:

- Ah benim karga karam, kara yağızım, ben ağlamayım da kimler ağlasın? Babam, doğduğum gündün beri beni erkek sanıyor. İki yıldır sünnet ettirmek ister. Kız olduğum meydana çıkınca anamı da, beni de elbet cellâda verecektir, ben ağlamayım da kimler ağlasın? Bir ata binip bu diyardan kaçmaktan başka çârem kalmadı. Babamdan yarım saatliğine izin aldım, bir ata binip de meydanı bir gezip dolaşayım diye. Maksudım, bir yolunu bulup kaçmak. İşte bu hal böyle iken ahval şöyle, ben neler edeyim kara yağızım, sen bir şeyler söyle, deyince, at da, bütün bunları dinleyip:

- A benim civan sultanım, sen hiç tasalanma. Tanrı'nın izniyle ben seni alır da onlar toparlanmadan gözden kayboluruz, başka diyarlara göçer gideriz. Fakat sana tenbihim budur ki, eğer altımdan kolanımı sıkıca sararsın, üzerime bindiğin vakit dizginime sağlam yapışıp bacaklarını iyice sıkasın, dört nala kalkıp baştan kuyruğa dal gibi süzülünce boynuma iyice sarılırsın, zira ben eser yel gibi giderim. Ardımdan kurşun atsalar yetiştiremezler, der.

Kız atın dediklerini yapar, iki gözlerinden öpüp üzerine atlar, meydan yerine sürüp bir baştan bir başa at koşturur. Orada biriken halk ile askerler şehzâdenin bu halini pek beğenir, alkış tutarlar. Yarım saatlik zaman geçince, şehzâde, birden atın kulağına eğilip, "haydi kara yağızım, iki gözüm!" diye seslendikte at, asker ve halkın çenberini bıçak keser gibi yarıp, eser yel gibi savuşup, göz kırpıncaya kadar kaybolup gider.

Orada bulunanlar ne olduğunu bir zaman sonra anlayıp ortalık bir karıştı. Koşup babasına haber verdiler, "aman kara at şehzâdeyi aldı kaçırıldı!" diye her yanı bir bağrımadır kapladı. Peşine atlılar düşüp, orası burası, dağı deresi diye dört yöne dağılıp araştırıldarsa da, yolda, belde en ufak bir izini bile bulamadılar. Sanki kara yağızın ayakları yere değmemiş sanırsın. Yorgunluktan, üzgünlükten iyice buruşup el ayak tutmaz bir halde dönüp gelip padişaha haber verdiler. Düğün için biriken halk, padişah, saraylılar, yerli yabancı herkes, şehzâde için döğündüler, ağladılar. Çengiler durdu, çalgılar sustu. Davullar gümlemez, meydancılar ünlemez oldular. Kimse pişen yemeklere el sürmedi. Ateşleri söndürüp kazanları devirdiler. Akşam olup düğün dernek dağıldı.

Biz gelelim düzmece şehzâde ile yağız ata. Yağız at, bunu aldığı gibi bir günde altı aylık yola götürüp, sonunda köpükler içinde harlayıp durdu. Dile gelip:

- İşte sultanım, hele seni kurtardım. Artık buradan istediğin yere gidersin. Dünya kötülle dolu, kendini iyi koru, dedikte kız da attan inip, boynuna sarılıp, iki gözü iki çeşme ağlamaya başladı:

- Ey benim has atım, can yoldaşım, önce Tanrı, sonra sen. Şimdi ben buradan giderim, giderim ama, bu yaban yerlerde başıma bir felâket gelirse ne yaparım, dedikte, at da:

- Ey sultanım, sana yelemden üç kıl vereyim, göğsünde sakla. Başına bir iş geldikte, bu kılları çıkarıp birbirine çakarsın, ben hemen oraya yetişirim, dedikte, hanım sultan çok sevinir, atın yelesinden üç kıl koparıp, koynuna koyar. Kara yağızın boynuna sarılır, iki gözlerinden öper. At âniden bir duman ortasında gözden kaybolur, gider, kız da oradan ayrılıp gurbet yollarının tozuna düşer, yürür.

Bu kız, gide gide, yolu bir kasabaya erişip, önünde büyük bir saray belirir. Bitişğinde de koca bir mutfak. Bacasından dumanlar çıkar, kapısından kokular saçar. Vakitlerden akşam olmuş. Hemen yanına aldığı bohçasını açıp, sırmalı elbiselerini değiştirir, gurbete çıkmış bir yolcu kılığına girer. Oradan saray aşhanesinin kapısına şöyle bir yanaşır da, bakar ki, aşçılar kan ter içinde. O ocaktan berikine, kazandan tencereye koşuşurlar, çıraklar da, beri yanda "güm, güm" diye hayvan dibi paralar, dibeklere karşılık "hay hay, hay hık!" diyerek tokmak sallar, keşkek döverler. Halayıkların gözleri kızarmış, pirincin taşını ayıklamakta olsunlar, uşaklar da gözleri yaşlar içinde, soğan doğramakta imişler. Koca aşhanenin içinde, kırk ocakta kırk ateş, kırkında da bir başka aş kaynarmış. Kız içeri girer, aşçıbaşı budur diye yanaşır ki, öteye beriye emirler dağıtıp kepçe elinde oradan oraya seğirten her kazandan çeşni alan, başı tıraşlı, her hali telâşlı, ensesi yelli, kurbağa belli, "hay hay"la oturur, "vay vay"la kalkar, onu gören ondan korkar, birisidir. Hemen:

- Aşçıbaşı, aşçılbaşı, gördürüm işiniz, telâşeniz çok, beni yanınıza çırak alır mısınız? diye sorunca, bu da hem seğirtir, hem bağırır, çağırır kıızı bir yana iteleyip gözünü aştı, hem işde:

-Görmez misin, bizim başımızda ateşler yanıyor, kazanlar kaynıyor? Aman tatlıya tuzu, etliye şekeri karıştırmayalım. Helvanın meyânesi geçmesin, dolma tenceresinin dibi tutmasın haylâzlar. Ciğer sarmasının ateşini çekin, haşlamanın altına bir odun atıverin, savul ayağımın altından bire şaşkın yolcu, görmez misin telâşımızı diye bağırarak dolanır. Kız da bunları duymamazlıktan gelerek hemen oradan bir önlük kuşanır. Beceriksiz yamakları aralar. Az zamanda bütün ocakların başına Hızır gibi yetişip, bir

eli tatlıda, öteki eli tuzluda; hepsinin eksigiğine yetişir, bulup buluşturur tamamlar. Tencereleri, kazanları birbiri ardından, “bu oldu, bu da pişti, yetişti” diyerek ocaktan indirmeye başlar. Aşçıbaşı, birden ortalığın düzene girdiğini görünce sevinir, kızın sırtını sıvazlar da:

- Seni yamak başı, usta yaptım, ellerin dert görmesin, kepçenden bereket taşsın diye iki elini kaldırıp dua etmiş. Kız da bu sefer:

- Aman aşçıbaşı, bak işler düzene girdi. Şimdi şu köşeye oturur da söyle bakalım, nedir bu telâşlı hazırlıkların sebebi? Bu kadar yemekler kimin için pişiyor? Dedikte, aşçıbaşı şöyle bir içini çekip:

- Ah oğlum, işte o tarafı pek acıklı, keşke sen sormasaydın da, ben de anlatmasaydım. Bu memlekete altı yılda bir gece, bir dev gelir, padişahımızın ciğerini yer, göçer gider. Yarın gece bu devin gelmesi zamanıdır. Bu telâşımız ondandır ki, cenaze yemeği hazırlarız.

Tebdil gezen sultanımız bunları işitince parmağını ısırıp korkar ve hem şaşar, kalır. Ol gece, o da aşçılar ve yamaklarla hiç uyumayıp, sabahlara kadar yemek pişirmekle meşgul olurlar.

Sabah oldukta, tebdil gezen sultan sarayın içine girer, doğru yukarı katlara çıkıp, dolaşmaya başlar. Gezerken bir odaya gelip bakar ki, bir hanım sultan bir köşeye oturmuş, baştan ayağa karalar giyinmiş. Ordan diğer bir odaya gider bakar ki, oda baştan aşağı karalar içinde. Oda takımları bile kara örtülerle örtülmüştü. Oradan bir başka odaya uğrar, bakar ki odasının ortasında bir döşek, içinde bir sultan, baştan aşağı al elbiseler içinde. Oradan döne dolaşa padişahın olduğu odaya varır, bakar ki, zavallı adama ruh koklatmışlar, başına hekimler, hocalar birikmiş, kendinden geçmiş, serili yatar. Vakitlerden akşam vakti olup devin gelmesi yaklaşmış idi. Bütün saray halkı korku içinde kenara, köşeye bütülmüş, devin gelmesini beklerdi. Bu kızın aklına birden atın verdiği kıllar gelip, koynundan çıkarıp, birbirine çıktıkta, ol dakika yağız at bir duman içinden çıkıp gelir, önünde duruverir:

- Emret sultanım!... der de eşinir. Kız da hemen davranıp, atın iki gözünden öpüp:

- Aman kara yağızım, senden bir yalın kılınç isterim ki, dev azmanına bir vurduğumda ortasından ikiye biçivermeli deyince, at yerleri eşeler, başını silkeler:

- Al sultanım, sana istediğinden âlâ bir kılınç. Bir vurduğun yere bir daha vurmayasın, deyip kızın eline bir yalın kılınç tutuşturur, bir duman içinde kaybolur, gider. Oradan bu kız kılınç alıp doğru padişahın yattığı odaya gelip usulca içeriye süzülür, bir köşeye gizlenir. Gecenin bir yarısı oldukta, gökyüzünden doğru bir hışırtıdır, uğultudur, birden ortalık zifiri karanlık kesilir. Göz gözü görmezken, bir zaman sonra “küt, küt!” diye bir ses gelir, odanın ortasına bir dev azmanı düşer. Köşede hazır duran tebdil gezen sultan birden davranıp, “yâ Allah, medet” diye bir nâra vurup, elindeki kılınç devin boynuna öyle bir indirir ki, hemen başı gövdesinden ayrıldı, birkaç defa tekerlendi. O sırada devin kellesinden bir ses geldi:

- Ey yiğit, er olduğunu şöyle bileyim ki, bir daha vurasın dediyse de, kızın aklına yağız atın tenbihleri gelip ses çıkarmadı, hem bir daha vurmadi. Dev azmanının canı iyice çıkıp, orada çalışmaya girişti.

Sabah olup da padişah yarı bitkinlik, yarı korku, baygınlığından kurtulup gözlerini açar da, kendini yoklar ki, henüz ölmemiş. Bir de odanın ortasına bakar ki, kapkara bir dev azmanı, başı gövdesinden ayrılmış, yatar, görenlerin aklı başından gider, “acep kim ola bu devin öldüren?” diye derin düşüncelere varır da, bir şeyler bulup çıkaramaz. Oldum olası bu dev geldikte bu diyardan bir yiğit çıkıp da karşısına geçmemiştir, buna dair tek kelime, tarih kitaplarında bile yazmaz. Bu işe mânâ vermezse de, ölçüsüz sevinir, Tanrı’ya şükürler eder. Bir de yerinden kalkıp dışarı yürüyünce, kapı diplerinde tabut, kefen, örtülerle bekleşen saray halkını görür. Bunlar eskiden olduğu gibi cenaze için lüzumlu eşyaları hazırlamışlar, ölü yıkayıcılara, imama haber salmışlar da titreşerek de yarı geceden orada beklemişlermiş. Padişahı dipdiri ayakta dolaşır, hem de keyfi yerinde güler, söylerken görünce şaşırıp kalırlar. Cümlesi, “geçmiş olsun, Tanrı uzun ömürler versin!” diye dualar edip, yüreklerindeki yükü atarlar. Padişah orada durup bunlara:

- İçerideki, başı gövdesinden kopmuş, dev azmanını öldüren kimdir içinizde? diye sordukta, kapıdan içeri şöyle bir bakıp, her şeyi görürler, içlerinden birkaç kişi ileri çıkıp, göz kırpmadan:

- Biz öldürdük sultanım, der de ayak direrler. Oradan padişahın yüreği bu sözlere iyice ısınmadıysa da, hepsine bol bol altınlar, çiftlikler bağışlar. Bütün saray halkı sıra sıra konuşur da halayıklara, aşçı yamaklarına varıncaya kadar kendilerine birer pay çıkarırlar. Bir aralık aşçıbaşı bu tebdil gezen sultana:

- A oğlum ne duruyorsun? Padişah dönülmez ölümlerden kurtulup herkese çil çil altınlar dağıtıyor. Sen de gidip alsana dediyse de, tebdil gezen sultan:

- Padişah huzuruna çıkarsam beni hemen kovar, diye çekindiyse de, aşhanedekiler bir ağızdan:

- Padişah sevinçlidir, ölümlerden kurtuldu. Başının gözünün sadakasını dağıtıyor, hazineler saçıyor. En fakiri bile kapısından çevirmiyor. Zaman, bu zamandır, elbette senin de bahşişini esirgemez dedilerse, kız kalkar, doğru padişahın huzuruna çıkar. Dokuz defa yer öpüp doğrulur, el pençe divan durur.

- Ey padişahım, gece sabaha karşı bu dev azmanını ben öldürdüm, dediyse de, padişah inanmayıp:

- A kel yamak, senin cimrin ne ki, bu dev azmanını öldürebilesin? deyince, tebdil gezen sultan da öldürdüğü devin kulağını cebinden çıkarıp:

- Sözlere inanmazsanız, bu kulağı alın da, gidip devin başına bir bakıverin, diye padişaha uzatır. Padişah alır bakar ki, insan kulağına da, hayvan kulağına da benzemez bir acayip kanlı et parçasıdır. Hemen kalkar, devin yanına gider de, kulak yerlerinden birinde bir kanlı delik durur. Et parçasını koyarlar da tıpatıp uyar. Aşçı yamağının sözlerinin doğruluğunu anlarlar. Padişah:

- Ey oğlum, yiğit oğlum, dile benden ne dilersin? dedikte, tebdil gezen sultan edebini bozmayıp:

- Ancak sağlığını dilerim padişahım, der de öfne bakar. Padişah bir daha sorar, bu yine:

- Ancak sağlığınızı dilerim padişahım, der, yine öfne bakar. Kul töresi dua, hakan töresi keremdir, padişahın bir daha sorması gerektir. Üçüncü defa sordukta:

- Sağlığınıza duacıyım, ama padişahım, şu odalardan birinde al giyimli bir sultan hanım süzülür, süzülür de oturur. Odur sizden dileğim deyince, padişah birden duraklayıp:

- Oğlum, bunca güzel yiğitler o kıza alıcı oldular, görücutler gönderdiler, kendileri geldiler, büyükten, küçükten araçılar yolladılar. Beğendiğim, hoşlandığım yiğitleri bile buna beğendiremedik. Ol düzenbaz, taş yürekli cilve satıcısını ne yapacaksın? Öbür odalarda benim kara giyimli, ak yürekli, has pembe beyaz, nazlı kızlarım vardır, beğendiğini sana teli ile, pulu, hazineler değerinde çeyizi ile vereyim. Bir düğün yapayım, yedi iklim, dört bucağa şan olsun, derse de tebdil gezen sultan ayak direyip, el pençe divan, sözler yerde:

- Aman padişahım, delice gönlüm ona düştü. Verirsen kereminden, bu kıızı verirsin, vermezsen sen sağ ol, başkasını istemem, deyip dikildi. Padişah bakar ki oğlan söz anlayacak halde değildir. Hemen buyruk salar, al giyimli kızını çağırır, bu da gelir, padişahın karşısına el pençe divan durur. Padişah:

- Ey benim al giyimli sultan kızım, seni şu yiğit ister, bana can kazandırdı, azman dev öldürdü, bugüne gelince kapıdan çok yiğit çevirdin, elbet buna olmaz demeyeceksin, seni kocaya verdim gitti, diye kestirip atarsa da, kız davranıp:

- Aman padişah babacığım, bana bir gece izin verin, istihareye yatayım, rüyamda ne görürsem yarın size haber veririm, der. Padişah da destur verince oradan kalkar, doğru odasına gelir.

Gece gelip ortalıktan el ayak çekilip, uşaklar, halayıklar bile birer köşeye kıvrılınca, nöbetçiler de dış kapılardan, kulelerden birbirine ünleyip, “yektir Allah, yek” diye çığırtıp kol gezdiklerinde, tebdil gezen sultan, yavaşça süzülür de al giyimli sultanın kapısına yanaşır anahtar deliğinden içerisini dinler, seyreder. Bakar ki, bu kız odanın içinde telaşlı telaşlı oradan oraya gidip birşeyler hazırlar. Sonunda odanın ortasına bir altın leğen koyup bir gümüş ibrikten içine su döker. Tam o sırada pencereden yine o güvercin “pırr!” diye uçarak gelir. Bu leğenin içine girip iki çırpınıp üstünden sular döküldükte, silkine silkine güvercin kılığında kurtulup ay parçası gibi güzel bir delikanlı kılığında ortaya çıkar. Al giyimli sultanla oturup karşılıklı konuşmaya başlarlar. Bu kız söze girişip:

- Ah benim yiğitim, gözümün ışığı, gönlümün alışığı efendim. Bu gün yine padişah babam çağırtdı. O mızımız oğlan istediğim aynayı nasıl ettiyse alıp getirmiş. Babam, yine beni bu oğlana verecek oldu. Ben de bu gece istihareye yatalım da görelim diye yeniden izin aldım. Aslında bu işi size danışmaktı muradım. Aman bu işe bir çare bulalım deyince, güvercin tebdili delikanlı şöyle bir duraklarsa da, asla fütür getirmeyip:

- Sen hiç üzülme, hem de tasalanma sultanım. Bu işin de bir kolayı vardır. Filân yerde devlerin bir şimşek taşı vardır. Kimsenin oraya varmasına, yerini bulmasına bulsa da alıp gelmesine çare yoktur. Yarın sen bu yiğitten onu istersin. Varamaz, varsa da bulmaz, bulsa da alıp gelmesi kısmet olmaz. Yine de aramıza başkası giremez sultanım, dediye tebdil gezen sultan da odanın kapısından gizlice bütün bunları gözler, dinlermiş.

Bütün bunlar konuşulur görüşülürken gün ışımaya başlamış. Güvercin tebdili yiğit de:

- Aman geç kaldım, başıma işler açılmadan savuşayım, demekle altın leğenin içine bir dalıp silkinip yeniden güvercin kılığına girmekle “pırr!” diye pencereden uçar gider.

Ardından al giyimli sultan da odasından çıkıp cevabını bildirmek üzere padişah babasının huzuruna varır. Tebdil gezen sultan da bir kenarda durur, kızın diyeceklerini beklermiş. Bu kız, babasının karşısına gelir, el pençe divan durur:

- Padişahım, filan yerde öte bucakta, devler diyarında, köşe mağarasında bir şimşek taşı olacak. Bu yiğit onu alıp getirirse, ancak varırım, illâki bu iş olmaz, deyip geri çekilir dairesine gider. Padişah da çaresiz bu yiğite döner de:

- Gördün mü oğlum? Bu kızın halini ben sana önceden söylemiştim. “Bu kız oyuncudur, düzencidir” diye anlatmıştım. İşte bak, filan yerde, öte bucakta, devler diyarında, köşe mağarasında bir şimşek taşı varmış, gücün yeterse var getir, yoksa yol yakıncan vazgeç bu işten, sana kara giyimli sultanlardan birini vereyim de, al, gönül rahatlığı ile otur, diye üzüle üzüle anlatırken aşçı yamağı hiç tasalanmadan şöylece:

- Emir baş üstüne padişahım, destur verirseniz gider getiririm, deyince, padişah da, bu oğlanın umursamaz, kılı depresmez, dağlar boyu müşkülü kaybetmez davranışı karşısında içi ferahlar:

- Pek güzel olur oğlum, şu kıza da, dünya âleme de ibret için, al getir de görelim, öğünelim, güvenelim, der.

Sonunda tebdil gezen sultan, saraydan çıkıp bir müddet gittikten sonra tenhaca bir yere varıp atın verdiği kılları koynundan çıkarır, birbirine çıktıkta, bu at göz açıp kapayınca bir duman içinden kopup, harlayıp gelir, tebdil gezen sultana:

- Emrin nedir sultanım? diye seslendikte bu der:

- Aman benim kara yağızım, önce Tanrım, sonra sen varsın, al giyimli sultanı babasından istedim, bu kız da filân yerde, öte bucakta, devler mağarasındaki şimşek taşını benden istedi. Oralara kimseler varamaz, varsa da bulamaz, bulsa da alıp gelememiş, ne olursa senden olur, medet karayağızım! demesiyle yağız at da:

- Aman sultanım, sen hiç üzülme, ondan kolay bir şey yoktur. Hemen sırtıma bin, dizginlerimden sıkı tut, bacaklarını sık, boynuma yat, deyince tebdil gezen sultan atın iki gözlerinden öpüp hemen sırtına atlar. Yağız at oradan âniden kopup esr yeller, tozar yollar gibi vurup giderler. Bir zamandan koca, yüce bir dağın dibine gelip dururlar ki bakmaya gözler, çıkmaya dizler dayanmaz. Yağız at yerinde eşinip:

- İşte sultanım, seni buralara kadar getirdim. Şu yoldan izleyerek gidersen, döner dolaşır, ilerde devlerin köşe mağarasını bulursun. Şöyle kapıdan gizlice bakarsın, eğer gözleri kapanıksa uyanıktırlar, açıkta uykuya varmışlardır. Tedbir ile yavaşça içeri girersin. Duvardaki hücre içinde bir şimşek taşı görürsün. Onu oradan alıp nefes almadan gelesin. Yoksa gittiğin, bittiğin gündür. Hem bu sefer ardından ne söyler, ne dilerse, nice beddua ederlerse uğrarsın, bunu da böylece bilesin. Haydi yürü, yolu ben gösterdim, bahtını Allah kayırsın, izleye izleye kayaları dolanarak çalılırla dolaşarak gider, bir zaman sonra devlerin oturduğu köşe mağarasını bulur çıkarır. Yavaşça yanaşır bakar ki hepsinin gözleri açıktır, uyuduklarını anlayınca içeri girer. Duvardaki hücrede duran taşını hemen alıp eğlenmeden dinlenmeden yola girip yolların, çalılırla dolunur, kayaları dolaşır da nefes nefese koşar. Tam bu sırada devler uykularından uyanıp, adam kokusu alırlar. Bir de duvardaki hücrede şimşek taşını da göremeyenice mağaradan dışarı uğrar. Tebdil gezen sultanın peşine düşerler. Ama bu da yolu yarılamaş, dağdan kayadan aşır, kestirmeden dolaşır ovaya inmek üzere imiş. Bastıkları yerleri titreterek, toz duman kopararak çatlayasıya koşarlarsa da, bu kıza yetişmeyip çâresiz ardından koca kayaları fırlatıp bağırmaşa, beddua etmeye başlarlar:

- İlâhî, ayağına yüğrük, eline çevik, aklına çabuk kişi, er isen kız, kız isen er yiğit olasin, ilençlere uğrayasin! diye bağırır da gazaplarının şiddetinden oldukları yerde yırtınır kalırlar. Kız oradan dağdan kurtulup ovaya iner, koşu koşu yağız atın olduğu yere gelir, şimşek taşını gösterir. At da:

- Tamam budur, hemen koynuna sok. arkandan beddua ettiler mi, bir şey söylediler mi? Eğer ilendilerse kötüdür, ne dedilerse ona uğrarsın elbet. Dedikleri olur, yakanı kurtaramazsın, deyince kız da:

- Ardımdan, "ilâhî, ayağına yüğrük, eline çevik, aklına çabuk kişi, er isen kız, kız isen er yiğit olasin" diye bağırıldılar.

Bir de kız kendini yoklar ki değışmiş, kız iken erkek oluvermiş, bıyıkları yürümüş, sakalları terlemiş, çenesi tel tel tüylenmiş bile. Tebdil gezen sultan da, at da buna pek sevinmişler. Zavallı sultan:

- Tanrıdan dilediğim ancak bu idi. Şükürler olsun Rabbime. Sebeğim kısmetim demek bu imiş, ayağımla geldim ve muradıma erdim, demiş. Hemen yağız atın iki gözlerinden öpüp sırtına binmekle oradan kopup eser yeller, tozar yollar gibi vurup, giderler. Bir zamandan sarayın karşısına gelip dururlar. Şehzâde göğsünde şimşek taşı üzengiden ayağını yere basması ile yağız at bir duman içinde silinir, gözden kaybolur. Şehzade de hemen oradan sarayın içine girip padişahın huzuruna varır:

- Padişahım, ferman buyurduğunuz şimşek taşını aldım, getirdim, deyince padişah pek sevinir, hemen oradan al giyimli sultanı çağırır:

- İşte istediğin şimşek taşını da bu yiğit getirdi. Şimdi ne engel koyacaksın, ne düzen kuracaksın? dedikte bu kız davranıp; kızarır bozarır da:

- Aman babacığım, Allah aşkına bu gece de izin ver de bir istihareye yatayım, yarın mutlaka son cevabımı veririm, deyince babası da and verdiği için çaresiz karşı koyamamış:

- Pek iyi, pek güzel, bu güne sabreden, akşamdan sabaha elbet dayanır gün doğa, hayır ola deyip izin verince kız oradan çıkıp odasına gelir. Şimdi bu padişah, şehzâdeye dönüp:

- Herşeyi duydun, dinledin, var git, sabah erkenden gel, bu işi elbet bir hayırlı sona bağlarız evlâdım, deyip gönderir.

Gece gelir, ortalıktan el ayak çekilir, uşaklar, halayıklar birer birer köşeye kıvrılınca, nöbetçiler de dış kapılardan, kulelerden birbirlerine ünleyip "Yektir, Allah Yek!" diye çığıışıp kol gezdiklerinde şehzâde yavaşça süzülür, gelir de al giyimli sultanın kapısına yanaşır anahtar deliğinden içerisini dinler, seyredir. Bakar ki, bu kız odanın içinde telâşlı telâşlı oradan oraya gider, bir şeyler hazırlar. Sonunda odanın ortasına bir altın leğen koyup, bir gümüş ibrikten içine su döker, tam o sırada pencereden yine o güvercin "pırr!" diye uçarak gelir. Bu leğenin içine girip, iki çırpınıp, üstünden sular döküldükte, silkine silkine

güvercin kılığında kurtulup, ay parçası gibi güzel bir delikanlı kılığında ortaya çıkar. Al giyimli sultanla karşılıklı oturup konuşmaya başlarlar. Bu kız söze girişip:

- A benim yiğidim, gözümün ışığı, gönülümün alışığı efendim. Devlerin elindeki şimşek taşını istemiştin. O mızımız oğlan, kokulu aşçı yamağı almış da getirmiş. Şaştım şaşırıldım kaldım. Bir şeyler diyemedim. Ancak padişah babamdan bir gecelik izin istedim ki, size danışayım. Aman bu işe bir çâre bulmak gerektir, deyince güvercin tebdili delikanlı, şöyle bir müddet duraklayıp düşünmüş taşınmış da:

- Al giyimli sultanım, sen hiç tasalanma, fütür getirme; ben periler padişahının oğlu olayım da bunca işin çâresine bakamayım. Bizim sarayın has bahçesinin orta yerinde "Ağlayan Narla Gülen Ayva" ağacı vardır. Bir yanında narlar ağlar, sallanır, bir yanında ayvalar güler sırtır, dünyada bir benzeri yoktur. Bu ağacın yanına her kim gitse, elini uzatır uzatmaz narlar başlar hüngür hüngür ağlamaya, ayvalar da hak hak gülmeye. Bunların yanına kimse yaklaşamaz, kimseler el süremez. Yarın babamın ne kadar askeri varsa, baştan ayağa silâhla donatıp ağacın altında gece gündüz göz kırpmadan nöbet bekleriz. Ol yiğit geldikte elbet parçalarız. Yarın sabah babanın huzurunda bu yiğitten ol ağacı dilersen, dedikte, al giyimli sultan da, bu haddini bilmez aşçı yamağının sonu geldi diye sevinir. Böyle konuşa, görüşe tedbir düşünür, dolap çevirir, düzen kurarlarken gün ışımaya, ortalık aydınlanmaya başlamış. Güvercin tebdili yiğit de:

- Aman geç kaldım, başıma işler açılmadan hemen savuşayım demekle altın leğenin içine bir dalıp, iki silkinip üstünden sular dökülmekle yeniden bir güvercin kılığına girer de pencereden "pırr!" edip uçar.

Ardından al giyimli sultan da odasından doğru padişahın huzuruna çıkar, söze başlar:

- Padişahım, falan yerde periler padişahının hasbahçesinin orta yerine "Ağlayan Narla Gülen Ayva" ağacı vardır. Eğer bu yiğit, bu engeli de aşar, o ağacı söktüp getirirse, artık yok demeyip ancak varırım, illâki bu iş olmaz, deyip çekilir, odasına gider. Padişah da çâresiz kalıp bu yiğide döner:

- Bak yiğidim, Hak oyunu üçtür, evlâdım. Bu kızın hâlini, ahvâlini sana önceden anlatmıştım.. İşte bir engel daha koydu. Filân yerde, periler padişahının sarayının hasbahçesinin orta yerinde, bir "Ağlayan Narla Gülen Ayva" ağacı varmış. Artık onu alır getirirsen, ben sana bu kızı elbet veririm, artık bu işi keser bitiririz, deyince şehzâde dahi:

- Padişahım, istediği şeylerin cümlesini buldum buluşturdum, aldım, yetiştirdim. Tanrı'nın izniyle bu ağacı da alır getiririm elbet, deyip yerden selâm verip huzurdan ayrıldı, saraydan çıktı. Bir müddet gittikten sonra, tenhaca bir köşeye varıp yağız atın verdiği kılları göğsünden çıkarıp, birbirine çaktıkta bu at göz açıp kapayınca bir dumanın içinden kopup parlayıp gelir, şehzâdeye:

- Emrin nedir şehzâdem? diye seslendikte, bu da:

- Aman benim karayağızım, can yoldaşım, önce Tanrım, sonra bir sen varsın. Filân yerde, periler padişahının bir sarayı, hasbahçesinin ortasında da bir "Ağlayan Narla Gülen Ayva" ağacı varmış. Al giyimli sultan şimdi de bu ağacı söktüp getirmemi ister. Bu ağaca kimse yanaşamaz, elini süremezmiş. Ne olursa senden olur, medet karayağızım! dedikte yağız at bu sefer biraz duralayıp:

- Ah şehzâdem, bu iş biraz çetinedir, ama senin yoluna can fedâ olsun. Atla üstüme, dizginlerimden sıkı tut, bacaklarını iyi kas, boynuma yat, bir yol gidelim, bakalım nasıl olur, deyince kız atın iki gözünden öptüp hemen sırtına atlamakla oradan kopup ovalardan yeller, derelerden coşkun seller gibi giderek sonunda bir memlekete varmışlar..

Yolda giderken üç çocuk görürler. Önlerinde bir pösteği, bir külâh bir kamçı, bir de ok. Babalarından miras kalmış bu eşyaları bir türlü bölüşemeyip, çekişir dururlarmış. Bunları böyle görünce yağız at dile gelip:

- Aman şehzâdem bu eşyalar sana çok lâzımdır. Bu çocuklar kıymetini bilmez. Aman şunları kandırıp ellerinden alasin. Şehzade çocukların yanına gelir.

- Çocuklar, neden böyle çekişiyorsunuz? deyince bunlar da, ona bu eşyaların babalarından miras kaldığını bir türlü bölüşemediklerini anlatırlar. Şehzâde oku alıp:

- Bakın çocuklar, ben bu oku atarım, hanginiz gidip de daha önce yakalayıp getirirse, bu mirasın hepsi onun olur, deyince çocuklar da buna râzı olurlar. Şehzâde de omuzundaki çapraz takılı yayı çıkarır, bir ucunu iki bacağı arasına kıstırır, sol eliyle bir ucundan bastırırken kirişin ilmiğini geçirip, yayı bir hamlede kurar. Parmağına kemik zehiri takıp oku yatağına yerleştirir. Sol kolunu olanca ileriye uzatıp kirişi de çenesine kadar çekip "Ya Hak!" der bırakır. Bu çocuklar okun gittiği yolu gözleyip, düştüğü yeri izleyip peşinden seğirte dursunlar. Şehzâde, hemen orada kalan pösteği, külâh, kamçıyı toplayıp yerlerine üç kese altın bırakır, yağız atına atlayıp, eser yellere biner, tozar yollara uçar giderler. Çocuklar gidip soluk soluğa geri dönerler ki, eşyaların yerinde üç kese altın görünce sevinerek birer kese alırlar, oynayarak giderler.

Bir zaman dörtlü giderek sonunda periler padişahının sarayının karşısına gelir, dayanırlar. Yağız at durur:

- Haydi şehzâdem, iş başına, külâhı başına geçirir, pösteğine binersin, kamçı ile de vurursun. Havalanır, doğru sarayın hasbahçesine, o ağacın yanına inersin, hemen asılıp kökünden çıkarır, alır durmadan

gelirsin, deyinince şehzâde hemen küllâhı giyer, pöstekiye biner, kamçı ile vurduğu gibi havalanıp sarayın içine girer. Şehzâde kol kol odaları, daireleri gezerken bu odalardan birinde al giyimli sultan ile güvercin tebdili yiğidi oturmuş konuşurlarken görür. Şehzâde hemen gelir, yanlarına oturur. Başında büyümlü küllâh olduğundan şehzâde onları görürmüş, ama onlar şehzâdeyi göremezlermiş. O sırada yemekler gelip bu ikisi oturup yemeye başlarken şehzâde de sofranın bir köşesine oturup yemeğe girer. Bunlar bakarlar ki, sahanın karşı tarafından, kimse el sürmediği halde, yavaş yavaş yemek eksiliyor. Güvercin tebdili yiğit:

- Sultanım, burası benim önüm, şurası senin önün, ya şu karşısı kimin önü ola? Oradan yemek yenmiş gibi eksiliyor dedikte, kız da şaşar kalır, mânâ çıkaramazlar. Yemeklerini bitirince pencere önüne, sedir üstüne çıkar otururlar. Al giyimli sultan, peri padişahının oğluna işlemeli bir çevre hediye etmişti. Sedirin üstünde duran bu çevreyi şehzâde alır, koynuna saklar. Bunlar bir ara döner bakarlar ki, sedir üzerinde duran çevre yok. Orası burası derken odanın içini alan talan ederler, çevre kayıplara karışmış. O sırada gece çökmüştür. Şehzâde artık zamandır diye pöstekiye bir kamçı vurmakla havalanıp doğru hasbahçenin ortasında "Ağlayan Narla Gülen Ayva"nın üzerine gelip, fidanı tutup olanca kuvvetiyle kökünden sökülüp çıkardı. Üzerindeki narlar hüngür hüngür ağlar, ayvalar kah kah gülerdi. Şehzâde bir elinde fidan, diğer elinde kamçı ile pöstekiye vurup uçtu gitti. Orada bulunan askerler neden sonra fidanın kökünden sökülüp havalanıp gittiğini görünce, ne olduğunu bilemediler. Silâhlarını çekip birbirine girip bir şamata dir kopardılar. "Aman durmayın ağacı kaptılar, göttürdüler..." diye feryad edip karanlıkta kime vurduklarını bilemeyip, karmaş dolaş olup, düşman diye birbirlerini kırdılar. Al giyimli sultanla, güvercin tebdili yiğit de olup bitenleri sarayın penceresinden seyrederekmiş. Ağacın havalanıp gittiğini görünce ikisi de "eyvahlar olsun, oldu olanlar!" deyip, ne olup, ne bittiğini ancak anladılar. Peri padişahının oğlu bu halleri onuruna, kibrine yediremeyip:

- Sultanım, karşımızda yemek yiyen, bana verdiğin yâdigâr mendili de alan bu çok bilmiş delikanlıdır. Bütün engelleri aştı. Eline çabuk, tedbiri çevik bir yiğittir. İşte aldı göttürdü. Yenildim, gücüm kırıldı. Sen, benden düştün, artık kimin yâri olursan ol, diye feryad edip altın leğene girer, iki silkinir, suları sırtından aşırır, güvercin kılığına girerek "pırr!" diye pencereden uçar gider.

Al giyimli sultan, oradan ağlayan ağlaya çıkar, koşa koşa babasının sarayına gelir yetişir. Gün ışıyıp ortalık aydınlanmaya başlarken babasının huzuruna çıkar.

Biz gelelim şehzâdeye. Fidan elinde, pöstekiye kamçı çalarak uçar gelir, yağız atın yanına. Sırtına atlamakla oradan kopup, ovalardan yeller, derelerden coşkun seller gibi geçerek padişahın sarayının karşısına gelirler. Şehzâde doğru padişahın huzuruna çıkıp al giyimli sultanın istediği fidanı yere koyarak:

- İşte padişahım, sultan kızının istediği fidanı aldım, getirdim, dedikte padişah hayretler içinde kalıp:

- Aferin oğlum, fazlasıyla ayağına yüğrük, eline çabuk, aklına çevik, velhasıl çok becerikli bir yiğit imişsin. Kızımı vermek için senden uygununu da, üstünü de bulamam. Yeter olsun artık naz da, niyaz da. Bre kız, engelleri, oyunları, düzenleri koy bir yana da artık düğün dernek kurulsun, dellâl bağırısın, ulakları gönderin, haber salsınlar, tatarlar yollara çıkıp ferman ulaştırsınlar. Kul, kibar, konu komşu toplansınlar, diye irade edince al giyimli sultanda ses seda yok ağzı kilitli, artık engelden, düzenden, oyundan da umudunu kesmiş, başına gelene râzı olmuş, güvendiği dallar da kurumuştu. Başını önüne eğmiş böylece durur. Bu şehzâdenin üstünlüğünü de iyice anlamış, bir yandan olup biten işlerin hızından aklı fikri perişan, öte yandan da yan gözle bu oğlana bakar, gönlü de akar gidermiş. Al giyimli sultan, yavaş yavaş büyüden sıyrılıp gerçeğe yöndikçe nasıl bir belâdan kurtulduğunu, nice bir mutluluğa kavuştuğunu iyice anlamaya başlamış.

Orada kırk gün kırk gece düğün dernek etmişler. Her iş bitip dernek bozulup, yerli yerine dağılmaya başlayınca, şehzâde de al giyimli sultanı alıp, kara yağız atına binip, derelerden seller, ovalardan yeller gibi geçerek anasına, yurduna dönmüş, kavuşmuş. Oradan doğruca anasıyla kucaklaşıp babasının elini öper, gelin sultanı da tanıtıp olanı biteni kısaca anlatır. Babası ile anası dinledikçe bâzan korkup, gâh sevinip hayrette kalırlar.

Ayrıca, baba yurdunda da, kırk gün kırk gece düğün dernek kurulup yedi iklim dört bucağa elçiler, tatarlar, ulaklar gönderilip konuklar geldi, derlendi. Hediyeler geldi ki, bir yerlere sığmaz. Güldüler oynadılar, çaldılar çağırdılar, dağlar gibi yığılmış pilavları, tepeler gibi yığılmış etleri yediler, göçürdüler, ırmaklar gibi ayranları, şerbetleri kuruttular. Açlar doyuruldu, çulsuzlar giydirildi. Yerlidir, yabancısıdır demediler, gelene geçene çil çil altınlar dağıttılar. Onlar ermiş muradına, darısı bizim başımıza.

ÖZGEÇMİŞ

02.06.1979 yılında İzmit’de doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini İzmit’te tamamladı. 1997 yılında lisans eğitimine başlamış olduğu Kocaeli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden 2001 yılında mezun oldu ve yine aynı sene Sakarya Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Halk Bilimi dalında yüksek lisans eğitimine başladı. 2001 yılında Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde göreve başladı ve halen Adapazarı Bahçelievler Gazi İlköğretim Okulu’nda Türkçe öğretmeni olarak görevine devam etmektedir.

